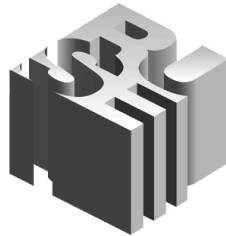

**Suurten ajattelijoiden
elämäkerrat ja elämänpolut**

Suurten ajattelijoiden elämäkerrat ja elämänpolut

**Bertrand Russellin, Ludwig Wittgensteinin ja
Georg Henrik von Wrightin elämäkerrat
bourdieulais-pragmatististen ja latourilaisten
näkökulmien vertailussa**

**RESEARCH UNIT FOR
THE SOCIOLOGY OF
EDUCATION**

Päivi Kaipainen

TURUN YLIOPISTO

KOULUTUSSOSIOLOGIAN TUTKIMUSKESKUS, RUSE

RESEARCH UNIT FOR THE SOCIOLOGY OF EDUCATION, RUSE

**Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen
raportti 74**

Kansi: Minna Rauhala

ISSN 1235-9114

ISBN 951-29-3729-5

UNIPRINT, Turku 2008

Kiitokset

Haluan aivan ensiksi kiittää esimiestäni ja ohjaajaani professori Osmo Kivistä mahdollisuudesta tehdä väitöskirjatyötä varsinaisen työni ohella Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen koordinaattorina. Haluan myös kiittää häntä sekä kannustuksesta että rakentavasta kritiikistä, molemmat ovat olleet yhtä tarpeellisia. Työni esitarkastajina toimivat professori Risto Heiskala Tampereen yliopistosta ja dosentti Keijo Rahkonen Helsingin yliopistosta. Kiitän heitä käsikirjoitukseni läpikäymiseen uhraamastaan ajasta ja monista hyvistä korjausehdotuksista. Heidän kommenttinsa herättivät uusia ajatuksia ja auttoivat toivon mukaan parantamaan työni lopullista versiota. Kiitokset kuuluvat myös työtovereille, ystäville ja sukulaisille, jotka vahvistivat uskoani siihen, että työ vielä jonakin päivänä valmistuu ja on uurastuksen arvoinen.

Turussa, 23. lokakuuta 2008

Päivi Kaipainen

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO.....	9
Tutkimuksen viitekehys.....	11
<i>Elämäkertatutkimuksesta</i>	19
<i>Bourdieuilais–pragmatistinen lähestymistapa — habitus, habitit, kenttä ja taistelu pääomista</i>	28
<i>Latourilainen lähestymistapa — toimijaverkko</i>	37
<i>Yhteenveto ja käsitteiden soveltaminen tässä tutkimuksessa</i>	44
2. BERTRAND RUSSELL (1872–1970).....	51
Elämäkerta ja habitus–kenttäanalyysi.....	52
<i>Lapsuuden eristyneisyydestä Cambridgen henkiseen vapauteen</i>	52
<i>Matematiikasta filosofiaan</i>	58
<i>Väitöskirja ja hegeliläisen idealismin kausi</i>	63
<i>Kohti analyyttistä filosofiaa</i>	66
<i>Per aspera ad astra</i>	70
<i>Uudet haasteet, uusi urakka: Principia Mathematica</i>	75
<i>Vapautuminen</i>	78
<i>Siirtymävuodet</i>	82
<i>Yhteiskunnallinen aktivoituminen</i>	88
<i>Sodan jälkeiset vuodet</i>	93
<i>Tiedemiehen rooli syrjään</i>	99
<i>Paluu filosofiaan</i>	107
<i>Amerikassa 1938–1944</i>	111
<i>Paluu Englantiin</i>	114
<i>Maailmanpolitiikan vaikuttaja</i>	119
<i>Yhteenveto Russellin habituksesta ja asemasta filosofian kentällä</i>	123

Toimijaverkkoanalyysi.....	126
<i>Yhteenveto</i>	147
3. LUDWIG WITTGENSTEIN (1889–1951).....	149
Elämäkerta ja habitus–kenttäanalyysi.....	150
<i>Lapsuus ja varhaiset opiskeluvuodet: kutsumuksen etsintää</i>	150
<i>Cambridge ja Norja, vuoden ennen sotaa</i>	156
<i>Rintamalla ja kansakoulunopettajana</i>	162
<i>Paluu filosofian pariin ja Cambridgeen</i>	170
<i>Professorivuodet</i>	179
<i>Viimeiset vuodet</i>	184
<i>Yhteenveto Wittgensteinin habituksesta ja asemasta filosofian kentällä</i>	187
Toimijaverkkoanalyysi.....	192
<i>Yhteenveto</i>	201
4. GEORG HENRIK VON WRIGHT (1916–2003).....	203
Elämäkerta ja habitus–kenttäanalyysi.....	203
<i>Lapsuuden muuttuvat kasvuympäristöt ja sukutausta</i>	203
<i>Koulusta yliopistoon ja elämäkouluun Italiaan</i>	209
<i>Väitöskirjan kirjoittajaksi Cambridgeen</i>	213
<i>Sotavuodet Suomessa ja nimitys professorin virkaan</i>	219
<i>Luentomatka Cambridgeen ja tarjous, josta ei voinut kieltäytyä</i> ...	224
<i>Cambridgen professori vaikean päätöksen edessä</i>	228
<i>Von Wrightin filosofian kolme kautta ja deonttisen logiikan synty</i> ...	232
<i>Muutoksia työnkuvassa ja uran huipennus Suomessa</i>	235
<i>Uusi elämä: humanismi elämänasenteena</i>	241
<i>Elämäntyön satoa ja arviointia: filosofiakäsityksen kehittyminen kriitikon ja filosofin synteesi</i>	246

<i>Yhteenveto von Wrightin habituksesta ja asemasta filosofian kentällä</i>	252
Toimijaverkkoanalyysi.....	256
<i>Yhteenveto</i>	271
5. VERTAILUJA JA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ.....	274
Filosofien vertailua	274
Habitus–kenttäanalyysi vs. toimijaverkkoanalyysi elämäkertojen tutkimuksen lähestymistapoina.....	289
Lopuksi.....	296
English summary.....	301
LÄHDELUETTELO.....	307
LIITTEET.....	321
Liite 1. Bertrand Russell: toimijat, käännökset, voimainkoetukset, aseman muutokset.....	321
Liite 2. Ludwig Wittgenstein: toimijat, käännökset, voimainkoetukset, aseman muutokset.....	325
Liite 3. Georg Henrik von Wright: toimijat, käännökset, voimainkoetukset, aseman muutokset.....	327

1. JOHDANTO

Kuten Katja Kallio kirjassaan *Elokuvamuisti* (2007, 125) toteaa: ”Ymmärtääksemme itseämme rakennamme henkilöahmoa, jolla on takanaan tietynlainen tarina ja siinä tiettyjä avainkohtauksia. Kohtaukset saattavat olla totta tai sitten eivät.” Kalliota mukaillen: jos jo itse elämä on kuin romaani tai elokuva, mitä pitäisikään ajatella elämäkerroista? Kaikissa tapauksissa yleisön on oltava valppaana ja muistettava epäillä sitä, mitä heille tarjoillaan totuutena.

Elämäkertakirjallisuus on suosiossa, kohta jokainen vähänkin julkisuudessa vilahtanut henkilö saa elämäkertansa. Tieteen sankareilla on aina oma vetovoimansa. Menestyneiden tiedemiesten hahmo, habitus, tahtoo tulla kuvatuksi aivan erityislaatuksena. Kiinnostavaa kuitenkin on, missä määrin sankarin, suurmiehen tai neron habitusta leimaavat elämäkertureiden rakentamat erityiset sankarimyytit. Aihepiiri herättää monia kysymyksiä. Mistä tekijöistä menestyvän tieteentekijän habitus koostuu ja voidaanko sitä jotenkin jäljittää? Missä määrin tiedemiesten urat ovat suunnitelmallisen toiminnan ja missä määrin sattumanvaraisiin tilaisuuksiin tarttumisen tulosta? Kuinka paljon menestykseen vaikuttavat erilaiset ympäristötekijät, muut henkilöt tai ajan henki? Voidaanko elämäkerroista löytää vastauksia myös näihin kysymyksiin?

Elämäkerrat ovat dokumentteja, jotka on kirjoitettu yhden henkilön ympärille kronologisen tarinan muotoon syy–seuraussuhteineen. Koska ne ovat dokumentteja — erotuksena nyt niin muodikkaista, kuolleista merkkihenkilöistä kirjoitetuista, elämäkerrallisista romaaneista — niitä tulisi lukea (ja kirjoittaa) kriittisesti. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kehittää välineitä elämäkertojen kriittiseen lukemiseen (ja kirjoittamiseen) sosiologisesta näkökulmasta, siten, että menestystarinaa voitaisiin tarkastella myös henkilön ominaispiirteitä laajemmasta näkökulmasta.

Tarinat tieteentekijöistä ovat aina kiinnostaneet minua. Alun perin aikeeni oli analysoida usean eri alan menestyneitä tiedemiehiä ja -naisia. Luinkin koko

joukon elämäkertoja eri tieteenalojen edustajista. Päädyin kuitenkin rajaamaan tutkimukseni yhteen tieteenalaan, filosofiaan, koska useita tieteenaloja käsittävä aineisto olisi muodostunut kovin laajaksi ja analyysit pakostakin jääneet pintaraapaisuiksi. Kohteeksi valittavien filosofien joukkoa rajasi tietysti se, että henkilöistä piti olla kirjoitettu elämäkerta, omaelämäkerta tai mieluummin molemmat. Randall Collinsin (1998, xix) havainto, että ajattelun kehittymisen sosiologiseen analysointiin tarvitaan vähintään kolme intellektuaalista sukupolvea, oli niinkään valintaan vaikuttava johtoajatus. Tarvittava kolmen ajattelijasukupolven muodostava opettaja–oppilas-ketju nivoutui luontevasti Wittgensteinin ympärille, jota olin alun alkaenkin ajatellut yhdeksi analysoitavista filosofeista. Ajattelijoiden intellektuaalinen ympäristö paikallistui Cambridgen yliopistoon, jossa toimivat — kukin omana aikanaan — Bertrand Russell, Ludwig Wittgenstein ja Georg Henrik von Wright. Opettaja–oppilassuhteen vuoksi valitsemiani filosofeja yhdistää luonnollisesti myös filosofinen suuntautuminen matematiikan filosofiaan ja logiikkaan etenkin urien alkuvaiheessa — myöhemmin näiden kolmen kiinnostuksen kohteet ja urapolut eroavat. Kaikki kolme ovat myös taustaltaan sivistysporvaristoa tai yläluokkaa, mikä ei kuitenkaan ollut edellytyksenä valituksi tulemiselle.

Kun kyseessä on kuitenkin elämäkerrallisten tekstien analyysi, ja erityisesti se, miten henkilöiden menestystä niissä kuvataan, kolmas tärkeä valintakriteeri on, että analysoitavat voidaan katsoa omalla alallaan tunnustetuiksi henkilöiksi, pelkkä kirjoitettu elämäkerta ei välttämättä kerro mitään alalla menestymisestä. Filosofian alalla tämän kriteerin voidaan katsoa täyttyvän jos henkilö on saanut osan The Library of Living Philosophers -sarjaan (Russell, von Wright), tai henkilö on jättänyt jälkensä filosofian historiaan synnyttämällä esimerkiksi jonkin kansainvälisesti tunnustetun filosofian suuntauksen (Russell – analyttinen filosofia, Wittgenstein – kielifilosofia, von Wright – deonttinen logiikka). Se, että valittu joukko muodostuu menestyneistä miehistä, juontuu pitkälti itse filosofian historiasta. Edellä mainituilla kriteereillä menestyneiksi luokiteltavia naisfilosofeja, joista on kirjoitettu elämäkertoja, on kovin vähän. Ketjuun von Wrightin paikalle

sopivana Wittgensteinin oppilaana lähinnä voisi tulla kysymykseen Elizabeth Anscombe.

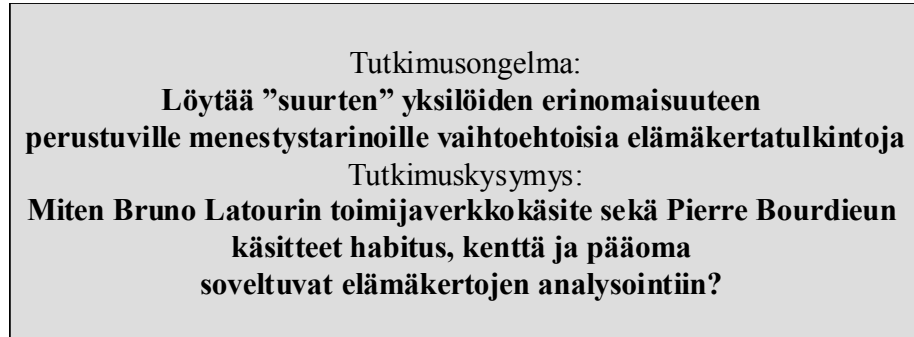
Käsillä oleva sosiologinen tutkimus filosofien elämäkertoista nojaa käsitteiltään pääosin kahden filosofin koulutuksen saaneen sosiologin, Pierre Bourdieun ja Bruno Latourin ajatuksiin. Bourdieun habituksen, kentän ja pääoman käsitteet ovat luontevia työkaluja kun tutkitaan yksilön asemaa ja toimintaa. Latourin tutkimukset tieteen ja teknologian -alan työprosesseista antavat puolestaan erilaisia välineitä, joita on kuitenkin mahdollista soveltaa myös filosofien elämäkertojen tutkimukseen. Lähdin siitä uskuksesta, että näistä bourdieulais-latourilaisista aineksista saa työstettyä kaksi riittävän erilaista lähestymistapaa elämäkertojen tarkasteluun. Niiden käyttökelpoisuutta ja elämäkerrallista antia käsillä oleva tutkimukseni tarkastelee.

Tutkimuksen viitekehys

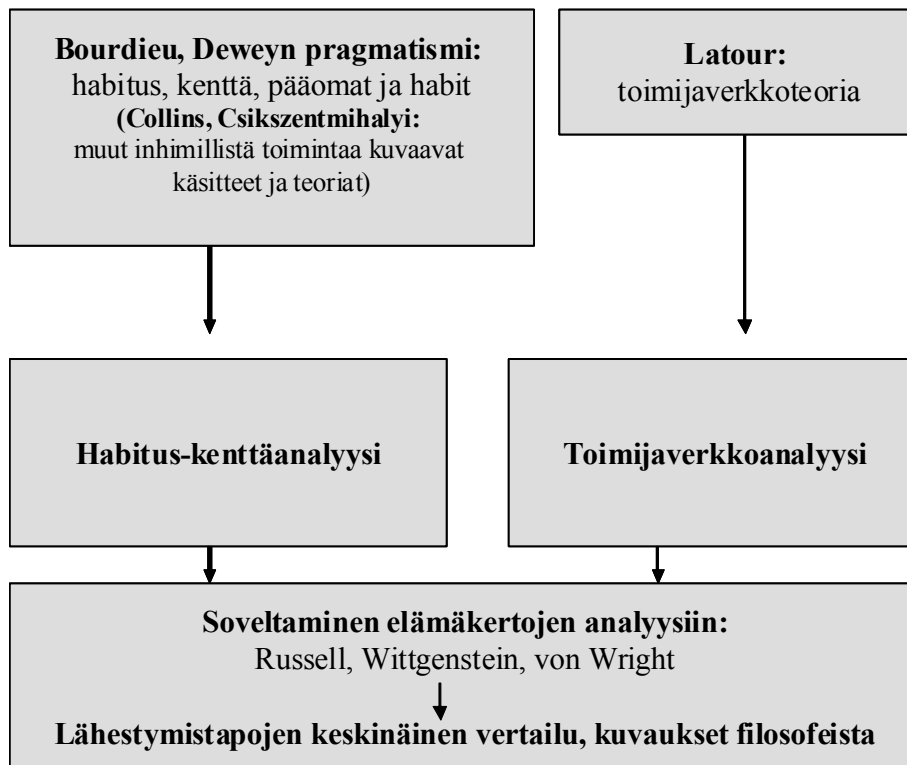
Tutkittaessa tieteentekijöiden elämäнкаarta ja urakehitystä on luontevaa turvautua heistä kirjoitettuihin elämäkertoihin. Usein elämäkerrat sisältävät suurmiehistä ja -naisista kertovia sankaritarinoita, muuten niitä ei olisi kirjoitettukaan. Väitöskirjani tutkimusongelma juontuukin juuri elämäkertojen tavasta kuvata kohdettaan. Vaikka en sinänsä halua pudottaa tieteen merkkihenkilöitä jalustaltaan pidän kuitenkin aiheellisena kysyä, miten merkittävien henkilöiden elämäkertoja voitaisiin analysoida, tulkita, ja ehkä myös kirjoittaa, jollakin muulla tavalla kuin kuvattujen yksilöiden omaan erinomaisuuteen perustuvina menestystarinoina? Tarkoituksena on laajentaa elämäkertojen näkökulmaa sosiologisemmaksi nostamalla teksteistä esiin muita menestykseen vaikuttaneita tekijöitä ja toimijoita. Tutkimuksessa ei oteta kantaa siihen, ovatko elämäkertoissa esitetyt tapahtumat tosia vai tarinoita, eikä tutkimuksessa siten ole ollut tarpeen käyttää historiallisia alkuperäislähteitä tai todistusaineistoa jonkin seikan kumoamiseksi tai vahvistamiseksi. Tutkimuksessa tarkastellaan tekstejä sellaisina kuin ne ovat ja haetaan niihin uusia näkökulmia kahdella erilaisella lähestymistavalla.

Spesifioituna tutkimuskysymykseni kuuluu: Miten Bruno Latourin toimijaverkkokäsite sekä Pierre Bourdieun käsitteet habitus, kenttä ja pääoma soveltuvat elämäkertojen analysoimiseen? Oletukseni siis on, että elämäkertoista saadaan esiin uudenlaisia näkökulmia edellä mainittuja käsitteitä soveltamalla. Bourdieulaisen analyysin soveltumisesta elämäkertanalyysiin ei sinänsä ole ollut epäselvyyttä, mutta oma kysymyksensä on ollut miten Latourin toimijaverkko, jota hän on käyttänyt lähinnä luonnontieteiden ja teknologian tutkimuksessa, soveltuu muiden tieteidenalojen (kuten filosofian) toimintakäytäntöjen analysoimiseen. (Ks. Asetelma 1.)

Työtä varten olen siis kehittänyt kaksi lähestymistapaa — toinen pääosin Bourdieun, toinen Latourin käsitteiden pohjalta —, joita sovellan elämäkertoihin tarkoitukseni selvittää kummalla lähestymistavalla (jos kummallakaan) saadaan paremmin esiin valittujen suurten ajattelijoiden menestyksen selittämiseksi muita tekijöitä kuin yksilön omat ansiot ja mitä tekijöitä tai toimijoita nousi esiin analysoitavien filosofien menestystarinoista? Peilaan analyyseistä nousevaa habitusta ja yksilöön kiinnittyvää toimijaverkkoa elämäkertojen kuvauksia vasten.

Elämäkertatutkimus, luovuustutkimukset

Asetelma 1. *Tutkimusasetelma*

Tutkimuksen lähdeaineistona käytän kolmen, jo edesmenneen filosofin, Bertrand Russellin, Ludwig Wittgensteinin ja Georg Henrik von Wrightin elämäkertoja ja omaelämäkertoja. Käsiteltävät elämäkerralliset aineistot poikkeavat kuitenkin toisistaan siten, että vain Russellista on saatavilla sekä elämäkertoja että omaelämäkerta. Wittgensteinista on vain muiden kirjoittamia elämäkertoja, sillä hän kuoli varsin nuorena eikä kirjoittanut muistelmia. Von Wrightista puolestaan on saatavilla vain muistelmat, sillä hänestä ei ole vielä ehditty kirjoittaa elämäkerta. Tutkimusasetelman kannalta elämäkerta–omaelämäkerta erolla ei ole merkitystä, yhtä kaikki niissä lajityypillisesti korostuu yksilön tarina ja yksilön ansiot, toki olisi ollut mielenkiintoista saada analysoitavaksi kaikista kolmesta molemman tyyppiset aineistot. Olen täydentänyt aineistoa tarpeen mukaan kirjeillä, päiväkirja-merkinnöillä ja henkilöistä kirjoitetuilla esseillä ja muilla kuvauksilla, vaikka, kuten jo aiemmin totesin, työ ei niitä välttämättä edellyttäisi. Onhan tarkoitus analysoida elämäkertojen henkilökuvia, eikä dokumenttiaineiston pohjalta sitä, mitä he todella olivat.

Tutkimuksen kannalta yksi keskeinen taustatekijä on Ray Monk. Hän on kirjoittanut sekä Bertrand Russellin että Ludwig Wittgensteinin elämäkerrat, jotka ovat keskeisessä osassa kyseisistä filosofeista kirjoittamistani elämäkertatiivistelmissä ja analyyseissä. Monk on itsekin filosofi ja toimii professorina Southamptonissa; Monk teki maisterintutkielmansa Wittgensteinin matematiikan filosofiasta. Molemmat Monkin kirjoittamat elämäkerrat ovat saaneet kiittäviä arvioita. Kriittisissä arvioissa Monkin Russell-elämäkertoja on moitittu siitä, että ne antavat liian synkän kuvan Russellista (esim. Anellis, 1997); mutta kiitosta on puolestaan tullut edeltäjiään onnistuneemmasta elämän ja filosofian yhteensovittamisesta sekä psykologisesta syvyydestä (esim. Hacker 1998). Monk (2000, xi-xii) toki itsekin toteaa elämäkerran toisen osan alkusanoissa kirjoittamisen olleen vaikeaa paitsi dokumenttiaineiston paljouden vuoksi, myös syystä, että hän joutui kohtaamaan omat tunteensa ja paljastamaan Russellin henkilökohtaisen elämän traagisuuden, erityisesti muutamia — Monkin mukaan Russellin luonteenpiirteistä juontuvia — vähemmän sankarillisia ja ikäviä tapahtumia. Monkin (2000, xi-xii) mukaan yli kymmenvuotisen kirjoitustyön myötä

päällimmäiseksi kuvaksi hänelle itselleen jäi kaksi seikkaa, jotka ovat saattaneet vääristää hänen Russellista antamaansa kuvausta: ymmärrys siitä, miten paljon Russell on kirjoittanut myös huonoja tekstejä, ja se, että Russell ei Monkin mukaan kyennyt rakastamaan ketään muuta kuin itseään.

Wittgenstein osion lähteissä Monkin osuus jää Russell osiota vähemmälle. Käytössä on ollut von Wrightin kirjoituksia, Wittgensteinin opiskelutoverin Norman Malcolmin kirjoittamat muistelmat, ystävä David Pinsentin päiväkirjat, sekä filosofi Brian McGuinnessin elämäkertakuvaus. McGuinnessin Wittgenstein-kuvaus jää epätäydelliseksi, koska se kattaa vain Wittgensteinin elämän alkupuolen vuoteen 1921. On vielä todettava, että von Wright rohkaisi McGuinnessiä ottamaan työkseen Wittgensteinin elämäkerran kirjoittamisen erityisesti siitä syystä, että McGuinness ei ollut henkilökohtaisesti tuntenut Wittgensteiniä. Esimerkiksi Malcolmin henkilökohtainen ystävyysuhde näkyy Wittgensteiniin liittyvissä muistinvaraisissa kuvauksissa. Lisäksi Malcolmin teos on paikoitellen tunnepitoisemmin värittynyt, joskin elävämpi kuin McGuinnessin ja Monkin kirjoitukset. Kaikki kolme ovat filosofeina asiantuntevia kirjoittamaan myös Wittgensteinin filosofisesta työstä vaikka elämäkertoissa henkilökohtaisen elämän kuvaus painottuu filosofian sijaan.

Tässä tutkimuksessa tärkeään asemaan nousevat myös (oma)elämäkertojen kirjoittajien tarkoitusperät. Yksi tutkimuksen tavoitehan on antaa lukijalle välineitä, joiden avulla on mahdollista kriittisesti tarkastella lukemaansa, ja pystyä ottamaan etäisyyttä oletettuun elämäkertoihin sisäänrakennettuun ”suurmiesnäkökulmaan”. Monkin kirjoittamien Russell-elämäkertojen kansi-teksteissä todetaan romaania muistuttavan tarinan olleen tavoitteena molemmissa osissa. Kummatkin osat ovat painottaneet Russellin yksityiselämän ristiriitaisuuksien yhdistymistä filosofiseen luomistyöhön, toinen osa erityisesti Russellin henkilökohtaisen elämän tragediaa. Wittgenstein-elämäkerran kantava teema on melko raskas mutta ylevä ajatus ”neron velvollisuudesta”. Monk itse (2001) on todennut Wittgensteinin olleen yksi niistä harvoista, joista voi kirjoittaa yhtenäisen kertovan tarinan. Russellin kohdalla tämä ei onnistunut vaikka olikin tavoitteena. Monk (2000; 1991, viii)

on myös todennut yhdeksi pyrkimyksekseen tuoda esiin ”Wittgensteinin ääni”, Wittgensteinin tunne-elämän ja filosofisen työn yhteys ja yhteneväisyys. Myös McGuinness (1988, xi) piti tavoitteenaan näyttää Wittgensteinin elämä yhtenä ymmärrettävänä kokonaisuutena. Malcolm (1990, 8) puolestaan pyrki ystävänä tuomaan esiin Wittgensteinin inhimillisen puolen. Von Wright (1982, 1-2) taas tunsu pian Wittgensteinin kuoltua velvollisuudekseen kirjoittaa elämäkertaluonnos kuuluisasta, mutta vähän tunnetusta Wittgensteinista ja tarjota faktatietoja Wittgensteinista liikkuvien ristiriitaisten huhupuheiden tilalle.

Omaelämäkerrallisten aineistojen kirjoittajat ovat luonnollisesti oman elämänsä tuntijoita, mutta joutuvat aina pohtimaan, mitä haluavat itsestään kertoa ja mitä jättää kertomatta. Silloinkin kun muistelmien kirjoittaja pyrkii olemaan rehellinen ja avoin, on hänen aina otettava jokin näkökulma ja tehtävä valintoja. Jotkut asiat saavat suuremman painon kuin toiset. Usein myös kustantajalla lienee vaikutusvaltaa tekstin painotuksiin. Omaelämäkerrallisuus saa suurimman painon von Wright-osiossa, jota kirjoittaessani en ole voinut hyödyntää muiden kirjoittamia elämäkertoja, lyhyitä artikkeleita lukuun ottamatta. Von Wright (2002, 7-8) toteaa, ettei halunnut kirjoittaa vain kronologisesti päiväkirjamuistiinpanojaan, vaan nimenomaan kertoa peittelemättömän subjektiivisesti elämästään sellaisena kuin hän sen muistaa ja jos hän jollekulle on kirjoittanut, niin lähimmäksi kohdeyleisökseen hän on ajatellut perheensä ja ystävänsä. Intellektuaalisessa omaelämäkerrassaan von Wrightin tavoitteena on ollut valottaa myös töidensä syntyä ja kiinnostuksensa kohteita sekä tavoitteitaan filosofina. Russell (1967a, 13) ei autobiografiassaan selitä motiivejaan, mutta toteaa esipuheessa elämänsä liikevoimiksi rakkauden kaipuun, tiedon etsinnän ja sietämättömän säälin ihmiskunnan kärsimyksiä kohtaan. Yhtä niukkasanainen hän on myös intellektuaalisen elämäkertansa johdannossa, jossa hän toteaa kertovansa ongelmista, jotka häntä ovat kiinnostaneet ja ihmisistä, jotka ovat hänen työhönsä vaikuttaneet, mutta toteaa, ainoaksi pysyväksi tavoitteekseen saada selville, miten paljon voimme asioista ylipäänsä tietää ja kuinka varmaa tai epävarmaa tuo tieto on. Wittgenstein-osiossa omaelämäkerrallinen näkökulma

jäi vähäiseksi, muutamia Wittgensteinin teoksiinsa sisällyttämiä itse-arviointeja ja kirjeitä lukuun ottamatta.

Tutkimukseni ensi vaiheessa laadin kustakin analysoitavasta henkilöstä elämäkertojen pohjalta tiivistetyt standardielämäkerrat, pyrkimättä tietoisesti mihinkään erityiseen omaan näkökulmaan tai tulkintaan. Laatimani tiivistelmät ovat toimineet analyysieni lähdeaineistona ja vertailukohtana analyysien tuottamille uusille kuvauksille.

Alun perin tarkoitukseni siis oli sekä kehitellä, soveltaa että ”testata” kahta lähestymistapaa tai työkalua elämäkertojen analyysiin ja samalla ehkä löytää Bourdieun ja Latourin käsitteille uusia sovellusmahdollisuuksia — ainakaan Latourin käsitteitä ei tietämäni mukaan ole aiemmin käytetty elämäkertatutkimuksen välineinä. Toteutin analyysit suunnitellulla tavalla, mutta tutkimuksen esitystapa muuttui alun perin suunnitellusta. Alkuperäinen aikomukseni oli esittää kustakin henkilöstä kolme erilaista kertomusta, elämäkerran tiivistelmä, habitus–kenttäanalyysi ja toimijaverkkoanalyysi. Analyysit tehtyäni jouduin kuitenkin sen tosiasian eteen, että lukija olisi joutunut kohtuuttoman puuduttavaan urakkaan lukiessaan samoja elämäkertatekstejä moneen kertaan. Saadakseni esitystavan lukijan kannalta mielekkäämmäksi, päätin yhdistää kunkin henkilön elämäkertatiivistelmän ja habitus–kenttäanalyysin yhdeksi kokonaisuudeksi, mutta jätin toimijaverkkoanalyysin edelleen omaksi kokonaisuudekseen. Elämäkertaosiossa mainitsen kuitenkin selvästi ne kohdat, joissa on kyse nimenomaan habitus–kenttäanalyysin tuottamasta tulkinnasta.

Muuttunut esitystapa ei muuttanut tutkimukseni alkuperäistä tavoitetta vertailla eri tutkimusotteiden soveltuvuutta elämäkertojen analysointiin ja ristiinvalottaa tutkittavien henkilöiden elämäkertoissa kuvattua urakehitystä yksilökeskeistä näkökulmaa laajemmasta perspektiivistä vertailemalla toisiinsa kahdella eri tutkimusotteella saatuja kuvauksia analysoitavien filosofien menestykseen vaikuttaneista tekijöistä. Bourdieulaisittain olen siis tutkinut elämäkertoista henkilön habituksen kehittymistä mahdollisine kenttämuutoksineen lisäten analyysiin pragmatistien habit-käsitteen ja

latourilaisittain olen selvittänyt sitä, minkälainen toimijaverkko (käännöksineen ja voimainkoitoksineen) on henkilön saavutuksia edesauttanut. Molemmilla tutkimusotteilla on voitu myös selvittää sosiaalisten ja yhteiskunnallisten prosessien ja mekanismien vaikutusta yksilön toimintaan ja siten saatu tutkimukselle selkeästi sosiologinen näkökulma. Jotta elämäkerran kirjoittaja pystyisi tuomaan esiin sosiologisen näkökulman, on hänen Norbert Eliaksen (2004, 33–34) mukaan

”kyettävä luonnostelevaan selvä kuva tätä ihmistä rasittaneista yhteiskunnallisista paineista, enkä tarkoita tällä historiallista kertomusta. On laadittava todennettavissa oleva teoreettinen malli siitä asetelmasta, jonka ihminen [...] muodosti ollessaan molemminpuolisessa riippuvuussuhteessa aikansa muihin sosiaalisiin toimijoihin.”

Kaikessa vaativuudessaan Eliaksen ohje soveltuu myös elämäkertojen analysoijalle ohjenuoraksi. Harvat elämäkerrat ovat sosiologien kirjoittamia. Niinpä tässäkin aineistossa niitä ei ole yhtään. Olen ottanut tehtäväkseni mahdollisuuksien mukaan avata käsillä olleiden elämäkertojen pohjalta sosiologisesti kiinnostavia näkökulmia. Lingvististen tai narratologisten tekstianalyysoijien sijaan olen analysoinut kerrottuja tapahtumia, pohtinut henkilöiden toimia, toiminnan vaikuttimia ja syy–seuraussuhteita pyrkien näkemään tapahtumat ja yksilön kehityksen suhteutettuna ympäristöstä häneen kohdistuviin ristipaineisiin. Bourdieun ja Latourin lisäksi olen myös (habitus–kenttäanalyysissä) soveltanut muutamien muiden tieteellistä toimintaa pohtineiden tutkijoiden käsitteitä. Tärkeimpiä nimiä ovat amerikkalaista pragmatismia edustava filosofi John Dewey ja muun muassa filosofisten liikkeiden sosiologiaa tutkinut Randall Collins. Deweyn käsitteiden avulla voi tutkia esimerkiksi sitä, minkälaisia toimia ja arkirutiineja analysoitavien filosofien työ sisältää? Minkälaisia luontumuksia (habits), John Deweyn termiä käyttäkseni, he ovat itselleen kehittäneet? Collins taas kehottaa tutkimaan minkälaisiin hierarkkisiin verkostoihin henkilöt linkittyvät. Käsitteistä enemmän seuraavissa alaluvuissa.

Elämäkertatutkimuksesta

Vaikka elämäkertatutkimusta on tehty jo vuosikymmeniä, tarjolla ei ole valmiita lähestymistapoja tai analysointimalleja sen tapaisiin kysymyksiin, joihin haen vastausta. Elämäkertatutkimuksen kohteet ja tavoitteet ovat olleet muualla ja metoditkin siten tähän tutkimukseen soveltumattomia. Lähdin siksi kehittämään analysointitapoja tämän tutkimuksen tarpeisiin elämäkertatutkimukselle vieraiden teoreetikkojen käsitteistä.

Pierre Bourdieu (1998, 68–69) kritisoi tapaa kuvata elämää tieksi, yksisuuntaiseksi liikkeeksi ensiaskeleista erinäisten vaiheiden kautta (uran loppuun, jota kaiken lisäksi usein vielä pidetään päämääränä. Toisaalta Bourdieu toteaa, että tämä historianfilosofinen tapa esittää asiat kertomuksena, jossa tapahtumat seuraavat toisiaan kronologisessa järjestyksessä, on historiallisen kertomuksen, elämäkertojen ja varsinkin omaelämäkertojen edellytys. Omaelämäkerrat pyrkivät antamaan merkityksiä, selittämään ja löytämään syy–seuraussuhteita perättäisten tilojen välille. ”Tietyt tapahtumat valitaan kokonaisuutensa mukaisesti merkittäviksi ja niiden välille rakennetaan yhteyksiä, jotka oikeuttavat niiden olemassaolon ja pitävät niitä koossa. Nämä yhteydet esimerkiksi edellyttävät tiettyjen tapahtumien asettamista syiksi tai useammin päämääriksi.” (Bourdieu 1998, 69.) Elämäkertoja, varsinkin omaelämäkertoja, leimaa usein ”sensuuri”. Tilanteesta (haastattelijasta, yleisöstä) riippuen elämästään kertova saattaa rakentaa itsestään enemmän tai vähemmän tietoisesti haluamaansa kuvaa tai jättää kertomatta asioita, jotka eivät kuvaan sovi. (Bourdieu 1998, 75.)

James Conant (2001) ja Richard Freadman (2002) ovat analysoineet filosofien elämäkertoja erityisenä elämäkertojen alalajina.¹ Conantin (2001) mukaan nykyään on vallalla kaksi ennakkoasennetta, joilla tätä elämäkertatyyppeä lähestytään: redusointi (reductivism) ja lokerointi (compartmentalism).

¹ Conant (2001) käyttää termiä filosofinen elämäkerta, joka hänen mukaansa kattaa laajemmin kaikki sellaiset elämäkerralliset (tai omaelämäkerralliset) tekstit yksittäisen filosofin elämästä, joiden pyrkimyksenä on auttaa ymmärtämään kyseistä henkilöä nimenomaan filosofina. Freadmanin (2002) mukaan filosofisen ja intellektuaalisen elämäkerran tehtävät menevät osittain päällekkäin.

Redusoiijat uskovat että filosofin elämä selittää hänen työtään. Sen sijaan lokeroijat pitävät filosofin elämän ymmärtämistä irrelevanttina filosofin työn ymmärtämiseksi ja erottavat elämän ja filosofisen työn omiin lokeroihinsa². Conant (2001) katsoo tämän kahtiajaon turhaksi. Tarkastellessaan Ray Monkin kirjoittamia filosofisia elämäkertoja Wittgensteinista ja Russellista, Conant toteaa Wittgensteinin elämän selvästi selittävän hänen filosofiaansa kun taas Russellin elämän tunteminen ei ole olennaista tämän filosofian ymmärtämiseksi. Filosofin elämän heijastuminen työn sisällöstä on Conantin mielestä tapauskohtaista, toisinaan yhteys on selvä, toisinaan olematon. Tämä elämäkertatutkijoita kiinnostava kiistan aihe ei kuitenkaan ole kovin relevantti oman tutkimukseni kannalta, sillä en niinkään tutki sitä, miten elämä selittää tai ei selitä filosofin omaksumia filosofisia käsityksiä, vaan yritän lukea vertaillen kahdella eri lähestymistavalla elämäkerroista niitä tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet analysoimieni filosofien menestykseen ja urakehitykseen. Kuitenkin voidaan todeta, että Monkin kirjoittamat, tässäkin työssä lähdeaineistona käytetyt elämäkerrat ovat Monkin (2001) oman määritelmän mukaan olleet filosofisia elämäkertoja eli pyrkineet ymmärtämään filosofia henkilöä ja pyrkineet valottamaan tämän filosofista ajattelua.

Filosofoja koskevalle elämäkertakirjallisuudelle on eroteltu kolme funktiota (ks. Freadman 2002). Ensimmäinen funktio on auttaa lukijaa ymmärtämään filosofiaa paremmin, toinen on valottaa sitä, miten kohdehenkilön kehittämä filosofia on syntynyt ja kolmannen funktion mukaan elämäkerta on sinänsä kiinnostava kertomus, jolla ei ole mitään pyrkimystä valottaa sen paremmin henkilön filosofiaa kuin sen syntyä. Freadman hyväksyy kaksi ensin mainittua tehtävää, kolmas on hänen mielestään triviaali. Olen samaa mieltä, sillä jos elämäkerran kirjoittajalla ei ole pienintäkään intressiä henkilön filosofisiin toimiin, olisi parempi ottaa kohteeksi kuka tahansa matti meikäläinen, jolla on ollut mielenkiintoinen elämä tai kirjoittaa romaani fiktiivisestä henkilöstä. Tämäkään elämäkertatutkimuksen teoreettinen kysymys ei ole tämän tutkimuksen kannalta kovin relevantti. Käyttämiäni elämäkertoja ja omaelämäkertoja on kirjoitettu monista syistä moniin tarkoituksiin, mutta

² Olen suomentanut termit itse, enkä tarkoituksellisesti puhu reduktivistista, koska käsitettä käytetään eri merkityksessä filosofiassa.

kaksi ensin mainittua syytä ovat varmasti olleet kaikissa niissä kirjoittamisen motiiveina.

Freadman (2002) esittää omassa lukumetodissaan seitsemän koordinaattia, jotka filosofien elämäkertoja analysoitaessa on otettava huomioon. Freadmanin ohjeet sisältävät kaikki kolme edellä mainittua filosofin elämäkerran funktiota eikä niiden käyttäminen sulje pois kumpaakaan Conantin esittämää, redusoivaa tai lokeroivaa, ennakoasennetta.

1. On arvioitava tarkkuutta, jolla filosofin ajatusmaailmaa valaistaan ja sitä miten hyvin kirjoittaja onnistuu luomaan suhteen työn, elämän ja historiallisen kontekstin välille.
2. Edelliseen liittyen on katsottava mitä syitä henkilön käyttäytymiselle, asenteille, luonteenpiirteille ja filosofiseen työhön esitetään.
3. On selvitettävä miten, jos mitenkään, analysoitavan henkilön filosofinen esitystapa on vaikuttanut elämäkerran kirjoittajan käyttämään esitystapaan.
4. On syytä arvioida miten ja missä määrin elämäkerran kirjoittaja on ottanut kantaa tai yrittänyt muuttaa analysoitavan filosofin sen hetkistä mainetta.
5. On arvioitava miten hyvin elämäkerta onnistuu tekemään filosofista kiinnostavan filosofiaan erikoistumattomalle lukijalle.
6. On myös arvioitava elämäkerran muotoa, kerrontatapoja, juonen kehittelyä, luonteenkuvausta.
7. Olisi pyrittävä löytämään elämäkerran pääteema(t).

Freadmanin koordinaatit on annettu lukijan avuksi olettamatta kuitenkaan että kaikki elämäkertojen tutkijat haluaisivat analysoida kohteitaan samalla muotilla nostaakseen esiin tietyt asiat. Koordinaatit saattavat edesauttaa esimerkiksi elämäkertoja arvostelevien kirjallisuuskriitikoiden työtä, mutta eivät sellaisenaan sovi tämän tutkimuksen analysointimalliksi.

Toisin kuin Freadman, jonka mukaan filosofisten elämäkertojen olisi onnistuttava antamaan filosofiaan erikoistumattomalle lukijalle ymmärrettävä

kuva filosofista, Peter C. Kjaergaard kritisoi juuri tätä nykytrendiä. Kjaergaardin (2002) mukaan tiedemiehistä kirjoitetaan yhä useammin kontekstia painottavia, suurelle yleisölle yleiskuvan antavia elämäkertoja intellektuaalisten elämäkertojen sijaan. Popularisoinnissa vaarana on, että filosofiset saavutukset jäävät varjoon. Kjaergaard katsoo, että Ray Monkin ja Brian McGuinnessin kirjoittamat elämäkerrat Wittgensteinista täyttävät muutamista puutteistaan huolimatta intellektuaalisen elämäkerran tehtävän.³

Ray Monkin (2001) mielestä filosofisen elämäkerran tehtävä on siis ymmärtää siinä kuvattavaa henkilöä. Elämäkertaa ei tarvita arvioitaessa henkilön kirjoittamien ajatuksien suuruutta tai tärkeyttä, vaan sen tehtävä on tuoda esiin henkilön ”äänensävy”, jotta osaisimme tulkita hänen kirjoituksiaan oikein. Monk (2001) sanoo Wittgensteinista kirjoittamansa elämäkerran yhtenä motiivina olleen tunne, että Wittgensteinia oli ”kuultu” väärin useissa hänestä kirjoitetuissa teoksissa. Tunnetustihan Wittgenstein itse pelkäsi tulewansa väärinymmärretyksi (ks. esim. Wittgenstein 1979, 43). Monkin (2001) mukaan paras elämäkerran kirjoitusmetodi on osoittaa erilaisia yhteyksiä henkilön elämän ja ajatusten välillä, mutta vain kuvailemalla jättäen syy-yhteyksien tarkemman luonteen lukijan tulkittavaksi. Elämäkerrasta tehdyt erilaiset tulkinnat eivät voi olla sinänsä oikeita tai väärä, mutta tulkinnoista voi aina jäädä puuttumaan jotakin, jota joku toinen pitää tärkeänä. Onnistuakseen elämäkerran kirjoittajan on syvennyttävä toisen ihmisen sisäiseen elämään. Esimerkiksi erinomaisesta elämäkerrasta Monk (2001) ottaa James Boswellin 1700-luvun lopulla kirjailija Samuel Johnsonista laatiman elämäkerran. Teoksessa ei ole juuri lainkaan teoriaa tai rationaalista päättelyä, mutta Monkin (2001) mielestä Boswell onnistuu tuomaan Johnsonin oman äänen ja hengen vakuuttavasti esiin. Joidenkin henkilöiden elämäkerroissa kirjoittajan on helppo osoittaa yhteyksiä elämän ja ajattelun välillä. Wittgenstein-elämäkerrassaan Monk (2001) katsoo tässä onnistuneensa, Russellista kirjoittaessa tehtävä onnistui huonommin, minkä

³ Muistettakoon Monkin (2001) oma tulkinta, jonka mukaan hän pitää kirjoittamiaan elämäkertojaan filosofisina elämäkertoina, jotka pyrkivät valottamaan filosofin ajattelua ja Freadmanin (2002) toteamus, että intellektuaalinen ja filosofinen elämäkerta menevät usein päällekkäin. Termien vertailua ei kukaan ole tarkemmin tehnyt, mutta kuvausten perusteella ne eivät tosiasiasa eroa kovinkaan paljon toisistaan, sillä henkilön ajattelu ja työn sisältö on molempien keskiössä.

hän tunnustaa kertoessaan Russell-elämäkerran kirjoittamisessa kokemistaan vaikeuksista. Monkin (2001) mielestä elämäkertojen tarkoituksena ei ole esittää totuuksia, vaan tarjota lukijalle edellä mainittuja yhteyksiä henkilön ja tämän ajattelun kehityksen välillä erilaisten todistuskappaleiden ja sitaattien avulla, ja jättää tilaa lukijan omille tulkinnoille. Jos lukija ei yhteyksiä huomaa, ei hänen tarvitse myöskään niitä kiistää. Hyvä elämäkerta ei väitä mitään.

Oma tutkimuksenhaaransa, joka sivuaa elämäkertatutkimusta, ovat psykologiset tutkimukset nerojen tai luovuudellaan menestyneiden henkilöiden elämästä. Yksi lähestymistapa on vertailu, jossa etsitään eroja ja yhtäläisyyksiä nerojen välillä. Hyviä esimerkkejä ovat Doris B. Wallacen ja Howard E. Gruberin (1989) *Creative People at Work* -teoksen tapaustutkimukset tieteen ja taiteen tunnetuista henkilöistä ja heidän työtavoistaan tai Michael J.A. Howen (1999) tutkimukset. Todettakoon, että Howen lähtökohta on tiettyssä mielessä samanlainen kuin omassa työssäni. Teoksessaan *Genius Explained* Howe pyrkii rikkomaan myyttiä nerosta, jolla on syntyjään erityisiä ominaisuuksia, jotka tekevät hänestä neron. Terminologiset ongelmat ovat yleisiä; vaikka nerous yleensä luetaan henkilön ominaisuudeksi, sillä itse asiassa viitataan henkilön saavutuksiin. Neroksi harvoin kutsutaan älykästä henkilöä, joka ei ole saavuttanut jotakin suurta, mutta yhtä lailla on henkilöitä, jotka ovat luoneet mestariteoksia, mutta heitä ei silti kutsuta neroiksi. (Howe 1999, 11–14.) Howen mukaan menestys vaatii paljon työtä ja otollisen ympäristön. Kirjassaan Howe (1999, 18) jäljittääkin niitä reittejä ja erityisesti nuoruudessa koettuja tapahtumasarjoja, joiden kautta yksilöt ovat poikkeavat kykynsä hankkineet. Kykyjen hankkiminen — ei siis niiden synnynnäisyys — on Howelle avainasemassa. Howen tutkimuksen tarkoituksiin elämäkerrat ovat hyödyllisiä, koska niiden kronologisesti etenevä, matkaa jäljittelevä esitystapa palvelee Howelaista reitin etsintää. Niin Monkin (2001) kuin Howenkin (1999, 17) mukaan elämäkertakuvaukset ovat lähdeaineistona korvaamattomia etsittäessä selityksiä siihen, miten joku on

menestyksensä saavuttanut.⁴ Kun Howen (1999, 2) mukaan elämäkerrat yhdistetään sellaiseen psykologiseen tutkimukseen, joka ottaa huomioon biologian ja kokemuksen yhteisvaikutukset, saadaan parhaat lähtökohdat selvittää miten lapsista kasvaa tietynlaisia aikuisia. Howe siis painottaa sekä lapsuuden tapahtumia että biologian osuutta. Aivan ensimmäisiksi suurmiesten luonnevertailuiksi voidaan lukea antiikin kreikkalaisen, filosofian harrastajan, Plutarkhoksen (1997) kuuluisista miehistä kirjoittamat elämäkerrat, joissa hän vertaili suurmiehiä pareittain, ottaen pariin aina toisen Kreikasta toisen Roomasta. Elämäkerroissa hän pyrki tuomaan esiin henkilöiden luonnekuvan historiallisten kertomusten sijaan tuoden esiin sekä henkilöiden urotyöt että tuomittavat teot, ensin mainitut esikuvaksi ja jälkimmäiset varoittavaksi esimerkiksi.

Dean Keith Simonton (1994) puolestaan etsii teoksessaan *Greatness* vastausta kysymykseen ketkä jäävät historiaan ja miksi. Kirjassaan hän käy läpi erilaisia vaikuttavia tekijöitä, biologian, geenit, perimän, älykkyyden, muistin, kognitiivisen kapasiteetin sekä perhetaustan ja sosiaalisen ympäristön. Simonton haluaa kartoittaa kaikki tehdyt 'historian psykologian' kentän tutkimukset psykologikollegoiden käyttöön. Tässä ei kuitenkaan ole tarpeellista käydä enempää läpi esimerkkejä psykologien elämäkertatutkimuksista — lukuun ottamatta amerikkalaisen Mihaly Csikszentmihalyin (1997) luovuustutkimusten käsitteistöä, johon palaan myöhemmin. Omassa tutkimuksessani keskityn lähinnä tapahtumien ja sosiaalisen ympäristön vaikutusten tutkimiseen.

Kirjallisuudentutkijoiden piirissä sankarimyytit ovat vielä yleisempiä, jopa niin yleisiä, että Benton (2005) kutsuu kirjailijoista kirjoitettuja elämäkertoja biomytografioiksi. Artikkelissaan hän käyttää Brontën sisaruksia esimerkkinä siitä, miten kirjailijoista rakennetaan tietoisesti myyttisiä hahmoja vailla suurtakaan todellisuuspohjaa. Mitä taas tulee elämäkertojen analysointiin, kirjallisuudentutkijat ovat käyttäneet metodina lähinnä tekstianalyysejä

⁴ On kuitenkin muistettava, että elämäkerrat ovat tarinamuotoisia kuvauksia, eivät historiallisia dokumentteja, siksi niiden varassa ei kannatakaan lähteä etsimään ”totuutta”.

hermeneutiikkaan, semiotiikkaan tai narratologiaan tukeutuen. Lukijan rooli ja kertomuksen rakenne korostuivat varsinkin 1980-luvulla. Shlomith Rimmon-Kenanin *Narrative Fiction — Contemporary poetics* (1983) ja Raymond Chatmanin *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film* (1978) olivat käyttökelpoisia malleja kaikenlaisten narratiivien analysointiin, ei pelkästään fiktion. Kuten Freadman (2002) huomauttaa, myös Jacques Derrida on analysoinut elämäkertoja tekstinä ja painottanut sitä, että elämäkerta tulkitaan uudelleen jokaisella lukukerralla. Kukin aikakausi tuottaa omat elämäkerralliset tekstinsä omalle ajalleen tyypillisiä retorisia keinoja käyttäen. Elämäkertoja on siten myös analysoitava teksteinä; kenelle ne on luotu, mihin tarkoitukseen, miksi on valittu juuri tietynlainen rakenne ja niin edelleen (esimerkiksi Monkin kirjoitukset on luotu suurelle yleisölle, päämääräänään filosofin ymmärtäminen henkilön ajatuksia valottamalla). Sen sijaan pelkkä tekstuaalinen tarkastelu, jossa kohde irrotetaan sosiaalisesta kontekstistaan ja henkilöt redusoidaan tekstiksi synnyttää tavallaan vain uuden tekstin, jota joku toinen voi puolestaan analysoida. (Saastamoinen 2000).

Tekstianalyysi menetelmänä ei anna vastauksia esittämiini kysymyksiin. Lisäksi käyttämäni tekstien runsaus ja monimuotoisuus sekä toisaalta niiden pohjalta kirjoitetut tiivistelmät analyysin lähteenä eivät sovellu tekstianalyysin tekemiseen. Tekstianalyysi vaatisi rajatumman lähdemateriaalin tyyliin ”Kekkonen sanomalehtien pääkirjoituksissa”. Vaikka otankin huomioon — kuten Bourdieukin (1998) muistuttaa —, että elämäkertojen narratiivisuus usein pakottaa kirjoittajan sovittamaan elämän tiettyyn kaavaan ajalliseksi ja syy-seuraussuhteita sisältäväksi jatkumoksi, en pidä tarpeellisena tässä tutkimuksessa ryhtyä analysoimaan tarkemmin elämäkertojen rakennetta.

Olen samaa mieltä Karl Friedrich Bohlerin ja Bruno Hildenbrandin (1995) kanssa siitä, että sosiologisen elämäkertateorian ydin on subjektin (eli toimijan) rakentuminen. Toimijat rakentuvat sosiaalisessa tilassa toiminnassa ja vuorovaikutuksessa toisten toimijoiden kanssa. Sen vuoksi tutkittaessa toimijan rakentumista olisi ensin määritettävä toiminnan sen hetkinen viitekehys, arvioitava miten yksilö tai ryhmä (toimijana) sijoittuu tähän

viitekehykseen ja vasta sen jälkeen tutkittava kuinka erityisistä yksilön elämään vaikuttavista tekijöistä ja toiminnoista rakentuu henkilön identiteetti.

Sosiologin tulisi analysoida tutkittavaa henkilöä suhteessa niihin yhteisöihin, joissa hän toimii. Esimerkiksi Norbert Elias puhuu ”figuraatioista” lähestyessään tutkimuskohdettaan tarkastelemalla mikro- ja makrotason toimijoita ja rakenteita kokonaisuutena, jossa kaikki elementit ovat liikkeessä ja tiiviissä keskinäisessä riippuvuussuhteessa (Häyrynen 2004, 10). Norbert Eliakseen (2004, 67) viitaten voitaisiin kysyä: Mitkä yhteiskunnalliset prosessit ja sosiaaliset mekanismit selittävät kuvattavan henkilön toimintaa?

Sosiologisessa elämäkertatutkimuksessa on ollut jo vuosikymmeniä käytössä kaksi toisilleen vastakkaista tapaa analysoida elämäkerrallisia kirjoituksia: realistinen tapa lukea niitä ulkoista todellisuutta kuvaavina dokumentteina ja tekstuaalinen lähestymistapa nähdä ne kielellisinä konstruktioina (J.P. Roos 1999; 2001, vrt. Rahkonen 1995; 1999, 88).⁵ Realistista analyysiä tekevien ongelmaksi nousee vääjäämättä faktojen luotettavuuden arviointi, erityisesti omaelämäkertojen ja muistelmien todenperäisyys. Konstruktivistien analyysit puolestaan eivät ole sosiologisesti kovin kiinnostavia, jos niiden analyysit siirtyvät itse elämäkerran henkilöstä tekstinrakentamisen saloihin.

Usein elämäkertoja pidetään sosiaalisina konstruktioina, joista ei pidäkään löytää totuutta. Mikko Saastamoinen (2000) puhuu sen puolesta, että elämäkertoja tutkittaisiin sosiaalisen konstruktion lähtökohdista, jotta tutkijan oma vaikutus tulisi huomioiduksi. Hän siis viittaa siihen, miten elämäkertoja rakennetaan tutkimuksiksi haastattelujen, dialogien tai muistelun kautta siten, että tutkija on itse osa dataa. Sosiologiassa elämäkerrallisia tekstejä on käytetty lähdeaineistona esimerkiksi silloin, kun on haluttu tutkia jotakin tiettyä ammatti- tai muuta erityisryhmää ja aineistoa on varta vasten kerätty esimerkiksi haastatteluiden, muistelmien, päiväkirjojen tai kirjeiden muodossa

⁵ Roos (1999) viittaa kahtiajaon filosofiseen alkuperään ja ottaa esimerkiksi tästä ontologisesta ongelmasta tämänkin teoksen kiistakumppanit Russellin ja Wittgensteinin, joista edellinen uskoi ulkoiseen, jälkimmäinen kielelliseen todellisuuteen. Elämäkertoja analysoidessaan Russell olisikin todennäköisesti käyttänyt realistista, Wittgenstein konstruktivistista lähestymistapaa.

tai kun on haluttu tutkia niin sanottujen tavallisten ihmisten elämää, joista ei ole suurmiesten tapaan juuri muuta arkistoitua dokumenttiaineistoa (Roos 1987a; 2001; Rahkonen 1995).

Elämäkerta on kuitenkin kirjallinen konstruktio. Elämäkertakirjallisuutta sääntelevät kokonaisen kirjallisen perinteen konventiot; elämäkerta on eräänlainen retorinen sopimus, tai pahimmillaan retorinen harha, johon elämän johdonmukaiseksi esittävä kirjoittaja voi sortua. Tutkijoiden tavasta yksinkertaistaa asioita Bourdieu (1998, 138) toteaa:

”Koska tutkijoita innostaa harhakuvista vapauttamisen halu, heillä on hyvin usein taipumus olettaa, että toimijat ovat aina pitäneet elämänsä päätepiteitä päämäärinään. Tutkijat muuntavat elämänsä projektiksi — aivan kuin menestyneellä akateemikolla, jonka uraa he tutkivat, olisi heti tieteenalansa, lopputyönsä ohjaajan ja aiheensa valinnasta lähtien ollut mielessään toive Collège de Francen professuurista.”

Bourdieu (1998, 138) kanta on, että tiedemies voi sopeutua akateemisen pelin välttämättömyyksiin (pelata tieteenalan pelinsäännöillä) ja tehdä loistavan akateemisen uran asettamatta koskaan itselleen sellaista päämäärää. Myös Randall Collins (1998, 15) kritisoi yksilön päämäärän jälkikäteen rationalisointia, ajatusta, että uran päätepiteitä voitaisiin käyttää uran selittäjänä. Teoksessaan *The Sociology of Philosophies. A Global Theory of Intellectual Change* Collins esittää teorian siitä, miten tieteelliset teorit ja käsitykset siirtyvät ja muuttuvat vuorovaikutussuhteiden kautta sukupolvelta toiselle intellektuellien muodostamissa kommunikaatioverkostoissa. Teorian kantava idea on, että verkostoja voidaan pitää ja tutkia intellektuaalisella näyttämöllä vaikuttavina toimijoina; verkostojen toimintaperiaatteiden ymmärtäminen antaa vastauksen siihen, miten käsitykset syntyvät ja muuttuvat. Verkostot ovat se tapa, jolla yksittäiset toimijat ja tilanteet linkittyvät laajemmiksi kokonaisuuksiksi. (Collins 1998, xviii.) Todettakoon, että Collinsin ajatuksilla on monia yhtymäkohtia Bourdieun kanssa kuten käsitteet kenttä ja kulttuuripääoma. Collins (1998, 29 ja viite 4) kuitenkin

katsoo, ettei intellektuaalinen kenttä ole yhteneväinen ei-intellektuaalien sosiaalisen tilan kanssa, koska intellektuaalisella kentällä on vain rajoitetusti tilaa.

Lienee vielä syytä todeta, että tässä tutkimuksessa lähteinä käytetyt elämäkerrat ja omaelämäkerrat ymmärretään eräänlaisiksi dokumentin ja fiktion välimuodoiksi. Yhtäältä ne pohjautuvat todellisiin tapahtumiin, mutta ovat toisaalta kronologiseen tarinamuotoon puettuja subjektiivisia kielellisiä konstruktioita. Kuten todettu, tämän tutkimuksen lähtökohtana on analysoida elämäkertojen tekstejä sellaisina kuin ne on esitetty, ottamatta kantaa niihin kirjattujen asiantilojen todenperäisyyteen.

Bourdieu-lais-pragmatistinen lähestymistapa — habitus, habitit, kenttä ja taistelu pääomista

Bourdieu (1998, 150–151) kutsuu kaikkia suhteellisen autonomisia sosiaalisia maailmoja kentiksi; näitä ovat esimerkiksi taiteen, tieteen tai filosofian kentät. Kenttä on peli, jota kukaan ei ole suunnitellut; se muuttuu jatkuvasti ja on monimutkaisempi kuin kenenkään koskaan keksimä peli. (Bourdieu & Wacquant 1995, 132.) Kenttiin sitoutuneilta toimijoilta vaaditaan kentän toiminnan sanattomien lakien käytännöllistä hallintaa ja kykyä havaita ja arvioida tärkeät ongelmat. Bourdieu (1998, 18, 151) nimittää tällaista käytäntöjä synnyttävää periaatetta *habituksiksi*, jonka toimijat hankkivat pääosin kentällä tapahtuvassa sosialisatiossa. Bourdieun mukaan esimerkiksi tieteen arkirutiineihin kuuluvat toiminnot juontuvat tieteellisestä habituksesta.

”Tieteellisen habituksen säännellyt käyttäytymistapumukset ovat osittain tulosta tieteellisen kentän sisäisten välttämättömyyksiensä ruumiillistamisesta. Tieteellinen toiminta syntyy käyttäytymistapumusten ja kentän tietynä ajankohtana asettamien rakenteellisten rajoitusten välisessä suhteessa.” (Bourdieu 1998, 82.)

Tieteen kentästä puhuessaan Bourdieu (2004, 42) puhuu myös tieteenala- tai oppiainesidonnaisesta (disciplinary) habituksesta, jolla hän viittaa kaikkiin tietyn alan koulutuksen saaneisiin ryhmiin, mutta myös erityisestä (particular) habituksesta, joka liittyy yksilön elämäntapaan ja yksilön asemaan kentällä. Tarkastelen tässä tutkimuksessa analysoitavia henkilöitä lähinnä jälkimmäisen habitustyyppin valossa.

Vaikka habitus on muovautunut yhteisössä toimimisen myötä, se ilmenee yksilötasolla esimerkiksi puheissa, esiintymistavassa ja suhteissa kanssaihmiin. Siitä, miten näihin henkilön habituksen lähettämiin signaaleihin vastataan — hyväksymällä, rohkaisemalla, kieltämällä, paheksuamalla — voidaan päätellä toimiiko henkilö siten kuin kentän sisäiset säännöt edellyttävät. (Bourdieu 2004, 44.) Vain toimimalla kentällä henkilö voi harjaantua sisäistämään kentän säännöt. Joskus henkilö ei ehkä tietoisesti halua noudattaa kentän sääntöjä tai halua jopa muuttaa niitä, esimerkkinä Bourdieun vaatimattoman taustan tuottama kahtiajakautunut habitus, jonka vuoksi hän suhtautui ristiriitaisesti akateemiseen maailmaan, jossa hän kuitenkin toimi (Bourdieu 2008; 2004, 111–113). Bourdieulle (1998, 36–37, 136, 151; 2004, 83) habitus on eräänlainen olemisen tapa, 'ruumiiksi tullut sisäistetty historia', käytännöntajua siitä, mitä annetussa tilanteessa tulee tehdä, pelisilmää ja taito ennakoita pelin nykytilasta hahmottuva tulevaisuus. Hyvä pelaaja ennakoi, liikkuu pelin edellä; hän on sisäistänyt pelin. Yksittäisellä pelaajalla ei kuitenkaan ole kovinkaan paljon valtaa vaikuttaa tekemisiinsä, sillä Bourdieun (2004, 59) mukaan kentän rakenne määrää henkilön strategian, tälle mahdolliset saavutettavat asemat ja menestymisen mahdollisuudet sillä perusteella, mikä henkilön asema kentällä on. Kenttä siis asettaa rajat ja antaa mahdollisuuksia, siis ikään kuin ajaa yksilöt tietynlaisille urille. Bourdieu (2004, 70) ei tunnusta tieteen sankareita koska katsoo tiedemiehet kollektiivisiksi subjekteiksi, jotka lähinnä realisoivat koko siihenastista tieteenhistoriaa.

Remi Lenoir (2006) pitää yhtenä Bourdieun tärkeimmistä kontribuutioista sosiologialle, vähälle huomiolle jäänyttä, 'kollektiivisen intellektuellin' käsitettä, jonka Bourdieu pyrki vakiinnuttamaan osaksi tieteellistä metodologiaa.

Bourdieuille tutkimustyö on parhaimmillaan tiimityötä tutkimusyhteisössä, jossa vanhemmat tutkijat juurruttavat tutkimustyön käytännöt nuoremmille empiirisissä tutkimustehtävissä.⁶ Kollektiivisessa intellektuellissa⁷ — esimerkiksi tutkimuskeskuksessa — yhdistyvät urheilujoukkueen yhteishenki ja jatkuva harjoitus, jonka myötä tieteellinen habitus, eräänlainen tutkijoiden työtä strukturoiva asenteiden ja käytäntöjen ruumiillistunut työkalupakki, muotoutuu. Pyrkimyksellään Bourdieu haastoi Lenoirin (2006) mukaan juuri sen tutkijakäsityksen, minkä itsekin tällä tutkimuksella kyseenalaistan, eli kuvan tutkijasta omasta inspiraatiostaan ammentavana yksinäisenä persoonana.⁸

Jos siis Bourdieuille menestyksellinen toiminta tieteen kentällä vaatii siihen soveltuvaa habitusta, pelisilmää, pragmatisti John Dewey puolestaan sanoisi, että se vaatii mahdollisimman paljon erilaisia, jos kohta myös mahdollisimman tarkoituksenmukaisia, luontumuksia (habit)⁹. Suomessa viime vuosina Deweyn pragmatismia esiin nostaneet Osmo Kivinen ja Pekka Ristelä (2001a, 57) kirjoittavat: ”Luontumukset syntyvät toiminnassa, kokemuksen kautta. Teon ja sen seurausten yhteydestä muodostuva kokemuksen sisältö ruumiillistuu osaksi ihmistä ja hänen tulevaa toimintaansa juuri luontumuksina.” Heidän mukaansa kaikenlainen oppiminen perustuu luontumuksiin, joita syntyy niin kauan kuin ihminen elää ja toimii. (Kivinen & Ristelä 2001a, 183; 2001b, 404–405.)

⁶ Osmo Kivinen on Suomessa kirjoittanut samantyyppisen tutkijakoulutusmetodin puolesta erityisesti pragmatistiseen filosofiaan nojaten, ks. esim. Kivinen 2008, Kivinen & Ristelä 2002; 2003.

⁷ Jo itse termillä Bourdieu osoittaa ylittävänsä tarpeettoman vastakkainasettelun yksilön ja kollektiivin välillä.

⁸ Tässä yhteydessä lienee paikallaan verrata Bourdieun ja Latourin kollektiivin määritelmää. (Latouria käsittelevän seuraavan alaotsikon alla.) Vaikka Bourdieun ja Latourin pyrkimykset korostaa kollektiivisen toiminnan tärkeyttä tieteessä ovatkin yhtenevät, Bourdieulta ammentanut Latour määritteli kollektiivinsa radikaalimmin eli toimijoista koostuvaksi verkostoksi, joka sisältää myös hybridit ja muut ei-inhimillisen toimijat. Hybrideillä Latour tarkoittaa useiden inhimillisten toimijoiden ja toimintojen tuloksena syntyneet esineet tai ilmiöt, kuten vaikkapa televisio. Hybrideistä ks. esim. Latour (2006).

⁹ Habit-käsitteestä ks. esim. Dewey MW14: 15–62.

Sekä habituksessa että luontumuksissa on kyse ruumiillistumisesta. Habituksessa ruumiillistuvat yksilön kokemuksen myötä kentän välttämättömyydet, kentän asettamat säännöt ja toimintatavat, luontumuksissa kokemuksen sisältö eli teon ja sen seurausten yhteys (Bourdieu 1998, 82, 151; Kivinen 2006, 57). Sekä habituksen että luontumuksen funktio on asianmukainen toiminta. Kuten Bourdieu (Bourdieu & Wacquant 1995, 158–159) toteaa ”Kun habitus kohtaa sen yhteiskunnallisen maailman, jonka tulosta se on, se on kuin ’kala vedessä’”. Tietynlaisella habituksella varustettu henkilö voi kuitenkin joutua toimimaan itselleen sopimattomassa ympäristössä, esimerkkinä vaikkapa Bourdieun itsensä kokema ulkopuolisuuden tunne akateemisessa ympäristössä. (Cf. Bourdieu 1988, 2004.)

Bourdieu (1985, 81–82, 121) mukaan habitus on ”kaiken biografisen kokemuksen tuote”, ruumiillistunut historia, sananmukaisesti habitus on ”jotain, joka on hankittu, mutta joka on muuttunut pysyvästi osaksi ruumista pysyvinä dispositioina.” Kivisen (2006) tulkinnan mukaan habitus koostuu ”joukosta historiallisia suhteita, jotka on ’talletettu’ (deposited) kehoon havaitsemisen, arvostamisen ja toiminnan mentaalisina ja fyysisinä skeemoina.” Bourdieu (1985, 121) kysyy, miksei yhtä hyvin voisi käyttää sanaa tottumus (vrt. Deweyn habit) ja vastaa, että tottumus koetaan liian mekaaniseksi ja automaattiseksi kun taas habitus on uutta luova (tai ainakin uudelleen tuottava, reproduktiivinen vrt. Kivinen 2006). Deweyn termi habit, joka kirjaimellisesti suomennettuna tarkoittaisi juuri tottumusta ja johon Bourdieu kysymyksessään viittaa, on kuitenkin kaikkea muuta kuin mekaaninen ja automaattinen, sillä luontumukset muuttuvat vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Tärkeä ero Bourdieun ja Deweyn käsityksissä dispositiosta ja samalla myös habitus ja habit/luontumus käsitteiden välillä on se, että Bourdieulle habitukseen ruumiillistuneet dispositiot ovat verraten pysyviä, Deweyn luontumukset, jotka koostuvat realisoituvista dispositioista, taas kaikessa moninaisuudessaan muuttuvia. Bourdieun sanoma kuulostaa sikäli ristiriitaiselta, että samalla kun hän väittää habituksen olevan ”jotain voimakkaasti luovaa”, hän korostaa habitukseen sisältyvien dispositioiden pysyvyyttä. Vaatiihan uuden luominen aina muutosta, sekä toiminnassa että ajattelutavassa. Jos siis henkilön asenteet ja

suhtautumistavat eli dispositiot ovat pysyviä, uuden luominen tuntuu kovin epätodennäköiseltä. Bourdieu (1992, 133) selventää habituskäsitettään joitakin vuosia myöhemmin toteamalla, ettei habitus ole kohtalo, vaan ”dispositioiden avoin systeemi”, joka on altis kokemuksille, jotka joko vahvistavat tai uudistavat habituksen rakenteita. Todennäköisempää hänen mielestään kuitenkin on, että habitukseen sisältyvät dispositiot vahvistuvat, koska ihminen mitä todennäköisimmin kohtaa samankaltaisia tilanteita, joissa hänen habituksensa on muovautunut.

Lakoff ja Johnson (1999, 555; ks. myös Kivinen & Ristelä 2001a, 88–93) puolestaan puhuvat ajattelun kehosidonnaisuudesta, siitä että voimme muodostaa käsitteitä ainoastaan ruumiimme kautta.

”Koska tiedostamattomat ruumiillistuneet käsitejärjestelmämme antavat ajattelulle kehyksen, myös totuus ja tieto riippuvat ruumiillistuneesta ymmärryksestä. Fysikaalisesti on tietysti olemassa mielestä riippumaton maailma, mutta kun ryhdymme kuvaamaan sitä, meidän on käytettävä kieltä ja käsitteitä, ja nämä ovat kehosidonnaisen kokemuksemme jäsentämiä.” (Kivinen & Ristelä 2001a, 89; vrt. Lakoff & Johnson 1999, 233.)

Avainsana Lakoffilla ja Johnsonillakin on siis kehosidonnainen kokemus, joka värittää ajatteluamme.

Suurin osa ajattelustamme ja tekemisestämme on tiedostamatonta (ei-kielellistä) ja kokemusperäistä. Emme esimerkiksi juurikaan ajattele sormiemme kulkua koskettimilla soittaessamme pianolla musiikkiesityksen, vaikka sujuva pianonsoitto onkin voinut vaatia vuosien harjoituksen. Tämän kaltaisesta osaamisesta, joka myös on ruumiillistunutta kokemusta, voidaan käyttää käsitteitä ’knowing how’ (Gilbert Ryle, 1984/1941) ja ’tacit knowledge’ (Michael Polanyi 1969); molemmat ovat Deweyn ajattelun kanssa sopuosinnussa. (Kivinen & Ristelä 2001a, 188.) Samankaltaista ruumiillistunutta, pitkään kokemukseen pohjautuvaa toimintaa — jota nykyään kutsutaan muodikkaasti ”osaamiseksi” — Bourdieu (1985, 82) kuvaa

seuraavasti: ”Kun esineiden ja ruumiin historia vastaavat toisiaan täydellisesti kuten jalkapallossa pelin säännöt ja pelin tarkoitus, tekee pelaaja tarkalleen sen, mitä hänen pitää tehdä ilman että hänen edes tarvitsee tietää mitä on tehnyt.”

Ihmiset usein virheellisesti olettavat, että lahjakkailta tiedemiehillä olisi syntyessään poikkeuksellinen luova mieli tai järki, jota he luontaisesti osaavat käyttää ja jonka avulla he tekevät tieteelliset löydöksensä enemmän tai vähemmän vaivattomasti inspiraation hetkellä. Kuitenkin esimerkiksi Deweyn mukaan ajatteluun ei edes tarvita mitään luontumuksista riippumatonta itsessään ajattelukykyistä mieltä; ajattelu on viime kädessä luontumuksien varassa tapahtuvaa kielenkäyttöä. Luontumukset ovat ihmisen taitoja, keinoja tai välineitä tulla toimeen ympäristössään, mutta ei ole olemassa erillistä mieltä näitä keinoja käyttämässä. ”Deweyn mukaan oppiminen ei ole jotakin, mitä jokin valmiiksi oletettu mieli tekee, vaan mieli itsessään on tiettyjen valmiuksien organisoitumista mielekkäiksi ja taidokkaiksi toiminnoiksi.” (Kivinen & Ristelä 2001a, 60, 190.) Voidaan kuitenkin sanoa, että toiminta on mielekästä, silloin kun se on harkittua, ”kun käytetään valikoidusti tilanteessa käsillä olevia keinoja tarkoituksena saada aikaan toimijan haluamia seurauksia. Mieli sen enempää kuin älykkyyškään ei tällöin ole mikään erityinen ominaisuus, joka yksilöllä on, mutta yksilö on älykäs siinä määrin kuin hänen toimensa täyttävät edellä mainitut vaatimukset.” (Kivinen & Ristelä 2001a, 79; Dewey MW14: 139)

Ajattelu on ”tarkoituksenmukaista toimintaa siirryttäessä ongelmallisesta ratkaistuun tilanteeseen...”, ajattelu on toisin sanoen reagointia epävarmuuteen. (Kivinen & Ristelä 2001a, 80.) Kun luontumustenvarainen toimintamme häiriintyy, tarvitaan reflektiota, jotta pystymme suuntaamaan toimintamme uudella tavalla. Ajatellessa ennakoimme toimintamme seurauksia ja pyrimme toimimaan siten, että vältämme ei-toivotut seuraukset. Kivinen & Ristelä (2001c, 255) kuitenkin toteavat, että ”käyttäytyminen voi olla järjellistä, vaikka asianomainen toimija ei säestä sitä selkeästi artikuloiduilla sisäisillä suunnitelmilla tai kommentailla”, esimerkistä käyvät

edellä mainitut tacit knowledge tai knowing how -tyyppisen osaamisen muodot.

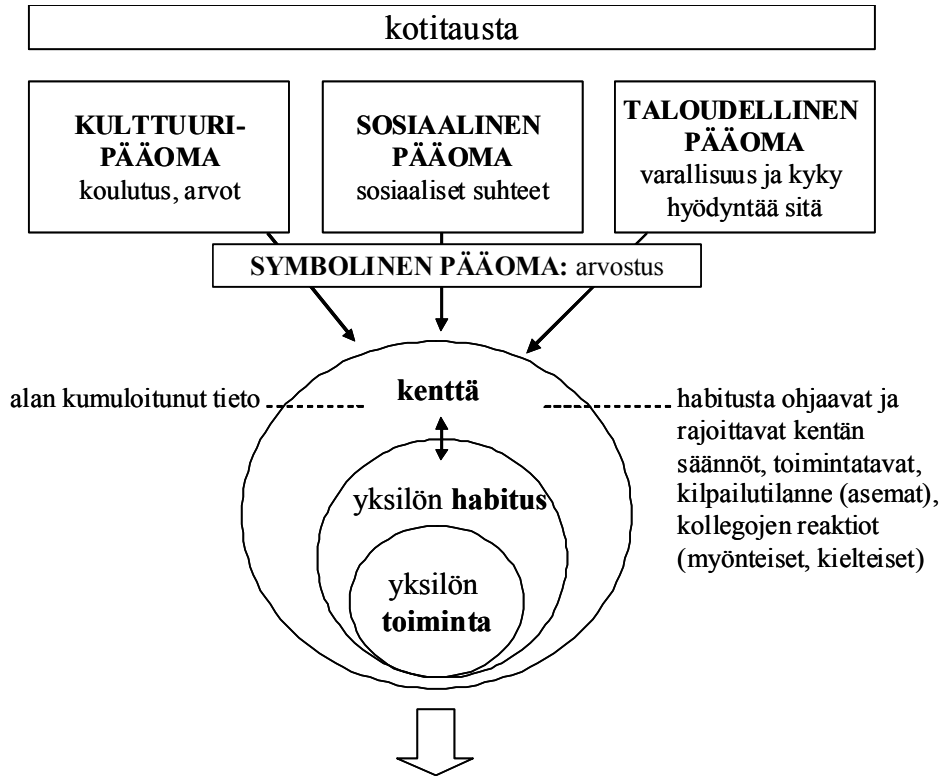
Kun haluamme tutkia miten tieteentekijän habitus — käyttäkäsemme Bourdieun termiä — muovautuu elämänaikaisissa kokemuksissa, on purettava se osatekijöihinsä, deweyläisittäin luontumuksiin (habits). Kivisen (2006) mukaan ”Ei ole kahta asiaa, toiminnassa realisoituvat habitit ja habitus, on vain yksi asia: habitit.” Olen kuitenkin itse sitä mieltä, että molempia käsitteitä voidaan käyttää ristiriidattomasti samassa tutkimuksessa. Bourdieun habitus on tässä tutkimuksessa ylätasoinen käsite, joka sisältää habitit eli luontumukset. Käytännössä on lähdettävä tarkastelemaan yksittäisten tieteentekijöiden habituksia tutkimalla niiden muovautumista elämänsä aikana tai jonakin valittuna ajanjaksona elämässä. On etsittävä luontumuksia, joilla voi olettaa olleen merkitystä tieteentekijäksi kasvamisessa ja jotka ovat oletettavasti edesauttaneet heidän menestymistään tieteellisessä työssä. Tämän jälkeen voimme katsoa onko joukossa joitakin kaikille tai useimmille tieteentekijöille yhteisiä, ehkä jopa ehdottoman välttämättömiä luontumuksia.¹⁰ Luontumukset ovat jatkuvasti muuttuvia ja muuttuvat vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Uusia luontumuksia syntyy koko ajan toimintamme myötä (ks. luontumuksista Kivinen & Ristelä, 2001, 52–61). Vaikka havaitsisimmekin tiettyjen luontumusten olevan yleisiä tieteentekijöiden keskuudessa, ei niiden perusteella ole kuitenkaan mahdollista abstrahoida yhtä ideaalityypistä tieteentekijän habitusta (vrt. Bourdieu 2004, 41–43 tieteenalakohtaiset erot habituksissa). Tutkijalle on kuitenkin eduksi kehittää mahdollisimman paljon erilaisia luontumuksia, joiden avulla hän voi rutiininomaisesti selviytyä tietyistä tutkimukseen

¹⁰ Jossain määrin vastakkaista näkökulmaa edustavat Howard E. Gruber (1989, 3–4) ja hänen psykologikollegansa, joiden mielestä luovan työn ymmärtämiseen ei riitä pelkästään tieteentekijöille yhteisten ominaisuuksien määrittäminen. Gruberin ja kollegoiden lähestymistapa korostaa yksilön ainutlaatuisuutta, kompleksisuutta ja systeeminomaista kokonaisuutta, jota on aina perusteellisesti tarkasteltava yksittäisenä tapauksena. Vaikka yksilön urakehitys onkin aina ainutlaatuinen, en näe yksilöitä yhdistävien ominaisuuksien tai toimintatapojen huomioimisessa mitään outoa sosiologisen tutkimuksen näkökulmasta, jossa yksilöä tarkastellaan aina osana yhteisöä. Tieteentekijäyhteisöllä on yhteisiä toimintatapoja ja kirjoittamattomia sääntöjä, joiden merkillepano voi antaa vastauksia yksilön urakehityksen tutkimukseen ja päinvastoin.

liittyvistä tehtävistä, jolloin kapasiteettia jää ongelmanratkaisussa tarvittavien uusien luontumusten omaksumiseen ja olemassa olevien kehittämiseen sekä muihin tutkimukseen liittyviin asioihin.

Bourdieuin käsitteistöön ja habituksen muovautumiseen kuuluvat olennaisesti myös kulttuurisen, sosiaalisen, taloudellisen ja symbolisen pääoman käsitteet, jotka voidaan käsittää yksilön resursseiksi. Bourdieu jakaa kulttuuripääoman kolmeen alalajiin: ruumiillistunut (embodied) (esim. pysyvät dispositiot tai arvot), objektivoitu (objectified) (esim. opitut tieteelliset menetelmät, tuotantovälineet, taideteokset), ja institutionalisoitu kulttuuripääoma, kuten koulutusmeriitit. (Vrt. Bourdieu & Wacquant 1992, 119; Bourdieu 1986). Sosiaalisesta pääomasta puhuessaan Bourdieu (1985, 67) tarkoittaa lähinnä sosiaalista verkostoa, suhteita joita hyödyntämällä henkilö voi paitsi edelleen kartuttaa muita pääomiaan, myös muuntaa esimerkiksi kulttuuripääomaansa symboliseksi pääomaksi, kuten maineeksi ja arvostukseksi. Taloudellisella pääomalla Bourdieu (1986, 243, 246) viittaa johonkin, mikä on välittömästi vaihdettavissa rahaksi tai institutionalisoitavissa omistusoikeudeksi. Taloudellisella pääomalla voi hankkia myös materiaalista objektivoitua kulttuuripääomaa kuten vaikkapa taideteoksia tai tuotantovälineitä, mutta pystyäkseen ottamaan käyttöön hankkimansa materiaalin, vaikkapa ostamansa tietokoneen, tai voidakseen nauttia ostamastaan taideteoksesta henkilö tarvitsee myös ruumiillistunutta kulttuuripääomaa, jonka hankkimiseen on tarvittu aikaa ja vaivaa ja jota ei voi hankkia pelkällä rahalla. Pääomien arvostus vaihtelee eri kentillä, esimerkiksi useilla akateemisilla kentillä kulttuuripääomalla on suurempi merkitys kuin vaikkapa liike-elämässä. Yksilötoimijoita tai toimintaryhmiä vertailtaessa on luonnollisesti tärkeää ottaa huomioon toimijoiden asemien (positioiden) liikeradat, eli mikä on heidän taloudellisen, kulttuurisen tai sosiaalisen asemansa liikkeen suunta: nouseva vai laskeva (Siisiäinen 2005). Pääomanlajien kasautuminen tiivistyy objektiivisten yhteiskuntarakenteellisten hierarkioiden subjektiivisessa puolessa eli habituksessa (Heiskala 2000, 181).

Kuvio 1. havainnollistaa kuinka bourdieulais-pragmatistisen lähestymistavan käsitteet nivoutuvat toisiinsa habitus–kenttäänalyysissä.

Habituksen ilmenemismuotoja toiminnassa

- habitit l. luontumukset (ei-tietoiset tavat toimia tarkoituksenmukaisesti, joissa ilmenee kokemuksissa sisäistetty teon ja sen seurausten yhteys)
- osaaminen eri muodot (sis. knowing how ja tacit knowledge –tyyppiset tiedon muodot)
- eleet, ilmeet, esiintymistavat
- ajattelu, jonka ilmenemismuotona puheet ja kielenkäyttö

Kuvio 1. *Habitus–kenttäanalyysin viitekehys*

Monet luovuustutkimukset osoittavat, että yksilöllä voi kyllä olla luontaisia taipumuksia ja lahjakkuutta tietyn tyyppiseen toimintaan (musikaalisuus, matemaattisen kyvyt), mutta niiden valjastaminen uutta luovaksi toiminnaksi vaatii paitsi ankaraa harjoitusta, myös soveliaista ympäristöä ja monia muita tekijöitä. Luovuus tulisikin ymmärtää, kuten Mihaly Csikszentmihalyi (1997, 27–28) kirjoittaa, pikemminkin systeemisellä ilmiönä (creative system) kuin yksilön ominaisuutena. Csikszentmihalyin luova systeemi antaa mielenkiintoisen vertailukohdan Bourdieun kenttäajattelulle tärkeimpänä eronaan se, että Csikszentmihalyi, toisin kuin Bourdieu erottaa toisistaan kentän säännöt ja sillä toimivat ihmiset, mikä joissakin tapauksissa voi olla mielekästäkin. Luova systeemi muodostuu vuorovaikutuksesta kulttuurisen alueen (domain), kentän (field) ja yksilön (person) kesken. Domain (kulttuurinen alue) sisältää esimerkiksi jonkin tieteenalan (matematiikka) symboliset säännöt ja menetelmät, kenttä puolestaan kyseisen tieteenalan asiantuntijat, jotka toimivat portinvartijoina ja päättävät mitä uutta hyväksytään domainiin. Luova yksilö tuottaa uutta tietoa domainiin tieteenalan symboleja käyttäen ja vakuuttaa kyseisen tieteenalan asiantuntijat hyväksymään tekemänsä löydökset uudeksi tieteenalaan kuuluvaksi tiedoksi. Luovuuteen tarvitaan siten yhtä paljon yksilöä kuin Csikszentmihalyin kuvaamaa kenttää, joka legitimoit löydökset. Csikszentmihalyi (1997, 45–47) vertaa luovuutta onnettomuuteen, jolle jotkut ovat alttiimpia kuin toiset. Onnekkuidella on myös osuutensa, on tärkeää, että sattuu olemaan oikeassa paikassa oikeaan aikaan, mutta sitäkään ei pidä liioitella. Kaikki eivät osaa tarttua ongelmaan tai avautuvaan mahdollisuuteen vaikka se olisi heidän ulottuvillaan.

Latourilainen lähestymistapa — toimijaverkko

Bruno Latourin tapa tutkia yhteiskuntaa mullistavia, tieteellisiin löydöksiin pohjautuvia muutoksia perustuu hänen, yhdessä Michel Callonin ja John Lawn kanssa 1980-luvulla kehittämänsä toimijaverkkoteoriaan (actor-network theory).¹¹ Hänenkin lähtökohtaletuksenaan on, että tieteen menestys

¹¹ En tässä yhteydessä käsittele Michel Callonin ja John Lawn määritelmiä toimijaverkkoteoriaan liittyvistä käsitteistä tai heidän tapaansa soveltaa

ei perustu tieteilijöiden mielen erikoislaatuisiin piirteisiin. Teoksessaan *Laboratory Life* Latour ja Steve Woolgar (1986, 171–172) havainnollistavat Heideggerin maksimaa ’ajattelu on käsityötä’ konkreettisella esimerkillä yhdestä DNA:n kaksoiskierteen löytäjästä James Watsonista, joka leikkasi pahvista malleja, joita sitten sommitteli työpöydällään havaiten lopulta miten emäkset muodostavat symmetrisesti pareja toistensa välille. Esimerkillään he haluavat osoittaa että kertomukset, joissa ’mielet saavat ideoita’ ovat usein jälkikäteen keksittyjä yksinkertaistuksia. Jos Watson ei olisi kirjoittanut kirjaa, *The Double Helix* (1968), työnsä kulusta hänenkin löytönsä olisi todennäköisesti yksinkertaistettu muotoon ’eräänä päivänä Watson sai idean...’. Latour ja Woolgar haluavat painottaa mielen ulkoisia tekijöitä ’idean saamisessa’; oivallus on tiivistys tai yhteenveto monimutkaisesta konkreettisesta tilanteesta. (Ks. myös Latour 1999a, 282.) Tulkitsen Latouria ja Woolgaria siten, että se, mitä kutsumme ajatusprosessiksi tai ideoiden kehittämiseksi on antamamme nimitys niille tilanteille, tekijöille ja edeltäville toimintoille, jotka johtavat uudessa tilanteessa tarkoituksenmukaiseen toimintaan, samalla koemme toimintamme uudessa tilanteessa oivalluksena. Kyse on deweyläisittäin luontumusten kehittamisestä, tekemällä oppimisesta eli juuri siitä, mitä Watson-esimerkki havainnollisti, ’ajattelu on käsityötä’.

Myös Latourin mukaan on harhaanjohtavaa lukea tieteen läpimurrot yksittäisten sankareiden ansioiksi, sillä kyse on aina kokonaisen kollektiivin saavutuksista. (Vrt. Bourdieu 2004, 70.) Kollektiivilla Latour tarkoittaa jatkuvasti muuttuvien toimijoiden (aktanttien) verkostoa, johon kuuluvat niin inhimilliset kuin ei-inhimillisetkin oliot (kuten esineet, kansanliikkeet, yritykset, mikrobit). Turo-Kimmo Lehtosen (2004, 196) mukaan juuri toiminnan liittäminen myös ei-inhimillisiin toimijoihin on Latourin ajattelussa radikaaleinta ja erottaa sen sosiologian perinteestä. Siitä kumpuavat myös teorian heikkoudet, mistä Lehtonen (2004) antaa seuraavan esimerkin: ”Jos toimijat tulevat esille vain koetuksissa, niille ei voi olettaa intressejä, etuja ja pyrkimyksiä.” Kollektiivissa toimijoiden väliset suhteet ja transaktiot ovat niin tiiviit ja moninaiset ettei kunkin toimijan panosta tai roolia ole mielekäästä

toimijaverkkoteoriaa, koska tukeudun tässä työssä yksinomaan Latourin ajatteluun. Esimerkki Callonilaisen metodin soveltamisesta (ks. Palmroth 2004).

lähteä erottelemaan. ”Toiminta on yhdistyneiden entiteettien yhteistä omaisuutta.” (Latour 1999a, 182, 197). Uusien toimijoiden synnyttämistä ja olemassa olevien muokkaamista Latour kutsuu ’kääntämiseksi’¹²; käännöksessä kaikki toimijat muuttuvat. Käännöksestä on kyse esimerkiksi tilanteessa, jossa toiset omaksuvat jonkin toimijan kehittämän idean, silloin idea kääntyy ja muuttaa merkitystään. (Ks. Lehtonen 2004.) Toimintaan liittyy myös termi ’välittäminen’ (mediation), jolla viitataan tapahtumaan tai toimijaan jota ei voida määrittää panoksen tai tuotoksen perusteella (Latour 1999a, 307). Myös kolmesta osatekijästä koostuva ’aseman’ (position) käsite on Latourin mukaan olennainen yritettäessä ymmärtää tiedemiesten urakehitystä (Latour & Woolgar 1986, 211–214). Tieteentekijät liikkuvat asemasta toiseen pyrkien parhaimpaan mahdolliseen. Asema koostuu akateemisesta arvoasemasta (academic rank), tilanteesta kentällä (eli ongelman luonteesta ja sen ratkaisemiseen käytettävistä metodeista) sekä maantieteellisestä sijoittumisesta (laboratorio ja kollegat). Tästä kolminaisuudesta tutkimukseni kannalta mielenkiintoisin on kuitenkin kenttä, jonka idean Latour on lainannut Bourdieulta (ks. Latour & Woolgar 1986, 205–206). Kentällä käydään jatkuvaa strategiapeliä kaikkien toimijoiden kesken, tehdään tilannearvioita ja siirtoja. (Vrt. Bourdieu 2004, 59, 62–71.) Latour ja Woolgar (1986, 211) korostavat, että asemaa analysoidessa on tärkeää ottaa kaikki kolme siihen liittyvää ulottuvuutta huomioon, muuten saatu kuva vääristyy. Latourin käsitteet kenttä ja asema ovat sidoksissa toisiinsa siten, ettei asemalla ole merkitystä ilman kenttää tai kentällä kamppailua käyvien toimijoiden strategioita. Kenttä puolestaan ei ole muuta kuin asemien kokonaisuus, suhteellinen käsite, jota kukin kentälle osallistuja arvioi.¹³ Asema kentällä ei siten ole konkreettinen tila tai tehtävä, joka odottaa täyttämistään. (Latour & Woolgar 1986, 213–214.) Asemien valtaaminen on jatkuvan kentällä kilvoittelun päämäärä ja asemien haltuunottoa voidaan

¹²”...[C]hains of translation refer to the work through which actors modify, displace, and translate their various and contradictory interests.” (Latour 1999a, 311.)

¹³ Latourin kentän käsite muistuttaa hyvinkin paljon Bourdieun kenttä-käsitettä. Bourdieun käsitteessä molemminpuolinen riippuvuusuhde on kentän ja habituksen ei kentän ja aseman välillä. Latourin kenttä ymmärrettynä asemien kokonaisuutena tuo myös mieleen Bourdieun käsitteen ’space of points of view’, joka on näkökulmien, siis viime kädessä asemien — tai kuten myös sanotaan, positioiden — kokonaisuus. (Ks. Bourdieu & Wacquant 1992, 127; Bourdieu 2004, 95.)

arvioida vasta jälkikäteen. Latourin aseman ja kentän suhde muistuttaa hyvin paljon Bourdieun (2004, 95) käsitystä, jonka mukaan henkilö A:n näkökulma suhteessa henkilö B:n näkökulmaan on yhtä kuin henkilö A:n asema sosiaalisessa tilassa suhteessa henkilö B:n asemaan. Asemat ja näkökulmat Bourdieu liittää toisiinsa habituksen kautta.

Latourin tutkimus Louis Pasteurin laboratoriosta ja samalla myös siitä, mikä teki Pasteurista ihailun suurmiehen havainnollistaa edellä mainittuja käsitteitä. Pasteurin tapauksessa muita latourilaisesti ymmärrettyjä toimijoita Pasteurin itsensä lisäksi olivat lähinnä hygienialiike, mikrobit, ranskalaiset karjankasvattajat ja viranomaiset. Pernarutorokotetta kehittäessään Pasteur onnistui ensin vakuuttamaan heikon ja hajanaisen hygienialiikkeen siitä, että pernaruton voittamiseksi voimat oli keskitettävä mikrobien tutkimiseen. Toisin sanoen, hän ”käänsi” hygienialiikkeen huolenaiheena olleet kansanterveysongelmat mikrobien aiheuttamiksi ongelmiksi, minkä jälkeen hän ”käänsi” (siirsi) mautilojen olosuhteet (eli käytännön kontekstin) laboratorioon, jossa mikrobeja oli mahdollista tutkia. Samalla hän teki laboratoriostaan ja tutkimuksistaan välttämättömiä ongelman ratkaisemiseksi. Ratkaisun (rokotteen) löydyttyä hän palautti sen takaisin käytännön olosuhteisiin (mautiloille) testattavaksi. Tapahtui siis realiteettien kontekstin siirtymiä: käytännöstä laboratorioon ja takaisin. (Latour 1988, 68, 75; Raiski 1990, 24.) Raiskin (1990, 24–25) mukaan emme useinkaan näe käytäntöä tutkimusprosessin lähtökohdaksi emmekä sitä, että sovellutus on paluuta lähtökohtana olleeseen kontekstiin. Monissa tapauksissa tieteen kenttää laajasti muuttavat löydöt on ensin tuotettu ratkaisuksi johonkin kapeaan käytännön kontekstiin. Esimerkiksi Pasteur kehitti bakteriologiatieteen yrittäessään ratkaista viiniteollisuuden käymisen ja pilaantumisen ongelmia. Pernarutorokotetta kehitettäessä tapahtunut sarja intressien kääntämissä, ”käännöksiä” (translations) johti mittaviin muutoksiin koko Ranskan karjankasvatuksessa.

Pasteur onnistui keräämään ympärilleen rokotekehitysprosessin jokaisessa vaiheessa lisää tukijoita ja hänen nimensä tuli lopulta yksin edustamaan kaikkia prosessin toimijoita; ensin hygienialiike identifioitui Pasteuriin, sitten

Pasteur (ihmisenä) redusoitiin Pasteurin käsityksiin ja hänen käsityksensä niiden taustalla oleviin teoreettisiin lähtökohtiin. Lopputuloksena oli nero, joka oli saanut kaiken aikaan yksin. (Latour 1988, 23.) Vaikka sankareiden nimeäminen onkin yleistä, Latour (1988, 15) haluaa korostaa, ettei kukaan saa yksin aikaan mitään: ”Jotta saataisiin joku vakuuttuneeksi siitä, että koe on onnistunut, että tekniikka on tehokas ja todistusaineisto pitävä, tarvitaan enemmän kuin yksi toimija.” Tarvitaan kokeen ymmärtäjiä ja ennen kaikkea idean eteenpäin viejä. (Vrt. Csikszentmihalyin ’kenttä’, joka legitimoii löydökset.) Pasteurkaan ei tehnyt kaikkea yksin, vaan nimenomaan hygienialiike määritteli ongelmat, panokset, tavoitteet ja haki ongelmille ratkaisijaa. Pasteur joukkoineen ilmestyi pelikentälle ja ”käänsi” nämä panokset ja säännöt omalle kielelleen, mutta ilman hygienialiikettä he olisivat tutkineet jotakin muuta. Nimenomaan hygienistien hyväksyntä sai muutkin uskomaan Latourin menetelmiin ja ottamaan ne käyttöön, avuksi tarvittiin myös maatalousministeriön tilastotieteilijöitä laskelmineen. (Latour 1988, 25, 54, 92.)

Pasteurin ansiona oli, että hän onnistui löytämään kokonaisia teollisuudenaloja kiinnostavia ’soveltavan tutkimuksen’ ongelmia. Niitä ratkoessaan hän hyödynsi edeltävien kokeidensa tuloksia ja tuli samalla kehittäneeksi kokonaan uusia tieteenaloja, kuten kristallografian, biokemian ja immunologian ja muuttaneeksi joidenkin tieteenalojen suuntaa. Kunkin ongelman ratkaistuaan hän jatkoi omaa tutkimusmatkaansa jättäen uusien tieteenalojen kehittämisen muille. Erilaisille sivupoluille poiketessaankin hän työskenteli oman intressinsä mukaisesti päämääränään selvittää kunkin tutkimansa prosessin toimijat. Pasteurin tutkimusmenetelmät poikkesivat niin paljon tuolloisessa tiedemaailmassa käytetyistä metodeista, että hän onnistui mitätöimään edeltäjiensä ansiot; Pasteur vei kilpailun omalle maaperälleen, laboratorioon, jossa hän pystyi vakuuttamaan vastustajat kokeillaan. Lisäksi hän onnistui toistuvasti kääntämään avainasemassa olevien toimijoiden (hygienialiike, valtio, kansantalous) intressit samansuuntaisiksi omien intressiensä kanssa. (Latour 1988, 61, 68–69, 103.)

Toisin kuin tutkimansa Pasteur, joka etsi laboratoriossa empiirisin kokein 'eräänlaisia toimijoita — mikrobeja', Latour löysi Pasteur-tutkimuksen toimijat semioottisen tekstianalyysin avulla tutkimalla artikkeleita tieteellisissä kausijulkaisuissa. Latourin mukaan mahdollisia toimijoita ja tekoja ei tarvitse arvailla ennalta, ei myöskään ole tarpeen päättää mitkä ovat tärkeitä, mitkä sivuseikkoja; semioottinen tekstianalyysi tekee työn puolestamme. Analysoijan on vain rekisteröitävä mitä kukin toimija sanoo toisille ja seurattava toimijoiden läpikäymiä muodonmuutoksia, intressien kääntämissä eli käännoiksi, liikkeitä ja suunnanmuutoksia, sellaisina kuin kirjoittajat ne esittävät. (Latour 1988, 9–11.)

Juha Koivisto on soveltanut latourilaista toimijaverkkoteoriaa analysoidessaan lääketieteen väitöskirjoja.¹⁴ Tuloksistaan hän kuitenkin toteaa, että ”Pasteurin tarinan kaltaista tapahtumakulkua ei väitöskirjoista löydy. Vasta loppuunsaatetut kokonaiset tutkimusohjelmat saattavat tuottaa vastaavanlaisia tapahtumakulkuja.” (Koivisto 1997.) Nykyisin lääketiede on jo niin pitkälle eriytynyt, että yksittäisten väitöskirjojen tuottamat pienimuotoiset tutkimustulokset eivät yksinään hevin johda käytännön muutoksiin. Sen sijaan tämän tutkimuksen lähdemateriaalissa, edesmenneiden tutkijoiden elämäkerroissa, aikaperspektiivi on riittävän pitkä tutkimustuloksista seuranneiden muutosten havaitsemiseksi erilaisissa tieteellisissä tai muissa käytännöissä. Myös muut toimijat on useimmiten mahdollista paikantaa elämäkerroista. Vaikka Latourin edellyttämän koko kollektiivin eli kaikkien mahdollisten toimijoiden vaikutusten analysointi on luonnollisesti mahdotonta pelkän elämäkerta-aineiston pohjalta, latourilainen analyysi on kokeilemisen arvoinen myös tiedemiesten elämäkertojen analysoinnissa. Tieteenaloista luonnontieteet ja lääketiede, joissa toimitaan kollektiivisesti, useimmiten laboratorio-olosuhteissa, ja joissa perustutkimuskin johtaa usein käytännön sovelluksiin, soveltunevat parhaiten latourilaiseen analyysiin. Latour itse ei kuitenkaan halua lokeroita toimijaverkkoteoriaansa tiettyjen keinotekoisesti rajattujen tieteenalojen tutkimukseen, koska maailmakaan ei niitä noudata

¹⁴ Ks. myös kasvatustieteen professorin virkojen kehityksestä latourilaisen analyysin keinoin, Koivisto 1998.

(Ylikoski 2000, 305). Tässä tutkimuksessa sovellan toimijaverkkoanalyysiä filosofien elämäkertojen analysointiin.

Tieteellistä toimintaa voidaan katsoa yksittäisiä tutkijoita tai tutkimusprojekteja laajemmastakin näkökulmasta. Viittasin jo aiemmin Randall Collinsin (1998) teoriaan, jossa verkostot ovat avainasemassa tieteen kehityskulkuja tutkittaessa. Collinsin mukaan intellektuaalisen elämän historia on keskenään kamppailevien ryhmien, ei yksilöiden, välistä toimintaa. Ryhmistä ja yksilöistä muodostuu monimutkaisia verkostoja, jotka voivat ulottua yli vuosisatojen. Yksilö työskentelee yksin, mutta ryhmä, opettaja, kilpailijat muodostavat kentän, jolla intellektuaalinen toiminta tapahtuu. Ryhmä vaikuttaa yksilöön silloinkin kun hän työskentelee yksin. Ryhmät voivat koostua samaan aikaan vaikuttavista kollegoista, keskustelupiirien jäsenistä, ystäväistä tai sukupolvien välisistä opettaja–oppilas-ketjuista. Ryhmien koossapitävä voima ovat vuorovaikutusrituaalit, kuten luennot, konferenssit, keskustelutilaisuudet ja väittelyt, siis henkilökohtaiset kontaktit, joissa välittyy paitsi kulttuuripääomaa, myös tunnelataus, emotionaalinen energia. Vuorovaikutusrituaaleilla on jälkivaikutuksensa; emotionaalinen energia virtaa niistä hetkiin, jolloin yksilö on yksin. Emotionaalinen energia on siten vuorovaikutuksessa syntyvä varastoituva voimavara. Suuri osa siitä, mitä pidämme yksilön persoonallisuutena, koostuu emotionaalisesta energiasta, jota henkilöillä on käytettävissään vuorovaikutusrituaaleissa. Ne, joilla tätä energiaa on paljon, ovat karismaattisia, vahvoja johtajia, sosiaalisia tähtiä. (Collins 1998, 1, 3, 5–7, 23, 26.)

Korkea status ja tunnettuus juontuvat pitkälti siitä, että yksilö on saanut hankittua laajasti kulttuuripääomaa ja että hän onnistuu mahdollisimman nopeasti yhdistelemään hankittua kulttuuripääomaansa uudella tavalla ja tekemään sen avulla uusia löytöjä. Kulttuuripääoma, joka auttaa yksilöä tekemään omia tieteellisiä löytöjä on korvaamattoman tärkeätä. Kulttuuripääoma määrittää intellektuaalisen alueen, jolla henkilön on mahdollista työskennellä. Tieteessä palkitaan myös nopeudesta. Ensimmäisenä jonkin tuloksen julkaissut saa mainetta ja kunniaa, siksi epävirallisiin tieteentekijöiden sosiaalisten verkostojen sisäpiireihin kuuluvat

hyötyvät kilpailussa, koska heidän joukossaan kulttuurinen pääoma ja tutkimustieto siirtyvät nopeasti henkilöltä toiselle. Varsinkin pitkälle teknologisoituneissa luonnontieteissä nopeus ja uusimman tutkimustiedon ja teknologian saatavuus on tärkeää. Kulttuuripääoman lisäksi myös itse tekemisessä tarvittava 'tacit knowledge' välittyy henkilökohtaisessa kontaktissa, ei niinkään julkaisujen kautta. (Collins 1998, 32–33, 44–45.)

Yhteenvedo ja käsitteiden soveltaminen tässä tutkimuksessa

Kaikille edellä kuvailemilleni toimintateorioille, Latourin toimijaverkko mukaan lukien, on yhteistä, etteivät ne selitä yksilön menestystä kyseisen henkilön mielen ylivertauudella.¹⁵ Bourdieun, Csikszentmihalyin ja Collinsin näkemykset yksilön ansioista tieteellisissä saavutuksissa eroavat lähinnä vain painotuksillaan. Dewey lukee menestyksen edellytykseksi yksilön toiminnassaan kehittämät luontumukset, mutta muistuttaa, että yksilö on samalla aina yhteisön jäsen eikä tule toimeen ilman sitä. (Kivinen & Ristelä 2001a, 58–59.) Bourdieu puolestaan katsoo menestyksellisen toiminnan riippuvan yksilön kentällä muovautuneesta habituksesta (pelisilmästä), jota pelinsääntöjen noudattamista vaativa kenttä edellyttää, ja hänen asemastaan suhteessa kentän muihin pelaajiin. Csikszentmihalyi, kuten myös Bourdieu (2004, 50, 56, 62–63), ottaa menestyksen tekijöiksi mukaan myös kentän portinvartijat, joiden on hyväksyttävä uusi tieto domainiin. Sekä Collinsin (1998, 29) että Bourdieun (2004, 59, 96–97) teorioissa yksilön toiminnan tuleva kehityskaari (trajectory of action) määrittyy yksilön asemasta sosiaalisissa ryhmissä kentällä, jossa hän vaikuttaa. Erilaisista ryhmistä ja henkilöistä muodostuvan verkoston tai bourdieulaisittain, kentän, rakenteesta on nähtävissä hänen mahdollisuutensa, siksi on tarpeen tietää miltä koko verkosto näyttää. Latour menee pisimmälle edellyttäessään että

¹⁵ Myöhemmissä kirjoituksissaan Latour (1999b, 15, 20–21) ei oikeastaan halua kutsua toimijaverkkoteoriaa (actor-network theory, ANT) teoriaksi, vaan pikemminkin metodiksi: "...method to deploy the actor's own world building activities...". Myös Callon (1999, 194) toteaa, etteivät he koskaan edes halunneet luoda teoriaa. ANT:in vahvuus ja joustavuus on juuri siinä, ettei se ole teoria.

tieteellinen saavutus on luettava kaikkien toimijoiden yhteiseksi ja yhtäläiseksi ansioksi.

Yhteistä edellä mainituille toimintateorioille on myös tietynlaisen avoimuuden, jatkuvan muutoksen, koettelun ja voimainkoitosten huomioon ottaminen; niissä toimija ja hänen ympäristönsä määrittyvät yhä uudelleen. Deweylle elämä on organismin ja ympäristön jatkuvaa vuorovaikutusta, jossa sekä toimija että ympäristö muuttuvat. (Kivinen & Ristelä 2001a, 172.) Bourdieun toimijat muuttavat jatkuvasti pelaamaansa peliä muuttaen kentän rajoja samalla kun kilpailevat asemista kentällä. Csikszentmihalyi painottaa vuorovaikutusta domainin, kentän ja yksilön kesken; yksilön luovat tuotokset joutuvat koetukselle, uusi kentän läpäisevä tieto muuttaa domainia. Myös Latourin kanta on, että ”The only way to know is through trials of strength.” (Latour 1988, 225.) Latourin toimijat määrittyvät keskinäisessä voimainkoetuksessa, siinä mitä ne pystyvät tekemään; ne pyrkivät muokkaamaan toimintaympäristöään omien päämääriensä mukaisesti ja estämään muiden tavoittelemia intressien kääntämissä, käänöksissä (esimerkkejä Latour 1987, 108–121). Vasta itse toiminta näyttää minkälainen toimija on. (Lehtonen 2000; Ylikoski 2000.) Collins (1998, 60–61) tarkastelee muutoksia pidemmällä aikavälillä. Hänen mukaansa merkittävät intellektuaaliset muutokset vaativat vähintään sukupolven ajan, noin 33 vuotta. Lisäksi tarvitaan vielä pari sukupolvea, jotta voitaisiin nähdä oliko muutoksella kestävää rakenteellista merkitystä jälkipolvien työhön. Collinsilaisittain siis aidot tieteen huiput voidaan tunnistaa vasta kolmen sukupolven päästä.

Deweyn (MW14: 84–85) mukaan ihminen toimii aina, siihen ei tarvita erityistä motiivia. Ihmiset kuitenkin oppivat että tietynlaisista teoista seuraa tietynlaisia seurauksia. Siten he oppivat suuntaamaan ja hallitsemaan tekojaan. Kun spontaani toiminta estyy, ihminen on pakotettu muutoksiin, kehittämään luontumuksia, joiden avulla hän pystyy jatkamaan toimintaansa suuntaa muuttaen. (Kivinen & Ristelä 2001a, 84; Kivinen & Piironen 2007) Silloin hän asettaa itselleen päämäärän, juuri eteen tulleen ongelman ratkaisemisen. Näitä päämääriä kertyy tutkimusprosessin aikana useita.

Bourdieulle toiminnan alkuperä on hankituissa käyttäytymistaipumuksissa, suurin osa toiminnasta alkaa muusta kuin yksilön aikomuksesta. (Kivinen & Ristelä 2001a, 172.) Yksilön näennäisesti mielivaltaista käyttäytymistä kuitenkin selittää yhtenäinen periaate (käyttäytymistaipumus), päämääräksi sitä ei kuitenkaan voi sanoa.

Csikszentmihalyin (2000, 83, 95) kuten Deweynkin mukaan luova prosessi alkaa hämmennyksestä, epätietoisuudesta, ristiriidasta, jännitteestä; jokin ei ole oikein, jossakin on arvoitus, joka odottaa ratkaisuaan. Ongelman voi laukaista jokin oma kokemus, tieteenalan vaatimukset tai kentältä tulevat sosiaaliset paineet. Csikszentmihalyi ei puhu minkä tahansa toiminnan alkuperästä, vaan hänen tutkimustensa kohteena on nimenomaan luova toiminta merkityksessä toiminta, joka muuttaa domainia (kuten tieteenalan sääntöjä). (Deweyllähän lähes kaikki toiminta on luovaa, sikäli kun sen avulla ratkaistaan eteen tullut ongelma, jotta toiminta ylipäätään voi jatkua.) Vaikka Latourin mukaan toimijoilla on intressejä, joihin he yrittävät saada muut toimijat mukaan kääntämällä muiden intressit samansuuntaisiksi omien intressiensä kanssa, toiminnan tulos ei ole täysin toimijan hallussa. Toiminnassa syntyvät asiat ylittävät sekä toiminnan että toimijan. Tuloksilla voi olla peruuttamattomia vaikutuksia, joihin toimija ei voi vaikuttaa. (Lehtonen 2000.) Collins (1998, 6) korostaa, että luovuus ei ole sattumanvaraista, vaan rakentuu sukupolvienvälisille ketjuille. Hän luonnehtii luovuutta konflikteista koostuvaksi prosessiksi; vastakkainasettelut synnyttävät luovuutta. "Creativity moves by oppositions." (Collins 1998, 81, 162, 379.)

Kaiken kaikkiaan normaali tieteellinen toiminta ei näytä olevan niinkään sidottu suuriin päämääriin, vaan toiminta lähtee liikkeelle muista, vähemmän juhlavista ja usein suunnittelemattomista tekijöistä kuten käyttäytymistaipumuksista, ympäristön paineista, koulukuntien välisistä kiistoista, otollisesta tilanteesta tai pienestä eteen tulleesta käytännön ongelmasta, joka voi johtaa lopulta merkittävään tieteelliseen keksintöön. Risto Alapuron (2006) mukaan "yksilötoimijat ja heidän aktiivinen suhtautumisensa rakenteellisiin pakkoihin ja rajoituksiin on jäänyt marginaaliseksi

suomalaisessa sosiologiassa”. Haluaisin nähdä tämän tutkimuksen paikkaavan osaltaan myös tätä aukkoa.

Edellä tiivistämistäni teorioista ja teoreetikoilta lainaan termejä ’kenttä’, ’toimijaverkko/verkosto’, ’pääoma’, ’habitus’, ’luontumus/habit’, ’asema’, ’voimainkoetus’ ja ’käännös’. Määrittelen seuraavaksi mitä niillä tässä tutkimuksessa tarkoitan. Kentällä viitataan esimerkiksi tieteenalaan, jota tarkastelen tietyssä hetkenä ajassa ja jota tuona tarkasteluajankohtana määrittävät tietyt enemmän tai vähemmän vakiintuneet käsitykset ja säännöt. Kentän säännöt muuttuvat kuitenkin koko ajan, muuttaen samalla kenttää. Kentän reunat eivät siten ole tarkkarajaisia, sillä sinne on koko ajan pyrkimässä uutta tietoa, jonka legitimoimisprosessi (vertaisarviointi, julkaisut, empiiriset kokeet) on kesken, osa tiedosta vastaavasti poistetaan kentältä vanhentuneena. Voidaksemme tarkastella kenttää jonakin tietyssä hetkenä, siitä on otettava pysäytyskuva. Eri kentät — tässä tutkimuksessa lähinnä tieteenalat — voivat myös leikata toisiaan, siten että niiden käyttämät metodit ja säännöt menevät osin päällekkäin.

Kentän toimijoita ovat kaikki kulloinkin kyseessä olevan alan tieteenharjoittajat, joista osa tietysti sijoittuu kentän reunamille, skeptisimmät kuuluvat ehkä samalla jollekin muulle kentälle. On myös kentälle pyrkiviä yksilöitä, sekä niitä, jotka hylkäävät kentän tai tulevat hylätyiksi. Yksilö hyväksytään jonkin tieteenalan kentälle virka-aseman ja tutkinnon nojalla tai osoitettuaan muuten riittävän hyvin hallitsevansa alan tutkimusmenetelmät tai onnistuttuaan julkaisemaan riittävän monta artikkelia vertaisarviointia käyttävissä alan lehdissä. Tunnetuin esimerkki sosiologian alalta lienee Pierre Bourdieu, joka eteni kahdenkymmenen vuoden tutkimustyön jälkeen Collège de Francen professoriksi, ilman minkäänlaista akateemista koulutusta sosiologian alalta (peruskoulutukseltaan filosofi) ja kirjoittamatta koskaan väitöskirjaa. (Ks. esim. Rahkonen 2006.)

Käytän siis termiä kenttä samantapaisessa kaikenkattavassa merkityksessä kuin Bourdieu (esim. Bourdieu & Wacquant 1995, 131–137) tai Collins (1998, 42) enkä halua Csikszentmihalyin tavoin erottaa yksilöä (person) ja

tieteenalaa (domain) kentästä irrallisiksi. Csikszentmihalyihän (1997, 28, 42, 330–336) viittaa termillä kenttä (field) tieteenalan asiantuntijoihin, joiden tehtäviin kuuluu arvioida tieteenalalla tapahtuvaa toimintaa ja toimia tieteenalan portinvartijoina. Puhun myös Collinsin tapaan verkostosta paikallistaessani yksilön asemaa kentällä, hänen vastustajiaan ja tukijoitaan sekä henkilösuhteissa ja asemassa tapahtuvia muutoksia.

Tutkijan habituksella tarkoitan hänen sisäistämiensä monien luontumusten (habit) muodostamaa kokonaisuutta. Kivisen (2006) mukaan se, miksi sama habitus voi tuottaa kentän ärsykkeistä riippuen eri tuloksia, ratkeaisi, ”jos Bourdieu puhuisi yhden integroivan habituksen sijaan monista erillisistä habiteista, joista aina jotkut aktualisoituvat toimijan toimiessa tietyissä olosuhteissa ja jotkut toiset taas toisenlaisissa”. Vaikka käytän analyysissäni Bourdieun abstraktia habitus käsitettä, pidän pragmatistisen ajattelun mukaisia luontumuksia (habits) sen tärkeinä osatekijöinä myös analysoinnin kannalta. Käyttämäni habitus määritelmä ei olennaisesti eroa tavasta, jolla Bourdieu käyttää samaa termiä. Bourdieu vain puhuu habituksen tai pelisilmän yhteydessä yksilön sisäistämistä käyttäytymistäipumuksista luontumusten sijaan. Luontumus kuitenkin kattaa laajemmin henkilön kokemuksen kautta hankkimat taidot, keinot ja tavat tulla toimeen ympäristönsä kanssa.

Mitä habitukseen tulee, haluan vielä todeta, että vaikka Bourdieu käyttäikin habitus-käsitettä ensisijaisesti kuvaamaan ja selittämään erilaisia yhteiskuntarakenteisiin liittyviä ilmiöitä, hän kuitenkin käyttää sitä myös yksilön elämänkulkujen analysointiin (ks. esim. Bourdieu 2004, 43–44, 100–101, 111–113). Elämäkerralliseen tekstilähteeseen tukeutuen Bourdieu (2004, 43–44) haluaa suhteuttaa kahteen tieteelliseen habitukseen liittyvät urapolut (scientific trajectories) ja antaa tällä kokeilulla mallin siitä, mitä ja miten tieteesosiologian laajemminkin tulisi tutkia. Hänen tarkoituksenaan oli myöhemmin tehdä laaja kyselytutkimus luonnontieteilijöille, jossa tehtäisiin näkyväksi niitä näkymättömiä taustatekijöitä, eräänlaisia tieteellisiin käytäntöihin liittyviä skeemoja, joiden varassa tutkijat tekevät uraansa liittyviä valintoja. Deweyläisittäin voisi sanoa Bourdieun tavoitelleen

habituksen purkamista osatekijöihinsä — tutkimus tosin taisi lopulta jäädä toteuttamatta. En siis ole kovinkaan kaukana Bourdieun omista kokeiluista käyttäessäni habitus-käsitettä yksilöiden elämäkerta-analyyseissäni.

Ongelma, joka kannattaa tässä vaiheessa tutkimusta ennakoida ja jonka olen huomannut liittyvän luontumusten tutkimiseen, aiheutuu niiden näennäisesti latentista luonteesta. Luontumukset ovat useimmiten lepotilassa, huomaamattomissa ja aktivoituvat vasta kun tilanne niin vaatii ja uusia luontumuksia syntyy sellaisissa ongelmatilanteissa, joista henkilö ei selviydy jo hallussaan olevilla luontumuksilla (Dewey MW14: 29; Kivinen & Piironen 2007). Tästä syystä niitä on vaikea paikallistaa. Kirjoitetuista elämäkertoista on luettavuuden takia varsin todennäköisesti karsittu sellaiset kohdat, joissa voitaisiin havaita uuden luontumuksen syntyminen; sivumäärää karsien ja lukijaa ajatellen kirjoissa toiminta kuvataan helposti ongelmattomana ja yksityiskohdat oikaistaan. Luontumuksia olisi todennäköisesti helpompi paikallistaa sellaisesta aineistosta, joka dokumentoi toimintaa tarkasti ja aukottomasti (esim. toiminnan videointi).

Mitä tulee bourdieulaisiin pääoman lajeihin, kiinnitän tutkimuksessani huomiota kulttuuriseen ja sosiaaliseen pääomaan, jota tutkittavat ovat kartuttaneet elämänsä aikana, kuten koulutusmeriitteihin ja sosiaalisiin verkostoihin — unohtamatta taloudellistakaan pääomaa, varallisuutta ja tutkittavien kykyä ja mahdollisuuksia hyödyntää sitä. Selvitän myös sitä, miten tutkittavat ovat onnistuneet muuntamaan edellä mainitut pääomanlajit halutuksi symboliseksi pääomaksi (tunnustus, arvostus), jota heillä kaikilla oli runsaasti. On myös muistettava, että vaikka kentillä käydäänkin taistelua pääomista ja asemista, J.P. Roosin (1985) mukaan pyrkimys kasvattaa pääomaa on sisäistynyt habitukseen asenteiksi ja dispositioiksi, siksi pääoman tavoittelu ei välttämättä ole tietoista.

Aseman käsitettä käytän lähinnä kahdessa merkityksessä, siinä miten tutkittava on sijoittunut kentälle eli mikä on hänen suhteensa kentän muihin pelaajiin sekä konkreettisemmassa merkityksessä akateeminen arvoasema. Voimainkoetukset ja käännökset puolestaan voivat johtaa aseman

muutokseen. Edelliset voivat olla henkilöiden tai henkilöryhmien välisiä tai analysoitavan henkilön sisäisiä kamppailuja, mutta yhtä hyvin myös henkilön ja jonkin aatteen tai liikkeen välisiä kamppailuja. Jälkimmäiset puolestaan ovat tapahtumia, jotka muuttavat tilannetta kentällä ja joissa kaikki tapahtumaan osallistuvat kokevat muutoksen, kuin shakkinappulan siirto, joka muuttaa pelitilanteen. Ymmärrän tässä käänöksiksi sekä ne tapahtumat, joissa analysoitava henkilö onnistuu kääntämään jonkun toisen intressit sellaisiksi, että ne hyödyttävät häntä itseään kuin myös ne, joissa analysoitavan henkilön omat intressit muuttuvat jonkun toisen toimijan vaikutuksesta.

Totean vielä lyhyesti ennen analyysilukuihin siirtymistä miten tutkimus niissä etenee. Tarkastelen siis ensin henkilöitä elämäkertatiivistelmän lomassa Bourdieun, Deweyn ja Collinsin teorioiden pohjalta kehittämälläni habitus–kenttäanalyysillä. Analysoin sitä, miten ja minkälaiseksi henkilön tieteellinen habitus on kehittynyt ja miten hän on bourdieulaista kieltä käyttäkseni pelannut itsensä tieteenalansa kentälle. Koska tarkoitukseni on vertailla kahden lähestymistavan toimivuutta ja niiden antamia tuloksia, käytän toimijaverkkoanalyysin perustana samoja elämäkertakoosteita kuin habitus–kenttäanalyysissä. Todetessaan, että ”...en voi väittää olevani historioitsija. Tarkoitukseni ei ole lisätä mitään tieteen historiaan.” Latour (1988, 12) tarkoitti käyttävänsä historiaa apuvälineenä samalla tavoin kuin aivotutkija käyttää rottaa. Tutkimuskohteen poikkileikkaus paljastaa ne mekanismit, joita seuraamalla on ehkä mahdollista ymmärtää paremmin sekä tutkimuksen kohdetta että kontekstia, jossa se on syntynyt ja kehittynyt. Toimijaverkkoanalyysi ei etene tiukan kronologisesti vaan toimijoita ja voimien kohtaamisia etsien. Koska tässä analysoitavana materiaalina ovat itse laatimani elämäkertatiivistelmät, en voi niiden analysoinnissa soveltaa vastaavanlaista semioottista — jopa sanamuotoihin huomion kiinnittävää — tekstianalyysia, kuin Latour käytti analysoidessaan lehdistössä käytyä Pasteur-keskustelua. Poimin tekstistä toimijat ja heidän liikkeensä, käänökset, toimijoissa tapahtuvat muutokset, toimijoiden väliset voimainkoetukset ja asemien muutokset.

2. BERTRAND RUSSELL (1872–1970)

Bertrand Russellin, jota pidetään yhtenä analyyttisen filosofian perustajista, lähes satavuotiseen elämään ehti mahtua niin paljon tapahtumia ja kiinnostuksen kohteita, että hän on todellinen haaste tutkijoille ja elämäkertojen kirjoittajille. Alan Woodin¹⁶ (1959, 257, 260) mielestä Russellin työ käsittää niin monta aihepiiriä, ettei kukaan yksittäinen henkilö ole kykenevä tuntemaan ja asianmukaisesti kommentoimaan kaikkea mitä hän on tutkinut. Russell on käsitellyt lähes kaikkia tärkeitä filosofian kysymyksiä elinaikanaan. Myös Russellin kirjallinen tuotanto on valtava, pelkästään kirjeitä on arvioitu olevan yli 40000. Käytän Russellista tekemäni elämäkertaluonnoksen pohjana pääosin Ray Monkin (1996; 2000) kirjoittamaa kaksiosaista elämäkertaa *Bertrand Russell. The Spirit of Solitude 1872–1921* ja *Bertrand Russell 1921–1970. The Ghost of Madness*. Muista tärkeistä lähteistä mainittakoon myös Monkin usein siteeraama Russellin kolmiosainen omaelämäkerta. Viittaamista helpottaakseni käytän teoksen yksiniteistä suomennettua versiota, jonka kertova elämäkertausuus on identtinen kolmiosaisen version kanssa, vain kirjeet puuttuvat. Kun taas viittaa näihin omaelämäkertaan sisältyviin kirjeisiin käytän teoksen suomennettua kolminiteistä versiota mainiten osan numeron ja sivunumerot, koska kirjeitä ei ole numeroitu. Lisäksi käytän kahta Nicholas Griffinin (2002a; 2002b) toimittamaa kirjekokoelmaa: *The Selected Letters of Bertrand Russell. The Private Years, 1884–1914* ja *The Public Years, 1914–1970*. Näihin kirjeisiin viittaan käyttämällä kirjeen numeroa.

¹⁶ Wood ryhtyi kirjoittamaan esseetä Russellin filosofian kehityksestä, mutta kuoli kesken kaiken. Keskeneneräisen käsikirjoituksen esipuhe, johdanto ja tiivistelmä ovat liitteenä Russellin (1959) teoksen *My Philosophical Development* lopussa.

Elämäkerta ja habitus–kenttäanalyysi

Lapsuuden eristyneisyydestä Cambridgen henkiseen vapauteen

Bertrand Russell vietti lapsuus- ja nuoruusvuotensa ankarassa kasvuympäristössä isoäitinsä, Lady Russellin, valvonnassa. Bertrandin äiti kuoli pojan ollessa vain kaksivuotias ja vain muutama päivä äidin jälkeen kuoli Bertrandin sisar. Kolmevuotiaana hän menetti isänsä, lordi Amberleyn ja kuuden vanhana isoisänsä, suuren valtiomiehen, lordi John Russellin. Lähisukulaisista jäljelle jäi vain isoäiti ja muutamaa vuotta vanhempi isovelji Frank. Lapsuuden vaikuttajiin kuului kuitenkin muita sukulaisia, kuten setä Rollo, jonka meteorologiset tutkimukset herättivät Bertrandin kiinnostuksen luonnontieteisiin ja Agatha-täti, joka opetti Bertielle poliittista historiaa tämän ollessa vasta 6–7-vuotias. Myös varhain kuolleet vanhemmat vaikuttivat enemmän tai vähemmän tietoisesti Bertrandin elämänvalintoihin. Bertrandin isä, jonka mentorina toimi perheen hyvä ystävä John Stuart Mill, oli kiinnostunut filosofiasta ja kirjoitti tutkielman *An Analysis of Religious Belief*. Äiti puolestaan ajoi naisten äänioikeutta. Bertrand seurasi molempien jälkiä, toimien sekä filosofiassa että politiikassa, vieläpä naisten asemaa puolustaen. (Monk 1996, 3–18; Russell 1990, 11–22.) Isoäiti oli kuitenkin suurin vaikuttaja ja hänen Vanhasta Testamentista poimimansa ohjenuora ”älä seuraa joukkoa pahuuteen” pysyi Bertrandin mielessä niin, ettei hän myöhemmässä elämässään omien sanojensa mukaan ”pelännyt kuulua pieniin vähemmistöihin”(Russell 1990, 19).

Russell syntyi siis sivistyneeseen, varakkaaseen, aikaansa seuraavaan ja yhteen Britannian vaikutusvaltaisimmista aatelisperheistä. Yläluokkaiseen tapaan molemmat pojat saivat kotiopetusta, mutta opettajat vaihtuivat usein. Jo kuusivuotiaana Bertie osoitti Lady Russellin mielestä älykkyyden ja hyveellisyyden merkkejä, toisin kuin kapinallinen veljensä. Toisin kuin isoäiti luuli, myös Bertrand oli itsenäinen ja kapinallinen, mutta hän oli oppinut kätkemään sisäänsä niin asiat kuin tunteetkin. (Monk 1996, 17–19.) Talon viktoriaaninen ilmapiiri ei ollut kovin suotuisa lapsen kasvuympäristöksi.

”Niin monet asiat olivat minulta kiellettyjä, että opin pettämään ja pidin sitä tapanani aina kahdenkymmenen vuoden ikään asti” (Russell 1990, 40). Asioiden salailusta tuli Bertrandille toinen luonto, joka säilyi koko elämän. Deweyläisittäin voitaisiin puhua luontumuksesta, opitusta sisäistetystä käyttäytymistavasta, joka aktivoituu tilanteen niin vaatiessa. Kuoreen vetäytyminen oli kuitenkin vain pakokeino ulkoisen elämän ankeutta vastaan ja mahdollisti vapaan ja rikkaan sisäisen elämän. (Monk 1996, 19–20.)

”Melkein koko lapsuuteni tärkeimpiä hetkiä olivat ne, jotka päivittäin vietin yksikseni puutarhassa, ja eloisin olemassaoloni osa oli erakonelämää. Harvoin mainitsin vakavampia ajatuksiani toisille, ja kun tein sen, kaduin sitä.” (Russell 1990, 29–30.) Lapsuuden tukahdutetut tunteet ja koko elämän kestäneet painajaisunet saivat purkautua vasta Russellin vanhuudenpäivinä kirjoittaman, omasta elämästään ammentaman, kaunokirjallisen teoksen *Satan in the Suburbs* myötä. Tärkein tukahdutettu tunne ja painajaisten aiheuttaja oli hullujen ja hulluksi tulemisen pelko, sillä suvussa oli useita mielisairaiksi luokiteltavia. (Monk 1996, 12, 20–23.) Pelko osoittautui aiheelliseksi, sillä Russell joutui eläessään kokemaan paitsi poikansa sairastumisen skitsofreniaan, myös useiden läheisten ystäviensä hermoromahduksia ja masennuksia.

Bertie sai alusta alkaen ”pääministerin” koulutuksen. Jo seitsenvuotiaana hänelle opetettiin klassista liberalismia ajavan Whig-puolueen versio Englannin historiasta ja Bertie sai vapaasti käyttää isoisänsä kirjastoa, joka oli täynnä historiaa ja politiikkaa käsitteleviä kirjoja. Varhaisnuoruuden ehkä tärkein tapahtuma oli, kun Russell alkoi yksitoistavuotiaana lukea veljensä johdolla Eukleideen geometriaa. (Monk 1996, 24–25.)

”En ollut kuvitellut, että mitään niin ihastuttavaa olikaan. Kun olin oppinut viidennen väittämän, veljeni sanoi, että sitä pidettiin yleisesti vaikeana, mutta minusta se ei ollut tuntunut ollenkaan vaikealta. Tämä oli ensimmäinen kerta kun minulle valkeni, että saatoin olla älykäs. Tästä alkaen siihen asti kun Whitehead ja minä saimme valmiiksi teoksemme *Principia Mathematica* minun ollessani 38-

vuotias, matematiikka oli minun päharrastukseni ja tärkein ilonlähteeni.” (Russell 1990, 36.)

Itsetuntoa kohottava kokemus jalostui saman tien käytännön pyrkimykseksi: ”Hetimitä kun tajusin olevani älykäs, päätin saada aikaan jotakin älyllisesti merkityksellistä, jos se oli mitenkään mahdollista, enkä antanut koko nuoruuteni aikana minkään pidättää tätä kunnianhimoista haluani.” (Russell 1990, 37.) Matematiikasta tuli siten Russellille yhtä aikaa sekä henkinen pakotie että ilonlähde, minkä lisäksi ankara ja epäkiitollinen kasvuympäristö lienee nostattanut halun näyttää että hänestä tulisi vielä jotakin suurta. Russellin kohdalla ei siis kannata puhua vain ylevistä päämääristä vaan myös kentän imusta ja ympäristön paineista.

Matematiikassa Russellia kiehtoivat totuudet, jotka olivat ihmisten elämään kuuluvan vaihtelun ulottumattomissa (Monk 1997, 10). Matematiikan totuudet olivat ikuisia, ne eivät kuolleet kuten läheiset ihmiset. W.K. Cliffordin¹⁷ teoksen *The Common Sense of the Exact Sciences* luettuaan Russellille kirkastui ajatus, että järki on intuitiota, perinnettä, auktoriteettia ja tunteita parempi keino päästä totuuteen. Tämä ajatus oli ristiriidassa hänen saamansa uskonnollisen kasvatuksen kanssa. Ristiriidasta huolimatta uskonto säilyi Russellin maailmankuvassa kahdeksantoistavuotiaaksi saakka; tuolloin hän luki John Stuart Millin omaelämäkerran ja päätyi hylkäämään uskonnon. Kuitenkin ’järjen löytäminen’ sai aikaan sen, että hän alkoi pohtia uskontoa kriittisesti.

”On outoa, kuinka harvoista periaatteista tai dogmeista olen voinut vakuuttautua. Huomaan entisten epäilyksettömien uskonkappaleitteni liukuvan toinen toisensa jälkeen epäilyksen puolelle. [...] Totuuden etsiminen on murskannut useimmat entiset uskonkappaleeni [...] En usko että se on millään tavoin tehnyt minua onnellisemmaksi.” (Russell 1990, 62)

¹⁷ William Kingdom Clifford (1845–1879) oli Cambridgessä vaikuttanut filosofi ja matemaatikko.

Uskontoon liittyviä kriittisiä pohdintojaan hän kirjoitti vihkoon, jonka hän oli naamioinut otsikolla 'Kreikankielen harjoituksia'.¹⁸ Salakirjoituksena hän käytti kreikkalaisin kirjaimin kirjoitettua englantia. (Monk 1996, 26–30; Russell 1990, 43–44.)

Hieman ennen kuusitoistavuotissyntymäpäiväänsä Russell pääsi vihdoin opiskelemaan muiden nuorten seuraan, kun hänet lähetettiin Pohjois-Lontooseen, Southgateen valmennettavaksi Cambridgen yliopiston matematiikan stipendiaattikokeeseen, sillä hän halusi opiskella matematiikkaa. (Monk 1996 31; Russell 1990, 45–47.) Kaksi viikkoa myöhemmin Russell (1990, 60–61) arvioi opiskelijatovereitaan (joista suurin osa oli armeijaan valmentautuvia 18-vuotiaita) seuraavin sanoin:

”Ei henkistä elämää, ei yhtäkään itsenäistä ajatusta, ei rakkautta hyviin kirjoihin eikä hienompiin moraalikäsitteisiin. On tosiaan surullista, että sivilisoituneen ja (kuten oletamme) moraalisen maan ylemmät luokat eivät pysty tuottamaan mitään parempaa. Olen iloinen, etten lähtenyt kotoa aikaisemmin, sillä en ikinä olisi päässyt nykyiselle asteelleni.”

Russellin ankara moraalinen kasvatusta, sivistäminen ja aatelliluokkaan integroiminen alkoi siis hyvin varhain. Hänen mahdollisuutensa omaksua tietoa — tai bourdieulaisittain kulttuuripääomaa — eri aloilta isoisan kirjaston sekä sedän, tädin ja veljen myötävaikutuksella olivat suuret. Sen sijaan varhaisvuosina hän ei pystynyt juurikaan kehittämään sosiaalisia taitojaan. Veljensä lisäksi hänellä ei ollut ikäisiään leikkiveriteitä ja talon aikuiset, setä, tati ja isoäiti ”harhailivat huoneesta toiseen kuin haamut” (Russell 1990, 29). Russellin 15-vuotiaana stipendiaattikurssilla antamat kommentit yläluokkien ikätoveriensä intellektuaalisesta tasosta paljastavat, että hänestä oli harvojen aikuisten seurassa kasvanut sivistynyt ja hyväkäyttöksinen, joskin yksinäinen ja onneton nuori.¹⁹ Russell (1990, 44) toteaa itsekin olleensa

¹⁸ Muistiinpanot sisälsivät pohdintoja uskonnon rationaalisista perusteista sekä argumentteja kuolemattomuutta, vapaata tahtoa ja sielun olemassaoloa vastaan.

¹⁹ Ikätovereiden vähyyttä oli yleistä kotipetuksen varassa kasvaneiden yläluokan nuorten keskuudessa kulttuuripiiristä riippumatta. Myös vuosisadanvaihteen rikkaiden

seurassa arka, lapsellinen ja kömpelö: ”Katselin kateellisena ihmisiä, jotka pystyivät seurustelemaan ahdistumatta ja osoittamatta kömpelyyttä.” Sosiaalisen pääoman hankkiminen viivästyi siten melkoisesti ja pääsi kunnolla käyntiin vasta yliopistossa.

Joulukuussa 1889 Russell matkusti Cambridgeen stipendiaattikokeeseen ja onnistui saamaan niin kutsutun pienemmän opiskelustipendin. Omaelämäkerrassaan Russell paljastaa, että perheystävä Alfred North Whiteheadin suositusten ansiosta juuri hän, kahdesta saman pistemäärän saaneesta kokelaasta, oli saanut stipendin. Lokakuussa 1890 alkoivat opinnot. Russell sai nopeasti uusia ystäviä²⁰, sillä Whitehead oli kehottanut opiskelijoita tutustumaan häneen (Russell 1990, 68). Perhesuhteiden myötä hankittu sosiaalinen pääoma, suhteet Whiteheadiin, osoittautui siten heti hyödylliseksi, yliopistopaikka varmistui ja ystäväystyminen helpottui.

Russell iloitsi siitä, että saattoi vihdoinkin keskustella matematiikasta ja muista kiinnostuksen kohteistaan ja tunsikin itsensä ensimmäistä kertaa normaaliksi nuoreksi. Toisena opiskeluvuotenaan Russell valittiin The Apostles -keskusteluseuraan eli ”Seuraan”. Tullessaan valituksi hän ei tiennyt mitään seuran olemassaolosta, vaikka tunsikin jo siinä vaiheessa kaikki sen jäsenet. Seuraan valittiin vuosittain kaksi toisen vuosikurssin opiskelijaa. Seura muodostui kaiken kaikkiaan vain 6–7 henkilöstä, joten oli suuri kunnia tulla valituksi. Oli poikkeuksellista että vuonna, jona Russell valittiin, seuraan otettiin toinenkin matemaatikko, Charles Sanger. Enemmistönä seurassa olivat klassisten kielten opiskelijat, historioitsijat ja filosofit. Seurassa saattoi siten, kuten Russell (1990, 83) kirjoittaa, ”tutustua eniten tutustumisen arvoisiin Cambridgelaisiin”. Keskusteluseura kokoontui lauantaisin eikä keskustelua rajoitettu mitenkään, vaan kaikki aiheet olivat sallittuja. Vilkkaalla sosiaalisella elämällä oli kääntöpuolensa, minkä Russell huomasi muutaman Cambridgessa viettämänsä kuukauden jälkeen, sillä hän koki

wieniläisporvareiden lapset, ml. Wittgenstein, kasvoivat palatseissaan eristyksissä muusta yhteiskunnasta. (Janik & Toulmin 1973, 33–66.)

²⁰ Parhaisiin ystäviin kuuluivat Charles Sanger, joka oli myös saanut ”pienemmän” stipendin matematiikkaan, älykköveljekset Crompton ja Theodore Llewelyn Davies, runoja kirjoittava Robert Trevelyan sekä filosofi J.M.E. McTaggart.

onnellisuuden jossain määrin moraalisesti ja intellektuaalisesti rappeuttavaksi. (Monk 1996, 42–48; Russell 1990, 66–89.)

Russell asetti tavoitteensa korkealle, hän oli enemmän tai vähemmän tiedostamatta omaksunut asenteen jo perhepiirissä. Hän oli arvostetun aatelissuvun jäsen ja häneltä odotettiin nimensä ja luokkahabituksensa arvoista elämää. Norbert Eliaksen (1982 [1939], 329–330) mukaan lapsen kohdistuu jo varhaisvuosista lähtien vanhempien jatkuva huoli siitä, tuleeko lapsi selviämään kilpailusta oman luokkansa sisällä ja pystyykö hän säilyttämään tai kasvattamaan perheen arvovaltaa. Tosin Eliaksen mukaan tällaisia pelkoja on enemmän yhteiskunnallista nousua janoavassa keski-luokassa kuin yläluokassa, jota Russellit edustivat. Vanhempien pelko aiheuttaa lapsen kohdistuvaa kontrollia ja kieltoja sitoen siten lapsen käyttäytymistä ja tunteiden ilmaisua tiettyihin rajoihin. (Elias 1982 [1939], 330.) Russellin tapauksessa hänen isoäitinsä pelot ja odotukset johtivat niin kovaan kontrolliin ja kieltoihin, että Russell joutui tukahduttamaan tunteensa kokonaan: ”...henkinen elämä oli siis kokonaisuudessaan täysin piilossa; merkkiäkään siitä ei näkynyt seurustelussani toisten ihmisten kanssa” (Russell 1990, 44). Eliaksen (1982 [1939], 330) mukaan yksilön persoonallisuuden rakennetta ja siinä tapahtuvia muutoksia, joita sukupolvelta toiselle välittyvät pelot muovaavat, voi ymmärtää kunnolla vasta useiden peräkkäisten sukupolvien välisiä ketjuja seuraamalla. Niin ikään Randall Collins katsoo muutoksia yksilöä laajemmasta perspektiivistä ja hänen mukaansa vastaavasti intellektuaalista historiaa ja intellektuaalisen elämän muutoksia ei voi arvioida ainakaan sukupolvea lyhyemmältä ajalta, tarvitaan vähintään 2–3 sukupolvea jotta voidaan nähdä muutosten vaikutukset jälkipolviin (Collins 1998, 60–61). Sekä yksilöiden että yhteisön intellektuaalisen kehityksen perusteellinen analysoiminen näyttäisi siten vaativan useamman sukupolven mittaisen tarkastelujakson, mutta yksilöistä tällaista tietoa ei useinkaan ole saatavilla.

Matematiikasta filosofiaan

Vaikka Russell oli tyytyväinen sosiaaliseen elämäänsä, ei hän ollut tyytyväinen akateemiseen työhön. Hän pettyi havaitessaan, ettei yliopistossa ollutkaan häntä paljon älykkäämpiä opiskelijoita niin kuin hän oli etukäteen olettanut,²¹ toisaalta huomio lisäsi hänen itseluottamustaan ja uskoaan omiin kykyihinsä (Russell 1990, 76–77). Russellin mielestä opetus oli hyödytöntä, sillä hän koki, että silloinen opiskelu oli vain erilaisten ongelmien ratkaisuun tähtäävien tekniikkojen opettelu tai Tripos-tutkintoa varten opeteltavia niksejä. Hän kun oli odottanut suurten matemaattisten kysymysten syvällistä pohdintaa. Kaiken lisäksi matemaatikot, Whiteheadia lukuun ottamatta, tuntuivat hänestä liian kapea-alaisilta ja sivistymättömiltä ollakseen mielenkiintoisia. Edellä mainitut seikat saivat hänet inhoamaan matematiikkaa. Tripos-tutkinnon ensimmäisen osan jälkeen hän päätti suorittaa tutkinnon toisen osan moraalitieteistä eli filosofiasta. (Monk 1996, 44–49.)

Se, kokeeko ihminen elämänsä mielekkääksi vai ei, on sidoksissa siihen, kuinka paljon hän pystyy toteuttamaan toiveitaan. Ihminen ei usein edes ole tietoinen toiveistaan, jotka hänen toimintaansa ohjaavat eikä niiden toteutumisenkaan ole kiinni yksinomaan ihmisestä itsestään, koska toiveet ”kohdistuvat aina muihin, sosiaaliseen verkostoon muiden ihmisten kanssa” (Elias 2004, 26). Yksinopiskelun jälkeen Russellin toiveet olivat yliopistossa varmastikin kohdistuneet opetukseen ja koko yliopiston tarjoamaan sosiaaliseen verkostoon. Siten tyytymättömyys johtui luultavimmin enemmän opetuksesta kuin matematiikasta.

”Opiskeluaikani olin vakuuttunut siitä, että opettajat olivat täysin tarpeeton yliopiston osa. En hyötynyt ollenkaan luennoista ja lupasin itselleni, että jos minä aikanaan pääsisin luennoitsijaksi, en kuvittelisi että luennoimisesta oli mitään hyötyä. Tämän lupauksen olen pitänyt.” (Russell 1990, 81.)

²¹ Poikkeuksen teki George Edward (G.E.) Moore, jota Russell piti jonkin aikaa nerona.

Matemaatikkojen seura tuntui ymmärrettävästi Russellista kapea-alaiselta, sillä olihan hän itse laajasti sivistynyt ja lukenut matematiikan lisäksi politiikkaa ja historiaa, sekä pohdiskellut uskontoa. The Apostles -seuran eri alojen opiskelijatoverit paikkasivat tätä puutetta.

Kiinnostuttuaan filosofiasta Russell halusi heti lukea filosofian klassikoita, mutta hänen käskettiin keskittyä matematiikkaan selvittääkseen kunnialla paljon työtä vaativasta matematiikan kokeesta. Russell totteli ja suoritti toukokuussa 1893 Tripoksen ensimmäisen osan. Tämän jälkeen hän myi matematiikan kirjansa ja vannoi, ettei enää vilkaisisi yhtäkään matematiikan kirjaa. (Monk 1996, 49–51.)

Neljäntenä opiskeluvuotenaan Russell alkoi opiskella filosofiaa erikoistuen metafysiikkaan opettajanaan James Ward, etiikkaan Henry Sidgwickin ja filosofian historiaan G.F. Stoutin johdolla. Russell (1990, 81) kertoo olleensa kiinnostunut filosofiasta jo ennen Cambridgeen tuloaan, mutta ei ollut lukenut paljon muuta kuin Milliä. ”Hetimitä kun sain tilaisuuden, aloin lukea filosofiaa suurella innolla” (Russell 1990, 82). Russell luki koko joukon Wardin suosittelemia kirjoja, mutta ne olivat hänen mielestään huonoja. Vasta ”Fellowship dissertationin” kirjoitettuaan ja tutkijastipendin saatuaan²² hän sai Wardilta kaksi pientä kirjaa, joita tämä ei ollut lainkaan arvostanut, Georg Cantorin *Mannigfaltigkeitslehre* (oppi moninaisuudesta) ja Gottlob Fregen *Begriffsschrift* (kirjoituksia käsitteistä).

”Nämä kaksi kirjaa viimein antoivat minulle ytimen siitä mitä halusin, mutta Fregen tapauksessa olin omistanut kirjan vuosikausia, ennen kuin käsitin mitä se merkitsi. Tosiasiallisesti en ymmärtänyt sitä, ennen kuin olin itse riippumattomasti keksinyt suuren osan siitä mitä se sisälsi.” (Russell 1990, 82.)

²² ”[...] after I had become a Fellow” (Russell 1967a, 68). Englannissa ei vielä ennen ensimmäistä maailmansotaa suoritettu tohtorin tutkintoa, vaan kirjoitettiin Fellowship dissertation, eräänlainen väitöskirja, jonka pohjalta haettiin pääsyä tutkijayhteisön (tutkijakollegiumin) jäseneksi, Fellowksi.

Wardin kursseilla hän opiskeli erityisesti Kantia. Russellin tosiasiallinen mentori oli kuitenkin filosofian opiskelija J.M.E. McTaggart, joka istutti Russellin hegeliläisyyteen (Russell 1990, 77). Spinozan *Etiikan* ja Sir Frederick Pollockin Spinoza-elämäkerran luettuaan myös 1600-luvulla eläneestä Spinozasta tuli Russellille tärkeä elämänmittainen inspiraation lähde (Monk 1996, 67–68).

Kiinnostus filosofiaan kumpusi kahdesta lähteestä: Russell halusi katsoa löytyisikö filosofiasta mitään tukea uskonnollisille uskomuksille, toisaalta hän toivoi voivansa vakuuttua siitä, että jotakin voitaisiin pitää varmana edes puhtaassa matematiikassa. (Russell 1959, 11.) Matematiikanopettajat eivät antaneet mitään syytä pitää ”matemaattista kalkkyliä muuna kuin harhaluulojen verkkona” (Russell 1990, 81–82). Ajan myötä Russell huomasi, ettei filosofian opetus ollut yhtään sen parempaa. Hän arvioikin varsin kriittisesti, ettei Cambridge ollut tärkeä akateemisen opetuksen kannalta: ”Se mitä opin filosofiasta on suurimmalta osalta alkanut näyttää minusta erheelliseltä, ja minä kulutin monta vuotta koettaen päästä eroon ajatustottumuksista, joita olin saanut siellä.” (Russell 1990, 88.)

Opiskeluvuotia leimasi eräänlainen maailmankuvan ja oman paikan etsintä. Filosofian myötä Russell löysi itselleen mielekkään maailmanselityksen tajutessaan Spinozan panteistisen jumalakäsityksen ja McTaggartin uushegeliläisen Absoluutin yhteyden. Hegeliläiseksi kääntymistään Russell kuvaa äkilliseksi oivallukseksi, jonka hän sai tupakanhakumatkallaan, viikkoa ennen viimeistä moraalitieteiden Tripos-koetta toukokuussa 1894. Pohdittuaan Stoutin kehotuksesta Descartesin ontologista argumenttia Jumalan olemassaolosta²³, asia kirkastui hänelle yhtäkkiä. Tosin Russellin Jumala ei ollut kristittyjen Jumala vaan Spinozan panteistinen jumaluus, joka oli läsnä kaikessa todellisuudessa ja uskonto merkitsi hänelle yhteistyötä maailmanjärjestyksen kanssa siten kuin se ilmeni ihmisessä ja yhteiskunnassa.

²³ Koska Jumala määritellään olemukseltaan täydellisimmäksi, hänen on välttämättä oltava olemassa. Jos häntä ei olisi olemassa, hänestä puuttuisi ainakin yksi täydellisyyttä ilmentävä ominaisuus, nimittäin olemassaolo. (Monk 1996, 77.)

Absoluutti sisälsi myös olemassaolon ja siten ontologisen argumentin. (Monk 1996, 77–77.)

Tripes-koe onnistui erinomaisesti ja Wardin mielestä Russell saisi varmasti tutkijastipendin (Fellowship), mikäli hän haluaisi jatkaa akateemisella uralla. Ensin hänen tuli kuitenkin kirjoittaa Fellowship-väitöskirjansa. Wardin kanssa keskusteltuaan Russell valitsi aiheekseen epäeuklidisen geometrian. Aihe salli hänen hyödyntää molempia Tripes-tutkintojaan ja teema oli tuttu molemmille tarkastajille Wardille ja Whiteheadille. (Monk 1996, 79–80.)

Samana keväänä 1894 Russell kihlautui amerikkalaisen kveekariperheen tyttären Alys Pearsall Smithin kanssa. Alys oli Russellia viisi vuotta vanhempi, kaunis, älykäs ja lukenut. Russell oli ihailut Alysia jo syksystä 1889 lähtien, jolloin Alys oli muuttanut Rollo-sedän naapuriin, mutta piti tunteensa salassa kesään 1893 saakka, jolloin hän täytti 21 vuotta ja sai täysi-ikäisenä oikeuden omaisuuteensa. Russellin isoäiti vastusti kihlausta, perustellen kantaansa henkisen epätasapainoisuuden periytyvyydellä tuleville lapsille, sillä hermoromahduksia oli koettu molemmissa perheissä. Väitteen tueksi hankittiin myös lääkärin lausunto. (Monk 1996, 56–63, 75–76; Russell 1990, 97–101.)

Kihlautumisesta ja tulevaisuuteen liittyvistä peloistaan huolimatta Russell kuitenkin pystyi keskittymään filosofiaan ja sulkemaan pois ulkomaailmaan liittyvät häiritsevät ajatukset. Tuon taidon Russell oli jo lapsena omaksunut. (Monk 1996, 77.) Jo kihlautumisvuoden syksyllä näkyivät ensimmäiset merkit Alysin ja Russellin erilaisista tarpeista. Alys veti Russellia mukanaan seuraelämään kun Russell puolestaan kaipaisi vain ”teetä ja hiljaisuutta” (Russell 1967b, 133–134, 142). Kun Russellille tarjottiin kolmen kuukauden mittaista avustajan paikkaa Pariisin suurlähetystössä, Russell pelkäsi sen johtavan hänet juuri sellaiselle diplomaatin ja poliitikon uralle, johon hänen taustansa ja koulutuksensa olivat häntä valmistaneet, mutta johon hän ei itse tuntenut mitään mielenkiintoa. Lady Russellin ja Alysin mielestä Russell saisi

hyödyllistä kokemusta ja tapaisi vaikutusvaltaisia ihmisiä (Monk 1996, 85–86).²⁴ Russell oli toista mieltä:

”Jos minä tuhlaan nämä vuodet, jotka pitäisi uhrata lähes *kokonaan* teoreettiseen työhön ja ajatustoimintaan käsitteiden muodostamiseksi (koska se on tuskin mahdollista muulloin kuin nuorena), omatuntoni nuhtelee minua koko lopun elämäni. J.K. [Jumala Kaikkivaltias] on kerta kaikkiaan tehnyt minusta teoretikon, ei käytännön miestä; maailman tuntemus on sen vuoksi minulle suhteellisen arvotonta. Yksi tunti jonka vietän lukien Wagnerin statistiikkaa on todennäköisesti arvokkaampi kuin kolme kuukautta tilapäisessä yhteydessä seurapiireihin.” (Russell 1967b, 134.)

Parikymppisenä nuorukaisena Russell vielä väheksyi diplomaattityötarjousta, mutta suvussa kulkenut valtiomiehen kasvatus oli juurtunut syvälle, sillä vuosia myöhemmin Russell halusi nimenomaan yhteiskunnallista vaikutusvaltaa, jota hän olisi voinut diplomaatin uralla itselleen haalia. Vaikutusvaltapyrkimykset voidaan siten nähdä myös bourdieulaisittain varhaisvuosien aikana hankitun kulttuuripääoman tiedostamattomana, ohjaavana vaikutuksena tai pragmatistista ajattelua soveltaen (habitukseen) sisäistettynä luontumuksena. Kuten myös Elias (2004, 26) korostaa, toiveet eivät ole myötäsyttyisiä, vaan ne ”rakentuvat varhaisesta lapsuudesta lähtien ihmisen eläessä yhteydessä muihin ihmisiin ja vakiintuvat elämälle suuntaa antavaan muotoonsa yleensä vuosien kuluessa, joskus myös yhtäkkiä jonkin erityisen vaikuttavan kokemuksen yhteydessä.” Russellin toiveet siitä, mitä hän halusi elämässään tehdä, kypsyivät pitkän aikaa tiedostamatta isoäidiltään saamansa kasvatuksen ja epäsuorasti edesmenneiden isän, äidin ja isoisän elämänurien kautta, kunnes ne myöhemmin, vasta ensimmäisen maailmansodan järjettömyyden ymmärtäessään, avautuivat Russellille uutena mahdollisuutena toimia ja hakea elämälleen merkitystä.

²⁴ Nigel Rodgers ja Mel Thompson (2005, 100) korostavat Lady Russellin panosta ja salakavalaa motiivia, jolla tämä sai Russellin suostumaan lähetystötehtävään. Isoäiti pyysi Russellia noudattamaan esi-isiensä esimerkkiä ja ottamaan vastaan julkisen viran samalla kun hänen tärkein motiivinsa oli toive saada Russell erotettua Alysista Pariisin matkan aikana.

Russell kuitenkin suostui vastentahtoisesti ottamaan vastaan avustajan paikan Pariisissa ja lähti matkaan syyskuussa, Alys jäi Englantiin. Marraskuussa Russell teki lyhyen viikonloppumatkan Cambridgeen, missä hän esitelmöi Moral Sciences Clubissa ja tapasi innoissaan The Apostles -seuran jäseniä, jotka yksi toisensa jälkeen taivuttelivat häntä luopumaan Pariisissa saamastaan ideasta kirjoittaa toinen väitöskirja kansantaloustieteestä. Pian Englantiin paluunsa jälkeen, joulukuun 13. 1894, Alys ja Russell vihittiin kveekarihäissä, mutta Lady Russell, Agatha-täti ja Rollo-setä eivät osallistuneet tilaisuuteen. (Monk 1996, 93, 99–100.)

Palattuaan Pariisista Russell sai Alysin vakuutettua ajatustyönsä välttämättömyydestä. Aviopuolisoiden erilaisista tarpeista huolimatta Russell kertoo, ettei hänellä ollut avioliiton alkuaikoina tunneperäisiä huolia, vaan hän saattoi käyttää koko energiansa älyllisten toimintojen hyväksi.

”Sain tehdyksi tietyn määrän luovaa työtä ja laskin perustukset myöhemmälle työlle. [...] Tämä oli älyllisesti elämäni hedelmällisin vaihe, ja olen kiitollisuudenvelassa ensimmäiselle vaimolleni siitä että se kävi mahdolliseksi.” (Russell 1990, 108–109.)

Väitöskirja ja hegeliläisen idealismin kausi

Avioliiton ensimmäisenä vuonna 1895 pariskunta asui Berliinissä, missä he Alysin tahdosta tutustuivat saksalaiseen sosiaalidemokratiaan. Seurauksena oli, että kutsut lähetystön brittiaateliston illallisille päättyivät. Berliinissä Russell opiskeli kansantaloutta ja kirjoitti fellowship-väitöskirjaansa. Russell kertoo omaelämäkerrassaan tuolloin päättäneensä, ettei ota vastaan mitään virkaa, vaan omistautuu kirjoittamiselle.²⁵ Hänen suunnitelmanaan oli kirjoittaa sarja kirjoja (luonnon)tieteiden filosofiasta ja toinen sarja yhteiskunnallisista kysymyksistä. ”Toivoin että molemmat sarjat lopulta kohtaisivat

²⁵ ”Väitöskirjan” (Fellowship thesis) kirjoittamisen pääasiallinen merkitys oli kuitenkin päteväyttä tutkijan virkaan, joten yliopistollinen tutkijan virka lienee ollut Russelinkin tavoite väitöskirjan valmistuttua.

yhtä aikaa tieteellisessä ja käytännöllisessä synteesissä” (Russell 1990, 107). Palattuaan alkukesällä Englantiin Russell keskittyi toden teolla väitöskirjaansa, jonka oli määrä valmistua elokuussa. Russell oli tyytyväinen lopputulokseen ”... kun väitöskirjani oli viimein valmis, minä tosiaan uskoin ratkaisseeni kaikki geometrian perusteisiin liittyvät filosofiset ongelmat” (Russell 1990, 108). Itse väitöskirja ei ole säilynyt, mutta Russell kirjoitti sen pohjalta ensimmäisen filosofisen artikkelinsa ”The Logic of Geometry”, joka julkaistiin *Mind*-lehdessä tammikuussa 1896. Russellin pääväite oli, että fyysisen avaruuden kaarevuus ei voi vaihdella. Teoria on sittemmin kumottu. (Monk 1996, 104; Russell 1990, 107–108.)

Väitöskirjan lisäksi Trinity Collegen tutkijastipendiä (Fellowship) hakevien tuli osallistua myös tentteihin, jotka järjestettiin juuri ennen väitöskirja-arvostelun tuloksia. Russell oli varma, ettei saisi Fellowshipiä, koska sekä Whiteheadin että Wardin antama palaute väitöskirjasta oli aluksi ankaraa. Kävi kuitenkin muutaman päivän kuluttua ilmi, että Whitehead oli vain käyttänyt viimeistä tilaisuuttaan kritisoida Russellin työtä tämän opettajana. (Russell 1990, 108.) Russell hyväksyttiin Trinity Collegen väitelleeksi tutkijaksi, Fellowksi syksyllä 1895.²⁶ Fellowship oli kuusivuotinen ja siihen sisältyi pieni palkkio, jonka Russell lahjoitti vastikään perustetulle London School of Economicsille. Fellowshipiin sisältyi olematon määrä velvoitteita, ei lainkaan opetusta tai ohjausta eikä velvoitetta asua Collegessa. (Monk 1996, 104–105.)

Vaikka Russell odottikin kärsimättömänä hetkeä, jolloin pääsisi filosofian pariin, hän omisti tutkijaksi valintaansa seuraavat kuusi kuukautta politiikalle ja lupasi luennoida London School of Economicsissa saksalaisesta sosiaali-demokratiasta. Sitä ennen hän ja Alys viettivät pari kuukautta Berliinissä tutkiakseen aihetta. Luentojen pohjalta syntyi myös Russellin ensimmäinen julkaistu kirja *German Social Democracy*. Vaikka kirjan ja luentojen yleisönä olivat britit, Russellin tavoitteena oli kertoa miten saksalaiset voisivat ottaa oppia brittiläisestä liberalismista. (Monk 1996, 106–108; Russell 1990, 107–

²⁶ Russellin omaelämäkerran suomentaja Eila Pennanen on kääntänyt Fellowshipin dosentuuriksi.

114.) Saksalainen sosialismi oli Russellin ensimmäinen vakava askel politiikkaan, jolla myöhemmin tuli olemaan oma paikkansa filosofian rinnalla hänen elämässään.

Russellin filosofia sai uuden suunnan kun häntä pyydettiin arvostelemaan *Mind*-lehteen Arthur Hannequinin kirja *Essai critique sur l'hypothèse des atoms dans la science contemporaine*. Hannequin kritisoi kirjassaan matemaatikko Georg Cantorin kehittämää transfiniittisten lukujen teoriaa. Kritiikki herätti Russellin uteliaisuuden ja hän päätti tutustua Cantorin kirjoituksiin.²⁷ Uuteen suuntaan johdatti myös McTaggartin *Studies in the Hegelian Dialectic*. Russell toivoi voivansa osoittaa spinozalaisen uskontokäsityksen päteväksi päättelyn avulla. Hän aikoi kirjoittaa kaikkien tieteiden dialektisen logiikan, osoittaakseen ne kehityksen sisäistä liikevoimaa ilmentävät ristiriidat, joiden avulla voitaisiin siirtyä matematiikasta fysiikkaan, fysiikasta metafysiikkaan ja viimein Absoluutin ymmärtämiseen. Hänen tutkimuksensa geometriasta olisivat ensi askel tässä suunnitelmassa. Russell kirjoittikin loppukesällä 1896 väitöskirjastaan uuden version, *An Essay on the Foundations of Geometry*, jonka Cambridge University Press julkaisi seuraavana vuonna. (Monk 1996, 109–112; Russell 1990, 110–114.)

Saatuaan väitöskirjan uuden version valmiiksi, hän matkusti Alysin kanssa Amerikkaan tapaamaan tämän sukulaisia ja luennoimaan Bryn Mawrissa ja Johns Hopkins yliopistossa. Vierailun tärkein anti oli Russellin tapaaminen muutamien matemaatikkojen kanssa, jotka saivat hänet vakuuttumaan siitä, kuinka paljon saksalaiset olivat englantilaisia edellä. Matkan jälkeen Russell luki saksalaisten matemaatikoiden uusista tekniikoista ja vakuuttui siitä, että matematiikalla oli enemmän annettavaa matemaattiselle filosofialle kuin filosofeilla ja että analyysi on synteisiä parempi keino päästä totuuteen. Hän hylkäsi pian hegeliläisyytensä ja alkoi taipaleensa kohti analyttistä filosofiaa, josta hänet parhaiten tunnetaan. (Monk 1996, 112–117; Russell 1990, 114–118.)

²⁷ Russell kertoo omaelämäkerrassaan, ettei tuolloin pystynyt tekemään töitä kotonaan koska hissien ääni häiritsi häntä, joten hän käveli joka päivä Alysin vanhempien taloon lukemaan ja kopiomaan Cantorin teosten pääosia muistikirjaansa. (Russell 1990, 110.)

Russellille Fellowship oli tärkeä tunnustus siitä, että hän oli oikeutettu jatkamaan valitsemallaan tiellä (Monk 1996, 105). Tämän jälkeen Russellilta ei puuttunut itsetuntoa, eikä hän pelännyt tuoda julki teorioitaan, mutta hän pystyi suhtautumaan aiempiin kirjoituksiinsa kriittisesti ja piti esimerkiksi hegeliläistä artikkeliaan ”On the Relations of Number and Quality” myöhemmin roskana. Russell (1959, 40–44) myös päivittelee sitä kuinka optimistisesti hän suhtautui geometriaa ja fysiikkaa käsittelevien teorioidensa ”lopullisuuteen”; jälkeinpäin hän piti niitäkin hölynpölynä, mihin hänellä tosin oli syynsä, sillä Einsteinin suhteellisuusteoria, jota hän oli teosta kirjoittaessaan pitänyt mahdottomana, muutti kaiken. (Russell 1959, 39.)

Ideat syntyvät kommunikaatiosta. Ajattelu on joko kommunikaation jälkivaikutusta tai sen valmistelua (Collins 1998, 2). Kommunikaatiota on myös kirjoitetun tekstin kanssa kommunikointi. Russellin idearikkaus oli jatkuvan vuorovaikutuksen tulosta. Russellilla oli se filosofille luonteenomainen piirre, että hän oli utelias ja avoin uusille ajatussuunnille. Collinsin (1998, 379) mukaan luovuus syntyy vastakkainasetteluista ja Russellin tapaus osoittaa, että luovaa energiaa voi syntyä myös yksilön oman ajattelun heiluriliikkeestä. Russellin ajatusmaailma heilahti idealismista anti-idealismiin ja synteisistä analyysiin. Ennen kuin tällainen heiluriliike on päässyt syntymään, on tarvittu maaperä, jossa ideat ovat saaneet kasvaa vapaasti. Collins (1998, 670) katsoo, että verkostoissa tiivistyvä energia ruokkii luovuutta riippumatta niiden sisällöstä ja nostaa esimerkkitapauksiksi juuri Russellin ja Mooren, joiden luovuus versoi Wardin, Stoutin ja McTaggartin idealistisista ajatuksista, mutta, jotka saavuttivat maineen vasta hylkäämällä nuoruuden idealisminsa ja kehittämällä tilalle omat anti-idealistiset teoriansa.

Kohti analyttistä filosofiaa

Tähän asti Russell oli ollut sitä mieltä, että todellisuus on metafyyminen jakamaton kokonaisuus, kuten hegeliläiset ajattelivat, joten analyysi ei soveltunut todellisuuden tutkimuksen menetelmäksi, sillä analyysi oli

kokonaisuuden osien selvittämistä. Russell pyrki tutkimaan tätä jakamatonta todellisuutta etsimällä menetelmää, jolla voisi erottaa sen miltä jokin näyttää (appearance) siitä mitä se todella on (reality). Tähän hän pyrki dialektisen päättelyketjun avulla, joka lähti ”määrän” käsitteestä. Russell ei ehtinyt kehittää ajatusta pidemmälle, sillä luettuaan Whiteheadin tuolloin tuoreen teoksen *Universal Algebra* ja Richard Dedekindin *Nature and Meaning of Numbers* Russell vakuuttui uudesta matematiikkakäsityksestä, jonka mukaan järjestys on tärkeämpi matemaattinen käsite kuin määrä. Niinpä hän alkoikin kirjoittaa kirjaa työnimeltään *An Analysis of Mathematical Reasoning*, jossa hän yritti muiden muassa määritellä logiikan.²⁸ G.E. Moore tuli tässä tehtävässä hänen avukseen. Kesällä 1898 Moore ja Russell tapasivat usein keskustellakseen ”uudesta logiikasta” ja näiden keskustelujen pohjalta sai alkunsa filosofian analyttinen traditio.²⁹

Ensimmäinen uutta logiikkaa käsittelevä julkaisu oli Mooren *Mind*-lehdessä tammikuussa 1899 julkaistu artikkeli ”The Nature of Judgment”. Russell piti sitä Mooren tärkeimpänä antina filosofialle ja sitä pidetään analyttisen tradition perustavana väittämänä. Uuden logiikan keskeisiä ajatuksia oli, että olio (thing) voidaan ymmärtää vasta kun sen osat on analysoitu. Moore kutsui näitä maailman rakenneosia konsepteiksi, Russellin termistössä vastaavat kokonaisuuden osat olivat myöhemmin loogisia atomeja. Kun maailma ei enää ollutkaan ’hyytelömäinen klöntti’, ei ollut enää tarvetta erottaa vaikutelmaa todellisuudesta. Aiemmin Russell oli pitänyt aistimaailmaa epätodellisena, mutta nyt hän nautti siitä, että ”ruoho oli jälleen vihreää”. (Monk 1996, 114–118; Russell 1959, 61–62.)

²⁸ Teoksesta ei tullut kirjaa, mutta käsikirjoitus on julkaistu postuumisti kokoomateoksessa *The Collected Papers of Bertrand Russell, Volume 2: Philosophical papers 1896–99*, (1990).

²⁹ Todettakoon, että Collinsin (1998, 694–695, 879) mukaan tieteenalojen eriytyminen on usein stimuloinut filosofian kehitystä ja tieteenalojen väliset rajanylitykset laajentavat kehitysmahdollisuuksia yhä pidemmälle. Collins (1998, 696) ottaa esimerkiksi Russellin, Whiteheadin ja Husserlin, jotka kaikki aloittivat matemaatikkoina ennen kuin löysivät paikkansa filosofiassa.

Kesällä 1898 Russell otti vastaan uuden haasteen lupautuessaan luennoimaan Leibnizista McTaggartin sijaisena tämän matkustettua Uuteen Seelantiin. Luentosarja oli Russellin ensimmäinen Cambridgen yliopistossa. Kuukausien lukurupeaman jälkeen hänestä kehkeytyi Leibniz asiantuntija ja hän löysi jopa uuden näkökulman Leibnizin työhön. Kevään 1899 luennoista hän koosti kirjan *A Critical Exposition of the Philosophy of Leibniz* (1900), jossa hän pyrki rekonstruoimaan Leibnizin vakavan loogisen työn, jota tämä ei koskaan ollut julkaissut. Leibniz luentojen jälkeen Russell ryhtyi kirjoittamaan uutta kirjaa *The Fundamental Ideas and Axioms of Mathematics*, jossa hän pyrki osoittamaan matematiikan loogisten perusteiden pitävyyden. Kirja ei koskaan valmistunut, mutta työ toimi osittain perustana tulevalle *The Principles of Mathematics* -teokselle. (Monk 1996, 118–119; Russell 1990, 120–122.)

Näihin aikoihin Russellin vuosien saatossa kasaantunut kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma alkoi muuntua symboliseksi pääomaksi, sillä Russell alkoi saada mainetta vanhempien kollegoiden keskuudessa ulkomaita myöten. Russellin väitöskirjatyöstä alkoi ilmestyä arvosteluja. Yksi niistä oli ranskalaisen matemaatikon, Henri Poincarén 27-sivuinen kriittinen tutkielma, joka julkaistiin arvostetussa *Revue de métaphysique et de morale* -lehdessä. Russell koki suuren matemaatikon kiinnostuksen kirjaansa kohtaan imartelevana ja vastasi oitis arvosteluun. Myös G.E. Moore kirjoitti arvostelun *Mind*-lehteen. Arvostelut auttoivat Russellia vakiinnuttamaan maineensa ja hän sai Louis Couturat’lta³⁰ kutsun tulla esiintymään Pariisiin kansainväliseen filosofiakongressiin³¹. Heinäkuussa 1900 Russell ja Whitehead matkustivat Pariisiin, missä Russell koki odottamattoman älyllisen käännekohtan.³² (Monk 1996, 123–125; Russell 1990, 118–119, 123.)

³⁰ Russell ja Couturat olivat käyneet pari vuotta kirjeenvaihtoa ja kirjoittaneet arvosteluja toinen toistensa teoksista. Russell kertoo unelmoineen siitä, että hän saisi jonakin päivänä imartelevia kirjeitä oppineilta ulkomaalaisilta, jotka tuntisivat hänet vain työn kautta. Couturat oli ensimmäinen, jolta hän sai tällaisen kirjeen.

³¹ Esitelmän otsikkona oli: The Notion of Order and Absolute Position in Space and Time. Couturat valitsi teeman Russellin tekemien ehdotusten joukosta.

³² Monk (1996, 128) väittää, että tuolloin *The Principles of Mathematics* olisi ollut melkein valmis. Russell (1990, 124) kuitenkin kertoo aloittaneensa teoksen kirjoittamisen vasta lokakuussa eli matkan jälkeen. Olihan hän vasta kesällä 1899 aloittanut käsikirjoitustaan *The Fundamental Ideas and Axioms of Mathematics*, jonka osia hän myöhemmin käytti *The Principles of Mathematics* -teoksessaan.

Pariisissa hän tapasi italialaisen matemaatikon Giuseppe Peanon. Russell (1990, 124) havaitsi että Peano oli täsmällisempi kuin muut ja voitti aina väittelyssä, minkä täytyi Russellin arvion mukaan johtua Peanon käyttämästä matemaattisesta logiikasta. Luettuaan kaikki Peanon siihenastiset kirjoitukset Russell (1990, 124) kirjoitti: ”Minulle selvisi, että hänen merkitsemistapansa tarjosi loogisen analyysin välineen, jollaista olin etsinyt vuosikausia, ja että tutkimalla häntä saisin uuden ja voimakkaan tekniikan työtä varten jota olin kauan halunnut tehdä.” Pian hän jo sovelsi Peanon menetelmiä suhteiden logiikkaan.

”Vuosikausia olin yrittänyt eritellä matematiikan peruskäsitteitä, kuten järjestystä ja peruslukuja. Äkkiä, muutaman viikon kuluessa minä oivalsin, kuten minusta tuntui, varmat vastaukset ongelmiin, jotka olivat vuosikausia ilkkuneet minua. Ja samalla kun oivalsin nämä vastaukset, tutustuin uuteen matemaattiseen tekniikkaan, jonka avulla aikaisemmin filosofien epämääräisyyksien valtaan jätetyt alueet saatiin pelastetuksi eksaktin kaavan täsmällisyyden piiriin. Älyllisesti oli syyskuu vuonna 1900 elämäni huippu.” (Russell 1990, 124.)

Russell alkoi nyt kehittää matemaattista logiikkaa uuden filosofisen logiikan perustaksi ja kirjoitti valmiiksi *The Principles of Mathematics* -teoksen osat III–VI. Osat I, II ja VII hän joutui kirjoittamaan uudestaan myöhemmin. Lokakuusta joulukuun loppuun hän kirjoitti kymmenen liuskaa päivässä ja sai käsikirjoituksen ensimmäisen version valmiiksi vuoden ja samalla vuosisadan viimeisenä päivänä. (Monk 1996, 132, 142; Russell 1990, 125.)³³ Teos kuitenkin vaati vielä pari vuotta viimeistelyä ennen kuin Russell suostui antamaan sen painettavaksi. Kirja julkaistiin vasta 1903 ja se oli Russellin ensimmäinen uutta analyyttistä filosofiaa koskeva julkaisu.

³³ Russellin kertomus ja Monkin tulkinta ovat jälleen keskenään ristiriidassa. Monk (1996, 132) luonnehtii syksyistä kirjoitusrupeamaa *The Principles of Mathematics* -teoksen täydelliseksi uudelleen kirjoittamiseksi, mitä se kieltämättä olikin, jos teos oli ollut jo lähes valmis ennen Pariisin matkaa. (Vrt. viite 32.)

Per aspera ad astra

Kirjan viimeistelyvuosina (1901–1902) Russellin intellektuaalisesti läheisin kollega oli Alfred North Whitehead, joka suunnitteli toista osaa *Universal Algebra* -teokseen kuten Russellkin omaan teokseensa *The Principles of Mathematics*. Peanon työn suomat mahdollisuudet inspiroivat molempia ja Russell oli innokas keskustelemaan Whiteheadin kanssa. Russellit ja Whiteheadit saivatkin tilaisuuden asua vuonna 1901 muutaman kuukauden samassa talossa Cambridgessa. He noudattivat päivittäistä rutiinia, johon kuului matematiikkaa kello yhdeksän aamiaisen jälkeen puoli yhteen saakka ja iltapäivisin puoli viidestä kuuteen. Muu aika käytettiin lukemiseen, ulkoiluun ja seurusteluun. (Monk 1996, 134–139.)

Helmikuun 10. 1901 Russell koki ”kääntymyksen”, kuten hän tapausta itse kutsuu, mikä muutti hänen persoonallisuuttaan ja elämänsä asennettaan. Kyseessä oli eräänlainen mystinen valaistus, jonka hän koki nähdessään Evelyn Whiteheadin tuskissaan sairastuoteella. Tällöin hän ymmärsi mitä on ihmisen kärsimys. (Monk 1996, 134–138.) Kääntymys muutti Russellin luonnetta. Vain muutama vuosi aiemmin hän kuvasi itseään seuraavin sanankääntein: ”välinpitämätön muita ihmisiä kohtaan, elän enimmäkseen itseäni varten, pidän erittäin harvoista ihmisistä ja minulla on useita vihamiehiä, haluan usein aiheuttaa tuskaa toisille ja nautin siitä, tunnen olevani useimpien ihmisten yläpuolella (Monk 1996, 120).” Russelleiden tuttava Beatrice Webb kuvailee päiväkirjassaan Russellia korrektiksi ja kohteliaaksi mieheksi, jolla on täsmällinen ilmaisu ja ääntämys, joka on puritaaninen moraaliltaan, älyllisesti rohkea ja vihaa uskonnollisia ja sosiaalisia konventioita. ”Häneltä kuitenkin puuttuu sympatiaa ja suvaitsevuutta toisten ihmisten tunteita kohtaan sekä kristillistä nöyryyttä, jos sitä halutaan pitää hyveenä. ... Hän on hyvä vihaamaan, ei hyväksy omia eikä muiden puutteita.” (Monk 1996, 139.) Kääntymyksensä myötä Russell kuitenkin koki saaneensa juuri nuo puuttuvat ominaisuudet, sympatian, suvaitsevuuden ja ystävällisyyden ihmissuhteissa (Monk 1996, 139). Henkisen muutoksen käytännön seuraukset näkyivät parhaiten useita vuosia myöhemmin; ensimmäisen maailmasodan aikana Russell toimi aktiivisesti

sodanvastaisessa liikkeessä sekä ajoi myös vainottujen vähemmistöjen ja syyttömästi vangittujen asioita.

Trinity College kutsui Russellin pitämään syksyllä 1901 luentosarjan matematiikan perusteista. Russell otti kutsun vastaan sillä Cambridgessa hän saattoi tavata Whiteheadia ja sai samalla mahdollisuuden esitellä *The Principles of Mathematics* -teoksen ajatuksia yleisölle. Russell oli nyt innostunut matematiikasta siinä määrin, että piti siihen uppoutumista ainoana tapana hakea lohtua kuolevaisten kärsimyksiltä. (Monk 1996, 139–142.)

”Matematiikan maailma on todella kaunis maailma, sillä ei ole mitään tekemistä elämän ja kuoleman ja inhimillisen kurjuuden kanssa, vaan se on ikuinen, kylmä ja intohimoton [...]. Minulle puhdas matematiikka on yksi korkeimmista taidemuotoista [...]. Vain matematiikassa on mahdollisuus täydellisyyteen, sitä ajatellessa meistä tulee Jumalia.” (Monk 1996, 142.)

Kuitenkin Russellin matemaattinen työ horjui, sillä keväällä 1901 hänen eteensä oli noussut ongelma, joka vaati *The Principles of Mathematics* -teoksen ensimmäisen osan uudelleen kirjoittamisen. Ongelmaa kutsuttiin myöhemmin ”Russellin paradoksiksi”.³⁴ Vuoden 1901 lopulla Russell ja Whitehead jo sopivat kirjoittavansa seuraavaksi yhteisin voimin teoksen, joka jatkaisi molempien aiempaa työtä ja arvelivat, että työ veisi pari vuotta. Työ kuitenkin laajeni kolmiosaiseksi teokseksi ja vei yhdeksän vuotta. Mutta ensin Russellin oli saatava oma teoksensa painokuntoon. Keväällä 1902 Russell esitti ongelmaan ratkaisuehdotuksensa *The Principles of Mathematics* -teoksen toisessa liitteessä otsikolla ”Theory of Types”, jossa hän ehdotti ’luokan’ sijaan käytettäväksi käsitettä ’tyyppi’. Hän ei kuitenkaan ollut ratkaisuun täysin tyytyväinen, joten samassa yhteydessä hän myös kehotti kaikkia logiikan opiskelijoita paneutumaan kysymykseen tosissaan. Tähän

³⁴ Russellin paradoksi: On luokkia, jotka ovat itsensä jäseniä, esimerkiksi abstraktien objektien luokka on itse abstrakti objekti. Kuvitellaan nyt kaikkien niiden luokkien luokkaa, jotka eivät ole itsensä jäseniä. Onko tämä luokka itsensä jäsen? Jos on niin, siitä seuraa, ettei se ole itsensä jäsen ja jos ei, niin siitä seuraa, että se on itsensä jäsen. (*The Oxford Dictionary of Philosophy*, 1996, ”Russell’s paradox”)

haasteeseen tarttui opiskelijanuorukainen nimeltä Ludwig Wittgenstein. (Monk 1996, 142–143, 148.)

Aivan kirjansa viimevaiheessa, toukokuun 16. 1902 Russell (Griffin 2002a, kirje 104) kirjoittaa silloisista tunnelmistaan Alysille:

”Työskentelen nyt kovasti, enkä *koskaan* istu puutarhassa juttelemassa. [...] Arvelen saavani kirjan valmiiksi parin kuukauden sisällä jos vain pysyn kunnossa ja jaksan työskennellä kovasti. Työ ei tuota minulle mitään ilon tunteita, pikemminkin olen väsyneen helpottunut kuin pitkän pölyisen rautatiematkan jälkeen. Kirja on täynnä epätarkkuuksia ja herättää lukuisia kysymyksiä, joihin en osaa vastata. Siinä on paljon ajatuksia, mutta lopputulos ei ole mikään taideteos joksi olin sitä toivonut. Lähetän sen heti painoon koska taakkani helpottuu vasta kun en voi enää tehdä siihen korjauksia.”

Vain viikkoa myöhemmin, 23. toukokuuta 1902, Russell sai kirjansa yllättäen valmiiksi löydettyään vanhan käsikirjoitusnipun, jota ei tarvinnut juurikaan korjata. (Monk 1996, 149–150.)

Bourdieu (2004, 44) kehottaa tutkimaan kuinka kenttä suhtautuu sosiaalista alkuperää ilmaiseviin dispositioihin, siten voidaan ymmärtää miten sosiaalinen alkuperä muuttuu pikkuhiljaa elämänuraksi. Russellin kuvailema työskentelytapa heijastelee hyvin hänen jo mainittua kunnianhimoaan, bourdieulaisittain dispositiota, joka oli kehittynyt jo varhain sekä hänen ilmiömäistä kykyään keskittyä kurinalaisesti työhönsä. Lisäksi hänellä oli ilmeinen kirjoittamisen lahja; kymmenen liuskaa tieteellistä tekstiä päivässä on nyky menetelmillään kova saavutus. Russell ei ollut työskennellessään kovinkaan kriittinen, hänellä oli suurempi motivaatio saada teos valmiiksi ja julkaistuksi kuin hioa se täydelliseksi.³⁵ Jälkeenpäin hän kyllä huomasi virheensä ja teostensa puutteet ja jopa myönsi ne. Kuten Wood (1959, 258)

³⁵ Täysin päinvastainen työtapa ja itsekritiikki oli Russellin oppilaalla, Wittgensteinilla, joka ei antanut pääteostaan ja yhtä konferenssipaperia lukuun ottamatta mitään julkaistavaksi.

asian ilmaisee, Russell oli itse työnsä kriitikko. Russellin jokainen edistysaskel toimi samalla kritiikkinä hänen aikaisemmille näkökannoilleen. Tapa oli erittäin toimiva siinä mielessä, että se mahdollisti tuotteliaan julkaisu- ja toiminnan, mutta vaati toisaalta hyvää itsetuntoa altistaa itsensä siten odotettavissa olevalle kritiikille.

Russellin urakan, matemaattisen logiikan periaatteiden selvittämisen, perimmäisenä tarkoituksena oli ollut valaa filosofialle tieteellinen perusta, mikä siis onnistui vasta kun Russell oivalsi matemaatikko Peanon käyttämän loogisen merkitsemisen tekniikan. Tämän jälkeen ajatussolmut aukenivat ja hän sai vihdoin kirjoitettua kauan kaavailemansa teoksen *The Principles of Mathematics*. Matemaatikoiden ja luonnontieteilijöiden valtavirta jatkoi käytännön työtään entiseen tapaan, siksi ne matemaatikot, jotka löysivät uudet logiikan tarjoamat välineet, tekivät selvän irtioton ja siirtyivät filosofian kentälle, jossa he saivat äänensä paremmin kuuluviin (Collins 1998, 696; vrt. Bourdieu 2004, 67–68). Collins (1998, 31) korostaa, että uudet ideat eivät kuitenkaan saa olla liian uusia ja että niiden on oltava tärkeitä niiden keskustelujen kannalta, joita intellektuaalinen yhteisö parhaillaan käy. On selvää, ettei matematiikan kentällä ollut samanlaista tarvetta uudelle logiikalle kuin filosofiassa, josta puuttui kokonaan eksakti tieteellinen perusta. Russell ja Moore alkoivat kitkeä filosofiasta sen epämääräisyyksiä ja vastustivat sekä Kantia että Hegeliä, kumpikin hieman omista näkökulmistaan. Russell vastusti erityisesti monismia. (Russell 1959, 54.)

Intellektuaalisia yhteisöjä koskevassa tutkimuksessaan Collins (1998, 712–713) selittää miksi ”sellaisista matemaatikoista, jotka olivat filosofiaa kohtaan vihamielisiä, kuten Russell ja Wittgenstein” tuli filosofeja. Collinsin mukaan filosofian väitteet koskevat mahdollisimman yleismaailmallisia asioita. Jos näissä väitteissä ilmenee ristiriitaisuuksia, ne eivät yleensä jää huomiotta. Russellin uudessa logiikassa oli riittämiin ristiriitoja (Russellin paradoksi ja tyyppiteoria), jotka kiinnittivät filosofisen logiikan harrastajien huomion ja synnyttivät täysimittaisia liikkeitä. Russell oli eräänlainen järjestysten keskus, josta aallot säteilivät eri suuntiin, sillä hän taisteli kahdella rintamalla: filosofiassa idealismia vastaan sekä matematiikassa joukko-oppiin liittyvässä

kiistassa. (Collins 1998, 712–713.) Filosofian puolella taistelu antoi kuitenkin mahdollisuuksia päästä laajemmin esiin. Russellin uuden logiikan välineillä poistettaisiin hämärät käsitteet filosofiasta ja päästäisiin paremmin käsiksi myös suuriin yleismaailmallisiin kysymyksiin. Filosofien osoittama kiinnostus auttoi Russellia välttämään Fregen kokeman kohtalon jäädä huomiotta. (Collins 1998, 713.)

Alan Wood (1959, 263) tulkitsee Russellin saavutuksia analyttisen filosofian saralla siten, että Russellin oma filosofia oli olennaisesti matematiikan sivutuote. Hän ei siis 1950-luvun lopulla nähnyt Russellin työn tulosta nimenomaisena pyrkimyksenä kehittää filosofiaa.³⁶ Woodin mukaan Russell etsi matematiikasta totuutta ja varmuutta, mutta epäonnistui etsinnässään. Sen sijaan hän tuli totuuden etsintänsä ohella kehittäneeksi salapoliisin työtä muistuttavan metodin filosofisen analyysin tekemiseksi. Matematiikan perusteita selvittäessään Russell lähti liikkeelle tuloksista analysoiden todisteita päätyen viimein premisseihin. Koska kaikki todelliset filosofian ongelmat olivat hänen mielestään luonteeltaan analyttisiä, induktiivinen päättely, pyrkimys johtaa yksityistapauksista yleisiä totuuksia, oli soveliaimainen menetelmä myös filosofisen analyysin menetelmäksi. Totuuden ja varmuuden tavoittelu oli hänen käyttövoimansa.³⁷ (Wood 1959, 264–266.)

Bourdieu (1998, 82) kirjoittaa tieteellisen toiminnan syntyvän ”käyttäytymistäipumusten ja kentän tietynä ajankohtana asettamien rakenteellisten rajoitusten välisessä suhteessa.” Russellin tieteellinen habitus oli tähän mennessä kehittynyt sekä matematiikan että filosofian vaikutuksessa. Molemmat kentät asettivat nyt rajoja hänen tieteelliselle toiminnalleen; filosofiassa Russell kapinoi idealismia vastaan ja matematiikan puolella hän otti käyttöön uusia teknisiä merkitsemistapoja. Raja oli kuitenkin helpommin ylitettävissä matematiikasta filosofiaan, jonne Russell sai vietyä uuden logiikkansa.

³⁶ Wood (1959, 263) muistuttaa, että Russell mainitsi usein halunneensa olla mieluummin luonnontieteilijä kuin filosofi.

³⁷ Ks. analyttisen filosofian erilaisista määrittelytavoista Panu Raatikaisen tiivis artikkeli filosofisen internet-portaalin (Filosofia.fi) sähköisessä LOGOS-ensyklopediassa.

Uudet haasteet, uusi urakka: Principia Mathematica

Seuraavaksi Russell alkoi tutkia saksalaisen matemaatikon Gottlob Fregen teoksia ja huomasi, että monet niistä ajatuksista, jotka hän luuli esittäneensä omina oivalluksinaan *The Principles of Mathematics* -teoksessa, Frege oli esittänyt jo aiemmin. Frege oli itse asiassa edennyt pidemmälle todistaessaan matematiikan (Fregen mukaan vain aritmetiikan) perustuvan logiikkaan. Huomattuaan Fregen ansiot, Russell päätti kirjoittaa kirjaansa liitteen, jossa hän antoi tunnustusta Fregen työlle ja osoitti mistä hän ja Frege olivat samaa, mistä eri mieltä. Kun Russell huomasi, että paradoksiongelma koski myös Fregen työtä hän kirjoitti tälle asiasta. Frege ymmärsi ongelman vakavuuden, sillä havainto romahdutti jokseenkin koko hänen elämäntyönsä.³⁸ (Monk 1996, 152–154.)

”Löytösi jättää minut sanattomaksi tai pitäisi kai sanoa äimistyneeksi sillä se on romahduttanut perustan, jolle aioin aritmetiikkani perustaa. [...] Löytösi on joka tapauksessa erittäin merkittävä ja voi johtaa suureen harppaukseen logiikassa, vaikka se voi näyttää epämieluisalta ensi silmäyksellä.” (Monk 1996, 153–154.)

Tiedemiehen tyyneydellä Frege kirjoitti painossa olevan teoksensa, *Grundgesetze der Arithmetik*, toiseen volyymiin liitteen, jossa hän totesi, ettei tiedemiehelle voi käydä juuri pahemmin kuin hänelle oli käynyt saadessaan kuulla Bertrand Russellilta että teoksen pääargumentilta putosi pohja. (Ks. Griffin 2002a, kirje 112, alaviite 1.) Russell puolestaan ei koskaan osoittanut olevansa katkera siitä, että Frege oli tehnyt saman löydöksen kuin hän itse ja vieläpä aiemmin. Olipahan vain iloinen, että oli tavannut kaltaisensa ajattelijan. Itse asiassa vasta Russellin antama tunnustus teki Fregestä tunnetun. (Griffin 2002a, 237–238.) Kesän ja syksyn 1902 aikana Russell luki ja korjasi *The Principles of Mathematicsin* oikovedoksia ja lisäsi siihen kaksi liitettä: edellä mainitun Fregeä koskevan lisäyksen ”The Logical and Arithmetical Doctrines of Frege” ja parannellun, joskin edelleen

³⁸ Monk (1996, 153) toteaa Fregen kirjeen Russellille olevan yksi siteeratuimmista dokumenteista analyyttisen filosofian historiassa.

epätyydyttävän version, “Theory of Types” liitteestä. Kun kirja julkaistiin, Russell ei ollut tyytyväinen tulokseen, vaan häpesi sitä, että oli käyttänyt työhön viimeiset kuusi vuotta. (Monk 1996, 153–154, 162, 168.)

The Principles of Mathematics nostatti keskustelun ja viimein kiistan siitä perustuiiko matematiikka logiikkaan vai intuitioon, kuten Kant oli omassa teoriassaan esittänyt. Kiista lähti liikkeelle Poincarén veljenpojan, Pierre Léon Boutrouxn hyökkäyksestä Russellin teosta vastaan *Revue de métaphysique et de morale* -lehdessä, johon Russell vastasi artikkelissaan ”On the Relation of Mathematics to Symbolic Logic” syyttäen Boutrouxta matemaattisten totuuksien löytämistä koskevan psykologian ja itse matemaattisten totuuksien sekoittamisesta. Vastapuolet jakautuivat kahteen leiriin; logisisteihin kuuluivat Russell, Whitehead ja Couturat, intuitionisteihin (tai Kantilaisiin) Poincaré ja Boutroux. Vastauksensa myötä Russell alkoi kehittää teoriaa, jossa propositiot korvasivat luokkakäsitteen, mutta Whitehead ei täysin hyväksynyt Russellin uutta teoriaa. (Monk 1996, 184–185.) Russellin uudet ajatukset muuttivat siis matematiikan filosofian kenttää synnyttäen kaksi vastakkaista leiriä ja Russellin symbolinen pääoma kasvoi.

Seuraavaksi Russell alkoi työstää *The Principles of Mathematicsin* toista osaa³⁹, jota hän siis, kuten sovittu, kirjoitti yhdessä Whiteheadin kanssa. Työ kuitenkin eteni pelkästä velvollisuudentunnosta, sillä hänen ajatuksensa harhailivat henkisessä erossa vaimostaan Alysista; Russell oli vihdoin tunnustanut tälle, ettei rakastanut häntä enää. Kesä-heinäkuussa 1903 työ eteni erittäin huonosti, eikä vastausta paradoksiin löytynyt. Russell kirjoitti käyvänsä joka päivä työhön tyhjä paperi edessään ja kun ilta tuli, paperi oli usein edelleen tyhjä. Keväällä 1904 työ alkoi taas sujua ja seuraavat kuusi vuotta Russell omistautui Whiteheadin kanssa kirjoittamansa ”toisen osan” loppuunsaattamiseen. Ongelmat, joita hän kohtasi *Principiaa* kirjoittaessaan pakottivat hänet työstämään käyttämiään käsitteitä ja rakentamaan uusia teorioita kuten kuvausteorian ja tyyppiteorian. Niiden pohjalta syntyi myös

³⁹ Teoksesta ei kuitenkaan tullut (1903 ilmestyneen) *The Principles of Mathematicsin* toista osaa, vaan itsenäinen kolmiosainen teos *Principia Mathematica* (osat ilmestyivät 1910, 1912 ja 1913), joka oli kuitenkin sisällöllisesti jatkoa Russellin edeltävälle teokselle.

useita artikkeleita, joita hän myöhemmin piti uransa parhaina, muiden muassa ”On Denoting”⁴⁰. Hänen energiansa riitti myös kirja-arvioiden⁴¹ ja katsauksien kirjoittamiseen sekä ylläpitämään vilkasta kirjeenvaihtoa. Kun Russell oli saanut viimeisen version tyyppiteoriasta valmiiksi, hän totesi, että sitten ei tarvinnut muuta kuin kirjoittaa teos valmiiksi. Työtahti oli kaikesta päätellen kova; omaelämäkerrassaan Russell kertoo kirjoittaneensa vuosina 1907–1910 noin kahdeksan kuukautta vuotta kohti, 10–12 tuntia päivässä, koska Whiteheadilla ei ollut opetustyön vuoksi aikaa sellaiseen mekaaniseen työhön. Whitehead keskittyi työn matemaattiseen puoleen. Kuitenkin Russell (1959, 74) korostaa, ettei teoksen kolmessa niteessä ole juurikaan sellaista riviä, joka ei olisi kirjoitettu yhteistyönä. Jokainen osa kirjoitettiin kolmeen kertaan. Kumpikin lähetti toisilleen kirjoittamansa luonnokset muokattavaksi, minkä jälkeen tekstin alkuperäinen kirjoittaja viimeisteli sen. (Monk 1996, 157–158, 168, 173, 189–191; Russell 1959, 74; 1990, 133.)

Kun *Principian* käsikirjoitus vihdoinkin lokakuussa 1909 oli valmis kirjapainoon vietäväksi, siinä oli kaikkiaan 4500 sivua. Cambridge University Press arvioi kirjasta koituvan kustantajalle 600 punnan tappion.⁴² Yliopisto suostui kattamaan tappiosta 300 puntaa, Royal Society 200 puntaa mutta 100 puntaa jäi vielä Russellin ja Whiteheadin maksettavaksi. Kirja siis tuotti kymmenen vuoden työn tulokseksi 50 puntaa tappiota kirjoittajaa kohden. Russell oli 38-vuotias saadessaan päätyönsä valmiiksi. (Monk 1996, 194; Russell 1990, 133–134.) Tuohon aikaan tieteen tekeminen vaati harjoittajaltaan siis myös riittävästi taloudellista pääomaa eikä ollut aivan köyhien ulottuvilla.

Russellin työtaakkaa lisäsi se, että Whitehead antoi luontevasti entiselle oppilaalleen suurimman osan mekaanisesta kirjoitustyöstä, mikä toisaalta koitui ehkä Russellin onneksi, sillä tekemällä itse mahdollisimman paljon

⁴⁰ Kuvausteoriaa pidetään Russellin merkittävimpana antina logiikalle. Siinä hän esittää, että kuvailevat fraasit ovat vain symboleja, kielellisiä konventioita, joilla on merkityksensä ainoastaan lauseen yhteydessä. Havainto teki matematiikasta pitkälti kielellisten konventioiden tiedettä, mutta antoi väliaikaisen ratkaisun paradoksiin. (Teoriasta tarkemmin esim. Russell 1959, 82–83)

⁴¹ Mm. kriittinen arvio William Jamesin totuusteoriasta teoksessa *Pragmatism*.

⁴² Kirjan latominen, oikoluku ja painaminen veivät kaikkinsa nelisen vuotta; kirjan kolmas osa tuli painosta 1913.

kirjoitustyötä hän sai varmasti teoksen paremmin mieleiseensä muotoon. Vaikka *Principia* oli suuritöinen, Russell kirjoitti kirjan ohella valtavan määrän muita tekstejä, joista osa kumpusi *Principiaan* liittyvistä ongelmista ja näin ollen myötävaikutti sen valmistumiseen. Russellin periksiantamattomuutta kuvaa hyvin se, että hän jaksoi jatkaa ajatteluaan, vaikka koki välillä pitkähkön jakson, jolloin tekstiä ei tuntunut syntyvän lainkaan. Kova työ toi myös iloa, kuten Russell (Griffin 2002a, kirje 146) kirjoittaa joulupäivänä 1907 vapaakauppayhdistyksen sihteeri Ivy Pretious'ille: ”Saan työstäni iloa ja se on asia, joka tuo elämäni eniten tyydytystä, joten en voi valittaa.”

Monkin (1996, 192) mukaan Russell pakeni onnetonta avioelämäänsä epäinhimilliseen työhön keskittymiseen, mitä tämä osoitti *Principiaa* kirjoittaessaan. Russell oli jo lapsena kehittänyt tavan paeta henkilökohtaisia ongelmia abstraktiin työhön. Tapa oli niin voimakas, että tässä yhteydessä voi jo puhua deweyläisittäin luontumuksesta, sellaisesta sisäistetystä dispositiosta, joka sattui kohdistumaan tieteelliseen työhön, ja josta oli myös hyötyä. Russell (1990, 34) suhtautui työhönsä niin vakavasti, että vaikka hän usein jopa kuvitteli hyppäävänsä junan alle, halu saada kirja valmiiksi esti tekemästä typeryyksiä. Russell siis selviytyi raskaasta kirjoitusurakasta, mutta toteaa ”...älyni ei koskaan täysin toipunut sen paineesta. On varmaa että sen jälkeen olen pystynyt käsittelemään vaikeita abstraktioita heikommin kuin sitä ennen.” (Russell 1990, 134.) Tämän jälkeen Russell ei todellakaan enää tuottanut yhtä merkittäviä tieteellisiä teoksia, mutta mistä se johtui, älyn heikkenemisestä vai motivaation puutteesta, on mahdotonta tietää.

Vapautuminen

Kuten monet muutkin tuon ajan tiedemiehet, Russell rentoutui pitkillä kävelyretkillä. *Principiaa* kirjoittaessaan hänellä oli tapana kävellä yöllä yhdestätoista yhteen. Tutkimusaiheesta toiseen siirtyminen tapahtui usein kunnon vaelluslomien jälkeen. Useimpina kesinä Russellit asuivat maaseudulla ja rakennuttivat viimein myös oman talon Oxfordin liepeille

Bagley Woodiin, missä oli rauhallista kirjoittaa ja tehdä kävelyretkiä. Talvisaikaan he asuivat Chelseassa ja Russellilla oli silloin tapana irrottautua filosofisesta työstä. Tällöin hänen mielenkiintonsa kohdistui politiikkaan. Ensimmäinen poliittinen asia, johon Russell sekaantui, oli kiista vapaakaupasta. Vuonna 1904 hän piti Lontoossa aiheesta useita luentoja ja kirjoitti vapaakaupan säilyttämistä puolustavia artikkeleita. Vuonna 1907 Russell osallistui parlamenttiedokkaana täytevaaleihin ajaen naisten äänioikeutta.⁴³ (Monk 1996, 171–172, 178, 189; Russell 1990, 133–135.)

Kun *Principia* valmistui, Russell kiinnostui politiikasta ja ryhtyi tukemaan naisasialle myönteistä Philip Morrellia tämän vaalikampanjassa. Britanniassa pidettiin parlamenttivaalit tammikuussa 1910. Morrell menetti paikkansa parlamentissa, mutta Russell löysi uuden rakkauden. Kampanjan aikana hän tutustui Morrellin vaimoon, Lady Ottoline Morrelliin, josta myöhemmin tuli hänen vaimonsa. Noin vuosi vaalikampanjan jälkeen Russell yöpyi Lontoossa Morrellien kotona matkallaan Ranskaan pitämään luentoja. Philip ei sattunut tuolloin olemaan kotona, joten Russell ja Ottoline viettivät illan kahden kesken. Russell tunnusti Alysille suhteensa Ottolineen ja lähti kotoa näkemättä Alysia neljäänkymmeneen vuoteen. Ottoline ei puolestaan jättänyt Philipiä ja tyttärtään Juliania, mutta jatkoi silti suhdetta Russelliin, sillä Philip hyväksyi sen. (Monk 1996, 201–213; Russell 1990, 140–143.)

Toukokuussa 1910 Russellille tarjottiin viisivuotista logiikan ja matematiikan perusteiden lehtoraattia Cambridgessa. Tarjouksen takana oli, kukapa muu kuin Whitehead. Russell suostui oitis tarjoukseen, vaikka oli epäilemättä *Principian* jälkeen väsynyt filosofiaan. Yksi syy, miksi Russell valitsi sittenkin filosofian politiikan sijaan, oli arvostetun Oxfordilaisen filosofin F.H. Bradleyyn osoittama huoli siitä, ettei kukaan voisi jatkaa Russellin työtä, jos tämän aika kuluisi poliittiseen työhön. Huolimatta rohkaisusta valita filosofia Bradley arvosteli kriittisesti Russellin työtä, etenkin tämän ”yksiköjä” koskevaan tutkimukseen liittyviä ongelmia. (Monk 1996, 197–199.)

⁴³ Ajaessaan naisten äänioikeutta parlamenttivaaliehdokkaana hän jatkoi enemmän tai vähemmän tietoisesti äitinsä työtä, sillä tämä oli 1860-luvulla ajanut naisten äänioikeutta.

Ottolineen tutustumisen myötä Russellin suhtautuminen filosofiaan muuttui. Matemaattinen logiikka alkoi menettää merkitystään ja tuntua hänestä jotenkin yksipuoliselta ja riittämättömältä. Eikä Russell halunnut keskittyä liikaa filosofiaan, koska se vei hänen ajatuksensa pois Ottolinesta. *Principian* valmistuminen ja Ottolinen tapaaminen merkitsivät taitekohtaa Russellin elämässä. Russell vertasi teoksen valmistumista vankilasta vapautumiseen.

”Vuodet 1910–1914 olivat siirtymäaikaa. Elämäni ennen vuotta 1910 erosi yhtä täydellisesti elämästäni vuoden 1914 jälkeen kuin Faustin elämä ennen ja jälkeen Mefistofeleen tapaamisen. Minussa tapahtui nuorentumisilmiö, jonka Ottoline Morrell pani alulle ja jota sota jatkoi.” (Russell 1990, 157.)

Hän oli kuitenkin lupautunut kirjoittamaan Home University Libraryn sarjaan johdatuksen filosofiaan, *The Problems of Philosophy*, mutta ei tarttunut työhön innostuksesta, vaan ainoastaan siksi, että piti filosofista työtä velvollisuutenaan, kuin se olisi käsky joltakin korkeammalta voimalta. Samaan aikaan hän oikoluki *Principiaa* ja kirjoitti ”Prisions” käsikirjoitustaan, jossa hän aikoi käsitellä muiden muassa uskonnon, matematiikan ja universaalien olemusta. Kirja ei koskaan valmistunut, koska Russell ei lopulta ollut tyytyväinen aikaansaannokseensa; hänen mukaansa teos olisi vaatinut taiteellisemman muodon. Käsikirjoituksesta ei ole jäljellä muuta kuin ne muutamat kappaleet, jotka olivat päällekkäisiä *The Problems of Philosophy* -kirjan kanssa ja 1912 kirjoitettu artikkeli ”The Essence of Religion”. Russell kirjoittaa, että hän oli pistänyt kaiken mielikuvituksensa ”Prisions” käsikirjoitukseen ja kaipasi nyt ”kovaa ja kuivaa päättelytyötä.” Lukiessaan *Principian* oikovedoksia Russell tuli siihen tulokseen, että filosofiaa kannatti kyllä opettaa, mutta epäili kannattiko kenenkään omistautua filosofialle saadakseen siinä aikaan jotakin originaalia. (Monk 1996, 227–230, 233, 239, 246; Russell 1990, 157.)⁴⁴

⁴⁴ Russellin epärointi filosofiaa kohtaan näkyi myös siinä, että hän neuvoi Whiteheadin poikaa Northia harkitsemaan tarkkaan vaihtaako taloustieteen opinnoista filosofiaan, kuten tämä suunnitteli. Russellilla oli epäilyksensä filosofiasta ammattina aivan kuten myöhemmin Wittgensteinilläkin. Tässä suhteessa kumpikin näytti antavan samansuuntaisia neuvoja nuorille opiskelijoille.

Lokakuussa 1911 tuon ajan muodikkain filosofi Henri Bergson oli tulossa Lontooseen ja Aristotelisen seuran toivottiin aikaistavan vuotuista kokoustaan, jotta se sopisi Bergsonin aikatauluun. Russell oli juuri valittu seuran puheenjohtajaksi eikä hänen esitelmänsä ”On the Relations of Universals and Particulars” liittynyt mitenkään Bergsonin työhön, mutta Russell koki velvollisuudekseen lisätä esitykseen sellaisia kappaleita, joista voisi väitellä Bergsonin kanssa ja luki sitä varten tämän tekstejä. Bergson tuntui olevan Russellin kanssa eri mieltä lähes kaikesta. Russell näki jo sielunsa silmin itsensä kansansuosikkina väittelemässä toisen maineikkaan filosofin kanssa. Varsinainen kampanja Bergsonia vastaan alkoi kuitenkin lukukauden alussa, kun C.K. Ogden pyysi Russellia pitämään esityksen The Heretics -keskustelukerhossa. Russell käytti tilaisuutta hyväkseen ja kirjoitti laajan kritiikin Bergsonista ja esitti sen keväällä 1912. Siitä tuli yksi hänen tunnetuimmista esitelmistään. (Monk 1996, 238–248.)

Pääteoksensa myötä Russellista tuli tunnettu filosofi, mutta samalla hänen filosofinen työnsä alkoi hiipua. Vaikka filosofia ei kiinnostanut enää yhtä paljon kuin ennen, Russell kertoi kokevansa sen silti velvollisuudekseen. Russell oli ottanut vastaan lehtorin viran, koska sitä häneltä odotettiin. Velvollisuudentunnossaan Russell kirjoitti johdatuksen filosofiaan ja piti velvollisuutenaan esitelmöidä siten, että saisi aikaan väittelyn Bergsonin kanssa. Vaikka hän näin kirjoittaa, eikä elämäkerran kirjoittaja Monk kiinnitä asiaan sen enempää huomiota, tuntuu kuitenkin siltä, että Russellin valintoihin vaikuttivat myös kunnianhimo ja tarve saada huomiota ja julkisuutta. Jos niitä tarjottiin viran, kirjan tai esitelmätilaisuuden muodossa, hänen oli varmasti vaikea kieltäytyä. Kunnianhimoaan Russell ei koskaan yrittänyt peitellä.⁴⁵

⁴⁵ Kun ensimmäinen maailmansota syttyi ja opiskelevat miehet lähtivät rintamalle, Russell turhautui luennoimaan matemaattista logiikkaa. Hän halusi vaikuttaa. Niinpä hän organisoi Demokraattisen valvonnan liiton haaraosaston yliopiston opettajien keskuuteen ja piti puheita opiskelijoiden kokouksissa (Russell 1990, 162).

Siirtymävuodet

Lokakuun 18. 1911 Russell kirjoitti Ottolinelle seuraavasti:

”[...] eräs tuntematon saksalainen ilmestyi luokseni, hän puhui hyvin vähän englantia mutta kieltäytyi puhumasta saksaa. Osoittautui, että hän oli opiskellut insinööritieteitä Charlottenburgissa, mutta oli opintojensa aikana innostunut matemaattisesta filosofiasta ja oli nyt tullut Cambridgeen kuuntelemaan luentoja.” (Griffin 2002a, kirje 179.)

Näin Russell kuvasi ensimmäistä kohtaamistaan Wittgensteinin kanssa. Hän ilahtui nähdessään Wittgensteinin seuraavana päivänä luennoillaan. Sitä seuraavana päivänä hän kuitenkin jo hieman väsyi Wittgensteinin väittelyintoon, sillä tämä oli palannut Russellin kanssa yhdessä luennolta ja väitellyt illalliseen saakka. Russell arveli, ettei Wittgenstein kuitenkaan ollut tyhmä, vaikkakin itsepäinen ja sitkeä. Wittgenstein oli vielä jonkin aikaa Russellille vain ’kiivas saksalainen’, mutta vaikutti myöhemmin tämän työhön ja elämänsä ratkaisevasti. (Monk 1996, 237.)

Joitakin päiviä myöhemmin Russell alkoi pitää Wittgensteinia jopa hieman hulluna: ”Wittgensteinin mielestä mikään empiirinen ei ole todennettavissa. — Kysyin häneltä myöntäisikö hän että huoneessa ei ole sarvikuonoa, mutta hän ei suostunut sitä myöntämään.” (Monk 1996, 239.) Wittgenstein seurasi Russellin senhetkistä työtä ja esitti aina oman eriävän kantansa. Näin Wittgensteinin ajattelu kehittyi reaktiona Russellin ideoihin. Wittgenstein myös haki Russellilta palautetta omille ideoilleen. (Monk 1996, 251.) Wittgensteinista tuli Russellin oppilas, joka pian päihitti opettajansa. Russell havaitsi nopeasti Wittgensteinin kyvyt, 18. maaliskuuta 1912 hän kirjoitti seuraavasti:

”Kävimme melkeinpä intohimoa lähentelevän keskustelun matematiikan filosofian vaikeimmasta kysymyksestä. Mielestäni hän on *nero*. Keskustellessani hänen kanssaan käytän *kaikki* voimani,

mutta yllän vain juuri ja juuri hänen tasolleen. Muiden opiskelijoiden kyseessä ollessa murskaisin heidät niin halutessani. Hänellä on useita uusia ideoita jotka ovat mielestäni arvokkaita. Hän on ideaalinen opiskelija ...” (Griffin 2002a, kirje 186.)

Russell ihanoi Wittgensteinin intohimoista suhtautumista filosofiaan ja kykyä esittää älykkäästi eriävä mielipiteensä. Hän myös ymmärsi Wittgensteinin vilpittömyyden tämän ihaillessa Russellin ’suurta kirjaa’; se ei ollut pelkkää imartelua. Russell tunsii löytäneensä henkilön, joka pystyisi jatkamaan hänen työtään ja löytämään vastaukset häneltä kesken jääneisiin ongelmiin.⁴⁶ Hän myös huomasi heti Wittgensteinin herkkyyden ja vaaran särkyä. (Griffin 2002a, kirje 186; Monk 1996, 251–252.)

Kun Russell kertoi Wittgensteinille että hän aikoi pitää Cardiffissa (toukokuussa 1912) esitelmän materiaasta, mutta koki aiheen vaikeaksi ja haasteelliseksi, Wittgenstein kuittasi ongelman triviaaliksi. Russell ryhtyi — Wittgensteinin kritikkonaan — kirjoittamaan paperiaan selvittääkseen pystyisikö vielä tekniseen työhön. Alku oli Wittgensteininkin mielestä hyvä, mutta jatko sai tylyn tuomion. Russell antoi periksi ja päätti olla ryhtymättä tekniseen filosofiseen työhön. Hän kuitenkin piti esitelmänsä ”On Matter”, mutta keskittyi sen jälkeen luovaan kirjoittamiseen⁴⁷ ja jätti matematiikan filosofian Wittgensteinin harteille. (Monk 1996, 259–264.)

Russell yritti kuitenkin vielä monta kertaa palata filosofian pariin ja uhosi jopa uudistavansa filosofian koulutuksen päämäärät ja metodit, koska hänen mielestään filosofien tuli opiskella klassikkojen sijaan tiedettä ja tekniikkaa kuten Wittgenstein oli tehnyt. Russell suunnitteli jopa kirjoittavansa toisen ’suuren kirjan’. Alkukesällä 1913 Russell alkoi kirjoittaa kirjaansa *The Theory of Knowledge* eikä sallinut Wittgensteinin nähdä sitä kuin yhden kerran. Hän pelkäsi, että Wittgensteinin kommentit torpedoisivat työn heti

⁴⁶ Wittgenstein ymmärsi, että loogisesti täydellinen kieli voidaan irrottaa matematiikasta ja soveltaa kaikkeen filosofiaan. Wittgenstein siten laajensi Russellin työn soveltamismahdollisuuksia (Collins 1998, 714–715).

⁴⁷ Russellin 1912 julkaisema romaani *The Perplexities of John Forstice* sai lähes poikkeuksetta huonot arvostelut.

alkuunsa. Kuukaudessa Russell kirjoitti 350 sivua luentojen, opiskelijatapaamisten, kokousten ja vierailijoiden vastaanoton ohessa. (Monk 1996, 282–283, 291–295; Griffin 2002a, 443, 447–448, kirje 207.) Niin kuitenkin kävi, että yksi lukukerta oli Wittgensteinille tarpeeksi; lyhyessä kirjeessään kesäkuussa 1913 hän osoitti Russellille virheen, jonka oli löytänyt tämän teoriasta, minkä jälkeen Russell hylkäsi käsikirjoituksensa (Wittgenstein 1974, kirje R.11).⁴⁸ Kesäkuun tapahtumien jälkeen Wittgenstein ei pitänyt Russellia enää opettajanaan. Hän kuitenkin piti yhteyttä Russelliin ja halusi pitää tämän ajan tasalla siitä, mitä oli saanut aikaan logiikassa, sillä Russell oli kuitenkin ainoa henkilö, joka saattoi edes jossain määrin ymmärtää hänen työtään. Russell jopa kokosi saneluista ja konekirjoitteista Wittgensteinin ensimmäiset kirjalliset työt käsikirjoitukseksi ”Notes on Logic”, mutta ymmärsi vaivoin niissä selitetyn kielen kuvateorian (ks. esim. Wittgenstein 1974, kirje R. 23). (Monk 1996, 296–301, 326.)

Russell arvioi oman asemansa kentällä väärin, tai pikemminkin liian vahvaksi. Vaikka hän ymmärsi jo muutamassa kuukaudessa, että Wittgenstein olisi kykenevä jatkamaan hänen työtään ja uskoi tämän voivan auttaa häntä ajatusten selvittelyssä Russell ei osannut ennakoida Wittgensteinin erkanevan niin nopeasti omille teilleen ja lopulta työntävän hänet kokonaan ulos matematiikan filosofian kentältä. Wittgenstein löysi Russellin teorioista siinä määrin ongelmia, että kulloinenkin kehittytyö jäi kesken. Russellkin seurasi Wittgensteinin työn kehitystä, mutta ei sitä koskaan kunnolla ymmärtänyt. Kivinen ja Ristelä (2001a, 182–183) toteavat deweyläisittäin että ”Teon ja sen seurauksen hallittu yhteys on älynkäytön tulos ja kaiken toiminnan merkityksellisyyden lähtökohta.” Russell koki, ettei sillä mitä hän teki ollut todellista merkitystä, eikä enää jatkanut teknistä filosofista työtä. Hän luotti Wittgensteinin kritiikkiin ja ennakoi, ettei hänen toiminnastaan enää seuraisi sitä, mitä hän toivoi. Kun hänen suuri työnsä oli valmis ja altis muiden kritiikille, se alkoi elää itsenäistä elämäänsä ja lähinnä sen puutteet toimivat inspiraation lähteenä muille kentällä olijoille (vrt. Csikszentmihalyi 1997, 27–28).

⁴⁸ Vain kuusi ensimmäistä lukua julkaistiin *The Monist* -lehdessä 1914–1915.

Russell oli kentän keskiöstä käynyt puolustustaistelua useita vastustajia vastaan (vrt. Collins 1998, 40). Wittgenstein oli lopulta vastustajista se, joka mursi Russellin puolustuksen niin, että muutkin pääsivät iskemään. Wittgensteinin asema suosikkioppilana ja oppipoikana antoi hänelle muita paremmat mahdollisuudet löytää tämän heikot kohdat, sillä Russell ei osannut pitää häntä aluksi vastustajana, eikä Wittgenstein itsekään pyrkinyt Russellin vastustajaksi, olihan Russell hänen vilpittömästi arvostamansa opettaja. Mutta kun Wittgenstein löysi Russellin töistä kritisoitavaa, hän myös ilmaisi sen eikä kumarrellut auktoriteetteja. Collinsin (1998, 131) mukaan on kahdenlaisia luovia tyyppejä: ”vastarannan kiisket” (fractionalizers) haluavat erottautua muista niin paljon kuin mahdollista ja suhtautuvat vastustajiinsa aina negatiivisesti, ”maailmansyleilijät” (synthetizers) hakevat liittolaisia, suhtautuvat positiivisesti uusiin ideoihin ja etsivät kaikenkattavaa totuutta, eräänlaista suurta synteesiä. Wittgenstein edusti ilmiselvästi väittelevää oman tien kulkijaa, joka puolusti omaa mielipidettään aina kiivaasti, Russell puolestaan oli enemmän maailmanparantaja, joka etsi totuutta ja liittoutui mielellään muiden kanssa. Wittgensteinin kaunistelematon kritiikki sai Russellin luovuttamaan ja avasi tietä myös muille kriitikoille (myöhemmin mm. Wienin piirin filosofit). Lopulta Russellin oli luovuttava keskeisestä asemastaan. Pientä lohtua Russellin kovaan kohtaloon toivat Amerikan luennot, joilla hän sai vielä toistaiseksi nauttia myös akateemisen yleisön suosion. Collinsin (1998, 92) teoriaan nojaten sellaisessa tilanteessa, mikä matematiikan filosofiassa/logiikassa vallitsi Russellin johtohahmon väistyttyä, tieteenalan kentällä oli odotettavissa poikkeuksellisen vilkas luova myllerrys ja jäsenten asemien uudelleen organisoituminen. Wienin piiri 1920–1930-luvuilla ja monet muut uudet koulukunnat, kuten Oxfordin kielifilosofit, edustivat tätä Russellia seurannutta uutta aaltoa (ks. tarkemmin Collins 1998, 717–734).

Jälkeenpäin, vuonna 1916 Russell (1968, 70–71) analysoi Wittgensteinin vaikutusta työhönsä kirjeessään Ottolinelle:

”Muistatko, että [...] kirjoitin pitkälti tietoteoriasta, ja Wittgenstein arvosteli sitä hyvin ankarasti? [...] hänen kritiikkinsä oli elämäni

tärkeimpiä asioita ja vaikuttaa edelleen kaikkeen mitä sen jälkeen olen tehnyt. Käsitin, että hän oli oikeassa ja käsitin etten voinut toivoakaan, että enää ikinä voisin tehdä mitään perustaa luovaa filosofista työtä. [...] Wittgenstein sai minut uskomaan, että se mitä logiikassa halusin tehdä oli minulle liian vaikeaa.”⁴⁹

Koko syyskuun 1913 Russell valmisteli tulevia luentojaan, sillä keväällä hänen oli määrä lähteä Bostoniin pitämään Lowell-luentoja ja Harvardiin väliaikaiseksi filosofian professoriksi luennoimaan logiikasta ja tietoteoriasta. Tammikuussa 1914, ennen Amerikkaan lähtöään, Russell kirjoitti pitkän esitelmän ’The Relation of Sense-Data to Physics’, jossa hän esitti radikaaleimman keksintönsä, kuusiulotteisen avaruuden. Koko elämänsä ajan Russell piti tätä keksintöä merkittävimpana saavutuksenaan. Toinen paperi, jonka hän kirjoitti Amerikan luentoja varten, oli suurelle yleisölle tarkoitettu ’Mysticism and Logic’, josta tuli yksi Russellin tunnetuimmista esitelmistä, vaikka pääosin aiemmista luennoista koostettu esitys ei sisältänyt mitään uutta. Seuraavaksi hän ryhtyi kirjoittamaan esipuhetta Henri Poincarén postuumisti julkaistuun esseekokoelmaan *Science and Method*. Vaikka kirjoitus oli tunnustus Poincarén tekemälle työlle, hän onnistui puhumaan siinä kannattamansa tieteellisen metodin tärkeydestä filosofialle. Tieteellinen metodi oli hänen vastauksensa sellaisille filosofian ”vääriille” opeille kuten F.H. Bradleyyn idealismi, William Jamesin pragmatismi tai Henri Bergsonin evolutionismi. (Monk 1996, 306, 313, 335–338.)

⁴⁹ Russell kertoo Wittgensteinin vaikuttaneen työhönsä kahdessa aallossa. Ensimmäinen tapahtui tammikuussa 1914, jolloin hän sai Wittgensteinilta logiikan muistiinpanoja, joita hän pohdiskeli Wittgensteinin ollessa ensimmäisessä maailmansodassa. Russell piti Lontoossa vuonna 1918 sarjan luentoja, jotka julkaistiin *The Monist* -lehdessä. Hän tunnusti luentojen esipuheessa saaneensa vaikutteita Wittgensteinilta, mutta kertoi myös ettei ollut kuullut tästä sitten vuoden 1914, joten hän oli yksin vastuussa luentojensa sisällöstä ja siitä, miten oli Wittgensteinin teorioita tulkinnut. (Russell 1959, 112–113.) Toinen vaikutusaalto tapahtui ensimmäisen maailmansodan jälkeen, jolloin Wittgenstein lähetti hänelle käsikirjoituksensa *Tractatus Logico-Philosophicus*. *Principia Mathematica*n toisen painoksen (1925) johdannossa Russell on ottanut huomioon Wittgensteinin ekstensionaalisuus-periaatteen. Russell ei kirjoittanut puhtaasti logiikasta sitten *Principian* toisen painoksen, ellei lukuun oteta *Inquiry into Meaning and Truth* -teoksen sisältyvää keskustelua ”ekstensionaalisuus” ja ”atomismi” käsitteiden periaatteista. (Russell 1959, 112, 120, 127.)

Yhdysvalloissa Russell sai kansainväliselle kuuluisuudelle kuuluvan vastaanoton, kuten Whitehead oli ennustanut. *New York Times* piti häntä yhtenä parhaimmista filosofeista. Russell puolestaan piti amerikkalaisista opiskelijoista, jotka olivat hänen mielestään parempia kuin Cambridgessa. Russell opetti Harvardissa kuusi tuntia viikossa tietoteoriaa ja logiikkaa ja tapasi opiskelijoitaan kerran viikossa teellä. Toisaalta Russell myös moitti amerikkalaisia (ei kuitenkaan opiskelijoita). Nämä olivat kulturelleja ja oppineita mutta samalla voimattomia ja aikaansaamattomia.⁵⁰ Akateemisten luentojen lisäksi hän piti Lowell-luentonsa suurelle yleisölle kahdesti viikossa. Luennot julkaistiin myöhemmin kirjana *Our Knowledge of the External World as a Field for Scientific Method in Philosophy*. Ennen paluutaan Englantiin hän kiersi vielä itärannikon yliopistoissa luennoimassa. Yhdysvalloissa hän tapasi Helen Dudleyn, jonka oli määrä tulla isänsä saattamana Englantiin ja jäädä sitten asumaan Russellin kanssa. Russell suunnitteli jopa menevänsä naimisiin Helenin kanssa, koska hän halusi lapsia ja Ottolinen kanssa se ei ollut mahdollista. Tilanne kuitenkin muuttui. Kun ensimmäinen maailmansota syttyi, Russell menetti mielenkiintonsa Heleniin ja särki tämän sydämen kuten hän itsekin tunnusti. Mitään suhdetta ei päässyt edes kehittymään. Myöhemmin Helen sairastui, halvautui ja tuli lopulta mielisairaaksi. (Monk 1996, 306, 346–364; Russell 1990, 151–156.)

Yhteiskunnallinen aktivoituminen

Elokuusta 1914 vuoden 1917 loppuun Russellin aika kului pääosin sodanvastustamis- ja rauhanaktivistitoimintaan (Russell 1959, 128.) Russell vieraili usein Morrellien talossa, jossa rauhanaktivistit kokoontuivat. Näistä kokouksista sai alkunsa Union of Democratic Control (UDC) -järjestö, joka perustettiin kokouksessa, jossa myös Russell oli läsnä. Kun sota syttyi, Russellilla ei ollut epäilystäkään mitä tehdä: ”... minusta tuntui kuin olisin kuullut Jumalan äänen. Tiesin että minun tehtäväni oli vastustaa sitä [sotaa],

⁵⁰ Yksi hänen suosikkioppilaistaan T.S. Eliot ikuisti tämän Russellin amerikkalaisista tekemän huomion runoonsa 'Mr Apollinax', jonka päähenkilö Mr Apollinax on saanut innoituksensa Russellista (Monk 1996, 353–354).

vaikka vastustukseni olisi ollut kuinka turhaa tahansa” (Russell 1990, 160–161). Russell ei vastustanut sotaa sinänsä — hän hyväksyi esimerkiksi siirtomaasodat — mutta ei voinut ymmärtää miksi sivistyneet valtiot kuten Saksa, Ranska ja Englanti sotivat toisiaan vastaan. Russell ei siten koskaan ollut pasifisti, kuten hän itsekin myöntää. (Monk 1996, 370–371, 383; Russell 1990, 186.)

Russellin lehtoraatti Cambridgessa oli päättymässä kesällä 1915, minkä jälkeen Trinity College halusi tarjota hänelle arvostetumpaa tutkijanvirkaa (Research Fellowship). Russell sen sijaan halusi kaksi lukukautta virkavapaata voidakseen tehdä poliittista työtä sodanvastustuksen puolesta, sillä hän oli nyt perin juurin kyllästynyt filosofiaan ja sodan myötä latistuneeseen akateemiseen instituutioon. College toivoi, että hän käyttäisi virkavapaansa filosofiseen työhön. Kompromissiratkaisu oli, että Russellin lehtoraatti uudistettiin ja hän sai virkavapaata poliittista työtään varten. Russell myös torjui Harvardista saamansa luentovierailukutsun, sillä hän koki, ettei hänellä ollut mitään uutta sanottavaa filosofiasta. Russell alkoi ajatella yhä enemmän vaihtoehtoa jättää akateeminen työ kokonaan. Virkavapaallaan, vuonna 1915, Russell kirjoitti kaksi kirjaa, ensin kesällä teoksen *Principles of Social Reconstruction*, joka perustui hänen aiemmin esittämiinsä luentoihin.⁵¹ ”Ihmeekseni siitä tuli välitön menestys. [...] se tuotti minulle suuren määrän rahaa ja laski perustuksen vastaisellekin ansaitsemiselleni” (Russell 1990, 163). Näissä luennoissa hän onnistui parhaiten yhdistämään poliittiset näkemyksensä ja henkilökohtaiset visionsa. Vuoden lopussa ilmestyi Britannian ulkomaanpolitiikkaa koskeva *The Policy of Entente, 1904–1914*. Tässä teoksessa Russell käytti hyväkseen tuolloisen apulaisensa Irene Cooper-Willisin British Museumista keräämiä tutkimusaineistoja. (Monk 1996, 397, 414–415, 419–421, 393, 439; Russell 1990, 163–164.)

Sota antoi Russellille itseluottamusta muuttaa maailmaa. Hän halusi muuttaa ihmisten ajatuksia. “Power over people’s minds is the main personal desire of

⁵¹ Luennot oli alun perin tarkoitettu järjestää yhteistyössä kirjailija D.H. Lawrence’n kanssa, mutta Lawrence ei pitänyt Russellin teksteistä ja oli eri mieltä monista kohdista. Russell järjesti luennot yksin ja kirjoitti myös kirjansa yksin ottaen kuitenkin Lawrence’n kritiikin huomioon.

my life” (Monk 1996, 456). Vuodesta 1916 toukokuuhun 1918 Russell toimi Asevelvollisuuden vastustamisyhdistyksen (No-Conscription Fellowship, NCF) asioissa ja kirjoitti asian puolesta propagandistisen lentolehtisen, jonka yhdistys julkaisi. Russell sai teosta sadan punnan sakot. Tuomion seurauksena Britannian viranomaiset eivät suostuneet kirjoittamaan hänelle passia Harvardin matkaa varten. Samasta syystä hän sai myös potkut lehtorin tehtävistään Cambridgessa. Monet akateemisen yhteisön jäsenet raivostuivat kuultuaan Russellin saaneen potkut, vaikka eivät hyväksyneetkään tämän sodanvastaista asennetta. G.H. Hardy yritti järjestää kampanjan, jossa Trinity Collegea vaadittaisiin ottamaan Russell takaisin. Russell kuitenkin jarrutteli Hardyn kampanjaa toteamalla, ettei hän enää edes haluaisi palata. Ottolinelle hän totesi, että potkut olivat oikeastaan hyvä asia. Ne tekivät ratkaisun hänen puolestaan. Nyt hän saattoi vihdoinkin irtautua kunniallisesta elämästä, heittäytyä ”lainsuojattomaksi”, taistella militarismia vastaan ja pitää yleisöluentoja.⁵² Näihin aikoihin Russell tapasi eräässä NCF:n tilaisuudessa uuden ihastuksensa Lady Constance Mallesonin, näyttämönimeltään Colette O’Niel. Heidän suhteensa kesti muutaman vuoden. (Monk 1996, 457–458, 463–466; Russell 1990, 170–171, 177–180.)

Vuoden 1916 lopulla Russell suunnitteli vetäytyvänsä jouluksi Garsingtoniin, missä hän aikoi työskennellä fysiikan filosofian parissa. Hän kirjoitti Whiteheadille pyynnön saada nähtäväkseen tämän muistiinpanot *Principian* neljättä osaa varten. Russell oli käyttänyt Whiteheadin ideoita kirjassaan *Our Knowledge of the External World* ja maininnut Whiteheadin esipuheessa yhdeksi lähteekseen. Nyt Whitehead ei kuitenkaan enää suostunut antamaan Russellille muistiinpanojaan, koska ei halunnut nähdä Russellin julkaisevan niitä ennenaikaisesti ja mahdollisesti vääristyneessä muodossa, eräänlaisina puolitotuksina. Siihen päättyi Russellin ja Whiteheadin yhteistyö. Russell oli joka tapauksessa itsekin jo ehtinyt muuttaa mieltään eikä halunnut enää tutkia fysiikan filosofiaa. Keväällä 1917 Russell kyllästyi myös NCF:n toimintaan, sillä kaikki parhaat ihmiset olivat vankilassa ja jäljelle jäänyt joukko riitaisaa. Sen sijaan Venäjän vuoden 1917 vallankumous alkoi kiehtoa Russellia.

⁵² Russell ja Wittgenstein muistuttivat toisiaan siinä, että kumpikaan ei pitänyt akateemisesta filosofiasta. (Ks. esim. Monk 1996, 397.)

Hänen mielestään se antoi paremmat puitteet taistella militarismia vastaan ja pyrkiä kohti parempaa yhteiskuntaa. Hän intoutui kirjoittamaan pienen kirjan *I Appeal unto Caesar* Margaret Hobhousen nimellä.⁵³ Kirja oli vetoamus aseistakieltäytyjien puolesta ja siitä tuli menestys, neljä painosta ensimmäisen kolmen kuukauden aikana. (Monk 1996, 486–487, 492–499.) Russellin halu vaikuttaa sai hänet kokeilemaan monenlaista toimintaa, mutta hän myös turhautui nopeasti, jos asiat eivät sujuneet.

Kesällä 1917 Russell koki saaneensa tarpeeksi politiikasta ja halusi taas työskennellä 'ikuisten asioiden parissa'. Hän halusi kirjoittaa johdatuksen moderniin logiikkaan sekä uuden edition *The Principles of Mathematicsista*. Ensimmäinen ja kolmas osa olisi kirjoitettava kokonaan uudelleen ja toiseen osaan hän tekisi suuria muutoksia. Kirja tarvitsi kokonaan uuden analyysin logiikasta. Russell ryhtyi myös valmistelemaan kahta suurelle yleisölle tarkoitettua luentosarjaa, jotka hänen oli määrä pitää syksyllä 1917 (matemaattisesta logiikasta) ja talvella 1918 (loogisesta atomismista). Jälkimmäisestä tuli yksi Russellin tunnetuimmista luentosarjoista. Se oli johdatus koko hänen siihenastiseen filosofiseen työhönsä.⁵⁴ Luennoissa hän myös puhui sellaisen analyttisen "tieteellisen" filosofian puolesta, jonka koulukunnan hän haaveili perustavansa. Russellin tuolloinen käsitys analyttisestä filosofiasta on kuitenkin olennaisesti erilainen kuin se, mitä analyttisellä filosofialla nykyisin tarkoitetaan. Russellin looginen näkökulma tutki maailman yleisiä piirteitä, ontologiaa, ei vain kieltä. Luennoissa näkyi ensimmäisen kerran hänen uusi psykologinen ajatussuuntansa, jonka mukaan psykologia on tärkeämpää filosofialle kuin logiikka. Tammikuussa 1918 Russell julkaisi artikkelikokoelman *Mysticism and Logic*, joka heijasteli edeltävien vuosien muutoksia Russellin filosofisessa ajattelussa. (Monk 1996, 502–504, 516–519.)

⁵³ Margaret Hobhouse niminen henkilö oli olemassa ja hän lainasi nimensä Russellin käyttöön saadakseen vapautettua aseista kieltäytyneen poikansa vankilasta.

⁵⁴ Vaikka Wittgenstein oli kritisoinut Russellia juuri loogisesta atomismista, Russellin mukaan luennot olivat tunnustus siitä, kuinka paljon hän oli Wittgensteinilta oppinut. Tunnustuksen hän teki kolmannella luennollaan, samoin kuin *The Monist* -lehdessä julkaistun artikkelisarjan esipuheessa. (Monk 1996, 516–517.)

Vaikka Russell oli jo paljolti jättänyt sodanvastaisen propagandatyönsä ja toivoi saavansa viettää rauhallista elämää abstraktien asioiden parissa, hän sai toukokuussa 1918 kuuden kuukauden vankilatuomion kirjoitettuaan Asevelvollisuuden vastustamisyhdistyksen *The Tribunal* -viikkolehden pääkirjoituksen, jossa hänen väitettiin syyttäneen hallitusta siitä, että se aikoi värvätä amerikkalaisia sotilaita uhkailemaan lakkolaisia. Russellin katsottiin kirjoituksellaan tarvelleen brittien ja amerikkalaisten välisiä suhteita. Russell ei suuremmin pahastunut vankilatuomiosta, sillä vankilassa hänellä oli aikaa lukea ja kirjoittaa.⁵⁵ Kesti muutaman kuukauden ennen kuin hän joutui vankilaan, joten hän ehti sitä ennen kirjoittaa valmiiksi aiemmin samana vuonna aloittamansa, sosialismista kertovan *Roads to Freedom*. Vankilassa hän kirjoitti *Introduction to Mathematical Philosophy*, joka oli kansantajainen versio *The Principles of Mathematics* -teoksesta. Kirjasta tuli samalla 'johdatus moderniin logiikkaan', jota hän oli suunnitellut vuotta aiemmin.⁵⁶ Logiikkaa enemmän Russellia kuitenkin kiinnosti uusi psykologinen tutkimusote, johon hän halusi päästä käsiksi. Vankilassa hän luki paljon psykologiaa. Behaviorismi, liittyen 'neutraalin monismin' teoriaan, oli hänen erityinen mielenkiinnon kohteensa. Russell halusi selvittää voidaanko uskomus selittää neutraalilla monismilla. Hän suunnitteli kirjoittavansa aiheesta kaksi kirjaa. Niistä ensimmäistä, *The Analysis of Mind*, hän ehti aloittaa vankilassa ollessaan. Aihe tuntui kuitenkin liian vaikealta vankilassa kirjoitettavaksi, koska hän ei pystynyt keskustelemaan siitä kenenkään kanssa. Niinpä hän ryhtyi psykologian lukemisen innoittamana kirjoittamaan artikkelia "On 'Bad Passions'", joka julkaistiin *The Cambridge Magazinessa*. Kyseisen artikkelin myötä hän innostui taas populaarimmasta kirjoittamisesta. Vankilassa hänen päivärutiininsa oli seuraavanlainen: neljä tuntia filosofian kirjoittamista, neljä tuntia filosofian lukemista ja neljä tuntia muuta lukemista.

⁵⁵ Russell pääsi paremmalle, ns. first division -osastolle, missä hänellä oli kaikki mukavuudet. (Monk 1996, 523.)

⁵⁶ Russell oli luvannut *The Monist* -lehden toimittajalle Philip Jourdainille kirjoittavansa johdatus moderniin logiikkaan, ja julkaisevansa sen ensin artikkelisarjana lehdessä. Hän oli luvannut vastata Jourdainia kiinnostavaan kysymykseen: Mitä on logiikka? Laajaa vastausta Russell ei tähän kysymykseen antanut, mutta muotoili asian lyhyesti: "Logiikka on oppi maailman formaaleista ominaispiirteistä." (Monk 1996, 505.)

Russell vapautui syyskuussa 1918, joten hänen ei tarvinnut istua koko tuomiota. (Monk 1996, 520–537; Russell 1990, 180–186.)

Russell ei vielä tiennyt kuinka ansaitsisi elantonsa vankilasta päästyään. Yliopistot eivät häntä palkkaisi, eikä hän itsekään enää halunnut yliopistollista virkaa. Russell oli myös sitä mieltä, ettei hänellä ollut riittävää kunnianhimoa poliittiselle uralle. Russell tuki suunnitelmaa, jonka ideana oli kerätä rahaa, jotta hän voisi opettaa filosofiaa vankilasta päästyään.⁵⁷ Tällä yritettiin varmistaa, ettei Russell joutuisi asepalvelukseen, sillä yli 45-vuotiaat opettajat vapautettiin asepalveluksesta (Griffin 2002b, 152). Russell haaveili nyt freelance filosofin urasta; hän halusi olla 'nuorten intellektuaalinen johtaja'. Opettajan palkka antaisi hänelle mahdollisuuden keskittyä uutta luovaan työhön. Käytännössä Russellin oli kuitenkin vaikea keskittyä filosofiseen työhön. Marraskuussa sota loppui. (Monk 1996, 537, 540.)

Sota viimeisteli sen henkisen muutoksen, jonka alku voitaneen ajoittaa Russellin ja Ottolinen tapaamiseen:

”Vuosien 1914–1918 sota muutti minussa kaiken. Lakkasin olemasta akateeminen ja aloin kirjoittaa uudenlaisia kirjoja. Muutin kokonaan käsitykseni ihmisluonnosta. Ensimmäisen kerran koin syvästi sen, että puritanismi ei tee ihmistä onnelliseksi.” (Russell 1990, 187.)

Kuten Russell (1968, 71) toteaa, sota antoi hänelle ”uuden ja vähemmän vaikean kunnianhimon, joka näyttää minusta aivan yhtä hyvältä kuin entinen.” Russell alkoi kirjoittaa paitsi kansantajuisia filosofian teoksia, myös yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen pyrkiviä kirjoja, joiden myynnillä hän turvasi taloudellisen tilanteensa. Suuret yleisöluennot tukivat samaa päämäärää. Vaikka Russell oli varakkaasta perheestä, hän lahjoitti pois osan

⁵⁷ Griffin ja Monk antavat hieman ristiriitaista tietoa rahankeruuoperaatiosta. Monkin (1996, 537) mukaan Herbert Wildon Carria (Aristotelisen seuran sihteeri) yritettiin suostutella perustamaan fellowship Russellille. Griffinin (2002b, 152) mukaan Gilbert Murray ja Carr keräsivät rahaa.

perimästään omaisuudesta ja kärsi välillä jonkinasteisista taloudellisista vaikeuksista.⁵⁸

Sodan jälkeiset vuodet

Omaelämäkerrassaan Russell kertoo, että sodan päätyttyä Sanger ja muut ystävät olivat hankkineet hänelle filosofian lehtorin viran Lontoosta. Lisäksi hän ansaitsi taas rahaa kirjoittamalla, eikä vakavia taloudellisia vaikeuksia enää esiintynyt.⁵⁹ Jo tammikuussa 1919 Russell sai valmiiksi ensimmäisen version neutraalia monismia edustavasta *The Analysis of Mind* -kirjastaan. Siinä hän esittää mielestään merkittävän löydön, jonka mukaan kuvat (images) ovat merkitysteorian perusta. Kuvat ovat samanaikaisesti sekä uskomusten sisältö että sanojen merkityksen alkuperä. Kuvat olivat hänen mielestään aistihavaintojen kopioita. Työt sujuivat nyt hyvin ja Russell vietti paljon aikaa Garsingtonissa kirjoittamassa. Hän valmisteli Aristotelisen Seuran vuosikokoukseen esitelmää ”On Propositions”, jossa hän hyväksyi behavioristien kannan, että kielen oppiminen on eräänlaisten tapojen tai tottumusten hankkimista, muttei heidän väitettään, jonka mukaan asioiden visualisointi on mahdotonta. Esitelmässään hän myös ensimmäisen kerran julkisesti ilmoitti kannattavansa neutraalia monismia. Russellin propositioita ja kuvia koskeva teoria muistutti Wittgensteinin *Tractatus Logico-Philosophicus* -teoksessa esitettyä ’kielen kuvateoriaa’, jota Russell ei vielä tuolloin ollut lukenut. Erona näiden kahden teorian välillä oli, että Wittgenstein ei välittänyt siitä, olivatko kuvat, joista propositio muodostuu, mielen ulkoisia vai sisäisiä, sen sijaan Russellin mielestä ne olivat aina mentaalisia. Russell sai esityksen valmiiksi maaliskuun neljäntenä ja sai samaan aikaan Wittgensteinilta postikortin, jossa tämä kertoi olevansa

⁵⁸ Lahjoittaessaan omaisuuttaan pois hän muistutti Wittgensteinia, joka tosin meni paljon Russellia pidemmälle itsenäisyyden tavoittelussaan ja lahjoitti koko perintönsä pois kuten tuonnetun käy ilmi. Russell katsoi oikeutetuksi elää vanhemmiltaan perimillä rahoilla *Principiaa* kirjoittaessaan, mutta isoäidin perintö oli hänen mielestään jo liikaa. (Russell 1990, 190.)

⁵⁹ Muut lähteet eivät kerro virasta, vaan ainoastaan, että Russellin oli määrä pitää *Analysis of Mind* -luentonsa Lontoossa toukokuun 6. päivästä 1920 lähtien (Griffin 2002b, 187).

vankina Italiassa. Russell ei ollut kuullut Wittgensteinistä sitten vuoden 1916 ja oli iloinen kuullessaan tämän olevan elossa. (Monk 1996, 545–548; Russell 1990, 190–191.)

Russell sai pian Wittgensteinilta toisen viestin, jossa tämä kertoi *Tractatus*-käsikirjoituksestaan ja kertoi haluavansa lähettää sen Russellille. Russell puolestaan lähetti Wittgensteinille juuri ilmestyneen kirjansa *Introduction to Mathematical Philosophy*. Kesti kuitenkin vielä kuukausia ennen kuin he saivat viimein toistensa teokset käsiinsä. Wittgensteinin seuraavasta kirjeestä paistoi pettymys Russellin teokseen, sillä Wittgensteinin kuusi vuotta sitten Moorelle sanelemat aineistot eivät olleet jättäneet minkäänlaista jälkeä Russelliin. Tästä syystä Wittgenstein oletti, että Russell ei ymmärtäisi mitään myöskään *Tractatuksesta*. (Monk 1996, 548–551.)

Näihin aikoihin Russell löysi jälleen uuden ihastuksen, Dora Blackin, josta tuli hänen toinen vaimonsa. He olivat tutustuneet ensimmäisen kerran jo 1916, Doran ollessa Russellin oppilas, mutta varsinainen suhde alkoi 1919. Dora teki nyt dosenttina tutkimusta Ranskan vapaamielisen filosofian alkuvaiheista Girton Collegessa Pariisissa, mutta vietti paljon aikaa myös Lontoossa. Dora etsi luennoitsijaa erään työväenopiston filosofian kurssille ja kysyi tietäisikö Russell sopivaa. He tapasivat keskustellakseen asiasta, mutta keskustelu siirtyi muihin aiheisiin ja pohjusti alkavaa suhdetta, joka pääsi vauhtiin Russellin vuokraamalla maatilalla Lulworthissa. Jonkin aikaa Russell tapaili sekä Colettea että Doraa. Kesän aikana Russell tuli siihen tulokseen, että itsensä ja työnsä kannalta hänen olisi parasta mennä naimisiin Doran kanssa ja jättää Colette. (Monk 1996, 552–558, 562.)

Lulworthin kesänä Russell luki Wittgensteinin *Tractatus*-käsikirjoituksen ja kommentoi sitä Wittgensteinille muun muassa siten, ettei voinut ymmärtää miksi tämän mielestä luokkateoria (theory of classes) oli tarpeeton matematiikassa. Hän myös löysi yhteyden Wittgensteinin ja oman ”On Propositions” -esitelmässä kuvaamansa kielen kuvateorian välillä. Vastauskirjeessään Wittgenstein totesi, ettei Russell ollut ymmärtänyt teorian pääasiaa, vaan näytti takertuneen sivuseikkoihin. Muuten Russellin työ

filosofian parissa jäi tuona kesänä vähiin. (Monk 1996, 559–560.) Asetelma oli samanlainen kuin ennen sotaa sikäli että Russell arvosti jälleen Wittgensteinin työtä, mutta Wittgenstein pettyi taas Russelliin ja nimenomaan siihen, ettei tämä oppinut häneltä mitään. Russell kyllä yritti omaksua ajatuksia Wittgensteinilta, mutta Wittgensteinin mukaan hän ei koskaan ymmärtänyt niitä oikein. Russellin kerran menetettyä auktoriteettiasemansa suhteessa Wittgensteiniin osat eivät enää koskaan kääntyneet takaisin.

Samana kesänä myös Einsteinin suhteellisuusteoria todistettiin paikkansa pitäväksi. Russell sai sähköellä alustavan tiedon tuloksista Cambridgen astronomi Arthur Eddingtonilta jo kuukausia ennen kuin ne tulivat julkisiksi. Marraskuussa lehdet etsivät kuumeisesti kirjoittajia, jotka pystyisivät selittämään ja popularisoimaan suurta löydöstä. Russellilla oli kokemusta tieteen popularisoijana ja hän kirjoitti *The Athenaeum* -lehteen artikkelin ”Einstein’s Theory of Gravitation”. Artikkelista tuli niin hyvä, että myös *The English Review* palkkasi hänet kirjoittamaan pitkän artikkelin aiheesta. (Monk 1996, 561, 564–565.)

Syksyllä 1919 ja keväällä 1920 Russell piti yhteensä neljä kertaa saman kahdeksan luentoa käsittävän luentosarjan. Näistä luennoista⁶⁰ hän muokkasi lopullisen version *The Analysis of Mind* -teokseksi, joka julkaistiin kesällä 1921.⁶¹ Tämän jälkeen Russellin ei tarvinnut enää toimia freelance luennoitsijana, sillä 27 Cambridgen Fellown allekirjoittaman vetoamuksen ansiosta Russellille tarjottiin viisivuotista lehtorin virkaa (opetusalanaan logiikka ja matematiikan perusteet). Hän mietti kaksi kuukautta ennen kuin päätti ottaa viran vastaan.⁶² Vanhojen kokemusten pohjalta Cambridge ei houkutellut ja freelancerinakin saattoi tienata. Taloudelliset syyt painoivat kuitenkin eniten. Russell otti viran vastaan, koska se antoi hänelle mahdollisuuden keskittyä vakavaan filosofiseen työhön, eikä enää olisi pakottavaa tarvetta kirjoittaa artikkeleita vain ansaintatarkoituksessa. (Monk

⁶⁰ Luennot oletettavasti perustuivat Russellin *The Analysis of Mind* -käsikirjoitukseen, jonka ensimmäisen version hän sai valmiiksi jo tammikuussa 1919.

⁶¹ Luultavasti Russell viittaa näihin luentoihin puhuessaan ’lehtorin virasta’ Lontoossa, jonka ystävät olivat hänelle hankkineet.

⁶² Viran oli määrä alkaa heinäkuussa 1920.

1996, 563–565.) Virasta huolimatta hän ei piilotellut inhoaan akateemista filosofiaa kohtaan. Akateemisella filosofialla hän ei mitä ilmeisimmin kuitenkaan tarkoittanut vakavaa filosofiaa, jota hän itsekin halusi kirjoittaa, vaan lähinnä erilaisia akateemisen yhteisön rajoituksia ja moraalisääntöjä sekä konservatiivisuutta.

Russell ja Wittgenstein tapasivat Haagissa 12.–18. joulukuuta 1919. Tuona viikkona Wittgenstein selitti *Tractatusen* Russellille rivi riviltä. Russell kirjoitti kirjeessään Colettelle, ettei ollut nähnyt vastaavaa intohimoista puhdasmielisyyttä kuin Wittgensteinilla. Myös *Tractatus* oli hänen mielestään todella suurenmoinen kirja. Auttaakseen sen julkaisemista — Wittgenstein oli tuolloin vielä tuntematon — Russell lupasi kirjoittaa teokseen johdannon. Russell ei kuitenkaan ollut samaa mieltä Wittgensteinin kanssa siitä, miksi *Tractatus* oli tärkeä. Russellin mielestä kirjan pääsanoma oli että loogiset propositiot ovat tautologioita, kun taas Wittgensteinin mielestä tärkeintä oli tehdä ero sen välille, minkä voi ilmaista kielen välityksellä ja sen minkä voi ainoastaan näyttää. Pian tapaamisen jälkeen, kirjoittaessaan arvion Oxfordin yliopiston logiikan professorin virkaanastujaispuheesta, Russell ilmaisi vihamielisyytensä akateemista filosofiaa kohtaan ja paljasti kääntyneensä kannattamaan Wittgensteinilaista ”kielellistä” käsitystä logiikasta. Russell joutui aloittamaan filosofisen työnsä Cambridgen lehtoraatissa uusista lähtökohdista, sillä Wittgensteinin näkemyksen hyväksyminen vei pohjan aikaisemmalta työltä. *The Analysis of Mind* menetti niin ikään merkitystään ainakin logiikan tutkimuksen alalla, sillä sen sisältämä ajatus, että empiirisillä psykologisilla löydöksillä olisi merkitystä logiikassa, sai väistyä; vain kielellä oli nyt merkitystä. (Monk 1996, 567–568, 571–572.) Russellin habitukseen kuului hyvä itsetunto ja avoimuus, hän oli valmis muuttamaan käsityksiään eikä kadehtinut oman oppilaansa menestystä.

Maaliskuussa 1920 Russell sai valmiiksi johdannon Wittgensteinin kirjaan. Toukokuun alussa hän matkusti Venäjälle brittihallituksen virallisessa delegaatiossa, joka koostui puolueettomista tarkkailijoista jotka tutustuivat maan taloudelliseen ja poliittiseen tilanteeseen. Alun perin Russellin oli tarkoitus matkustaa Doran kanssa katsomaan, mitä vallankumouksen

jälkeisessä ”Neuvostoliitossa” oli tapahtumassa, mutta kun hänelle tarjoutui paikka vaikutusvaltaisessa matkaseurueessa, hän tarttui tilaisuuteen eikä Dora päässyt mukaan.⁶³ Russell pettyi Venäjään eikä voinut sietää bolshevikkeja. Venäjän kokemuksistaan Russell kirjoitti useita artikkeleita, jotka hän kokosi kirjaksi *The Practice and Theory of Bolshevism*. Palattuaan kesäkuun lopussa Venäjältä häntä odotti kirje, jossa hänet kutsuttiin syyskuusta alkaen vuodeksi Kiinaan luennoimaan Pekingin yliopistossa. Russell päätti ottaa tehtävän vastaan vain jos Dora suostuisi lähtemään mukaan. Hän kuitenkin kirjoitti välittömästi Trinity Colleegeen ja pyysi virkavapaata matkaa varten, sillä ensimmäiset Cambridgen luennot oli määrä pitää lokakuussa. (Monk 1996, 572–578, 584, 586.)

Russellia odotti myös toinen kirje, missä Wittgenstein ilmoitti että Russellin kirjoittamaa johdantoa, ja näin ollen luultavimmin koko *Tractatus*, ei julkaistaisi. Johdannon saksankielinen käännös oli Wittgensteinin mielestä kelvoton eikä kustantaja suostuisi julkaisemaan teosta ilman Russellin johdantoa. Wittgenstein suostui nyt siihen, että Russell tarjoutui etsimään kirjalle toisen kustantajan. (Monk 1996, 584.)

Russell odotti Doraa takaisin Venäjältä valmistellen samalla avioeroa Alysista, sillä jos hänen toiveensa toteutuisi, Dora tulisi raskaaksi Kiinan matkalla ja hän halusi olla vapaa solmiakseen avioliiton. Eron saamiseksi hän järjesti Coletten kanssa aviorikoksen Lontoolaisessa hotellissa. Colettelle hän ei kertonut miksi halusi nopeasti eron Alysista. Aysin lakimiehet eivät kuitenkaan onnistuneet saamaan riittävästi todisteita, joten hän joutui järjestämään vielä toisen julkisen aviorikoksen, tällä kertaa Doran kanssa. (Monk 1996, 587–588.)

Syksyllä 1920 Russell ja Dora matkustivat Kiinaan, ensin Shanghaihin, sitten muutamiin muihin kaupunkeihin ennen Pekingiä. Kaikkialla he saivat erittäin hyvän vastaanoton ja Russell tuntui kiinnostavan ihmisiä enemmän poliittisten kuin filosofisten ansioidensa perusteella. Russell piti kiinalaisista,

⁶³ Kun Russell palasi Venäjältä hän sai kuulla että Dora oli matkustanut sinne yksin. Kauhukseen hän sai kuulla, että Dora ihaili bolshevikkeja.

hänen mielestään ”sivistynyt kiinalainen oli maailman sivistynein olento” (Russell 1990, 214). Russell luennoi kierroksellaan mitä erilaisimmista aiheista kuten Venäjistä, Einsteinin teoriasta ja kommunismista. Lokakuussa Russell saapui vihdoon Pekingiin ja alkoi luennoita filosofiasta ja matemaattisesta logiikasta. Hän myös piti *The Analysis of Mind* -luentosarjan, minkä jälkeen hän lähetti niihin perustuvan käsikirjoituksen Lontooseen kustantajalle julkaistavaksi; kirja ilmestyi seuraavana kesänä 1921. Russell myös lähetti Trinity Collegeen eroanomuksensa, koska hän omien sanojensa mukaan ’eli avoimesti synnissä’. Russell ei käytännössä ehtinyt toimia virassa lainkaan. Luultavasti eroanomuksen syynä oli pikemminkin pettymys filosofiaan, sillä Wittgensteinin löydösten jälkeen filosofia ei tarjonnut enää hänen kaipaamiaan ’ikuisia totuuksia’. Nyt hän aikoi korvata filosofian omilla jälkeläisillä. Ajan moraalivaatimusten mukaan avioliiton ulkopuolisten lasten syntyessä, miehen oli valittava isyyden ja akateemisen uran välillä. (Monk 1996, 589–595; Russell 1990, 214–217.)

Yhteiskuntaelämässä syntyy Norbert Eliaksen (2004, 34, 64) mukaan ”väistämättömiä, pakottavia asetelmia”, jotka vaikuttavat yksittäiseen ihmiseen. Se, reagoiko yksilö niihin sopeutumalla, yrittämällä paeta vai nousemalla kapinaan, vaikuttaa luonnollisesti siihen, mitä hän saa aikaan, miten häneen suhtaudutaan ja minkälaiseksi hänen työnsä muodostuu.⁶⁴ Suotuisista lähtökohdista huolimatta Russell ei viiteenkymmeneen ikävuoteen mennessä — kuten ei myöhemmin hänen oppilaansa Wittgensteinkaan — sisäistänyt akateemista tieteentekijän habitusta, joka rajoitti elämää liiaksi. Russell suhtautui akateemisuuteen avoimesti kapinoiden, ja akateeminen ura jäi rikkonaiseksi, koostuen erilaisista lyhytaikaisista lehtorinviroista ja fellowshipeistä. Potkut hän oli kertaalleen saanut, nyt hän halusi itse erota virasta. Russell oli aikakauden yhteiskuntaelämälle ominaisen pakottavan

⁶⁴ Tutkiessaan Mozartin elämää Elias (2004, 34, 64) havaitsi, että pystyi arvioimaan Mozartin kokemuksien merkitystä hänen musiikilleen vain laatimalla mallin tuon aikakauden yhteiskunnallisista rakenteista, joihin valtaerot perustuivat. Siten hän kuvasi analyysissään hoviatelin valtaa 1700-luvun musiikkipiireissä ja sitä, miten Mozartin ennenaikaiset pyrkimykset irrottautua ”käsityöläisen” riippuvuussuhteestaan hoviateliin ja halu vapaaksi taitelijaksi vaikuttivat ratkaisevasti tämän kohtaloon.

asetelman edessä: hänen oli valittava akateeminen ura tai epäsovinnainen perhe-elämä. Oma jälkeläinen oli hänelle tärkeintä.

Kiinan matkan ainoa uusia ajatuksia esittävä luentosarja oli industrialismia käsittelevä ”The Science of Social Structure”. Luentosarja oli käännekohta, jonka jälkeen Russellin tieteellistä työtä ja hänen journalistisia kirjoituksiaan ei voinut enää erottaa toisistaan. Russell myi luennot *The Kaizo* -lehdelle artikkelisarjana, sen jälkeen artikkelit koottiin myös kirjaksi ensin kiinaksi ja sitten englanniksi (*The Prospects of Industrial Civilization*). Käytännössä Russell siis osasi hyödyntää taloudellisesti samat akateemiset luentonsa kolmasti.

Maaliskuussa 1921 Russell sairastui liki kuoleman vakavasti ja virui keuhkokuumeisena sängyssä kolme kuukautta. Jossain vaiheessa lääkärit menettivät toivonsa siitä, että Russell koskaan selviytyisi. Japanin lehdistö jopa erehtyi kirjoittamaan, että Russell olisi kuollut maaliskuun 27. päivänä. Uutinen levisi ympäri maailmaa ja lehdissä julkaistiin muistokirjoituksia. Russell kuitenkin toipui. Toipilaana, hieman ennen 49-vuotissyntymäpäiväänsä, hän sai kuulla suurimman unelmansa täyttyvän, hänestä tulisi vihdoinkin isä. Elokuussa pariskunta saapui takaisin Englantiin, minkä jälkeen Russell katkaisi suhteensa Coletteen, erosi Alysista ja avioitui Doran kanssa. Marraskuussa 1921 syntyi John Conrad. (Monk 1996, 595–611.)

Tiedemiehen rooli syrjään

Russellin aika tiedemiehenä oli päättymässä, minkä hän itsekin totesi muun muassa Virginia Woolfille. Russell oli sitä mieltä, ettei enää ikänsä puolesta kyennyt harjoittamaan matematiikan tutkimusta, mutta saattaisi vielä kirjoittaa filosofiaa, mikäli vain olisi aikaa. Nyt hänen oli ansaittava rahaa perheelleen, joten lehtikirjoittelu oli ykkössijalla. Russell kertoo, että ikävuosien 28 ja 38 välisenä aikana hän eli ”kellarissa” ja teki töitä, mutta sen jälkeen intohimot ottivat vallan. Nyt oli perhe-elämän vuoro. Se, että Russell luopui tutkimuksesta, johtui paitsi sodasta ja Ottolinesta myös Wittgensteinista.

Ensimmäinen vaikutusaalto Wittgensteinilta osui vuoteen 1913, jolloin Wittgenstein arvosteli Russellin tietoteoriaa, toinen vaikutusaalto vyöryi Russellin yli vuonna 1919, jolloin Russell luki *Tractatuksen*, mikä sai hänet vakuuttumaan omien tutkimustensa virheellisyydestä ja siitä että 'loogiset totuudet' olivat pelkkiä kielellisiä tautologioita. (Monk 2000, 3–6.)

Nyt Russell kirjoitti artikkeleita Kiinan kokemuksistaan, kuten koulutuksesta ja kiinalaisesta luonteesta. Kiinaa koskevat artikkelit koottiin myöhemmin kirjaksi *The Problem of China*. Russell julkaisi myös kaksi artikkelia sosialismista 1922. Russell (1990, 231) kertoo, että ”Useimmat teokseni näinä vuosina olivat kansantajuisia ja kirjoitin ne ansaitsemistarkoituksessa, mutta tein myös jonkin verran tieteellistä työtä.” Kansantajuisia olivat muiden muassa *The ABC of Atoms* (1923), jossa Russell ennakoii ydinaseiden kehittelyä ja *The ABC of Relativity* (1925), jossa hän selitti tieteen uusimpia saavutuksia, kuten Einsteinin suhteellisuusteoriaa, sekä *Icarus or the Future of Science* (1924), jossa hän korosti, ettei kaikki tieteellinen edistys ole itsessään hyvää, vaan edistyksen arvo riippuu siitä, miten tieteellistä tietoa käytetään. Russell sai myös päätökseen Wittgensteinin *Tractatus*-projektin sillä hän oli löytänyt ystävänsä Dorothy Wrinchin avustuksella teokselle kaksi kustantajaa, toisen Saksasta, toisen Englannista. Kumpaankin julkaisuun tuli Russellin esipuhe. Ansaintatarkoituksessa Russell teki myös vuonna 1924 kahden kuukauden mittaisen luentomatkan Yhdysvaltoihin, missä hän piti yli 50 luentoa. Tällä kertaa luennoille perittiin pääsymaksu eivätkä ne käsitelleet filosofiaa, vaan erilaisia populaareja ja puhuttelevia aiheita, kuten politiikkaa ja onnellisuutta. Salit täyttyivät, mutta akateeminen väki ei kiinnittänyt huomiota hänen vierailuunsa eivätkä yliopistot tarjonneet Russellille kunniatohtorin arvoja tai muitakaan huomionosoituksia. Häntä kohdeltiin kuin ketä tahansa toisen luokan journalistia. (Monk 2000, 15–30, 35–40; Russell 1990, 230–233.) Kun talous oli taas kunnossa, hän halusi palata tieteellisen työn pariin, mikä ei kuitenkaan ollut helppoa sillä, kuten Collinskin (1996, 31) huomauttaa, uusien ideoiden on oltava tärkeitä niiden keskustelujen kannalta, joita intellektuaalinen yhteisö parhaillaan käy. Ne Russellin ideat, jotka akateemista yhteisöä kiinnostivat, olivat vuosisadan alkuvuosilta, eivätkä Russellin 20-luvun töitä. Russell ei enää kuulunut akateemisiin verkostoihin

eikä hän ollut perehtynyt riittävästi omien teorioidensa pohjalta virinneisiin uusiin filosofisiin suuntauksiin pystyäkseen analysoimaan niitä.

Kyllästyttyään julkiseen elämään Russell kiinnostui 53-vuotiaana taas vakavasta filosofisesta työstä. Amerikan luennot olivat tuottaneet riittävästi rahaa, jotta hän saattoi vähentää journalistista kirjoittelua. Hän ei kuitenkaan enää ollut akateemisen yhteisön jäsen eikä hänellä ollut ketään, jonka kanssa keskustella filosofiasta. Entiset filosofikumppanit Moore, Whitehead ja Wittgenstein olivat vieraantuneet hänestä.⁶⁵ Russell joutui eroon muista filosofeista juuri kun hänen yhdessä Mooren kanssa kehittämä analyyttinen filosofia valtasi alaa ja kiinnostus logiikkaa ja filosofian matemaattisia perusteita kohtaan kasvoi. 1920-luvulla matematiikan filosofiassa vaikutti kolme kilpailevaa suuntausta: formalismi, konstruktivismi ja logisismi.⁶⁶ Kaikki lukivat Russellin vuosisadan vaihteen teoksia: ainakin *The Principles of Mathematics*, ”On Denoting” ja *Principia Mathematica* ensimmäinen osa oli tunnettava; 1920-luvun Russell ei kuitenkaan enää filosofisesti ollut ajan hermolla. (Monk 2000, 43.)

Vuonna 1924 Russellille tarjottiin mahdollisuutta perustaa ei-akateeminen filosofian koulu ’School of Philosophy’, jossa hän saattoi pitää uudestaan vanhoja suosittuja luentojaan ja julkaista filosofista lehteä, joka ei ollut tiukan akateeminen. Tästä Lontoossa sijaitsevasta instituutiosta kehittyi ensin British Institute of Philosophy ja myöhemmin Royal Institute of Philosophy. Samana vuonna *Principiasta* työstettiin toinen painos, johon Russell halusi kirjoittaa johdannon, missä hän kertoisi teoksen seurauksena syntyneestä kirjallisuudesta ja niistä muutoksista, joita Wittgensteinin teorian hyväksyminen aiheuttaisi. Russell ei kuitenkaan ollut perehtynyt uuteen kirjallisuuteen

⁶⁵ Moore, joka ei ollut koskaan varsinaisesti pitänyt Russellista, oli tuolloin *Mind*-lehden toimittaja ja tuleva Cambridgen filosofian professori (1925–1939). Whiteheadin filosofinen työ oli kulkenut sellaisen metafysiikan suuntaan, jota Russell piti järjettömänä mystisisminä. Wittgensteinin ja Russellin välinen ystävyys oli päättynyt jo aikoja sitten ja nyt välit olivat muodollisen ystävälliset eikä Wittgenstein tuntunut enää arvostavan Russellia tieteentekijänä riittävästi. (Monk 2000, 43.)

⁶⁶ Formalisteja johti saksalainen David Hilbert, konstruktivisteja (tarkemmin intuitionisteja, joka oli yksi konstruktivismin haara) hollantilainen L.E.J. Brouwer ja loogisia positivistejä itävaltalainen Moritz Schlick (Monk 2000, 43).

riittävästi, eikä Whitehead puolestaan hyväksynyt Wittgensteinin teoriaa, joten kompromissina kirjoitettu johdanto oli huono eikä miellyttänyt sen enempää Wittgensteinia kuin Whiteheadiakaan, joka irtisanoutui *Mind*-lehdessä kirjoittamassaan artikkelissa Russellin johdannosta ja uusista liitteistä.⁶⁷ Tämän jälkeen Russell kirjoitti *The Dial* -lehteen esseen 20. vuosisadan filosofiasta, jossa hän hyökkäsi erityisesti Henri Bergsonia ja William Jamesia vastaan. Russell jakoi vuosisadan akateemisen filosofian kolmeen ryhmään 1. hegeliläiset ja kantilaiset idealistit 2. pragmatistit ja bergsonilaiset (jotka hänen mukaansa arvostivat enemmän toimintaa kuin järkeä) ja 3. realistit, joihin hän luki itsensä. Hän käytti tilaisuutta esitelläkseen 'uutta realismiaan', jonka päämääränä oli kirkastaa tieteen perusajatuksia. Tämän uuden filosofian tärkein vaikuttaja oli fysiikka. Essee oli monin osin puutteellinen ja jätti esimerkiksi kokonaan mainitsematta Wittgensteinin ja Mooren.⁶⁸ Se oli kuitenkin osoitus Russellin halusta palata filosofian pariin. Seuraava työ oli kuitenkin vain pieni tilaustyönä tehty kirja *What I Believe* (1925), joka käsitteli luonnon ja arvojen filosofiaa. (Monk 2000, 43–49, 53.)

Varsinainen filosofinen työ, johon Russell nyt ryhtyi, keskittyi filosofian ja fysiikan suhteeseen ja filosofian tehtäviin. Russell esitti siihen liittyvät ajatuksensa ensimmäisen kerran Amsterdamin filosofisen yhdistyksen kokouksessa esitelmässään 'The Philosophical Analysis of Matter'. Russellin mukaan filosofin tehtävänä olivat loogiset, episteemiset ja ontologiset ongelmat. Russell aikoi itse seuraavassa kirjassaan, *The Analysis of Matter* (1927), selvittää sellaista ontologista kysymystä kuin mitä muuta materia on kuin 'poimu aika-avaruudessa'. Russell tunsu nyt työnsä olevan arvokasta, sillä hän saattoi teoksellaan auttaa ymmärtämään fysiikkaa, joka tuotti tieteellistä tietoa toisin kuin matematiikka. Russell olisi omien sanojensa

⁶⁷ Russellin avustajana *Principian* uuden painoksen laatimisessa oli nuori matemaatikko ja filosofi Frank Ramsey, joka tunsu hyvin sekä Russellin että Wittgensteinin työt. Ramsey oli kuitenkin enemmän Wittgensteinin teorian kannalla ja sitä mieltä, että *Principia* oli kokonaan väärässä. (Monk 2000, 45–47.)

⁶⁸ Ehkä yksi syy miksi Russell ei maininnut Wittgensteinia oli, ettei Russell ymmärtänyt tarpeeksi tämän työtä, minkä hän itsekin enemmän tai vähemmän epäsuorasti tuli myöhemmin todenneeksi, kun häneltä pyydettiin arvioita Wittgensteinin työstä.

mukaan mieluummin ollut fyysikko kuin matemaatikko. Ennen kuin Russell pääsi kunnolla paneutumaan *The Analysis of Matter* -kirjaan, hän kirjoitti lupaamaansa analyysin Einsteinin suhteellisuusteoriasta *The ABC of Relativity* sekä kirjan lastenkasvatuksesta *On Education* (1926), jossa esittämiään ankaria, behaviorismin innoittamia kasvatusmetodeja hän käytti traagisin seurauksin myös omiin lapsiinsa Johniin ja pari vuotta myöhemmin syntyneeseen Kateen. Syksyllä ja talvella 1925–1926 Russell piti British Institutessa 'Problems of Philosophy' -luentojaan. Kerran viikossa pidettävät luennot olivat maksullisia ja suunnattu ei-akateemiselle yleisölle. Vasta kesällä hän pääsi paneutumaan *Analysis of Matter* -teokseen, jossa kulminoitui Russellin viimeisten kymmenen vuoden ajatustyö. Keskeisenä tavoitteena oli tehdä filosofinen analyysi fysiikan metodeista ja tuloksista. Russellin pääteesi oli, että perinteinen (kartesiolainen) erottelu fysiikan ja psykologian eli aineen ja mielen välillä ei ole metafysiikan keinoin puolustettavissa. Kirjasta tuli hänen merkittävin tieteellinen työnsä pitkään aikaan vaikkei hän itse sitä jälkeenpäin missään korostanut, sillä kirja sai julkaisemisensa jälkeen kovaa kritiikkiä, joskin myös kiitosta. Cambridgelainen matemaatikko M.H. Newman osoitti *Mind*-lehdessä julkaisemassaan artikkelissa erään perustavaa laatua olevan virheen Russellin teoriassa. Russell kirjoitti Newmanille häpeävänsä, ettei itse ollut huomannut niin ilmeistä virhettä. Virheellinen väite koski fysikaalisen maailman rakennetta. Kiitokset puolestaan tulivat astronomi A.S. Eddingtonilta, joka piti kirjaa tärkeänä osoituksena siitä, ettei fyysikko voi piiloutua struktuurien taakse. (Monk 2000, 10–12, 55–59, 71–72.) Matemaatikko Newmanin kritiikki osui Russelliin yllättävän kipeästi. Tämä ei lähtenyt käymään asiasta julkista debattia vaan myönsi virheensä ja halusi lähestulkoon painaa teoksensa unholaan. Bourdieulaisittain ajateltuna Russell oli ajautumassa osittain vapaaehtoisesti, osittain väistämättä oman tieteenalansa kentän laitamille eikä hänen arvostuksena ja maineena ilmenevä symbolinen pääomansa ollut enää yhtä korkeassa kurssissa kuin aiemmin.

Russellin luennoissa filosofian instituutissa ei-akateemiselle yleisölle vanhoja, ajat sitten kirjoittamiaan luentoja, hän sai kyllä nauttia yleisön huomiosta, mutta mitään asiantuntevan akateemisen yleisön kanssa uusista

ideoista käytävään keskusteluun verrattavaa ei syntynyt.⁶⁹ Russellin kunnianhimoinen yritys, fysiikan ja filosofian suhteita käsittelevä *Analysis of Matter*, luultavasti kärsi akateemisen vuorovaikutuksen puutteesta, jotta siitä olisi tullut menestys. Tuskin Russellin häpeämää virhettäkään olisi teokseen päässyt, mikäli hän olisi saanut kirjoittaa teoksensa akateemisen yhteisön piirissä, luentojen ja keskustelujen lomassa.

Jouluna 1926 Russell ja Dora suunnittelivat oman koulun perustamista, koska he halusivat järjestää Johnille ja Katelle koulutuksen, joka olisi Russellin uuden kasvatustieteen mukainen, eivätkä tavanomaiset koulut sopineet tähän tarkoitukseen. Johnin ja Katen onnellinen lapsuus loppui siihen kun koulu avattiin syksyllä 1927⁷⁰. Russell ei ollut koulun avajaisissa, sillä hän oli tuolloin Amerikan luentokiertueella edistämässä samalla sekä kasvatusta käsittelevän kirjansa että uuden koulunsa menestystä.⁷¹ Koulu tuotti tappiota, mutta Russell ansaitsi siihen aikaan riittävästi rahaa kirjoistaan ja Amerikan luennoistaan. Kouluun oli lisäksi valikoitunut paljon ongelmalapsia, jotka tuottivat häiriötä käytöksellään. Myöskään henkilökunta ei vastannut odotuksia eikä pystynyt toimimaan Russellin ja Doran periaatteiden mukaan. Russellin ja Doran erottua Dora jatkoi yksin koulunpitoa toisen maailmansodan alkupuolelle asti. (Monk 2000, 78–79, 95–96; Russell 1990, 231–235, 243.)

Russellin rakkaus Doraan kariutui lopullisesti 1929 Doran synnytettyä avioliiton ulkopuolisen lapsen⁷². Tämän jälkeen pariskunta pysyi yhdessä vain

⁶⁹ Collinsin (1996, 26–27) mukaan tärkein tieteentekijässä energiaa synnyttävä vuorovaikutusrituaali on luento, joka on usein tarkoitettu julkaista. Luentotilanteessa koetusta tunnelatauksesta on apua kirjoitettaessa artikkeleita tai kirjoja luentojen pohjalta. Tästä ovat esimerkkinä myös Russellin lukuisat luentosarjat, jotka hän julkaisi kirjoina tai artikkeleina.

⁷⁰ Johnia kiusattiin, mutta Dora ja Russell eivät kiinnittäneet häneen huomiota vanhempina, jotta ei olisi näyttänyt siltä, kuin he suosisivat omia lapsiaan. Lapset tunsivat tavallaan menettäneensä vanhempansa eikä heillä ollut ketään kenen puoleen kääntyä. (Monk 2000, 95–96.)

⁷¹ Russell teki useita Amerikan matkoja, joista neljä ansaintatarkoituksessa 1924, 1927, 1929 ja 1931 (Russell 1990, 232).

⁷² Lapsen isä oli vasemmistolainen freelancejournalisti Griffin Barry, jonka kanssa Doralla oli lyhyt, mutta intohimoinen rakkaussuhde. (Monk 2000, 97–98, 111–112.)

lasten vuoksi, pyrkien samalla käytännön esimerkillään osoittamaan uskonsa ”uuteen moraali ajatteluun”, jonka puolestapuhujia he olivat. Doran käytöksestä kimpautuneena Russell intoutui kirjoittamaan kauan suunnittelemansa *Marriage and Morals* (1929), jossa hän puhuu vanhemmuuden mukanaan tuomista moraalisisista velvollisuuksista, joista yksi on avioliitto.⁷³ Heti perään hän kirjoitti myös toisen populaariteoksen *The Conquest of Happiness* (1930), jossa hän erittelee onnellisuuden ja onnettomuuden syitä. Avioliittoa ja onnellisuutta koskevat populaariteokset myivät hyvin ja niiden kirjoittaminen oli samalla eräänlaista terapiaa hänelle itselleen, sillä kirjoittaessaan hän saattoi analysoida omaa avioliittoaan ja vanhemmuutta. Russell löysi pian uuden rakkauden Patricia ”Peter” Spencestä, joka oli 20-vuotias historianopiskelija Oxfordista. (Monk 2000, 89–90, 111–114, 118.)

Wittgenstein palasi 1929 Cambridgeen, minkä vuoksi filosofian professori G.E. Moore pyysi Russellilta arviota Wittgensteinin työn senhetkisestä tilasta. Russell ei ollut kovin innostunut tehtävästä, mutta kirjoitti suosituksessaan Wittgensteinin teorioiden olevan hyvin originaaleja, myöntäen samalla ettei tiennyt pitivätkö ne paikkansa. Jos pitivät, niin matematiikasta ja logiikasta tulisi silloin Russellin mukaan uskomattoman vaikeaa. Russell totesi, että pystyi ymmärtämään Wittgensteinin kirjoituksia vain kun hänen terveydentilansa on riittävän hyvä, mitä se ei nyt ollut. (Monk 2000, 114–115.)

Vuosina 1931–1932 Russell (1990, 236) kertoo olleensa syvästi onneton, mikä näkyy 1931 sanellusta lyhyestä omaelämäkerrasta, joka on ollut nykyisen omaelämäkerran pohjana vuoteen 1921 saakka. Ensimmäisen omaelämäkertansa epilogissa, 59-vuotiaana, hän analysoi siihenastista elämäänsä pessimistiseen sävyyn.

⁷³ Kirjassa hän myös puhui vanhemmiksi sopimattomien sterilisoinnin puolesta, mikä osoitti jälleen hänen mielisairauden pelkonsa. Russellin mielestä mielisairaille ei ollut sijaa yhteiskunnassa. Russellin elämän suurin tragedia oli, että kirjassaan hän kehottaa vanhempia vaalimaan lastensa psyykkistä hyvinvointia, mutta onnistui itse myötävaikuttamaan käytöksellään poikansa sairastumiseen myöhemmin skitsofreniaan.

”Elämäni parhaat vuodet minä annoin matematiikan periaatteille, siinä toivossa että löytäisin jostakin varmaa tietoa. Huolimatta kolmesta paksusta niteestä tämän yrityksen kokonaisuus päättyi sisäiseen epäilyyn ja hämmennykseen. Metafysiikassa taas, kun Mooren vaikutuksesta lakkasin uskomasta saksalaiseen idealismiin, koin ilon uskoa että aistimaailma on todellinen. Pala palalta, pääasiassa fysiikan vaikutuksesta, tämä ilo on murentunut, [...] Kun tarkastelen elämäni, minusta se tuntuu olleen hyödytön elämä, mahdottomille päämäärille omistettu.” (Russell 1990, 241)

Kuitenkin vain hieman aiemmin, vuoden 1930 lopulla hän oli luetellut eräälle lehtimiehelle ne neljä asiaa, joissa hän mielestään oli menestynyt: 1. työ filosofian ja matemaattisen logiikan saralla, 2. työ sosiaalisten kysymysten parissa, 3. lastensa menestys, 4. henkilökohtainen vaikutuksensa tuntemiinsa ihmisiin. (Monk 2000, 120.)

Kuusikymmenvuotispäivän lähestyessä Russell saattoi jo arvioida elämäntyötään. Hän koki pettymystä ihanteidensa ja asettamiensa tavoitteiden saavuttamattomuudesta. Russellin habitus oli alusta pitäen rakentunut vaikuttajahahmoksi ja hänen oli nyt vaikea luopua siitä roolista. Kiireiden keskellä hän ei ollut liiemmin ehtinyt pohtia elämänsä tarkoitusta, mutta nyt kun aikaa oli enemmän, elämä tuntui tyhjältä eikä tulevien vuosien päämäärää näkynyt. Tuntemukset olivat ylikorostuneen itsekritiikin seurausta, sillä tuskin kukaan voi väittää, ettei käsittämättömiä määriä artikkeleita ja kirjoja kirjoittaneen ja maailmanpolitiikassa vaikuttaneen miehen elämällä olisi ollut tarkoitusta. Siirtyminen pois aktiivisen vaikuttajan roolista ja huomion keskipisteestä oli vaikeaa. Omaelämäkerran sisältämästä välitilinpäätöksestä voi päätellä, ettei Russell selvästikään halunnut jättäytyä viettämään rauhallista vanhuutta, vaan halusi edelleen tehdä työtä.

Paluu filosofiaan

Maaliskuussa 1931 Frank veli kuoli, ja Russell peri häneltä Jaarlin arvon, muttei halunnut käyttää titteliä kirjoissaan, vaikka olikin siitä hyvin ylpeä. Pian tapahtuman jälkeen alkoi, vuodesta 1932 vuoteen 1935 kestänyt, vaikea eroprosessi Dorasta. Eroa pitkitti riita Johnin ja Katen huoltajuudesta, jota kumpikaan ei lopulta saanut itselleen. Lasten asioista päätti jatkossa Doran ja Russellin lisäksi aina kaksi erikseen nimettyä ulkopuolista huoltajaa. Vuonna 1936 Russell avioitui Patricia, 'Peter', Spencen kanssa ja seuraavana vuonna syntyi heidän yhteinen poikansa Conrad. (Monk 2000, 120–121, 137, 163, 192, 195.)

Kolmikymmenluvun alkuvuosina Russell kirjoitti lukuisia kolumneja amerikkalaisiin sanomalehtiin ansaintatarkoituksessa, mutta ne eivät olleet hänen uransa kannalta tärkeitä. Myöskään useimmat hänen tuolloin kirjoittamista kirjoista eivät olleet tieteellisesti merkittäviä. Niistä mainittakoon *The Scientific Outlook* (1931), jossa hän hyökkäsi kahta tieteen popularisoijaa vastaan, sosiaalisia kysymyksiä ja rauhaa käsittelevät *Education and Social Order* (1932) ja *Which Way to Peace?* (1936) sekä viimeisimpänä *Power: a New Social Analysis* (1938), jossa hän yritti kumota sekä Marxin että klassiset taloustieteilijät. Näinä vuosina Peter toimi Russellin henkilökohtaisena avustajana ja he toimittivat yhdessä teokset *Freedom and Organization 1814–1914* (1934) sekä Russellin vanhemmista kertovan *The Amberley Papers* (1937). (Monk 2000, 122, 168, 182, 189, 213; Russell 1990, 243–247.)

Yli kymmenen vuoden mittaisen tauon jälkeen Russell palasi määrätietoisesti tieteelliseen työhön filosofian pariin, vaikka hänen taloudellinen tilanteensa olikin heikko elatusmaksujen vuoksi. Russell haki akateemista virkaa, koska muuten hänellä ei ollut varaa vakavaan filosofiseen työhön. Ensimmäinen merkki uudesta aktivoitumisesta oli osallistuminen Pariisin filosofia-konferenssiin kesällä 1935, minkä jälkeen hän, 63-vuotiaana, kirjoitti teknisuontoisen artikkelin ”On Order in Time”. Hän lähetti artikkelin *Proceedings of the Cambridge Philosophical Society* -lehteen osoittaakseen

että pystyi yhä teknisluontoiseen filosofiseen työhön ja siten hoitamaan toivomaansa professorin virkaa. On myös mahdollista, että uraansa aloittelevan Willard van Orman Quinen lähettämä kirja *A System of Logistic* innoitti Russellia matematiikan filosofian pariin, sillä Quine oli saanut Russellilta vaikutteita. Russell piti kovasti ’kauniista kirjasta’ ja kiitti Quinea kirjeessä. Quine puolestaan kirjoitti ylistävän arvostelun Russellin ”On Order in Time” artikkelista.⁷⁴ (Monk 2000, 198–200.)

Pian Russell kirjoitti toisen, huomattavasti tärkeämmän artikkelin ”The Limits of Empiricism”, jonka hän ensin piti esitelmänä Moral Sciences Clubissa Cambridgessa marraskuussa 1935. Siinä hän osoittaa yhtymäkohtansa 30-luvun filosofeihin, erityisesti Wittgensteinin toisen kauden työhön, joka oli noussut puheenaiheeksi Cambridgessa ja Oxfordissa. Esitelmän aiheena oli ’tiedon perusta’, mikä ei 30-luvun Russellin mielestä enää ollut yhtä kuin logiikka, sillä Russell kannatti nyt Wittgensteinilaista kielellistä näkökulmaa logiikkaan. Tieto tuli rakentaa välittömästä kokemuksesta saatavan informaation varaan. Russell jatkoi Locken, Berkeleyyn, Humen ja Millin pohjalta Brittiläisen empirismin perinnettä. Kuitenkin Russellin perimmäisenä pyrkimyksenä oli etsiä puhtaan empirismin korvaavaa tietoteoriaa, tämä työ jatkui yhtä kauan kuin hänen filosofinen työnsäkin, huipentuen 1948 julkaistuun viimeiseen teokseen *Human Knowledge*. ”The Limits of Empiricism” yhdisti Russellia nykyfilosofien työhön sillä Russell heitti siinä haasteen analyttisen filosofian muodikkaan suunnan, verifikationismin väitteelle⁷⁵, jonka mukaan lauseella on merkitys vain, jos se on empiirisesti verifioitavissa. Russellin mielestä lauseen merkitys on se mitä se ilmaisee, lause voi olla tosi tai epätosi tai kognitiivisesti mieletön (havainto, jota ei voi

⁷⁴ Artikkelilla ei ollut suurtakaan merkitystä, sillä fyysikot olivat hylänneet siinä esitetyn idean, jonka mukaan aika koostuu perättäisistä hetkistä, hyväksyessään Einsteinin suhteellisuusteorian, erityisesti ’samanaikaisuuden suhteellisuuden’. (Monk 2000, 200.)

⁷⁵ Verifikationismia kannattivat Wienin piirin loogiset positivistit, johtajanaan Moritz Schlick, myös Wittgenstein seurasi läheltä piirin työtä. Verifikatioonistit pyrkivät tekemään filosofiasta tiedettä ja halusivat eriyttää tieteellisen diskurssin merkityksettömästä metafysiikasta. (Monk 2000, 203–204.)

kuvitella) (ks. Himanen 1994, 41–42).⁷⁶ Russell piti empirismin rajoja koskevan esityksensä myös Aristoteliselle seuralle seuraavana keväänä, minkä jälkeen se julkaistiin *Proceedings of the Aristotelian Society* -lehdessä. Seuraavaksi Russell sai luentokutsun Durhamin yliopiston filosofiselta seuralta. Aiheekseen hän valitsi ’determinismi ja fysiikka’; luennot julkaistiin *Proceedings of the University of Durham* -lehdessä. (Monk 2000, 201–206.)

Julkaistuaan kolme akateemista filosofista artikkelia Russell kirjoitti amerikkalaiselle kustantajalleen Warder Nortonille marraskuussa 1936 pyytäen tätä kuulostelevaan työtarjouksia amerikkalaisista yliopistoista. Russellia kiinnosti erityisesti tutkijan virka Princeton Institute of Advanced Study:ssa, jossa monet kunnioitetut eurooppalaiset intellektuellit olivat työskennelleet, muiden muassa Einstein. Russellin hakemus kuitenkin hylättiin syytä mainitsematta. Russell kirjoitti seuraavaksi Cambridgeen G.E. Moorelle mainiten avoimesti rahapulansa. Kirje ei tuottanut tulosta, kuten ei myöskään kirje Whiteheadille Harvardiin. Tilanne näytti epätoivoiselta: Russell oli tuolloin 65-vuotias, hänellä oli nelisenkymmentä vuotta nuorempi vaimo, lapsi tulossa eikä juuri lainkaan tuloja. Englantilaiset yliopistot eivät nimittäneet virkoihin niin vanhoja henkilöitä, joten ainoa toivo oli Yhdysvallat, mutta Russellin erikoisala, matematiikan filosofia ei kuulunut niiden opetussuunnitelmiin. (Monk 2000, 206–207.)

Seuraavana vuonna, 1937, Russell kirjoitti uuden johdannon *The Principles of Mathematics* -teokseen. Siinä hän sai mahdollisuuden ottaa kantaa kirjansa ilmestymisen jälkeiseen, 20- ja 30-luvuilla tapahtuneeseen kehitykseen matematiikan filosofiassa. Kirjan ilmestymisen jälkeen oli noussut kaksi kilpailevaa koulukuntaa formalistit David Hilbertin ja intuitionistit L.E.J. Brouwerin johdolla.⁷⁷ Uutta johdantoa pidetään Monkin mukaan Russellin merkittävimpänä kontribuutiona filosofialle. (Monk 2000, 208.)

⁷⁶ Russell toisti oman käsityksensä myös arvostellessaan — muuten hyvänä pitämänsä — A.J. Ayerin teoksen *Language, Truth and Logic*, joka johdatti englanninkielisen yleisön verifikationismiin (Monk 2000, 205).

⁷⁷ Intuitionistien mielestä logisistit, kuten Russell ja Frege, olivat ymmärtäneet täysin väärin matematiikan ja logiikan välisen suhteen. Intuitionistit pitivät matematiikkaa

Syyskuussa 1937 Russell ja Peter muuttivat Oxfordiin, sillä Russell oli kutsuttu pitämään luentosarja aiheesta ”Words and Facts”. Russell toivoi, että luentosarja poikisi pysyvän työpaikan, mutta niin ei kuitenkaan käynyt. Russell ei enää päässyt ”piireihin”, pariskuntaa ei pidetty säädyllisinä ja Oxfordissa vain yksi lady vieraili Russelleilla. Sama tilanne toistui myöhemmin Cambridgessa. Opiskelijat eivät häntä kuitenkaan karttaneet, vaan Russellin luennot olivat aina täpotäynnä.⁷⁸ Luennot herättivät niin paljon luottamusta, että lukuvuodeksi 1937–1938 Russell valittiin Aristotelisen seuran puheenjohtajaksi. Nimityspeuheessaan, ’On Verification’, hän yhtäältä pyrki osoittamaan tietynasteisen yhteytensä loogisiin positivisteihin, toisaalta korosti itsensä ja nuorempien filosofien välisiä eroja. Kesällä 1938 Russell joutui väittelemään Richard Braithwaiten kanssa *Mind*-lehden ja Aristotelisen seuran yhteisminäarissa, jossa Braithwaite syytti Russellia siitä, että tämä sekoitti lauseen ”merkityksen” ja ”syyn”. Myös Wittgenstein oli huomannut saman asian. Kiista nosti esiin sen, että Russell näytti uivan vastavirtaan etsiessään filosofiasta tiedon perustaa kun taas toiset hakivat siitä merkitysteoriaa. Russell oli kuitenkin tuolloin jo onnistunut saamaan puolen vuoden mittaisen vierailevan professorin viran Chicagon yliopistosta. (Monk 2000, 209–211; Russell 1990, 248–249.)

Jos lyhyttä Chicagon professuuria ei oteta huomioon, Russell ei ollut koskaan onnistunut saamaan professuuria. Saattoiko professuurin puuttuminen johtua epäajanmukaiseksi käyneestä habituksesta? Bourdieun (1998, 36–37) mukaanhan habitus on eräänlaista sosiaalistumisen seurauksena hankittua tilannetajua tai pelisilmää, taito ennakoida pelin nykytilasta hahmottuva tulevaisuus. Russellilla oli epäilemättä taito ennakoida akateemista tulevaisuuttaan, sen sijaan korkea ikä oli yksi uran etenemistä rajoittava tekijä, jolle hän ei voinut mitään. Vaikka hän varmasti tiesi viransaanti-mahdollisuutensa heikoiksi, hänen mielestään kannatti kuitenkin yrittää, koska mitään menetettävää ei ollut. Herää kysymys miksei Russell hankkinut

autonomisena ajatusmuotona eikä logiikan haarana kuten Russell ja Frege ajattelivat. (Monk 2000, 208.)

⁷⁸ Oxfordin luentojen, ja myöhemmin samasta aiheesta Amerikassa pitämiensä luentojen pohjalta syntyi kirja *An Inquiry into Meaning and Truth*, joka julkaistiin 1940 (Russell 1990, 249).

professuuria nuorempana? Kuten muistamme, Russell ilmaisi moneen otteeseen vuosien 1915–1920 välisenä aikana, ettei hän ollut kiinnostunut akateemisesta virasta, vaan halusi keskittyä milloin politiikkaan, milloin kirjoittamiseen. Kiinnostuksen puute saattoi puolestaan johtua siitä, että hän ei ollut täysin sisäistänyt akateemisen maailman moraalikoodia eli hänen habituksensa ei ollut kaikilta osin akateemisen maailman kirjoittamattomiin sääntöihin istuva. Akateemisen yhteisön osoittama paheksunta Russellin epäsovinnasta perhe-elämää kohtaan ja hänen kertaalleen saamansa potkut vankilatuomion vuoksi olivat jättäneet huonoja muistoja. Jos Russell olisi tiennyt että pahempaa oli vielä tulossa, hän ei ehkä olisi enää lainkaan ryhtynyt havittelemaan professorin virkaa.

Amerikassa 1938–1944

Syyskuussa 1938 Russell lähti Yhdysvaltoihin, mutta sitä ennen hänen tuli saada valmiiksi kustantajalle lupaamansa kirja *Power*. Kirja käsitteli lähinnä aikakauden poliittista tilannetta eikä lupauksistaan huolimatta onnistunut tuomaan juuri mitään uutta teoreettiseen keskusteluun. Russell ei osannut teoretisoida politiikasta, hänen pyrkimyksenään oli saada aikaan muutoksia. (Monk 2000, 212–213.)

Russell oli jo 66-vuotias saapuessaan Yhdysvaltoihin, ensin Chicagoon, missä hän viipyi vain puoli vuotta, koska ei saanut uusittua sopimustaan. Toisin kuin Cambridgen pienissä eliittipiireissä, hän joutui luennoimaan perustutkintoa suorittavalle sataviisikymmenpäiselle opiskelijajoukolle. Russell ei pitänyt Chicagosta, mutta kaupungissa oli yksi hyvä puoli, Wienin piiriläinen Rudolf Carnap, joka seurasi Russellin seminaaria ja jonka kanssa hän saattoi keskustella verifikationismista. Carnapin vaikutus näkyi Russellin teoksen *An Inquiry into Meaning and Truth* (1940) argumentaatiotavassa. Chicagossa Russell tapasi Paul Arthur Schilppin, joka toimitti kirjasarjaa *'Library of Living Philosophers'*. Hän pyysi Russellia kirjoittamaan esseen tuon ajan Amerikan ehkä arvostetuinta filosofia, John Deweyä, käsittelevään osaan ja

esitti samalla myös toivomuksensa julkaista tulevaisuudessa volyymi Russellista. Russell suostui molempiin. (Monk 2000, 219–223.)

Chicagon jälkeen Russell teki luentokiertueen eri puolille Yhdysvaltoja päätyen syksyllä 1939 UCLA:an Los Angelesiin, missä hänen oli määrä toimia filosofian lehtorina kolme vuotta. Vaikka Kalifornian ilmasto miellytti häntä, yliopisto oli vielä ikävämpi kuin Chicagossa, opiskelijat huonompia ja yliopiston johtaja Robert Sproul ”Hitlerin kaltainen hallintomies”. Jo muutaman kuukauden kuluttua Russell ryhtyi työnhakuun ja saikin pidettäväkseen syksyksi 1940 arvostetut William James luennot Harvardista sekä määräaikaisen professorin viran New Yorkin City Collegesta. Chicagoa ja Los Angelesia huomattavasti paremmin palkatun professuurin oli määrä alkaa 1. helmikuuta 1940 ja kestää kesään 1942. Nimitys kuitenkin peruttiin vaikka Russell oli jo ehtinyt irtisanoutua UCLA:sta. Peruutuksen syynä olivat Russellin sopimattomina pidetyt uskontoa ja moraalia koskevat kirjoitukset (mm. *Marriage and Morals*) ja hänen oma käytöksensä (aviorikokset), joista katolismielinen johtokunta ei ollut nimitysvaiheessa tietoinen. Juttu sai paljon julkisuutta, jopa korkein oikeus joutui ottamaan kantaa nimitykseen pitäen sitä sopimattomana. Russell sai kuitenkin pitää Harvardin luentonsa, sillä Harvardin johto ei, yleisön painostuksesta huolimatta, luopunut vapaudestaan tehdä omia nimityspäätöksiä. Pian Harvardin jälkeen, 1940, julkaistiin luentoihin perustuva teos *An Inquiry into Meaning and Truth*, jota Russell oli valmistellut jo Oxfordista saakka. Otsikosta huolimatta teos käsitteli pääasiassa tietoteoriaa eikä se saanut suurta huomiota. Kirjan keskeisin teema oli Russellin tutkimus väitelauseiden ja kokemuksen suhteesta. Russellin mukaan tieto perustui havaintoihin, mistä hän piti kiinni loppuun saakka. (Monk 2000, 224–225, 229–243; Russell 1990, 251–255.)

Seuraava työtilaisuus tarjoutui eksentriseltä Barnes-säätiöltä, jossa Russellin tehtävänä oli opettaa filosofiaa taideopiskelijoille. Viisivuotiskauden aikana Russellin oli määrä käydä läpi koko länsimaisen filosofian historia. Luentoja piti olla vain kerran viikossa ja palkka niin hyvä, ettei olisi tarvetta luennoida muualla. Russell aloitti luennot tammikuussa 1941, mutta ajautui jo vuoden kuluttua riitaan Barnesin kanssa. Syynä oli tällä kertaa Russellin vaimon,

Peterin, häiritsevä käytös. Tämän jälkeen Barnes etsi tilaisuutta antaa Russellille potkut ja löysi syyn sopimusrikkomuksesta. Oikeudessa asia kuitenkin tulkittiin Russellin hyväksi ja tämä sai runsaan rahallisen korvauksen peruuntuneista luennoista. (Monk 2000, 245–248, 260–265; Russell 1990, 255–257.)

Luennoista Russell koosti jälleen kerran teoksen, *History of Western Philosophy* (1945), josta tuli hänen myydyin kirjansa. Kirjassaan Russell pyrki yhdistämään filosofian historian kunkin ajankohdan poliittiseen ja sosiaaliseen kontekstiin. Hän kuitenkin kirjoitti kirjan niin nopeasti, että siitä jäivät puuttumaan monet tärkeät filosofian historian nimet, kuten Kierkegaard, Husserl ja Heidegger. Sen sijaan kiireessä mukaan pääsi monia tuntemattomampiakin nimiä. (Monk 2000, 266; Russell 1990, 257–258.)

Kesällä 1943 Schilpp oli saanut kootuksi Russellia käsittelevään kirjaan esseet ja seuraavaksi oli Russellin vuoro kirjoittaa niihin vastineet. Mukana oli myös tunnettuja kirjoittajia, kuten Albert Einstein, G.E. Moore sekä tuolloinen logiikan ykkösnimi Kurt Gödel. Gödelin huolellisesti kirjoittama kriittinen artikkeli Russellin matemaattisesta logiikasta kuuluu ehdottomasti kirjan parhaimpiin, mutta se oli myös teknisin ja saapui Russellin nähtäväksi niin myöhään, ettei hänellä ollut aikaa kirjoittaa siihen vastausta. Gödel oli vähällä vetää pois esseensä, koska Russell ei ehtinyt kirjoittaa vastinetta, sillä artikkeli oli kirjoitettu dialogia varten. (Monk 2000, 267–269.)

Lokakuussa 1943 Russell piti viisi erittäin suuren suosion saanutta luentoa Bryn Mawr Collegessa aiheesta 'Postulates of Scientific Method'. Uutena vuonna 1944 häntä odotti suuri yllätys. Cambridgen Trinity College tarjosi hänelle viisivuotista fellowshipiä syksystä alkaen. On jäänyt epäselväksi kuka sai taivuteltua johtokunnan myöntämään Russellille viran; oliko asialla ollut matemaatikko G.E. Hardy — joka oli kirjoittanut Russellin ja Trinity Collegen välisestä suhteesta kirjan — Russellin entinen opiskelija C.D. Broad, vai kenties George Trevelyan. (Monk 2000, 271–272.)

Kuten elämäkerran kirjoittaja Ray Monk (2000, xi) toteaa, vaikka Russellin työ logiikan ja matematiikan filosofian parissa nosti tämän yhdeksi 1900-

luvun suurimmista filosofeista, voimakkain mielikuva, joka nousee Russellin elämästä, on tragedia. Russellin elämän kaksi hallitsevaa luonteenpiirrettä, hulluuden pelko ja ääretön turhamaisuus saivat hänet käyttäytymään kylmästi lähimmäisiään kohtaan ja tekemään elämässään epätavallisia valintoja. Amerikan matkan epäonnistumiseenkin Russellin turhamaisuus ja levottomuus vaikuttivat. Erosihan hän esimerkiksi UCLA:n lehtoraatista omasta tahdostaan ennen kuin New Yorkin nimitys oli varmistunut. Chicagossakin Russell haki yhä vain parempaa palkkaa ja työehtoja sekä arvostetumpaa yliopistoa. Akateemisen tutkijan habitukseen liitetään ensisijaisesti tieteen tekeminen ja vasta toissijaisesti aineellinen hyvinvointi. Russellille palkalla oli suuri merkitys, ehkä siksi, että hän oli rikkaasta suvusta eikä ollut tottunut tinkimään elintasostaan. Myöskään tutkijankammion rauha ei hänelle riittänyt, vaan julkisuus ja maailman asioihin vaikuttaminen oli aika ajoin erittäin tärkeää. Tämäkin piirre poikkesi tavanomaisesta tutkijan habituksesta. Se, että hänen New Yorkin sopimuksensa peruttiin ja että Barnes-säätiö antoi hänelle potkut, liittyi Russellin habitukseen välillisesti, koska amerikkalaisten tiukka moraalit ei kestänyt Russellin kirjoituksia eikä hänen vaimonsa käytöstä.

Paluu Englantiin

Kun Russell palasi Englantiin kesällä 1944 hänellä oli mukanaan valmis käsikirjoitus länsimaisen filosofian historiasta ja häntä odotti fellowship Cambridgessa.⁷⁹ Henkilökohtaisessa elämässä tilanne ei kuitenkaan ollut yhtä hyvä. Hän oli menettänyt paljon, sillä Amerikan vuosina hänen suhteensa vanhimpiin lapsiinsa Johniin ja Kateen etääntyivät ja suhde Peteriin viileni. Russell osti ensin talon Cambridgessa ja kirjoitti siellä suurimman osan teoksestaan *Human Knowledge: Its Scope and Limits*. Mutta koska Cambridgen hienostorouvat eivät pitäneet Russellia ja Peteriä kunniallisina, Russell osti talon kauempaa Pohjois-Walesista ja vuokrasi lisäksi huoneiston Lontoosta. (Russell 1990, 261–263.)

⁷⁹ Toisin kuin edellisellä kerralla, nyt fellowshipiin kuului luennointia (Russell 1990, 262).

Paljon enemmän kuin seurapiirien karsastus Russellia harmitti filosofikollegojen arvostuksen puute. Wittgenstein oli nuorten filosofien tärkein vaikuttaja, eikä Russell ollut enää ajankohtainen. *History of Western Philosophy*, joka julkaistiin Englannissa 1946, eli vuotta myöhemmin kuin Yhdysvalloissa, sai kautta linjan huonot arvostelut. Sitä pidettiin pinnallisena ja arvioitsijoiden mukaan se oli täynnä suoraviivaisia yksinkertaistuksia, mikä toisaalta selittänee kirjan saaman kansansuosion. (Monk 2000, 278–279.)

Se, että akateeminen yhteisö ei ottanut häntä enää vakavasti, loukkasi Russellia syvästi, itselleen hän tosin puolusteli tilannetta sillä, että ei yrittänytään kirjoittaa vain ammattifilosoifeille, vaan laajemmalle yleisölle. Vaikka Russellilla oli fellowship Cambridgessa, hän käytti aikaansa enemmän sosiaaliin kysymyksiin, politiikkaan ja säännöllisiin radioesiintymisiin. Russell kuitenkin kirjoitti myös seuraavaa filosofista työtään *Human knowledge*, joka julkaistiin 1948. Myös tämä teos oli esipuheen mukaan suunnattu muillekin lukijoille kuin filosoifeille. Russell jopa intoutui väittämään, että teknisesti vaikea logiikka ei ollut lainkaan filosofiaa, todellinen filosofia kuului kaikille, jotka olivat siitä kiinnostuneita. Tällä hän pyörsi aiemmat väitteensä, että filosofia ja logiikka olivat erottamattomat. *Human knowledge* esipuheessa hän antoi lukijoiden sovellettavaksi periaatteen, jonka mukaan myöhemmät kirjoitukset ovat aina pitävämpiä kuin aiemmat; ohjetta tuli käyttää myös hänen omaan työhönsä. *Human knowledge* sai Norman Malcolmilta huonot arviot turhan huolettomasta kirjoitustyylistä ja epäajanmukaisesta sisällöstä. Muuten teos sai vain vähän huomiota, koska sen keskeinen lähtökohta, eli se, että voimme olla varmoja vain havaintojen olemassaolosta, ei ollut enää ajankohtainen, sillä Wittgensteinin jo aiemmin esittämien vasta-argumenttien ansiosta monet filosofit olivat alkaneet pitää tätä, alun perin Humen muotoilemaa ajatusta, vääränä. (Monk 2000, 279, 294–296.)

Se, että Russellin akateeminen maine kärsi populaarien kirjojen kirjoittamisesta kertoo oikeastaan vain akateemisen yhteisön tarpeesta rajoittaa yhteisöön kuuluvien henkilöiden toimintaa — ehkä myös tarpeesta sulkea ulkopuoliset pois pitämällä mustasukkaisesti kiinni yksinoikeudestaan

tieteeseen, joka ei kuulunut kansalle. Bourdieun kenttä-käsitettä käyttäen voi todeta, että tieteen kentän kirjoittamattomiin sääntöihin kuului myös se, ettei ollut järkevää kirjoittaa populaarikirjoja tai esiintyä julkisuudessa muuten kuin tieteen nimissä, mikäli halusi säilyttää uskottavuutensa. Bourdieun (1992, 100) mukaan kentän rajat kulkevat siinä missä kentän vaikutukset lakkaavat. Kuitenkin kentät ovat yllättävän laajoja, niiden vaikutukset ulottuvat sinnekin, minne niiden ei kaiken järjen mukaan pitäisi ulottua. Jos pidämme akateemista yhteisöä ja sen toimintaa yhtenä kenttänä, huomaamme, että esimerkiksi Russellin tapauksessa sen negatiivinen vaikutus ulottui Russellin muuhunkin toimintaan kuin akateemiseen elämään. Tai jos tarkastelemme Russellia filosofian kentällä, huomaamme, että filosofian kentän vaikutus ulottui hänen muuhunkin toimintaansa kuin tieteelliseen filosofiseen työhön. Henkilöt, jotka toimivat useilla kentillä yhtäaikaaisesti ovat vaikeassa asemassa, eri kenttien ristiriitaisten vaatimusten repimiä. Esimerkki useammalla kentällä toimimisen ristiriitaisista vaikutuksista oli *Marriage and Morals* -teoksen vastaanotto. Tämän kirjan arveluttava sisältö oli yksi niistä syistä, jonka vuoksi Russellin professuuri New Yorkin City Universityssä peruutettiin, mutta toisaalla hänen ajatuksiaan arvostettiin niin, että hän sai kirjallisuuden Nobelin humanitaarisia ihanteita ja ajatuksen vapautta puolustavista kirjoituksistaan. Vaikka Russell sai paljonkin tunnustusta muilta tahoilta, hän ei arvostanut näitä saavutuksia yhtä paljon kuin akateemisia meriittejä.

”Varhaisnuoruudesta asti ajattelin, että minut oli määrätty suuriin ja vaikeisiin tehtäviin. [...] Päätin kirjoittaa kaksi kirjasarjaa: toinen, abstraktinen, kehittyisi vähitellen konkreettisemmaksi; ja toinen, konkreettinen, kehittyisi vähitellen abstraktisemmaksi. Ne saisivat kruununsa synteesisistä, joka yhdistäisi puhtaan teorian käytännön sosiaalifilosofiaan. Paitsi lopullista synteesiä, joka edelleenkin pakenee minua, olen kirjoittanut nämä kirjat. Niitä on tervehditty suosionhuudoin ja niitä on ylistetty, ja ne ovat vaikuttaneet monien miesten ja naisten ajatuksiin. Tässä mielessä olen onnistunut.”
(Russell 1990, 381)

Filosofisen työn sijaan Russell haki ja sai arvostusta politiikasta. Nelikymmenluvun lopulla hän ajoi Britannian hallituksen linjoilla Neuvostoliiton vastaista politiikkaa. Russell sai myös kunnian pitää arvostetut Reith-luennot BBC:n pyynnöstä. Luennot käsittelivät industrialismia seuraavaa yksilöllisen vapauden vähentymistä ja ne julkaistiin 1949 otsikolla *Authority and the Individual*. Vuonna 1950 Russell sai Britannian hallitukselta korkeimman mahdollisen kunnianosoituksen, Order of Merit -kunniamerkin.⁸⁰ Myöhemmin samana vuonna hän sai myös jo edellä mainitun Nobelin kirjallisuuspalkinnon. (Monk 2000, 297–306, 339; Russell 1990, 270, 274–275, 277, 281.)

Vuosikymmenen vaihteessa ja koko viisikymmenluvun Russell pohti ydinasekysymystä ja kirjoitti aiheesta muiden muassa teoksen *Common Sense and Nuclear Warfare* (1959). Siinä hän perusteli sodalla uhkaamisen välttämättömyyttä, jotta Neuvostoliitto saataisiin pakotettua riisumaan ydinaseensa. (Monk 2000, 388–399; Russell 1990, 262–265.)

Yksityiselämässä Russell koki jälleen pettymyksiä. John yritti lähentyä isäänsä ja purki tunteitaan kirjeissä, mutta tuli väärin ymmärretyksi. Kate eli omaa elämäänsä Yhdysvalloissa ja Peter jätti Russellin 1949. (Monk 2000, 286–292, 308, 311.)

Vuonna 1950 Russell osti talon Richmondista, läheltä lapsuuden kotiaan ja asutti sen yläkertaa, kahden alimman kerroksen ollessa hänen poikansa perheen käytössä. Tuohon aikaan Alan Wood kirjoitti Russellista elämäkertaa ja vieraili usein vaimonsa kanssa Russellin luona. Vain kuukausi muuttonsa jälkeen Russell teki luentomatkan Australiaan, jossa hän piti enimmäkseen suurelle yleisölle tarkoitettuja luentoja, mutta myös pari yliopistoseminaaria. Edellisistä hän kehitti maailmanpolitiikan eettisiä ongelmia käsittelevän teoksen *New Hopes for a Changing World* (1951), jälkimmäiset puolestaan käsittelivät tieteen sosiaalisia vaikutuksia, mutta eivät kiinnostaneet akateemista yleisöä. Vuoden lopulla hän teki viimeisen luentomatkinsa Yhdysvaltoihin ja tapasi myös vanhoja fyysikkoystäviään, Albert Einsteinia ja

⁸⁰ Myös A.N. Whitehead oli saanut aiemmin saman kunniamerkin.

Robert Oppenheimeria Princetonissa. Matkan aikana hän sai viestin, jossa kerrottiin, että hänelle oli myönnetty Nobelin kirjallisuuspalkinto humanitaarisia ihanteita ja ajatuksen vapautta puolustavista kirjoituksistaan. Russell ei tiennyt miten suhtautua palkintoon, sillä hänen lisäksi vain yksi filosofi, hänen inhoamansa Henri Bergson, oli aiemmin saanut Nobelin kirjallisuuspalkinnon.⁸¹ Palkintorahoista Russell kuitenkin oli mielissään. Tuolta aikakaudelta peräisin olevia, sekä Yhdysvalloissa että Englannissa pitämiään luentoja, Russell on koonnut teokseen *The Impact of Science on Society* (1951), jossa hän käsittelee ihmisen tieteellisen tiedon kautta kasvanutta valtaa. (Monk 2000, 317, 326–327, 330–332; Russell 1990, 277–278, 298–299.)

Ehkä Nobelin kirjallisuuspalkinnon innoittamana ja USA:ssa tapaamansa vanhan ystävän Edith Finchin kannustuksesta, Russell ryhtyi jälleen kirjoittamaan novelleja. Ensimmäisen novellikokoelman *Satan in the Suburbs* (1953) nimikertomus on synkkä, pitkälti omaelämäkerrallinen kertomus pahuuden ruumiillistumasta, tohtori Mallakosta. Monkin mukaan Russellin novellit olivat varmasti huonointa kaunokirjallisuutta, mitä kukaan Nobelin kirjallisuuspalkinnon saanut on koskaan kirjoittanut. (Monk 2000, 346–347; Russell 1990, 286–287.)

Kahdeksankymmentä täytettyään, Russell kirjoitti myös oikean omaelämäkerran, jonka hän kuitenkin määräsi julkaistavaksi vasta kuolemansa jälkeen. Käsikirjoitus sai siten maata kustantajan kassakaapissa vielä vuosia, muttei sentään aivan Russellin kuolemaan saakka. Omaelämäkerran tilinpäätös oli huomattavasti positiivisempi kuin vuoden 1931 omaelämäkerran epilogissa. Epäonnistumiseksi Russell laski nyt sen, että hän joutui luopumaan uskostaan ikiaikaisiin matemaattisiin totuuksiin ja onnistumiseksi sen, että uskoi yhä vapaan ja onnellisen ihmiskunnan olevan mahdollinen. (Monk 2000, 344–345.) Arvioidessaan elämänsä Russell painottaa selvästi enemmän henkisiä kuin materiaalisia asioita, onnistumiset hän kuvaa uskona tiettyihin asioihin ja epäonnistumiset uskon menettämisenä. Epäonnistumisensa Russell jakaa ulkoiseen ja sisäiseen: ulkoinen koskee

⁸¹ Filosofiasta ja matematiikasta palkintoa ei myönnetty.

vanhojen ihanteiden hylkäämistä ja vihamielistä maailmantilannetta, sisäinen sitä taistelua, jonka Russell aloitti uskoen, että ”vapaa ja rohkea rakkaus voisi voittaa maailman ilman taistelua” mutta jonka hän hävisi päätyen oman tulkintansa mukaan avustamaan katkeraa ja kauheaa sotaa. (Russell 1990, 381.)

Russell ei malttanut odottaa kuolemaansa, vaan halusi kertoa jo eläessään valikoituja paloja elämästään ja ystävistään, kuten Whiteheadista, Keynesistä, ja D.H. Lawrencesta. Niinpä hän teki BBC:lle radio-ohjelmia, joiden pohjalta julkaistiin myös teos *Portraits from Memory*. Myös eettiset kysymykset kiinnostivat yhä Russellia ja hän julkaisi seuraavaksi teoksen *Human Society in Ethics and Politics*, johon hän kokosi *Human Knowledge* -teoksesta poisjääneet kappaleet, Nobel-puheensa sekä 50-luvun kansainvälistä politiikkaa koskevia kysymyksiä. Teoksessa Russell korosti, että vaikka ei ollut olemassa eettistä tietoa, eettiset käsitteet ovat tärkeitä. (Monk 2000, 345, 352–353; Russell 1990, 283–285.)

Yksityiselämässä suhde Edithiin läheni ja Edithistä tuli Russellin neljäs vaimo heti kun avioero Peteristä oli selvä. Pariskunta sai Russellin pojan, Johnin, avioeron jälkeen lapsenlapset huolehdittavakseen, sillä Russellin pahin pelko toteutui, John sairastui skitsofreniaan. Johnin äiti, Dora, ja Russell riitelivät lopun elämäänsä siitä, pitäisikö John sulkea laitokseen; Russell vaati laitoshoidtoa eikä ollut kiinnostunut huolehtimaan pojastaan. Ottaakseen etäisyyttä poikaansa, Russell, Edith ja lapsenlapset muuttivat Walesiin, eikä Russell nähnyt enää Johnia kuin kerran ennen kuolemaansa. (Monk 2000, 341, 355–357, 359–362, 370, 372; Russell 1990, 355–359, 372.)

Maailmanpolitiikan vaikuttaja

Vuonna 1954 Russell pyrki vaikuttamaan maailmanpolitiikkaan radio-esitelmällään ”Man’s Peril”, jossa hän ehdotti poliittisesti neutraalin komission perustamista arvioimaan mahdollisen vetypommeilla käytävän sodan vaikutuksia. Russellin puhe herätti reaktioita ja esimerkiksi nobelisti,

fyysikko Frédéric Joliot-Curie, pyysi Russellilta tukea ydinaseita käsittelevän kansainvälisen tiedekonferenssin järjestämiseksi. Russell ei ensin suostunut, vaan ryhtyi sen sijaan laatimaan ydinaseiden vastaista julkilausumaa, jonka allekirjoittajiksi hän yritti saada mahdollisimman tunnettuja tiedemiehiä. Russell lähetti Einsteinille julkilausuman luonnoksen kysyäkseen tämän mielipidettä. Einstein kehotti Russellia toteuttamaan ideansa. Einstein kuoli yllättäen ennen julkistamistilaisuutta, mutta oli Russellille lähettämässään kirjeessä lupautunut allekirjoittamaan julkilausuman. Tämän vuoksi siihen ei enää voitu tehdä muutoksia ja sitä nimitettiin tästä lähtien Einsteinin-Russellin manifestiksi. Manifestin allekirjoittaneiden joukossa oli muiden muassa kemian nobelisti Otto Hahn, fysiikan nobelisti Niels Bohr ja luonnollisesti Frédéric Joliot-Curie. Manifesti julkistettiin 9. heinäkuuta 1955 ja siinä kehoitettiin kommunistista ja ei-kommunistista maailmaa yhteistyöhön. Toimintatavaksi ehdotettiin tiedemiesten konferenssia, joka kokoontuisi arvioimaan ydinaseiden käyttöön liittyviä vaaroja. Ensimmäinen luonnontieteilijöiden kokous pidettiin Pugwashissa, Kanadassa heinäkuussa 1957; sittemmin kokouksia on kutsuttu Pugwash-kokouksiksi. Myöhemmin mukaan liittyivät fyysikoiden lisäksi myös biologit ja yhteiskuntatieteilijät. Pugwash-liikkeen pääasiallinen ansio on ollut ydinasekokeet rauhan aikana maan pinnan yläpuolella kieltävä osittainen ydinsulkusopimus. Vuonna 1958 Russell testasi vaikutusvaltaansa kirjoittamalla *New Statesman* -lehden avoimen kirjeen silloisille USA:n ja Neuvostoliiton päämiehille Eisenhowerille ja Hrushtsheville ehdottaen että nämä tapaisivat toisensa ja keskustelisivat rauhanomaisen rinnakkaiselon edellytyksistä. Russell sai kuin saikin aikaan keskustelun lehden sivuilla Hrushtshevin vastauskirjeen myötä. (Monk 2000, 373–383; Russell 1990, 302–311, 316–323.)

Filosofian puolella Russell teki vielä pari hyökkäystä ennen lopullista vetäytymistään. Kohteena olivat Oxfordin kielifilosofian johtavat nimet Gilbert Ryle ja Peter Strawson. Alkusysäyksen antoi Strawsonin jo vuonna 1950 *Mind*-lehdessä julkaisema, Russellin teorioita kritisoiva artikkeli, ”On Referring”, josta Russell sai tietää vasta vuonna 1956. Vastine artikkelin esittämään kritiikkiin tuli siis vuosia myöhässä eikä Strawson enää Russellin pettymykseksi reagoinut siihen. Seuraavaksi Russell kirjoitti arvostelun

Gilbert Ryle kahdeksan vuotta aiemmin ilmestyneestä *Concept of Mind* -teoksesta, mutta myöskään Ryle ei tarttunut julkisen keskustelun haasteeseen. Russell liitti edellä mainitut kaksi artikkelia intellektuaaliseen omaelämäkertaan, *My Philosophical Development* (1959), mutta tälläkään kertaa Oxfordin filosofit eivät tarttuneet syöttiin. Russellin avuksi tuli sosiologi Ernest Gellner, joka Russellin tavoin kritisoi kirjassaan *Words and Things* Oxfordin kielifilosoifeja, jotka hänen mielestään trivialisoivat filosofian kielelliseksi analyysiksi. Russell sai kunnian kirjoittaa teokseen esipuheen. *Mind*-lehden päätoimittaja Gilbert Ryle ei suostunut julkaisemaan teoksesta arvostelua, jolloin Russell herätti menettelytavasta keskustelun *The Times* -lehdessä. Tämän jälkeen Russell kirjoitti loppuelämänsä aikana vain yhden filosofiaa käsittelevän artikkelin ”The Duty of a Philosopher in This Age”, vuonna 1964. Russellin mukaan hänen ikäisensä filosofin velvollisuutena oli unohtaa filosofia ja keskittyä pohtimaan atomisodan mahdollisia vaikutuksia. Näin hän myös teki. (Monk 2000, 383–388.) Se oli kunniallinen tapa päättää ura kentällä, jolla hän ei enää pitkään aikaan ollut ollut vaikuttavassa asemassa.

1950-luvun lopulla ja koko 1960-luvun Russell oli aktiivisesti mukana CND (Campaign for Nuclear Disarmament) -liikkeessä osallistuen ydinaseita vastaan järjestettyihin kokouksiin ja mielenosoituksiin. Hän tapasi valtionpäämiehiä ja oli perustamassa passiiviseen vastarintaan pyrkivää joukkoliikettä, jota alettiin kutsua Sadankomiteaksi. Russell, kuten muutamat muutkin Sadankomitean johtajat, sai haasteen oikeuteen syytettynä julkisesta yllytyksestä passiiviseen vastarintaan. Russell oli tuolloin jo 88-vuotias, ja lääkärin antaman lausunnon perusteella hänen saamansa kahden kuukauden vankilatuomio lievennettiin viikoksi. Vielä vankilatuomionsa jälkeenkin Russell osallistui Sadankomitean kokouksiin. (Monk 2000, 388–390, 412–421; Russell 1990, 332–344.)

Viimeisinä elinvuosina Russellin poliittiseen toimintaan vaikutti suuresti amerikkalainen vasemmistoaktivisti Ralph Schoenman, joka onnistui taivuttamaan Russellin tukemaan Kuuban vallankumousta ja vastustamaan amerikkalaista imperialismia kaikkialla maailmassa. Osin tätä tarkoitusta

varten perustettiin Russellin nimeä kantava säätiö 1963. Russellin hyvin tuntevat epäilivät tämän kääntymystä. Sen sijaan Schoenmanin arvellaan kirjoittaneen Russellin nimissä vallankumoukselle myönteisiä artikkeleita ja puheita. Vaikka Russell myöhemmin julkisesti irtisanoutui kaikesta yhteistyöstä Schoenmanin kanssa, hän jätti silti lähes koko omaisuutensa säätiölle ja määräsi Schoenmanin varojen toimeenpanijaksi. Russell kuoli keuhkoputkentulehduksen seurauksena helmikuussa 1970 ollen tuolloin jo 97-vuotias. (Monk 2000, 455–456, 462–463, 478, 496–497; Russell 1990, 359–365.)

Omaelämäkerrassaan Russell (1990, 378) kertoo elämänsä kahdesta päämäärästä, jotka pysyivät pitkään erillään ja vasta viimeisinä vuosina yhdistyivät kokonaisuudeksi.

”Halusin toisaalta saada selville, saattoiko mitään tietää, ja toisaalta tehdä kaiken mahdollisen luodakseni onnellisemman maailman. Kolmenkymmenen kahdeksan vuoden ikään asti kohdistin suurimman osan energiastani edelliseen näistä tehtävistä. [...] Halusin varmuutta sillä tavoin kuin ihmiset kaipaavat uskontoa. Ajattelin, että varmuuden tapaa todennäköisemmin matematiikasta kuin muualta.” (Russell 1990, 378.)

Kun ensimmäinen päämäärä osoittautui pakenevan koko ajan hänen edestään, Russell keskittyi toisen maailmansodan jälkeen toiseen päämääränsä (Russell 1990, 379.) Elämän jälkipuoliskolla toiminta ja asioihin vaikuttaminen oli kaikkein tärkeintä. Huolimatta Russellin vilpittömästä sodan ja ydinaseiden vastaisesta toiminnasta Monk (2000, 484–485) antaa ymmärtää, että vaikuttamiseen liittyi myös turhamaisuutta. Hänen mukaansa Russellin testamentti osoittaa, että vaikka Schoenmanin ajamat asiat — Russellin nimeä kantavan säätiön kautta — eivät olisikaan olleet Russellille sydämen asia, niin oman nimen näkyvyys ja vaikuttaminen, olipa hän toimintakyvytön vanhus tai vaikka jo kuollut, olivat hänelle tärkeitä. (Monk 2000, 484–485.)

Yhteenveto Russellin habituksesta ja asemasta filosofian kentällä

Habitus sisältää luontumuksia (habits), jotka ovat syntyneet kokemuksen myötä. Luontumukset ohjaavat toimintaamme. Kivinen ja Ristelä (2001, 60) tulkitsevat osuvasti Deweyä toteamalla, että ”luonne on luontumusten punos”. Ihminen voi oppia hallitsemaan luonnettaan ja kehittämään käyttäytymistään, sillä luontumukset ovat jatkuvasti muuttuvia ja muuttuvat vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Uusia luontumuksia syntyy koko ajan toimintamme myötä (ks. luontumuksista Dewey MW14: 13–62; Kivinen & Ristelä, 2001, 52–61). Olen koonnut tähän edellä kirjoitetusta tärkeimpiä Russellin habituksen ominaispiirteitä ja habitukseen liittyviä luontumuksia. (Ks. asetelma 2.) Bourdieun (1985, 83) mukaan ”yhteiskuntatieteen suurimmat aikaansaannokset ovat sellaisten ihmisten ansiota, jotka eivät olleet vallitsevassa yhteiskunnassa kuin kala vedessä”. Tällaisia paljon aikaansaaneita henkilöitä, mutta muukalaisia joko omassa ajassaan tai ympäristössään, olivat sekä Russell että hänen oppilaansa Ludwig Wittgenstein.⁸²

⁸² Vrt. Keijo Rahkosen (1999, 22–42; 2006) analyysi Bourdieun habituksen ominaispiirteistä, joista tärkeimmiksi hän nostaa muukalaisuuden/ulkopuolisuuden ja etäisyyden oton.

Yläluokkainen tausta	Luontumukset ja niiden ilmeneminen toiminnassa	Ylimiötetut, vaihtuvat tavoitteet
ankara kasvatus	→ tunteiden tukahduttaminen (-)	ihmissuhdeongelmat (-) analyttisen ajattelun kehittyminen yksinäisyyden pohdinnoissa (+), keskittyminen (pako) työhön (+)
	periksi antaminen (-) avoimuus/alttius vaikutteille (+)	→ jätti filosofian Wittgensteinin kriittikin vuoksi (-), vaihtoi suunnitelmiaan toisten vaatimuksesta (-), otti kriittikkä vastaan (+), yhteistyö muiden kanssa (+), muiden ideoiden ja tekniikoiden omaksuminen oman työn kehittämiseksi (+)
	kyky ja uskallus kriittisesti arvioida omia töitään (+)	→ siirtyi nopeasti teoriasta ja uskomuksesta toiseen (+/-)
	itsekuri, tarve saada työ valmiiksi, velvollisuudentunto (+)	→ tuottelias kirjoittaja, korkea työmoraali (+)
esi-isien malli, aateluuden velvoitteet	→ kunnianhimo ja halu vaikuttaa (+)	→ pyrki julkisuuteen (+/-)

Asetelma 2. *Russellin habitus.*

Russellin yläluokkaisella taustalla ei ollut pelkästään myönteisiä vaikutuksia. Jouduttuaan lapsena pitkäksi ajaksi isoäidin ankaran kotikasvatuksen piiriin, Russellille kehittyi taipumus salata tunteitaan, toiveitaan ja tekemisiään. Sulkeutuminen ja eristäytyminen kovan kuoren taakse aiheuttivat ihmissuhdeongelmia läpi elämän. Selvityäkseen, Russell onnistui kehittämään positiivisia luontumuksia. Russell näet pakeni ihmissuhdeongelmia nuorena päiväkirjapohdintoihin, mikä kehitti analyyttistä ajattelua ja taitoa esittää ajatukset kirjallisessa muodossa. Aikuisiällä hän pakeni ongelmia keskittymällä työhön, mikä puolestaan teki hänestä tuotteliaan kirjoittajan. Kielteisenä vaikutuksena sen sijaan voidaan pitää Russellin tapaa antaa varsin helposti periksi muiden vaatimusten edessä. Russel taipui niin isoäidin, Aysin kuin Wittgensteininkin vaatimuksille. Sen sijaan omalle itselleen hän oli ankara, mikä näkyi valtavana määränä tuotettuja julkaisuja. Itsekurin taustalla oli varmasti paitsi ankara kasvatus, myös suvun perintönä Russelliin istutettu kunnianhimo ja korkeat, jopa ylimitoitettut, tavoitteet. Russell pyrki yleensä saattamaan työnsä loppuun. Menestystä tavoitellessaan hän yritti vaikuttaa ja olla esillä. Niinpä Russell otti tavakseen puuttua kaikkiin mahdollisiin kysymyksiin ja olla esillä aina kuin se vain oli mahdollista. Luontumuksesta oli ehkä enemmän harmia kuin hyötyä, sillä liika julkisuus ja kansantajuiset luennot, kirjat ja puheet aiheesta kuin aiheesta nakersivat akateemista uskottavuutta.

Russell koki filosofin tehtävänsä myös velvollisuutena; suvun menestyneiden esi-isien esimerkki velvoitti häntä menestymään valitsemallaan alalla, mikä näkyi korkeana työmoraalina. Hän pystyi tarvittaessa kirjoittamaan paljon ja noudattamaan tiettyjä päivärutiineja. Yläluokkaisuus antoi myös tervettä itsetuntoa; Russell pystyi antamaan vilpittömästi tunnustusta kollegoilleen, kuten Fregelle ja Wittgensteinille, ja myöntämään omat virheensä.

Russell oli jo lapsuudessaan, isoisänsä kirjastossa, kehittänyt luontaisen tavan omaksua uutta tietoa eri aloilta, siten hän oli avoin uusille ideoille, otti toisilta vaikutteita, muutti käsityksiään ja pystyi jälkeenpäin arvioimaan kriittisesti omia teoksiaan. Kyky vastaanottaa ja ymmärtää muiden ajatuksia mahdollisti yhteistyön, kuten yhdeksän vuotta vienyt päätyö *Principia Mathematica*

Whiteheadin kanssa osoittaa. Kehitelläkseen ideoitaan Russell tarvitsi vuorovaikutusta kollegoiden kanssa, se oli hänen tapansa työskennellä ja testata ideoitaan. Toisin kuin Wittgenstein Russell ei jääräpäisesti kulkenut omaa tietään, vaan otti myös kritiikkiä vastaan.

Russell vaikutti ainakin kolmella kentällä: matematiikassa, filosofiassa ja maailmanpolitiikassa. Hän aloitti matematiikan kentällä ja vaihtoi sitten filosofiaan ajautuen ensin hegeliläisen idealismin pariin, jonka hän kuitenkin hylkäsi filosofian analyttisen tradition perustaessaan. Matematiikasta hän vei kehittämänsä uuden logiikan filosofian kentälle. Vanhemmiten Russell laajensi tutkimusaiheitaan eri filosofian aloille kuten kasvatus- ja moraalifilosofiaan, tunteiden filosofiaan ja etiikkaan, mutta luopuessaan teknisluontoisesta matematiikan filosofiasta Wittgensteinin kritiikin vuoksi, hän samalla menetti johtavan asemansa logiikassa. Vetäytyminen filosofiasta väärällä hetkellä ja liian pitkäksi aikaa johti siihen, että Russellista ei tullut professoria, vaikka *Principian* kirjoittajalle ja analyttisen tradition isälle sellainen asema olisi ollut luonteva. Ansiot poliittisena vaikuttajana eivät koskaan tuntuneet korvaavan akateemista asemaa Russellin silmissä. Ruoho oli aina vihreämpää aidan takana; olkoonkin, että hän jatkuvasti halveksi akateemisia piirejä ja akateemista filosofiaa, sisimmässään hän kuitenkin halusi arvostusta ja asemaa juuri akateemisessa maailmassa.

Toimijaverkkoanalyysi

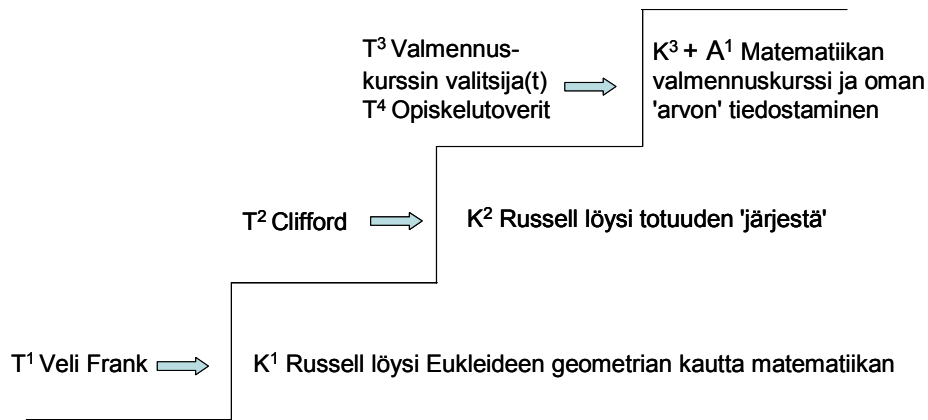
Latourilaisen analyysin peruslähtökohtana on toiminta, tarkemmin sanottuna uusien toimijoiden synnyttäminen ja olemassa olevien muokkaaminen. Näitä tapahtumia eli latourilaisittain ”käännöksiä” lähdän nyt hakemaan Russellin elämästä.

Ensimmäinen uran kannalta merkittävä käänös oli Eukleideen geometrian löytäminen. Ajatus oli lähtöisin isovelji Frankilta, joka päätti ryhtyä opettamaan geometriaa Bertielle. Frank oli siten ensimmäisen käänöksen ensimmäinen toimija ja Russell muutosprosessin kohde. Russell oppi helposti

vaikeatkin asiat ja ihastui samalla matematiikan kauneuteen. Kiinnostus oli niin vahvaa, että matematiikka säilyi Russellin pääharrastuksena seuraavat kolmekymmentä vuotta.⁸³ Matematiikan avulla Russell tiedosti ensi kertaa älykkyytensä, mikä kohotti hänen itsetuntoaan. Nopea oppimiskyky nosti hänen arvoaan myös Lady Russellin ja veli Frankin silmissä.

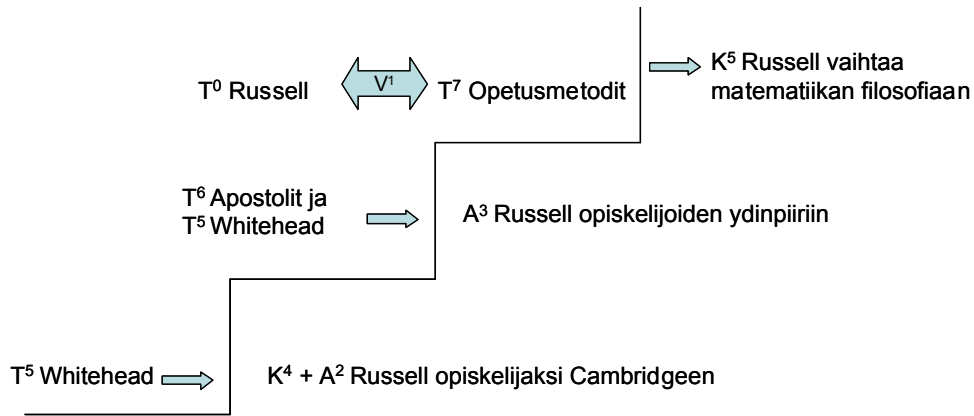
Toinen matematiikkaan ja myöhemmin filosofiaan johtanut käänös oli ymmärrys siitä, että totuus löytyy järjestä, ei tunteista tai auktoriteetista kuten hänen uskonnollinen kasvatuksensa oli opettanut. Tämän oivalluksen Russell sai W.K. Cliffordin teoksesta *The Common Sense of the Exact Sciences*. Russellin lähettäminen matematiikan valmennuskurssille Lontooseen oli konkreettisempi askel kohti matemaatikon uraa. Russell oli päättänyt hakea isänsä opinahjoon Cambridgeen, mutta siitä kuka valmennuskurssin valitsi, ei ole elämäkertoissa mainintaa. Kurssilla Russell tapasi muita nuoria, mikä kasvatti hänen itsetuntemustaan ja nosti jälleen hänen omanarvontuntoaan; Russell koki olevansa näitä tavallisia armeijaan valmistautuvia nuoria sivistyneempi ja antoi arvoa saamalleen kotikasvatukselle. Russellin omaelämäkerran sitaatista voi päätellä, että Russell olisi voinut lähteä kotoa jo aiemmin, mutta oli vapaaehtoisesti suostunut kotiopetukseen ja oli ratkaisuunsa tyytyväinen. Ensimmäinen Russellin asemassa tapahtunut muutos, jossa vaikuttavina toimijoina olivat valmennuskurssin opiskelijat, oli hänen kasvanut itsetuntemuksensa ja itsetuntonsa. Nyt Russell tiedosti olevansa älykäs ja sivistynyt, siitä lähtökohdasta oli hyvä ponnistaa eteenpäin. (Ks. kuvio 2.)

⁸³ Väliin mahtui silti hetkiä, jolloin hän jopa inhosi matematiikkaa.

Kuvio 2 *Polku matematiikkaan. Käännökset (K), toimijat (T) ja aseman muutokset (A)*

Tärkeä käänös ja samalla aseman muutos tapahtui kun Russell sai opiskelustipendin Cambridgeen. Russellin lisäksi merkittävänä toimijana tapahtumassa oli perheystävä A.N. Whitehead, joka valitsi Russellin kahdesta saman pistemäärän saaneesta hakijasta. Whiteheadin muille opiskelijoille antama kehoitus tutustua Russelliin helpotti tämän sopeutumista opiskelijajoukkoon. Oli myös pitkälti Whiteheadin ansiota, että Russell valittiin toisena opiskeluvuotenaan The Apostles -keskusteluseuraan. Russell saavutti pian aseman opiskelijajoukon ydinpiirissä ja sosiaalisen elämän mahdollistava toimijajoukko kasvoi; nyt siihen kuuluivat sekä ”Seuran” jäsenet että muut opiskelutoverit. Russell sai näin ikätovereita ja oman tasoistaan keskusteluseuraa. Vaikka Russell oli tyytyväinen sosiaaliseen elämäänsä, hän huomasi etteivät opiskelijat olleetkaan niin älykkäitä kuin hän oli odottanut; matematiikan opetuskin oli pelkkää tekniikan opiskelua, jolla varmistettiin Tripos-tutkinnon läpäisy. Tapahtui ensimmäinen voimainkoetus, jossa vastakkain olivat Russellin matematiikkakäsitys ja Cambridgen opetusmenetelmät. Tapa, jolla matematiikkaa Cambridgessa opetettiin, ei vastannut Russellin toiveita eikä sitä matematiikkaa, johon hän oli ihastunut, siksi Russell päättikin Tripos-tutkinnon ensimmäisen osan suoritettuaan ryhtyä opiskelemaan matematiikan sijasta filosofiaa. (Ks. kuvio 3.)

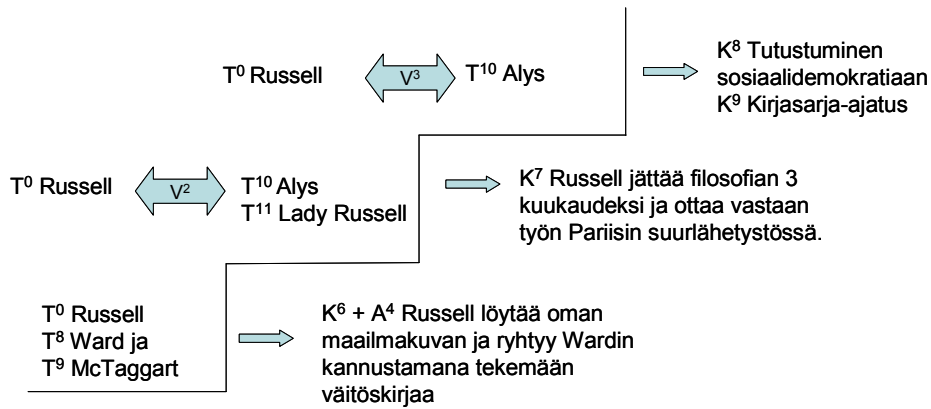
Kuvio 3 *Cambridgessa. Käännökset (K), toimijat (T), voimainkoetukset (V) ja aseman muutokset (A).*

Filosofian opettajia eli vaikuttavia toimijoita oli useita, mutta heistä tärkeimpiin kuului metafysiikkaa, erityisesti Kantia, opettanut James Ward. Ward suositteli Russellille koko joukon kirjoja, joista Russell ei tosin pitänyt. Opiskelutoveri J.M.E. McTaggartin ajatukset vaikuttivat Wardiakin voimakkaammin Russelliin, nimenomaan siihen, että tämä kääntyi hegeliläisyyteen juuri ennen viimeistä filosofian Tripos-koetta; Russell kuitenkin itse kuvasi kääntymistään äkilliseksi oivallukseksi. Russell löysi itselleen sopivan, järjen ja tunteen yhdistävän, maailmakuvan sekoituksesta McTaggartin uushegeliläisyyttä ja Spinozan panteismia.

Seuraava asema, jonka Russell saavutti, oli fellowship-väitöskirjan tekijän status. Tähän vaikutti erityisesti Ward, joka oli Russellin vahva tukija ja uskoi Russellin kykyihin edetä akateemisella uralla kunhan tämä vain tekisi ensin väitöskirjan. Wardin tukemana Russell valitsi väitöskirjatyönsä aiheen, joka oli sekä Wardille että Russellin toiselle tukijalle ja väitöskirjantarkastajalle, Whiteheadille, tuttu epäeuklidinen geometria. Russell saattoi hyödyntää molempia aiempia tutkintojaan väitöskirjatyössä, mikä arvattavasti nopeutti väitöskirjan valmistumista. Yksi käännös kuitenkin viivästytti työtä: työtarjous Pariisin suurlähetystöstä. Russell ei itse pitänyt avustajan työtä

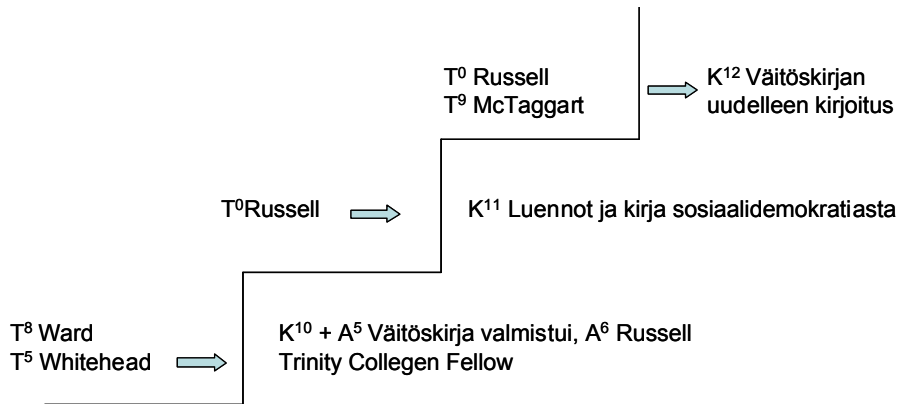
tärkeänä, vaan pikemminkin haitallisena tutkimuksen kannalta, mutta Russellin kihlattu Alys ja isoäiti Lady Russell olivat voimainkoetuksessa vahvempia ja saivat hänet ottamaan työn vastaan. Kolmen kuukauden mittainen suurlähetystötyö vaikutti varmasti myös Russellin tulevaan politiikan harrastukseen antamalla hänelle sopivia henkilösuhteita ja osoittamalla jo varhain, että akateemiselle työlle oli vaihtoehtoja.

Toinen käänös, joka myös vei Russellia poispäin filosofiasta ja kohti politiikkaa oli sosiaalidemokratia, johon hän tutustui Alysin vaatimuksesta Berliinissä. Sosiaalidemokratiaan tutustumisella oli myös se seuraus, että Russellin oma luokka, brittiaateliset, alkoi karsastaa häntä. Enemmän tai vähemmän tietoisesti Alys siis johdatti Russellia pois kaikesta siitä, mikä oli ollut tälle luonteenomaisinta: filosofisesta tutkimustyöstä ja aristokraattisesta taustastaan. Vaikka juuri Berliinissä ollessaan Russell päätti omistautua kirjoittamiselle, eikä hänellä ollut aikomusta ottaa vastaan mitään tutkimustyötä häiritsevää virkaa, hänen aihevalintansa paljastaa, että politiikka ja yhteiskunnalliset kysymykset olivat kuin varkain hiipineet hänen ajatuksiinsa filosofian rinnalle. Jopa hänen ensimmäinen julkaistu kirjansakin käsitteli sosiaalidemokratiaa, ei filosofiaa. Russellin pitkän tähtäimen suunnitelmiin kuuluivat kirjasarjat sekä filosofiasta että yhteiskunnallisista kysymyksistä, jotka huipentuisivat lopulta tieteen ja käytännön synteisiin. (Ks. kuvio 4.)

Kuvio 4 *Ensikosketus politiikkaan. Käännökset (K), toimijat (T), voimainkoetukset (V) ja aseman muutokset (A).*

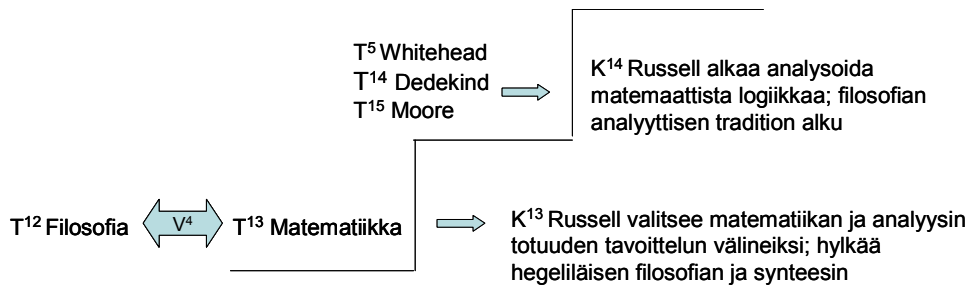
Samoihin aikoihin tapahtui kuitenkin käännös joka vei Russellin filosofin uraa eteenpäin. Väitöskirja valmistui ja hyväksyttiin; toimijoina olivat Russellin lisäksi vastaväittäjät Ward ja Whitehead. Samalla Russell sai aseman akateemisessa hierarkiassa, hänestä tuli fellow läpäistessään Trinity Collegen tutkijastipendiin (fellowship) vaadittavat tentit. Fellowship ei haitannut omistautumista kirjoittamiselle, sillä siihen ei kuulunut juuri mitään velvollisuuksia. Heti fellowshipin saatuaan hän kuitenkin itse otti askeleen vastakkaiseen suuntaan: koska Russell halusi tukea vastaperustettua London School of Economicsia, hän lupautui luennoimaan siellä saksalaisesta sosiaalidemokratiasta ja joutui siten jättämään filosofisen työnsä puoleksi vuodeksi syrjään. Näistä luennoista syntyi jo aiemmin mainittu sosiaalidemokratiaa käsittelevä kirja. Kun Russell jälleen pääsi filosofian pariin, hän kirjoitti, omaksumansa uuden maailmankuvan ja McTaggartin hegeliläistä dialektiikkaa käsittelevän kirjan innoittamana, ensimmäisen teoksen suunnittelemaansa tieteiden filosofian kirjasarjaan; sellaiseksi sopi uusi versio hänen geometriaa käsittelevästä väitöskirjastaan. (Ks. kuvio 5.)

Kuvio 5 *Filosofin ura etenee. Käännökset (K), toimijat (T) ja aseman muutokset (A).*

Ensimmäinen matka Yhdysvaltoihin ja amerikkalaisten matemaatikkojen tapaaminen saivat Russellin hylkäämään hegeliläisyyden ja palamaan taas matematiikan pariin, mutta Cambridgen yliopiston matematiikka näytti hänestä edelleen arvottomalta kun sitä vertasi saksalaisten analyyseihin. Russell joutui henkiseen voimainkoetukseen itsensä kanssa, eli punnitsemaan matematiikan ja filosofian, analyysin ja synteessin välillä. Russell vakuuttui siitä, että matematiikka antaisi enemmän matemaattiselle filosofialle kuin filosofia, siten totuutta kannatti etsiä analyysin eikä synteessin keinoin.

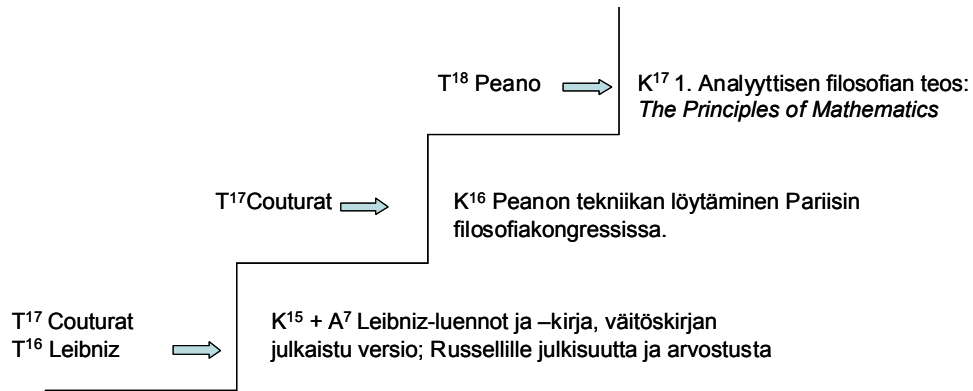
Toinen käänös kohti analyyttistä filosofiaa, pois synteesistä ja dialektiikasta, tapahtui kun hän luki Whiteheadin teoksesta miten symbolista logiikkaa voitiin käsitellä matemaattisesti ja Dedekindiltä järjestyksen merkityksestä matematiikassa. Näiden toimijoiden innoittamana hän alkoi kirjoittaa analyysiä matemaattisesta päättelystä. Apuna ja keskustelukumppanina hänellä oli ikätoveri G.E. Moore. Yhdessä kaksikko alkoi kehittää 'uutta logiikkaa', joka johti filosofian analyyttisen tradition syntyyn. (Ks. kuvio 6.)

Kuvio 6 *Analyttisen filosofian ensiaskeleet. Käännökset (K), toimijat (T), voimainkoetukset (V) ja aseman muutokset (A).*

Russellilla oli kuitenkin monta rautaa tulella. Samaan aikaan hän joutui luennoimaan Leibnizista, joten hän perehtyi tämän tuotantoon perusteellisesti. Russell löysi uuden näkökulman Leibnizin työhön ja keräsi samalla esimerkkejä kehittämistään logiikkaa koskevista näkemyksistä (Russell 1990, 120). Leibniz osoittautui siten hedelmälliseksi sivupoluksi. Leibnizia koskevan työnsä ansiosta Russell ystävystyi myös Louis Couturat'n kanssa, sillä myös Couturat kirjoitti samaan aikaan kirjaa Leibnizista. Leibniz-kirjan julkaisemisen aikoihin ilmestyi myös arvosteluja Russellin väitöskirjasta. Arvostettujen kollegoiden, Henri Poincarén, Louis Couturat'n ja G.E. Mooren suoma huomio vakiinnutti Russellin asemaa matematiikan filosofian kentällä.

Osin Couturat'n ystävyden ansiosta tapahtui ehkä merkittävin käänös Russellin uralla. Couturat näet kutsui Russellin Pariisiin filosofiakongressiin, missä tämä puolestaan tutustui Giuseppe Peanon matemaattiseen tekniikkaan. Peanon merkitsemistavasta Russell sai välineen, jonka avulla hän vihdoin pystyi kehittämään matemaattista logiikkaa. Peano oli siten ehkäpä tärkein yksittäinen toimija Russellin uralla. Löytöä seurasi kiivas kirjoitusrupeama, jonka tulokset Russell esitti ensimmäisessä analyttisen filosofian teoksessaan *The Principles of Mathematics*, joka ilmestyi kolme vuotta myöhemmin. Vaikka Russell sai kirjansa valmiiksi, yksi ongelma jäi epätydyttävän tyyppiteorian varaan. Ongelmaa alettiin myöhemmin kutsua Russellin paradoksiksi ja se jäi haasteeksi seuraavalle sukupolvelle. (Ks. kuvio 7.)

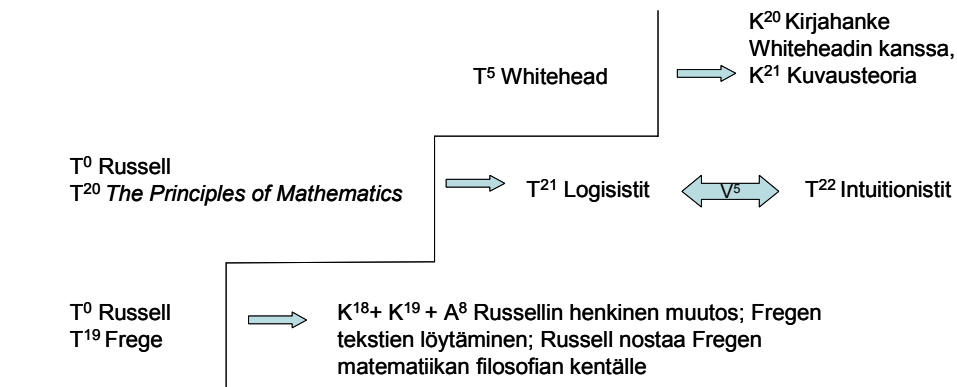

Kuvio 7 Ensimmäinen analyttisen filosofian teos. Käännökset (K), toimijat (T) ja aseman muutokset (A).

Saatuana *The Principles of Mathematics* -teoksen valmiiksi Russell löysi Fregen teokset ja huomasi, että tämä oli keksinyt jo aiemmin monia niistä ajatuksista, joita Russell oli luullut omikseen. Tästä seurasi jonkinasteinen aseman muutos, sillä havaittuaan asian Russell antoi julkisesti tunnustusta Fregen ajatuksille *The Principles of Mathematicsiin* oikovedosvaiheessa liittämässään lisäyksessä ja nosti suosiolla jokseenkin tuntemattoman Fregen matematiikan filosofian kentälle itsensä rinnalle. Russell ei luultavimmin olisi ollut yhtä jalomielinen ilman henkistä muutosta, jonka hän oli kokenut vain hieman aiemmin ystävänsä sairastuon äärellä. Russell koki tuolloin löytäneensä inhimillisen puolensa, sympatian ja suvaitsevuuden välinpitämättömyyden ja ihmisvihan sijaan.

Russellin kirja nostatti keskustelun matematiikan perustasta, jossa vastakkain olivat logiikan kannattajat, kuten Russell, Whitehead ja Couturat ja intuitionistit, joihin kuuluivat Poincaré ja Brouwer. Russell ja hänen kirjansa olivat voimakkaita toimijoita saaden aikaan kahtiajaon matematiikan filosofian kentällä.

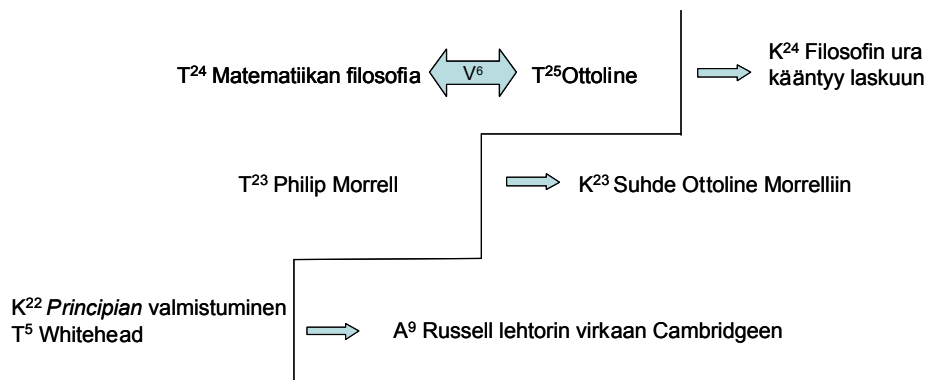
Koska Russellin tuolloin läheisin keskustelukumppani matemaatikko A.N. Whitehead oli myös saanut oman kirjansa valmiiksi ja koska kumpikin heistä aikoi kirjoittaa teokselleen jatkoa, he päättivät yhdistää voimansa. Kumpaakin innosti Peanon tekniikka ja yhteinen kirja näytti sopivan molempien tarkoituksiin. Vaikka työ ei aluksi sujunut, kohdatuista ongelmista seurasi paljon hyvääkin, sillä niihin oli kehitettävä ratkaisuja. Russell joutui työstämään uusia käsitteitä ja teorioita, kuten kuvausteorian. Uudet kehitelmänsä Russell luonnollisesti kirjoitti myös artikkeleiksi. Kuvausteorialla, joka syntyi eräänlaisena sivutuotteena, Russell ohjasi merkittävästi logiikkaa kielellisten konventioiden tieteenksi. Kaikkien ongelmien ja sivupolkujen keskellä Russell ja Whitehead kirjoittivat yhteistä teostaan kaiken kaikkiaan kuusi vuotta ja sitä seuraavat neljä vuotta kuuluivat työn tekniseen loppuunsaattamiseen. Yhteistyön seuraukset olivat lopulta suuremmat kuin kumpikaan saattoi odottaa. (Ks. kuvio 8.)

Kuvio 8 Kohti uran huippua. Käännökset (K), toimijat (T), voimainkoetukset (V) ja aseman muutokset (A).

Principia Mathematican valmistumisen myötä Russellin asema matematiikan filosofian kentällä muuttui jälleen; hänet kutsuttiin Cambridgen yliopistoon logiikan ja matematiikan perusteiden viisivuotiseen lehtoraattiin. Tarjouksen

takana oli kirjoittajakollega Whitehead. Vaikka Russell oli tuolloin jo kiinnostunut enemmänkin politiikasta, hän otti viran vastaan osittain Oxfordilaisen filosofi Bradleyn ilmaistua huolensa siitä, että kukaan ei jatkaisi Russellin työtä, ellei tämä itse. Russell oli kuitenkin ollut jo joitakin vuosia mukana politiikassa, viimeksi Philip Morrellin vaalikampanjassa, mikä johti suhteeseen Ottoline Morrellin kanssa. Suhteesta seurasi ikävä käänös Russellin filosofin uran kannalta. Ottoline sai hänet väheksymään matematiikan filosofiaa, joka tuntui nyt Russellista yksipuoliselta. Russell alkoi jopa epäillä kannattiko kenenkään omistautua filosofialle saadakseen aikaan jotakin originaalia. Useat tuhatyhdeksänsataaluvun toisen vuosikymmenen alkupuolelle ajoittuvat tapahtumat, kuten *Principian* julkaiseminen, suhde Ottolineen, ensimmäinen maailmansota ja Wittgensteinin tapaaminen muuttivat Russellin elämää siinä määrin, että vakava uutta luova filosofinen työ väheni merkittävästi, sen sijaan Russell käytti nyt enemmän aikaa luentoihin ja politiikkaan. Edellä luetelluista tapahtumista Russell nostaa itse Ottolinen ja maailmansodan tärkeimmiksi muutostekijöiksi. (Ks. kuvio 9.)

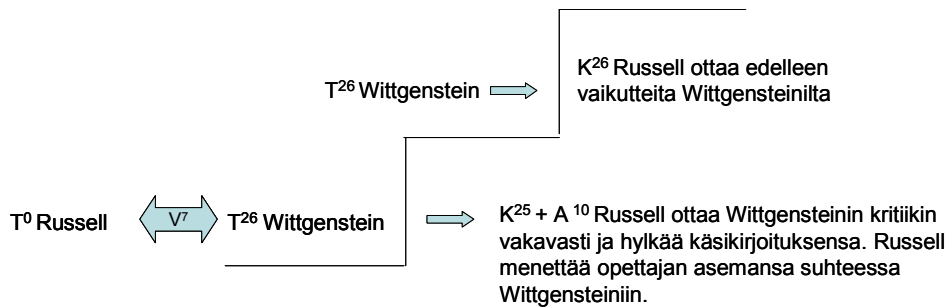

Kuvio 9 *Filosofin ura kääntyy laskuun. Käännökset (K), toimijat (T), voimainkoetukset (V) ja aseman muutokset (A).*

Wittgenstein toimi aluksi piristysruiskeena, sillä Russell huomasi heti Wittgensteinin nerouden ja toivoi tästä jatkajaa työlleen. Pian opettaja–oppilas-suhteesta kehittyi voimainkoetus, joka sai päätöksensä yllättävän nopeasti. Wittgenstein ei säälinyt entistä opettajaansa, vaan sai Russellin vakuuttumaan siitä, että logiikka oli tälle liian vaikeaa. Wittgenstein kritisoi kovalla kädellä Russellin töitä yksi toisensa jälkeen. Tyrmäys, joka pysäytti Russellin kokonaan, oli virhe, jonka Wittgenstein löysi tämän tietoteoriaa käsittelevän kirjan käsikirjoituksesta; Russell hylkäsi kirjansa ja totesi, ettei pystynyt enää tekniseen filosofiseen työhön. Wittgensteinin vuoksi Russellin asema logiikan ja filosofian kentällä heikkeni entisestään. Vaikka Wittgenstein ei ollut vielä kuuluisa, Russell itse tiesi ja sai myös tuntea karvaasti, että Wittgenstein oli häntä älykkäämpi. Russell tunnusti puutteensa itselleen ja luovutti siksi suosiolla matematiikan filosofian Wittgensteinin työmaaksi.

Käsikirjoituksesta luopumisen jälkeenkin, mikä tapahtui kesäkuussa 1913, Russell oli edelleen avoin Wittgensteinin vaikutteille, vaikkei enää kirjoittanut puhtaasti logiikasta. Vuonna 1914 Russell tutki Wittgensteinin logiikan muistiinpanoja, joista hän ammensi vaikutteita neljä vuotta myöhemmin pitämäänsä, *The Monist* -lehdessä julkaistuun, luentosarjaan. Myös Wittgensteinin *Tractatus Logico-Philosophicus*en ekstensionaalisuusperiaatteen vaikutukset näkyivät 1925 julkaistun *Principia Mathematica*n toisen painoksen johdannossa. (Ks. kuvio 10.)

Ennen Yhdysvaltain matkaa Russell kirjoitti esitelmän aistihavaintoihin perustuvan datan merkityksestä fysiikalle. Siinä hän esitteli omasta mielestään merkittävimmän keksintönsä, kuusiulotteisen avaruuden. Vaikka Russell itse piti saavutusta merkittävänä, se on tiedemaailmassa jäänyt lähinnä kuriositeetiksi.

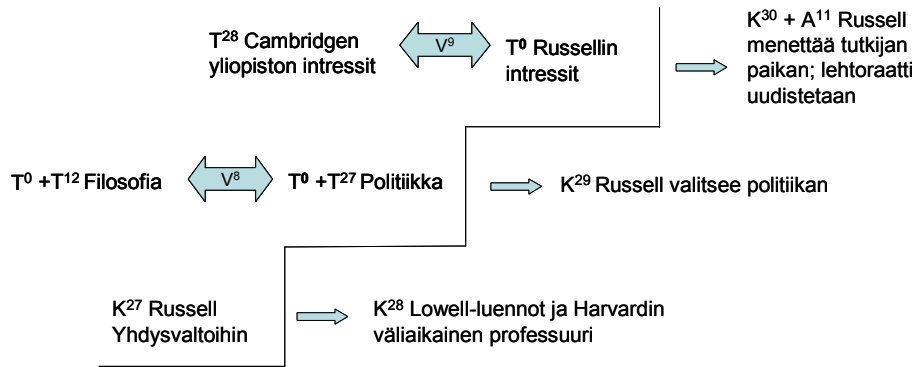

Kuvio 10 *Wittgensteinin vaikutus. Käännökset (K), toimijat (T), voimainkoetukset (V) ja aseman muutokset (A).*

Yhdysvalloissa Russell sai hyvän vastaanoton ja paljon julkisuutta, mutta Lowell-luennoista ja Harvardin yliopistossa hoitamastaan väliaikaisesta professuurista huolimatta ei matkasta seurannut tieteellisen uran kannalta mitään merkittävää. Lowell-luennot olivat jo itsessään arvostettu tapahtuma, vaikka ne pidettiin suurelle yleisölle. Myös professuuria Harvardissa voidaan sinänsä pitää meriittinä, vaikka kyseessä olikin lyhytaikainen perusopetustehtävä.

Sen sijaan Cambridgen yliopisto tarjosi Russellille lehtoraatin päättymisen jälkeen arvostetumpaa tutkijanvirkaa (Research Fellowship), mutta Russell halusi virkavapaata, jotta olisi voinut tehdä sodanvastaista poliittista työtä. Tilanteessa olivat vastakkain yhtäältä Russellin omat intressit, joista poliittinen työ vei voiton filosofiasta, toisaalta Cambridgen yliopiston ja Russellin intressit. Valittuaan politiikan Russell ei saanutkaan hänelle alun perin kaavailtua Research Fellowshipiä, sillä siinä tapauksessa hänen olisi pitänyt käyttää virkavapaa filosofiseen tutkimustyöhön, sen sijaan hänen lehtoraattinsa uudistettiin ja hän sai virkavapaata poliittista työtään varten. Russellin asema Cambridgen yliopistossa arvioitiin siten uudestaan, asema ei muodollisesti noussut eikä laskenut. Toinen valinta filosofian ja politiikan välillä tapahtui kun Russell sai Harvardista luentokutsun mutta hylkäsi sen,

koska hänellä ei mielestään ollut mitään uutta sanottavaa filosofiasta. (Ks. kuvio 11.)

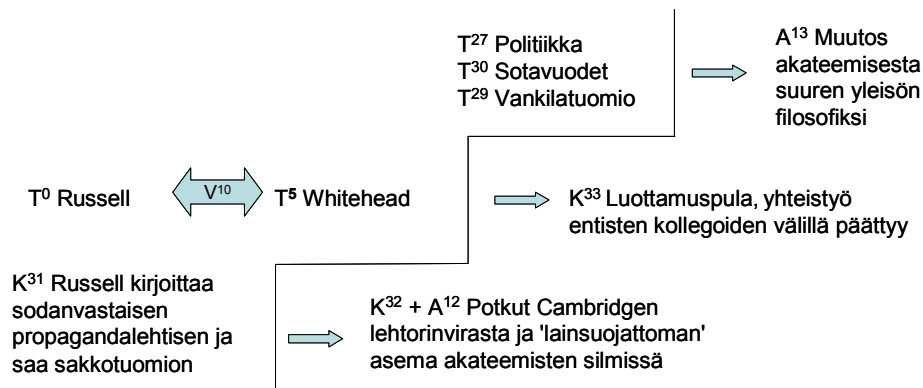

Kuvio 11 *Politiikan voitto. Käännökset (K), toimijat (T), voimainkoetukset (V) ja aseman muutokset (A).*

Virkavapaallaan Russell kirjoitti kirjan yhteiskunnallisesta jälleerakentamisesta ja toisen Britannian ulkopoliitikasta. Hän teki myös sodanvastaista työtä toimimalla asevelvollisuuden vastustamisyhdistyksessä. Russellin valitsema tie johti lopulta potkuihin Cambridgen lehtorinvirasta, mikä tapahtui sen jälkeen kun hän oli kirjoittanut sodanvastaisen propagandalehtisen ja sai siitä sakot. Russell otti osittain myös helpottuneena vastaan uuden asemansa ”lainsuojattomana”, sillä nyt hän saattoi toimia vapaasti sodanvastaisessa työssä.

Russell yritti jatkaa myös tieteellistä työtä ja suunnitteli kirjoittavansa fysiikan filosofiasta, mutta ei saanut enää apua entiseltä yhteistyökumppaniltaan Whiteheadilta, joka ei suostunut näyttämään Russellille omia muistiinpanojaan *Principian* neljättä osaa varten, koska pelkäsi Russellin julkaisevan ne ennen aikojaan ja kenties vääristyneessä muodossa. Kyse oli luottamuksen puutteesta, mikä johti kollegoiden yhteistyön päättymiseen. Russell muutti silloin suunnitelmiaan ja fysiikan filosofian sijaan kirjoitti kirjan

aseistakieltäytyjien puolesta. Russell kyllästyi kuitenkin pian politiikkaan ja halusi palata abstraktien asioiden pariin. Syksyksi 1917 ja talveksi 1918 hän sai järjestettyä suurelle yleisölle tarkoitettua luentosarjaa matemaattisesta logiikasta ja loogisesta atomismista. Jälkimmäinen kokosi yhteen hänen siihenastisen filosofisen työnsä. Myös samana keväänä julkaistu artikkelikokoelma *Mysticism and Logic* valaisi Russellin ajattelussa tapahtuneita muutoksia. Russell siis kertasi oman ajattelunsa kehitystä suurelle yleisölle. Voidaan sanoa, että Russell oli enemmän tai vähemmän tahtomattaan muuttunut, tai pikemminkin ajautunut, uutta luovasta akateemisesta filosofista kansantajuisia luentoja ja kirjoja laativaksi suuren yleisön filosofiksi. Muutos oli tapahtunut vähitellen *Principian* julkaisemisen jälkeen. Poliitiikka, sotavuodet ja vuoteen 1918 ajoittuva lyhyt vankilatuomio erkaannuttivat hänet lopullisesti akateemisesta työstä. (Ks. kuvio 12.)

Kuvio 12 *Lainsuojaton. Käännökset (K), toimijat (T), voimainkoetukset (V) ja aseman muutokset (A).*

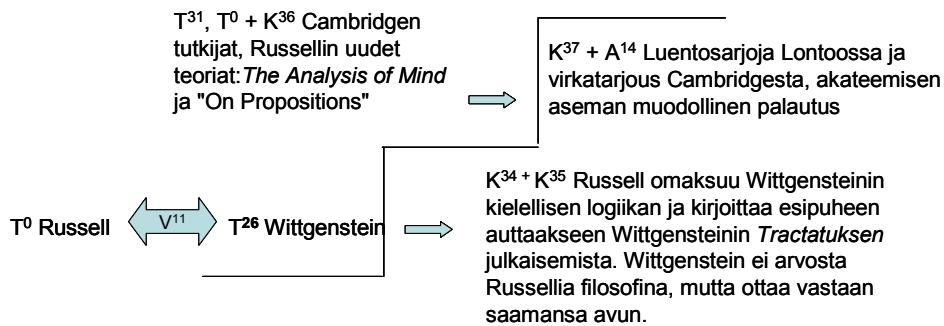
Russellilta riitti vielä kykyä luoviin ponnistuksiin, joita olivat neutraalia monismia ja psykologian merkitystä logiikassa käsittelevä luentosarja *The Analysis of Mind*, jonka pohjalta hän myöhemmin julkaisi kirjan sekä esitelmän 'On Propositions', jossa Russell kehitti lähes samaan aikaan kuin

Wittgenstein ajatuksen, että kuvat ovat sanojen merkityksen alkuperä. Russell ei ollut tuolloin vielä lukenut Wittgensteinin *Tractatusessa* esittämää kielen kuvateoriaa, mutta käsikirjoituksen luetuaan hän huomasi yhteyden oman ja Wittgensteinin teorian välillä. Wittgenstein kuitenkin väitti että Russell oli ymmärtänyt teorian pääajatuksen väärin ja takertunut pikkuseikkoihin eikä Wittgenstein halunnut nähdä teorioiden välillä merkittävää yhteyttä. Tutustuttuaan monen vuoden tauon jälkeen toistensa kirjoituksiin, Russell *Tractatukseen* ja Wittgensteinin Russellin *Introduction to Mathematical Philosophy* -kirjaan, rakentavaa vuoropuhelua ei virinnyt. Russell omaksui Wittgensteinilta kielellisen logiikan, mutta Wittgenstein oli Russelliin yhtä pettynyt kuin aiemminkin.

Vaikka Wittgenstein ei enää arvostanut Russellia filosofina, hän tarvitsi maailmankuulua opettajaansa kirjoittamaan esipuheen teokseensa, jotta se ylipäänsä julkaistaisiin. Wittgenstein selittikin Russellille teoksensa rivi riviltä, ja vaikka Russell oli sitä mieltä että teos oli suurenmoinen, he eivät päässeet yksimielisyyteen siitä, miksi teos oli tärkeä. Russell ei koskaan täysin ymmärtänyt Wittgensteinin kirjoituksia, vaikka tiedosti niiden ainutlaatuisuuden. Russell tulkitsi Wittgensteinin teorioita eri tavalla kuin tämä itse, vaikka Wittgenstein teki kaikkensa saadakseen Russellin ymmärtämään mitä tarkoitti. Wittgensteinin mielestä Russell oli tuolloin ainoa ihminen, joka saattoi edes jotenkin häntä ymmärtää. Kollegoiden välillä oli siten yhtäaikaa riippuvuussuhde ja voimainkoetus. Russell halusi auttaa Wittgensteinia julkaisemaan hienon teoksen, siitä huolimatta että Wittgenstein oli häntä kritisoinut.

Myöhemmin samana vuonna Russell koki pienen myönnytyksen Cambridgen yliopiston taholta, sillä tutkijoiden vetoamisen ansiosta hänelle tarjottiin viisivuotista lehtorin virkaa. Huonojen muistojen vuoksi Cambridge ei Russellia houkuttanut, mutta viran tuoma taloudellinen vapaus sai hänet ottamaan tarjouksen vastaan. Russell sai muodollisesti takaisin akateemisen asemansa, mutta se ei ollut enää yhtä vankalla pohjalla.

Russell ei koskaan ehtinyt aloittaa virassaan, sillä hän otti ensin virkavapaata Kiinan matkan vuoksi, mutta päätti viimein luopua virasta kokonaan. Osittain syynä oli, että filosofialla ei ollut enää hänelle mitään tarjottavaa, mutta muodollinen syy oli, että lähtiessään Doran kanssa Kiinaan Russell oli yhä Alysien aviopuoliso. Vaikka Russell ei ollut vielä onnistunut järjestämään eroa Alysista, hän halusi lapsen Doran kanssa. Asetelma oli akateemisen viranhoidon kannalta sopimatonta. (Ks. kuvio 13.)

Kuvio 13 *Filosofin paluu. Käännökset (K), toimijat (T), voimainkoetukset (V) ja aseman muutokset (A).*

Viisikymmentä täytettyään Russell koki olevansa liian vanha tekemään matemaattista tutkimusta, millä hän mitä ilmeisimmin tarkoitti logiikkaa, mutta koki kuitenkin olevansa kykenevä kirjoittamaan filosofiaa. Muutamana seuraavana vuonna Russell kirjoitti populaarijulkaisuja ja piti kansantajuisia esitelmiä ansaintatarkoituksessa. Kyseinen toiminta ei mitenkään edesauttanut Russellin paluuta akateemiseen yhteisöön. Russell halusi ennen pitkää palata vakavaan filosofiseen työhön, mutta vanhat tukijoukot olivat kadonneet ja uudet filosofiset liikkeet hallitsivat tutkimuskenttää.

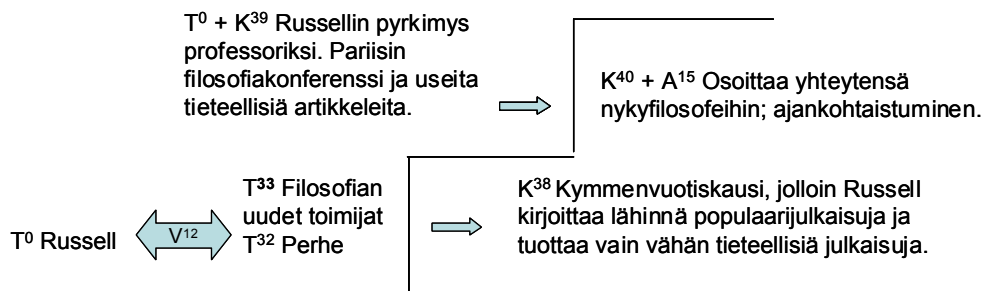
Russellin vanhat ansiot painoivat kuitenkin niin paljon, että hän sai mahdollisuuden perustaa ei-akateemisen koulun, jossa hän saattoi pitää vanhoja luentojaan; Russellin vuosisadanvaihteen teokset olivat muodikasta

luettavaa, vaikka Russell itse ei ollut kovinkaan hyvin selvillä siitä, miten hänen teoksensa olivat vaikuttaneet nykyfilosofiaan. Sen Russell tahtomattaan todisti *Principian* toisen painoksen johdannossa, missä hän yritti analysoida kirjallisuutta, joka oli syntynyt *Principian* pohjalta. Myös Russellin 20. vuosisadan filosofiasta kirjoittama essee paljasti pahoja puutteita hänen nykyfilosofian tietämyksessään.

Vakavaa filosofista toimintaa eniten jarruttavat toimijat Russellin tiellä olivat yhtäältä perhe, joka tarvitsi rahaa, toisaalta filosofian kenttää hallitsevat uudet henkilöt ja koulukunnat, joihin Russell ei ollut riittävästi perehtynyt. Russell ei kuitenkaan antanut periksi ja luopunut filosofiasta kokonaan. Yksi hänen viimeisiä merkittäviä filosofian teoksiaan oli *The Analysis of Matter* eli filosofinen analyysi fysiikan metodeista, millä hän todisti pystyvänsä vielä tieteelliseen työhön. Muut kaksikymmenluvun lopun ja kolmikymmenluvun alun kirjat ja kolumnit käsittelivät populaareja aiheita. Samoihin vuosiin kuului myös epäonnistunut koulunperustamiskokeilu, uusi rakkaus, pessimistinen omaelämäkerrallinen tilitys ja ero Dorasta. Uutta luova tieteen harjoittaminen jäi vähiin kymmeneksi vuodeksi.

Vuonna 1935 tapahtui tärkeä käänös. Russellin osallistuminen Pariisiin filosofiakonferenssiin merkitsi jälleen kerran paluuta vakavan filosofian pariin ja mahdollisesti professorin virkaan. Osoittaakseen pätevyyttään, Russell kirjoitti artikkelin ”On Order in Time”. Samana vuonna hän myös osoitti Cambridgen Moral Sciences Clubissa yhtymäkohtansa Wittgensteinin myöhäiskauden ajatteluun eli käytännössä ajankohtaisuutensa. Omalla määrätietoisella toiminnallaan Russell sai nostettua asemaansa lähemmäs tuon ajan vaikuttavien filosofien joukkoa. Uudesta russellilaisesta ajattelusta, jonka mukaan tiedon perusta ei ollut enää logiikka, vaan kokemuksen kautta hankittu informaatio, virisi kymmenen työntäyteistä vuotta, jolloin Russell etsi tietoteoriaa joka korvaisi puhtaan empirismin. Uurastuksensa päätteeksi Russell julkaisi *Human Knowledge* -teoksen, jossa hän haastoi muodikkaan verifikationismin kannattajat, sekä kolme akateemista artikkelia. Kovasta yrittämisestä huolimatta hän ei onnistunut saamaan pysyvää virkaa eivätkä entiset kollegat pystyneet auttamaan; Russell oli briteille liian vanha ja

elämäntavoiltaan kyseenalainen eikä amerikkalaisissa yliopistoissa taasen opetettu matematiikan filosofiaa. Hänet kuitenkin valittiin Aristotelisen seuran puheenjohtajaksi ja hän sai puolen vuoden mittaisen vierailevan professorin viran Chicagon yliopistosta. (Ks. kuvio 14.)

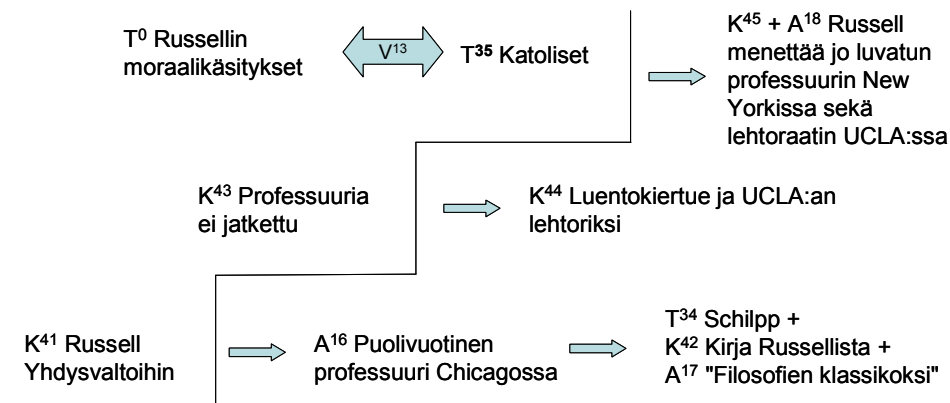

Kuvio 14 *Ajankohtaistuminen. Käännökset (K), toimijat (T), voimainkoetukset (V) ja aseman muutokset (A).*

Russellin ensimmäinen työtehtävä Yhdysvalloissa, eli Chicagon professuuri, oli pieni aseman muutos oikeaan suuntaan, mutta professorin virka kesti vain puoli vuotta. Russell ei viihtynyt Chicagossa, mutta hän solmi siellä kaksi merkittävää kontaktia. Toinen oli Wienin piiriläinen Rudolf Carnap, joka seurasi Russellin seminaaria ja oli tälle arvokasta keskusteluseuraa. Carnapin kanssa saattoi keskustella filosofian uusista suuntauksista kuten verifikationismista. Russellin maineen kannalta tärkeämmäksi osoittautui Paul Arthur Schilpp, joka toimitti arvostettua 'Library of Living Philosophers'-kirjasarjaa. Russell sai paitsi kirjoittaa sarjaan esseen John Deweystä, jonka pragmatistista filosofiaa Russell ei kannattanut, myös lupauksen siitä, että hänestä tehdään tulevaisuudessa oma volyymi. Kirja oli viimeinen silaus Russellin asemalle ja nosti hänet yhdeksi filosofian klassikoksi.

Chicagon jälkeen Russell luennoi eri puolilla Yhdysvaltoja ennen kuin hän aloitti kolmivuotisessa lehtorinvirassaan UCLA:ssa. Russell ei kauaa

viihtynyt Kaliforniassa vaan haki heti toista virkaa. Hän olikin lähellä saada kaksivuotisen professuurin New Yorkin City Collegesta, mutta nimitys peruttiin Russellin avioliittoa ja uskontoa käsittelevien, katolilaisten mielestä moraalittomien, kirjoitusten vuoksi. Russell kävi siten voimainkoituksen katolisten moraalinvartijoiden kanssa ja hävisi taistelun. Russell menetti samalla myös UCLA:n virkansa, josta oli jo ehtinyt irtisanoutua. Kahden viran menetys ja julkinen jupakka pudotti taas Russellin asemaa filosofien kentällä ainakin amerikkalaisten silmissä. Myös seuraavassa työtehtävässään Russell ajautui kriisiin, Barnes-säätiölle suunniteltu filosofian historian viisivuotinen luentosarja päättyi riitaan jo vuoden työn jälkeen. Luentosarjan Russell osasi kuitenkin hyödyntää kirjoittamalla sen *History of Western Philosophy* -kirjaksi, josta tuli myyntimenestys, mutta uraa Russellille ei Yhdysvalloissa auennut. (Ks. kuvio 15.)

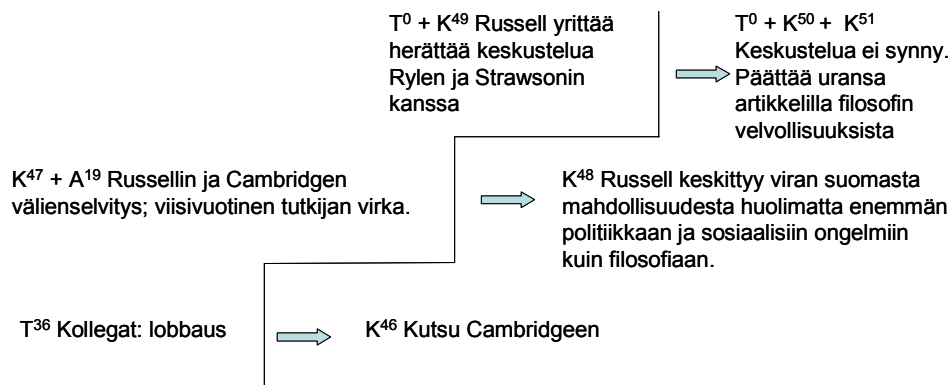

Kuvio 15 *Yhdysvalloissa. Käännökset (K), toimijat (T), voimainkoetukset (V) ja aseman muutokset (A).*

Sen sijaan 1944 Russell sai yllättäen kutsun Cambridgeen viisivuotiseen tutkijanvirkaan, johon hän heti vastasi myöntävästi. Toimijoita olivat muutamat kollegat, joiden pitkäaikainen lobbaus oli tuottanut tulosta, mutta tarkkaa syytä kutsuun ei tiedetä. Ehkä Cambridge halusi puhdistaa maineensa,

sillä Russell oli maailmankuulu filosofi ja hänen ja Trinity Collegen väliset riidat olivat yleisesti tiedossa. Huolimatta saamastaan mahdollisuudesta harjoittaa vakavaa filosofian tutkimusta tutkijantoimessa, Russell käytti enemmän aikaa sosiaalisiin kysymyksiin, politiikkaan ja populaarifilosofiaan. Russell puolusti tekemisiään sillä, että todellisen filosofian kuuluikin olla kaikille ymmärrettävää. Russell tunnettiin myöhäisvuosinaan enemmän politiikasta ja työstään maailmanpolitiikassa kuin uutta luovasta filosofiasta. Russell saikin useita kunnianosoituksia muista ansioistaan kuin tieteestä.

Russellin viimeiset filosofiaa koskevat kirjoitukset pyrkivät herättämään keskustelua. Vastine Peter Strawsonin vuosia aiemmin kirjoittamaan kritiikkiin ”On Referring” -artikkelista ja kritiikki Rylen kahdeksan vuotta aiemmin ilmestyneestä kirjasta olivat kumpikin auttamatta myöhässä eikä keskustelua syntynyt. Russell päätti filosofin uransa artikkelilla filosofin velvollisuuksista, jossa hän totesi hänen ikäisen filosofin velvollisuudeksi jättää filosofointi. (Ks. kuvio 16.)

Kuvio 16 *Filosofin uran päätös. Käännökset (K), toimijat (T) ja aseman muutokset (A).*

Russellin urakehitystä näyttävät eniten jarruttaneen hänen oma radikaali toimintansa politiikassa sekä hänen aikakaudelle sopimattomat avioliiton ulkopuoliset naissuhteensa; molemmat aiheuttivat hänelle viranmenetyksiä. Myös hänen ammatillisen kiinnostuksensa kohdistuminen yhtäältä filosofiaan ja matematiikkaan toisaalta politiikkaan ja sodanvastaiseen työhön vaikeutti johdonmukaista urakehitystä filosofiassa.

Yhteenveto

Russellin pitkästä elämäнкаaresta toimijoita ja käännoiksi olisi löytynyt tiheällä seulalla enemmänkin, mutta olen poiminut niistä vain uran kannalta oleelliset. Russellin toimijaverkkoon kertyi tässä analyysissä kaikkiaan 36 toimijaa (määrä on siis suuntaa antava) (ks. liite 1). Esiin nousee kahdeksan toimijaa, jotka ovat vaikuttaneet Russellin uraan useammin kuin kerran, heistä ylivoimaisesti tärkein on A.N. Whitehead, joka on ollut seitsemän kertaa osallisena Russellin uran suunnanmuutoksiin, seuraavaksi eniten on vaikuttanut Ludwig Wittgenstein (3 tapahtumaa). Kuusi toimijaa, väitöskirjan ohjaaja James Ward, vaimo Alys, opiskelutoveri J.M.E. McTaggart, matemaatikko Louis Couturat sekä ei-inhimilliset kollektiiviset toimijat filosofia ja politiikka ovat vaikuttaneet kahdesti.

Russellin pitkälle uralle mahtui kaikkiaan 51 käännoä, 13 voimainkoitosta ja 19 aseman muutosta (ks. liite 1). Merkittävimmät aseman muutokset Russellin uralla koskevat uran jälkipuoliskoa, sillä alkuvaihe opiskelijasta tutkijaksi sujui tavanomaisen nousujohteisesti joskin väitöskirjan ohjaajan ja perhetuttavan Whiteheadin selvällä myötävaikutuksella. Whitehead oli myös vankasti mukana toisena kirjoittajana Russellin pääteoksen synnyssä. Hieman yli nelikymppisenä maailmanmainetta niittänyt filosofi koki akateemisen uransa ensimmäiset vakavat takaiskut, tutkijan viran menetys 1915 ja potkut lehtorin virasta 1916, eikä ura enää koskaan edennyt. Pidempiaikainen professuuri jäi saamatta ja vielä vanhoilla päivillään Yhdysvalloissa 1939, hän menetti sekä lehtorin että professorin virat. Russellin urasta tekee

poikkeuksellisen juuri sen laskeva suunta, sillä onhan Russell kiistatta yksi filosofian historian suurista nimistä.

Merkittävin käänös tapahtui 1913 Wittgensteinin antaman kritiikin jälkeen, kun Russell tunnusti itselleen puutteensa ja vetäytyi filosofiasta politiikan pariin. Poliittinen toiminta vankilatuomioineen vei lopulta Russellilta lehtorin viran ja maineen akateemisissa piireissä. Uran jälkipuoliskolla käydyt voimainkoetukset koituivat useimmiten Russellin tappioksi. Kun Whiteheadin ja muiden akateemisten tuki loppui, hieman päälle nelikymppisen Russellin ura ei enää koskaan palannut entiselleen. Russellin ura onkin hyvä esimerkki siitä, miten kollektiiviset toimijat tai niiden puuttuminen, Russellin tapauksessa kollegoiden tuen puute, voivat vaikuttaa akateemiseen uraan enemmän kuin henkilökohtainen yritys. Laiskaksi Russellia ei todellakaan voi moittaa, sillä hän julkaisi valtavan määrän kirjoja ja artikkeleita. Tosin suuri osa niistä oli akateemisten silmissä kelvotonta tekstiä. Russell kuitenkin sai nauttia suuren yleisön suosioista koko uransa ajan, sekä filosofian että politiikan toimijana. Kansansuosio ei kuitenkaan riittänyt kunnianhimoiselle Russellille, vaan hän haki lähes epätoivoisesti akateemisten hyväksyntää ja professorin virkaa. Itse hän antoi ymmärtää että haki virkoja vain turvatakseen taloutensa ja että tosiasiaassa hän halveksi akateemisten piirien ahdasmielisyyttä. Toiminta maailmanpolitiikassa yhtäältä kompensoi hänen kunnianhimoaan, toisaalta antoi mahdollisuuden maailmanparantamistyöhön, mutta silti haasteellinen ponnistelu abstraktien asioiden parissa veti Russellia puoleensa yhä uudestaan.

3. LUDWIG WITTGENSTEIN (1889–1951)

Ludwig Wittgenstein jatkoi Bertrand Russellin työtä ja toimi Cambridgen yliopiston professorina G.E. Mooren jälkeen. G.H. von Wright (1979, 13; 1982, 203–204) luonnehtii Wittgensteinia Ernst Machin ja Bertrand Russellin ohella loogisen positivismin isäksi; ajatussuunnasta ovat ammentaneet filosofisen logiikan, matematiikan perusteiden ja tieteenteorian tutkijat. Tämän kunnian Wittgenstein saa *Tractatus*-teoksensa ansiosta. Tie tieteen huipulle ei ollut kuitenkaan mutkaton.

Lähdeaineistoa neronakin pidetystä Wittgensteinista on ollut saatavilla poikkeuksellisen runsaasti myös suomeksi, eikä vähiten sen vuoksi, että yksi Wittgensteinin kirjallisen jäämistön toimeenpanija oli hänen oppilaansa Georg Henrik von Wright, joka on toimittanut useita Wittgensteinin kirjekokoelmia ja muita tekstejä. Pääasiallisina lähteinä Wittgensteinin elämäнкаarta tutkiessani olen käyttänyt Ray Monkin (1991) ja Brian McGuinnessin (1988) laatimia yksityiskohtaisia elämäkertoja, sekä Norman Malcolmin (1990) vuoden 1984 laitoksesta julkaistua suomennosta *Ludwig Wittgensteinin muistelma*, joka Malcolmin kirjoittaman muistelman ja Wittgensteinin Malcolmille kirjoittamien kirjeiden lisäksi sisältää Georg Henrik von Wrightin koostaman Wittgensteinin elämäkerran luonnoksen ja Wittgensteinin kirjeitä von Wrightille. Edellä mainittujen teosten lisäksi olen käyttänyt von Wrightin 1974 toimittamaa kirjekokoelmaa *Letters to Russell, Keynes and Moore*⁸⁴, von Wrightin toimittamaa, 1979 suomennettua Wittgensteinin *Yleisiä huomautuksia*, David Pinsentin päiväkirjoihin pohjautuvaa teosta: *A Portrait of Wittgenstein as a young man*, Allan Janikin ja Stephen Toulminin kulttuurihistoriallista analyysiä *Wittgenstein's Vienna* sekä David Edmondsin ja John Eidinovin vuonna (2002) suomennettua teosta *Wittgensteinin Hiilihanko. Selvitys kahden suuren filosofin kymmenminuuttisesta kiistasta*, tärkeimmät mainitakseni.

⁸⁴ Lähdeviittauksissa käytän kokoelmassa käytettyä numerointia: Wittgensteinin kirjeet Russellille (R + kirjeen numero), Keynesille (K+ kirjeen numero), Moorelle (M+ kirjeen numero).

Elämäkerta ja habitus–kenttäanalyysi

Lapsuus ja varhaiset opiskeluvuodet, kutsumuksen etsintää

Wittgenstein syntyi poikkeuksellisen vauraaseen ja kulttuurillisesti sivistyneeseen Wieniläisperheeseen, mikä loi edellytykset hankkia parasta mahdollista koulutusta ja muutoinkin kartuttaa kulttuurista ja sosiaalista pääomaa lapsuudesta alkaen. Perheen isälle, Karl Wittgensteinille tarjottiin aatelistarvoa, mutta hän kieltäytyi siitä. Perhe saattoi kuitenkin elää aatelisten tapaan ”palatsissaan” kuten kaupunkilaiset Wittgensteinien taloa kutsuivat. Karl oli teollisuusyrittäjä, jonka isä Hermann Christian Wittgenstein oli kerännyt omaisuutta erityisesti kiinteistökaupoilla. Karlin isoisä oli juutalainen Moses Maier, joka joutui vuoden 1808 asetuksen mukaan ottamaan käyttöön sukunimen, ja valitsi sen työnantajansa mukaan, siten hänestä tuli Wittgenstein. Hermann irtautui isänsä juutalaisesta uskosta, kääntyi protestantiksi kristityksi ja otti keskimmäisen nimensäkin korostaakseen eroaan juutalaisyhteisöstä. Hermann otti vaimokseen kauppiassuvusta tulevan Fanny Figdorin, jolla oli yhteyksiä kulttuuripiireihin, erityisesti muusikoihin. Hermannin ja Fannyn lapsista kasvoi luotettava lakimiesten, opettajien, tuomarien ja vastaavien ammattilaisten verkosto, johon suku saattoi aina turvautua. Karl ja hänen osittain juutalaista syntyperää oleva katolinen vaimonsa Leopoldine Kupelwieser puolestaan kastoivat lapsensa katoliseen uskoon. Leopoldine oli musikaalisesti poikkeuksellisen lahjakas ja Wittgensteinien palatsissa järjestettiin usein konsertteja, joihin kutsuttiin aikakauden kuuluisimpia muusikkoja, kuten Brahms ja Mahler. Suvulta periytyviksi wittgensteinilaisiksi luonteenpiirteiksi McGuinness (1988, 8–13) nostaa erityisesti isoisä Hermannille tyypillisen määrätietoisuuden ja velvollisuudentunnon, joka sai hänet tekemään kunnolla tehtävät, joihin hän ryhtyi. Muista piirteistä McGuinness mainitsee nopeuden ja hermostuneen energisyyden, joka oli erityisesti isoäiti Fannylta periytyvä ominaisuus ja ilmeni äkillisinä päätöksinä, kärsimättömyytenä, ja hätäisinä arvioina ystävien luotettavuudesta. Isä Karlilta puolestaan periytyi itsepäisyys ja riippumattomuuden tarve. (McGuinness 1988, 1–13; Monk 1991, 4–11.)

Kahdeksanhenkisen sisarusparven nuorinta, Ludwigia, ei heti lähetetty kouluun vaan hän sai opetusta neljätoistavuotiaaksi saakka kotona. Kotiopettajat olivat epäpäteviä eivätkä pojat isän mukaan oppineet mitään. Margarete sisarensa opastuksella Ludwig luki uskonnollis-filosofisia ja aikansa kulttuurikeskustelua käsitteleviä tekstejä sekä tieteen perusteita. McGuinnessin (1988, 34) mukaan Wittgenstein luki intensiivisesti palaten samaan teokseen tai teoksen osaan useita kertoja, mutta hänen lukemistonsa ei ollut kovin laaja-alainen. Varhaisista vaikuttajista mainittakoon fyysikot Ludwig Boltzmann ja Heinrich Hertz, filosofi Arthur Schopenhauer sekä wieniläisajattelija Otto Weininger. Muiden muassa heidät mainitaan muistikirjan listassa, jossa Wittgenstein (1979, 54–55) vuonna 1931 luettelee henkilöitä, joilta hän on saanut eniten vaikutteita. (Finch, 1995, 184–185.)⁸⁵ Hertziltä ja Boltzmannilta hän omaksui idean, että tiede oli mielen luoma kuva tai malli ja erityisesti Hertziltä (ks. McGuinness 1988, 39) hän lainasi perusajatuksensa filosofian tehtävästä: ”antaa ilmaisullemme sellainen muoto, että tietyt huolet (tai ongelmat) häviävät”. Kaunokirjallisuudesta tärkeimpiin vaikuttajiin kuului Goethe, jolta hän omaksui paitsi tyylin ja ajatuksen kirkkauden tärkeyden, myös halveksunnan akateemista opiskelua kohtaan ja asenteen, jonka mukaan edes auktoriteettien, kuten Newtonin, ajatuksiin ei tullut suhtautua kritiikkittömästi. Myös filosofi Schopenhauerissa häntä kiehoi elegantti kirjoitustapa ja halveksunta filosofian professorien ammattimaista filosofiaa kohtaan, mutta kuten von Wright (1982, 34) toteaa, Schopenhauerin tyyli ei näy Wittgensteinin teksteissä.⁸⁶ Kun Ludwig osoitti kiinnostusta käytännön taitoihin rakentamalla erilaisia kojeita, kuten yksinkertaisen ompelukoneen, hänet lähetettiin vuonna 1903 Linzin Realschuleen, joka oli

⁸⁵ Sekä H.L. Finchin (1995, 184–185) että G.H. von Wrightin (1979, 22–23) mukaan listan nimet ovat siinä järjestyksessä kuin Wittgenstein on heitä lukenut. Lista on kokonaisuudessaan seuraava: Ludwig Boltzmann *Populäre Schriften (Popular Writings)*, Heinrich Hertz *Principles of Mechanics*, Arthur Schopenhauer *Die Welt als Wille und Vorstellung (The World as Will and Idea)*, Gottlob Frege *Sinn und Bedeutung (Sense and Reference)*, Bertrand Russell *Principia Mathematica*, Karl Kraus *Die Fackel (The Torch)*, Adolf Loos (architect), Otto Weininger *Geschlecht und Charakter (Sex and Character)*, Oswald Spengler *Der Untergang des Abendlandes (Decline of the West)*, Piero Sraffa *Production of Commodities by Means of Commodities*.

⁸⁶ Sen sijaan arvostamansa filosofi Georg Christopher Lichtenbergin tyylin vaikutus Wittgensteiniin on paikoitellen hämmästyttävä (von Wright 1982, 34).

teknillisesti painottunut koulu eikä niin akateeminen kuin Wienin kymnaasi. (McGuinness 1988, 34–41, 44; Monk 1991, 4–8, 12–15, 19–26; von Wright 1990, 13–14.)

Ludwig ei ollut erityisen hyvä oppilas. McGuinness (1988, 52) arvelee, että koulumainen opiskelu ei sopinut Ludwigille tämän taustan ja temperamentin vuoksi. Taustalla McGuinness viittaa ilmiselvästi aristokraattisen elämän eristyneisyyteen, sosiaaliin suhteisiin, jotka rajoittuivat varsin pieneen yläluokkaiseen piiriin (vrt. Russellin lapsuus); Ludwigin saama kasvatus, elämäntapa ja intressit poikkesivat koulutovereiden vastaavista (ks. Janik & Toulminin 1973 ajankuva Habsburgin ajan Wienistä). Täydellisyyteen pyrkivän luonteensa vuoksi Ludwig halusi keskittyä ja syventyä asioihin, jotka häntä kiinnostivat, kouluopetus ei tähän luonnollisesti antanut mahdollisuuksia. Hän oli käytännöllinen eikä haalinut itselleen yleistietoa, vaan oli pikemminkin ongelmanratkaisija, joka syventyi yhteen ongelmaan kerrallaan jatkaen itsepintaisesti siihen saakka kunnes sai sen ratkaistua. Tämä piirre säilyi koko elämän. Ongelmat, joiden ratkaisemiseen hän tuli urallaan keskittymään, olivat kuitenkin abstrakteja, eivät teknisiä, kuten opiskeluvuosina. Deweyläisittäin on todettava, että insinööriopinnot harjaannuttivat Wittgensteinin lähestymään filosofisia ongelmia toisenlaisten, toimintaa korostavien, luontumusten kautta kuin jos hän olisi kulkenut filosofian opintoihin klassisen lukiokoulutuksen kautta ilman tekniikan opintoja.⁸⁷ Wittgenstein itse (ks. McGuinness 1988, 52) pitää nuoruusvuosien huonoa oikeinkirjoitustaitoaan syynä huonoon koulumenestykseen. Ludwig kuitenkin jatkoi Realschulen käytyään 1906 isänsä toiveiden mukaisesti insinööriopintoja teknillisessä korkeakoulussa Berliinissä, jossa hän suoritti tutkinnon keväällä 1908.⁸⁸ Pikkuhiljaa filosofia alkoi kuitenkin vetää yhä enemmän puoleensa ja jo Berliinissä, tarkemmin sanottuna

⁸⁷ Tämä toiminnan ensisijaisuuden korostaminen näkyy hyvin hänen viimeisiksi jääneissä kirjoituksissaan, jotka on julkaistu postuumisti teoksessa *Über Gewissheit* (suom. *Varmuudesta*).

⁸⁸ Isä halusi pojilleen insinööriopinnot tai liike-elämän koulutuksen ja pakotti vanhimman musikaalisen Hans poikansa liike-elämään vastoin tämän luontaisia kykyjä. Hans teki 26-vuotiaana itsemurhan. Kaksi muutakin Ludwigin neljästä veljestä teki itsemurhan eikä ajatus ollut Ludwigille itselleenkaan vieras. (McGuinness 1988, 27–28; Rodgers & Thompson 2005, 130.)

Charlottenburgissa, Ludwig aloitti päivätyt filosofiset muistiinmerkintänsä, tapa, jota hän jatkoi elämänsä loppuun saakka. Berliinistä hän siirtyi Manchesterin yliopiston tekniseen tiedekuntaan tutkimustyötä tekeväksi opiskelijaksi tähtäimessään oman lentokoneen suunnittelu ja rakentaminen. Berliinin ja Manchesterin vuodet olivat Wittgensteinille ristiriitaista etsimisen aikaa. Näinä vuosina hän kuitenkin löysi kutsumuksensa, ei tekniikasta vaan filosofiasta. (McGuinness 1988, 44–45, 51–56, 69; Monk 1991, 27–8, 33, 35; von Wright 1990, 14–15.)

Tie filosofian pariin kulki matematiikan kautta. Manchester oli ainakin teoriassa Wittgensteinille sopiva opinahjo, sillä tutkimusta tekeviä oppilaita oli vähän eikä heillä ollut tarkasti määriteltyä opinto-ohjelmaa, vaan he saattoivat ottaa esiin itseään kiinnostavia tutkimusongelmia. Vapaamuotoisuus juontui siitä, että opettajakunta oli tieteellisesti erityisen ansioitunutta, erikoisuutena useat itseoppineet omaperäiset tieteelliset lahjakkuudet, joilla oli aikaa opiskelijoilleen. Manchesterissa Wittgensteinin kerrotaan seuranneen professori J.E. Littlewoodin luentoja matemaattisen analyysin teoriasta, keskustelleen viikoittain opiskelutovereidensa kanssa matemaattisista ongelmista ja esittäneen matemaattisia yhtälöitä professori Horace Lambin ratkaistavaksi. Ainoa ystävä, jonka kanssa Wittgenstein työskenteli paljon, oli neljä vuotta vanhempi iloinen ja rauhallinen insinööri William Eccles, joka ymmärsi Wittgensteinia. Käänteentekevimmän vaikutuksen Wittgensteinin uraan Manchesterin vuosina kuitenkin teki Bertrand Russellin kirja *The Principles of Mathematics* ja sen liitteessä opiskelijoille heitetty haaste. Teoksen kantavin teema oli, että puhdas matematiikka perustui muutamille loogisille periaatteille, siten matematiikka ja logiikka eivät periaatteessa eronneet toisistaan. Lähes yhtä aikaa Russellin kanssa Gottlob Frege löysi logiikan ja matematiikan yhteyden ja perusteli sitä *Grundgesetze der Arithmetik* teoksessaan, jota Russell puolestaan ylisti kirjansa liitteessä. Russell kuitenkin huomasi Fregen käyttämässä ”luokka” käsitteessä paradoksin, jonka hän itse osin onnistui väistämään käyttäessään ”tyypin” käsitettä.⁸⁹ Kuten tiedämme, Russell ei ollut tyytyväinen omaan

⁸⁹ Ks. Russellin paradokseista alaviite 34. Paradoksi jäi ratkaisematta sekä Russellilta että Wittgensteinilta.

ratkaisuehdotukseensa ja hän oli pyytänyt logiikan opiskelijoita tutkimaan ongelmaa perusteellisesti. Wittgensteinia ratkaisematon paradoksi oitis kiehtoi ja hän otti tehtäväkseen ryhtyä selvittämään sitä. Huhtikuussa 1909 hän lähetti ensimmäisen ratkaisuehdotuksensa Russellin matemaatikkoystävälle Philip B.E. Jourdainille, joka puolestaan raportoi siitä Russellille. Kumpikaan ei hyväksynyt Wittgensteinin ehdotusta. (McGuinness 1988, 61–68; Monk 1991, 30–33; von Wright 1990, 15.)

Vielä pari vuotta Wittgenstein pysyi aeronautiikan parissa, mutta kypsytteli samalla filosofisia ajatuksiaan ja suunnitteli kirjaa filosofiasta. Syksyllä 1911 hän hylkäsi tekniikan opintonsa ja kävi Jenassa tapaamassa Fregeä keskustellakseen kirjasuunnitelmastaan. Fregeen hän ei tehnyt erityisempää vaikutusta, mutta sai tältä kuitenkin neuvon lähteä Cambridgeen opiskelemaan Russellin johdolla. Wittgenstein hakeutuikin hetimiten Russellin puheille saadakseen selville olisiko hänessä ainesta filosofiksi. Seuraavat neljä viikkoa Wittgenstein seurasi Russellin luentoja, keskusteli ja kiisteli. Russell kuvaili Wittgensteinia sanoilla itsepäinen ja uppiniskainen, väittelynhaluinen ja väsyttävä, hullu, muttei tyhmä. Wittgensteinin kysymykseen oliko hän täysin toivoton tapaus filosofiassa Russell vastasi ettei tiennyt, mutta luultavasti ei. Varmistuakseen asiasta Russell pyysikin Wittgensteinilta kirjallista tekstiä arvioitavaksi ja joululoman jälkeen sellaisen saatuaan totesi Wittgensteinin erittäin hyväksi, paljon paremmaksi kuin hänen englantilaiset oppilaansa ja arveli tämän voivan vielä saada aikaan jotakin merkittävää. Wittgenstein hyväksyttiin jo 1. helmikuuta 1912 Trinity Collegen jäseneksi, mutta virallisen, edistyneen opiskelijan statuksen hän sai vasta saman vuoden kesäkuussa ja tuolloin Russell nimettiin hänen ohjaajakseen (McGuinness 1988, 97).⁹⁰ Russell oli tuolloin jo julkaissut pääteoksensa ja hänen tieteellinen uransa oli hiljalleen kääntymässä laskuun; omien sanojensa mukaan hän odotti filosofiselle työlleen jatkajaa. (McGuinness 1988, 73–76, 88–97; Monk 1991, 35–42; von Wright 1990, 16.)

⁹⁰ Monkin (1991, 42) mukaan Russell nimettiin Wittgensteinin ohjaajaksi jo 1. helmikuuta.

Uran kannalta ratkaiseva yhteydenotto Russelliin sattui hyvään aikaan siksi, että Russell haki työlleen jatkajaa, mitä Wittgenstein ei vielä tuolloin tiennyt. Hakeutuminen maailmankuulun filosofin puheille kertoo Wittgensteinin vankasta itseluottamuksesta, varsinkin kun hän matkusti ennalta sopimatta tapaamaan Russellia. Wittgenstein oli elänyt kulttuuripiireissä lapsesta saakka eikä luultavasti sen vuoksi arastellut vaikutusvaltaisiakaan henkilöjä. Itseluottamusta lienee vahvistanut intuitio siitä, että filosofia oli hänen todellinen intohimonsa. Palava kiinnostus filosofiaan sai sisaren mukaan Wittgensteinin suunnittelemaan ensimmäistä kirjaansa ”jatkuvan, sanoinkuvaamattoman, melkeinpä patologisen kiihkeyden vallassa” (McGuinness 1988, 74; Monk 1991, 35). Merkillepantavaa oli se vakavuus, millä Wittgenstein suhtautui pääaineensa valintaan, eli tarve saada ensin varmuus siitä, että hän oli todella lahjakas. Wittgenstein pelkäsi toimivansa vastoin velvollisuudentuntoaan jos tulisi uhranneeksi elämänsä alalle, jolle hänen kykynsä eivät riittäisi. Tuon habituksen ominaispiirteen hän oli luultavasti omaksunut kasvaessaan musikaalisesti erityislahjakkaiden veljiensä parissa ja siksi hän itsekin pyrki löytämään oman kutsumuksensa, jossa voisi tehdä parhaansa, ellei sitten kyse ollut pelkästään isoisältä periytyneestä luonteenpiirteestä. Myös isän toive nähdä poika insinöörinä teki varmasti Ludwigin valinnasta vaikeamman (McGuinness 1988, 93).

Mihaly Csikszentmihalyin (1997, 43–44) mukaan kenttä vaikuttaa uuden tiedon luomiseen kolmella tavalla. Ensinnäkin, kenttä voi olla luonteeltaan joko reaktiivinen (reactive) tai proaktiivinen (proactive). Proaktiivinen kenttä vaatii ja kannustaa luovaa henkilöä luomaan uutta, reaktiivinen ei. Toiseksi, uutuuksia voidaan kentällä seuloa joko tiheällä tai harvalla seulalla; mitä konservatiivisempi ala sitä tiheämpää seulaa käytetään. Kolmanneksi, asiantuntijakentän yhteydenpitokanavat ja suhteet muuhun yhteiskuntaan vaikuttavat siihen, kuinka hyvin uudet ideat otetaan käyttöön. Logiikan kysymyksissä portinvartijana toimiva Russell kannusti oppilaitaan tarttumaan häneltä ratkaisematta jääneisiin ongelmiin ja etsimään niihin parempia vastauksia, siten kenttää voidaan pitää proaktiivisena. Totuuksiin ja varmuuteen nojaavaa logiikkaa (tieteenalana) ja Russellia sen ehdottomuutta rakastavana asiantuntijana voidaan toisaalta pitää konservatiivisina. Russell

tuli auktoriteetin asemassaan käytännössä vaikuttamaan paljonkin siihen, miten Wittgensteinin työ otettiin vastaan. Wittgensteinin lähtökohdat menestykselliselle uralle näyttivät olevan kaiken kaikkiaan suotuisat, hänellä oli sekä kulttuuripääomaa että rahaa, älyä, rohkeutta ja aitoa innostusta, joilla hän selvitti tiensä Cambridgeen. Kenttä oli avoin uusille tieteellisille oivalluksille ja uran eteneminen saattoi alkaa tunnetun ohjaajan suojissa (ks. ohjaajan merkityksestä Bourdieu 1988).

Cambridge ja Norja, vuodet ennen sotaa

Wittgenstein opiskeli Russellin mukaan niin nopeasti, että oppi jo ensimmäisen lukukauden aikana kaiken mitä Russell saattoi opettaa ja enemmänkin. Arvostettu loogikko W.E. Johnson sen sijaan totesi heti ensimmäisellä tapaamisella, ettei hän pystynyt opettamaan Wittgensteinia, koska tämä esitti koko ajan omia vastaväitteitään, ja että pikemminkin Wittgenstein opetti häntä. Wittgenstein puolestaan oli sitä mieltä, ettei Johnsonilla ollut hänelle mitään opetettavaa. Huolimatta logiikkaa koskevista erimielisyyksistä Johnson ja Wittgenstein pysyivät muuten hyvissä väleissä. Wittgenstein jopa järjesti nimettömänä taloudellisista ongelmista kärsivälle Johnsonille apurahan, jotta tämä voisi tehdä tutkimustaan kuten kuka tahansa vakavasti otettava ajattelija, tarvitsematta turvautua opetuksesta ja julkaisemisesta saataviin ansioihin. G.E. Moore, jonka luentoja Wittgenstein seurasi, piti Wittgensteinia älykkäänä eikä paheksunut tämän taipumusta kiivaaseen väittelyyn. Myös Russell ihaili Wittgensteinia aluksi lähes rajattomasti ja uskoi tämän löytävän vastaukset häneltä itseltään ratkaisematta jääneisiin ongelmiin kuten ”mitä on logiikka”. Russell näki Wittgensteinissa saman intohimon teoreettisiin kysymyksiin kuin mikä hänessä itsessään oli, mutta monin verroin suuremman; Russell sanoi näyttävänsä pelkältä lumipallolta verrattuna Wittgensteiniin, joka oli kuin lumivyöry. Hän piti Wittgensteinia täydellisenä esimerkkinä nerosta, joka oli intohimoinen, syvämietteinen, syvästi tunteva ja dominoiva. Kirjeessään Ottolinelle toukokuussa 1912 Russell jopa suunnitteli viisivuotisen lehtorinvirkansa päätyttyä jättävänsä tehtävän Wittgensteinille, sillä hän ei enää itse ollut

kiinnostunut logiikasta ja filosofiasta. Wittgensteinista oli tullut hänelle kuin oma poika, jota hänellä ei ollut. (McGuinness 1988, 84, 88–89, 92–95, 98–99, 103–104; Monk 1991, 42–43, 54.)

Jo ensimmäisen lukukautensa lopussa, keväällä 1912, Wittgenstein tunsu voivansa kertoa ohjaajalleen suoraan, mistä hän tämän työssä piti ja mistä ei. Vuoden 1912 kesälukukauden alussa Russell alkoi jopa itse hakea Wittgensteinilta mielipidettä ja luetutti tällä tekstejään. Kumpikin näytti nauttivan keskinäisistä keskusteluista ja molemmat ottivat vaikutteita toisiltaan. Tuolloin Russell kertoi Wittgensteinin sisarelle että odotti hänen veljeltään seuraavaa suurta askelta filosofiassa. Russell kertoo tutustumisen Wittgensteiniin olleen yksi elämänsä suurimmista seikkailuista, Wittgenstein puolestaan totesi viettäneensä elämänsä onnellisimmat hetket Russellin huoneessa (McGuinness 1988, 99–100; Monk 1991, 45). Välillä Wittgenstein kritisoi Russellin kirjoituksia ankarasti, mutta ei vielä tässä vaiheessa aiheuttanut suoranaista välirikkoa. Russell puolestaan kritisoi Wittgensteinia siitä, ettei tämä kirjoittanut ajatuksiaan, vaan yritti ratkaista ne ensin täydellisesti. Russell varoitti, että tuollaisella asennoitumisella hän ei koskaan saisi tutkintoaan eikä voisi opettaa. Kesällä 1913 Wittgenstein vaikutti ratkaisevasti Russellin kehitykseen filosofina kritisoimalla tämän tieteenteoriaa käsittelevää artikkelia siten, ettei Russell enää uskonut kykenevänsä kirjoittamaan perustavaa laatua olevista filosofisista ongelmista, kuten logiikasta. Vuodesta 1913 Wittgenstein ja Russell työskentelivät eri aiheiden parissa, Russell oli luovuttanut logiikan Wittgensteinille ja loi itse 'uutta tiedettään'. (McGuinness 1988, 115–116, 130, 135, 174–176; Monk 1991, 44–47, 55, 63, 71, 80–81.) Luontumus, jolla Wittgenstein nujersi kaikki opettajansa, oli sinnikäs väittely. Mistään ei käy selville, miten tuo tapa oli kehittynyt, mutta suuren sisarusparven nuorimpana Ludwig oli todennäköisesti joutunut etsimään keinoja, joilla pitää puolensa.

Ensimmäisten Cambridgen lukukausien työskentelystä tiedämme Wittgensteinin ystävän, David Pinsentin päiväkirjojen pohjalta, että Wittgensteinilla oli useimmiten tapana työskennellä aamuisin pari tuntia ja muutama tunti iltapäivisin lounaan jälkeen. Pitkän lounaan lisäksi työpäivän

usein katkaisivat kävely- ja ratsastusretket, joskus myös tenniksen peluu; illat kuluivat konserteissa, pianoa soittaessa, luennoilla ja keskustelutilaisuuksissa Russellin työhuoneessa sekä filosofien Moral Sciences Clubissa. Wittgenstein hyväksyttiin myös Cambridgen tiede-eliitin The Apostles -seuraan, mutta hän huomasi pian ettei pitänyt sen ilmapiiristä. Wittgenstein harrasti myös psykologiaa ja teki laboratoriossa kokeita David Pinsentin kanssa. Paitsi vapaa-aikaa, Pinsent kuvasi päiväkirjoissaan myös Wittgensteinin hidasta, asteittain kehittyvää työtä, sitä miten uusi idea on johtanut vuorostaan uuteen ideaan ja niin edelleen. (McGuinness 1988, 123–126, 143–151; Monk 1991, 66–68, 77–78, 86, Pinsent 1990, 3–5, 37, 44, 54, 58–60, 68–69, 71, 85; von Wright 1991, 17.)

Alkusyksyllä 1913 Wittgenstein teki ensimmäisen matkansa Norjaan. McGuinness (1988, 165) toteaa, että muistikirjojen merkinnät ja lomien jälkeiset ”ideapurkaukset” viittaavat siihen, että yleensä Wittgenstein löysi uudet näkökulmansa ollessaan erossa kollegoistaan. Keskusteluyhteys oli kuitenkin Wittgensteinille tärkeä siinä vaiheessa kun hän yritti muotoilla tuloksiaan täsmällisesti. Norjasta Wittgenstein haki nimenomaan työrauhaa, vaikka ottikin ystävänsä David Pinsentin mukaan. Ennen matkaa Wittgenstein selitti sekä Russellille että Whiteheadille uusimman työnsä logiikan alalla. Pinsentin (1990, 60) päiväkirjan mukaan molemmat olivat innostuneita; *Principia Mathematican* ensimmäinen osa piti mitä luultavimmin kirjoittaa näiden löydösten jälkeen uusiksi ja Wittgenstein saattaisi itse kirjoittaa sen ensimmäiset yksitoista lukua.⁹¹ Wittgenstein (1974, R. 16) kirjoitti Russellille Norjasta kertoen pohtivansa tyyppiteoriaa, muttei aikonut kirjoittaa mitään ennen kuin löytäisi asiaan jonkinlaisen ratkaisun. Vähän ennen paluutaan Cambridgeen Wittgenstein (1974, R. 17) kirjoitti haluavansa tavata Russellin mahdollisimman pian, jotta voisi selittää mitä oli saanut tähän mennessä aikaan. Wittgenstein oli vasta 24-vuotias, mutta uskoi kuolevansa ennen kuin ehtisi julkaista ajatuksiaan ja ehdotti, että hän voisi tehdä Russellia varten muistiinpanoja tämän läsnä ollessa. Pinsentin (1990, 75) mukaan vain kolmea

⁹¹ Monk (1991, 84) viittaa samaan Pinsentin päiväkirjamerkintään päätellessään Russellin ja Whiteheadin olleen samaa mieltä siitä, että *Principia Mathematican* ensimmäinen osa tulisi kirjoittaa uudelleen. Pinsent ei kuitenkaan missään kohtaa kirjoita kenen idea uudelleenkirjoitus oli.

päivää ennen Wittgensteinin kirjettä Russellille kävi ilmi, että Wittgenstein oli kuin olikin jo kirjoittanut paljon, mutta kirjoitukset eivät hänen mukaansa olleet vielä siinä määrin valmiita, että ne olisivat olleet ulkopuolisille ymmärrettäviä. Varsinkaan Wittgensteinin käyttämät metodit, jotka Pinsent (1990, 75) mukaan olivat merkittävämpiä kuin itse tulokset, eivät aukeaisi keskeneräisistä kirjoituksista. Tuolloin Wittgenstein toistuvasti arveli kuolevansa muutaman vuoden sisällä, mutta tuona kyseisenä päivänä hän arvioi elinajakseen vain kaksi kuukautta (Pinsent 1990, 75). Russell ja Wittgenstein tapasivatkin pian, jolloin syntyivät ensimmäiset kirjalliset muistiinpanot Wittgensteinin työstä — myöhemmin julkaistu *Notes on Logic* — jotka koostuvat pikakirjoittajan muistiinpanoista ja konekirjoituksesta, jonka Wittgenstein saneli tapaamisen jälkeen. (Monk 1991, 84, 92.)

Ratkaisematta oli vielä monia kysymyksiä ja Wittgenstein kaipasi työrauhaa. Hän oli vakuuttunut siitä, ettei voisi keskittyä kunnolla tutkimukseen Englannissa, sillä hän oli myös lupautunut pitämään luentosarjan filosofiasta Working Men's Collegessa Lontoossa. Koska logiikan perusteet oli perin pohjin selvitettävä eikä puolinaisella tutkimuksella olisi mitään arvoa, hän palasi vielä samana syksynä Norjaan, nyt yksin ja mahdollisimman kauas sivilisaatiosta. (McGuinness 1988, 186–190; Monk 1991, 89–90; Pinsent 1990, 85.) Wittgenstein (1974, R. 23) kirjoitti Russellille olevansa vakuuttunut siitä, ettei tulisi julkaisemaan mitään koko elinaikanaan, mutta halusi kuolemansa jälkeen Russellin julkaisevan sen nimenomaisen päiväkirjansa, jossa hän kirjoittaa logiikan ongelmista. Vuosi oli tuottelias, joskin masennus ja hulluuden pelko välillä keskeyttivät intensiivisen työn. Varsinkin joululoma Wienissä ahdisti häntä; Wittgenstein (1974, R. 25) kirjoitti Russellille, ettei ollut aiemmin tiennyt ”miltä tuntuu olla vain askeleen päässä hulluudesta”.

Tammi–helmikuussa 1914 Wittgenstein (1974, R. 26) ilmoitti, ettei hän enää kirjoittaisi Russellille eikä tulisi tätä tapaamaan, sillä he olivat liiaksi eri mieltä tietyistä asioista. Wittgenstein halusi ’tehdä eron rauhanomaisesti’. Russell kuitenkin vastasi kirjeeseen, eikä Wittgenstein (1974, R. 27) puolestaan voinut olla kirjoittamatta takaisin Russellille. Uudestaan

Wittgenstein painotti seikkaa, että heidän riitansa syntyivät syvästä erimielisyydestä, että heillä oli täysin eri ihanteet, eivätkä he koskaan voisi puhua arvoista loukkaamatta toisiaan. Wittgenstein ehdotti, että he voisivat jatkaa ystävyyttään rajoittamalla kommunikaationsa koskemaan työnsä edistymistä, terveydentilaansa ja muita vastaavia asioita, mutta välttäisivät kaikkia arvoarvostelmia. Täydellistä välirikkoa ei tälläkään kertaa tullut, mutta ystävyys ei ollut enää entisensä. Tapaus vaikutti siten, että tästedes Wittgenstein kääntyi G.E. Mooren puoleen halutessaan keskustella työstään, josta oli tarkoitus tehdä kandidaatintutkinto (BA). (McGuinness 1988, 194–196; Monk 1991, 99–103.)

Maaliskuun lopulla Moore vieraili Norjassa, missä Wittgenstein saneli hänelle logiikkaa. Wittgensteinin mukaan uudet muistiinpanot olivat huomattavasti edistyneempiä kuin aiemmat Russellille sanellut. Ne eivät kuitenkaan sellaisenaan kelvanneet kandidaatintutkielmaksi, koska työstä puuttuivat sekä johdanto että lähteet, eikä muistiinpanoista käynyt ilmi mitkä osat olivat Wittgensteinin oman ajattelun tuotosta ja mitkä perustuivat muiden työhön. Wittgenstein (1974, M. 8) raivostui Moorelle koska katsoi tämän syyksi sen, ettei hänen kohdallaan voitu tehdä poikkeusta mokomien muotoseikkojen takia. Moore puolestaan loukkaantui Wittgensteinin syytöksistä kovin, eikä vastannut Wittgensteinille edes tämän kuukautta myöhemmin Wienistä lähettämään anteeksipyynnönsävyiseen kirjeeseen. Tapauksen jälkeen Wittgenstein uupui eikä jaksanut kirjoittaa logiikkaa, vaan rakensi sen sijaan taloa Skjoldeniin, Sogne-vuonoon kauas muusta ihmisasutuksesta. Kirjeenvaihto Mooren ja Wittgensteinin välillä jatkui vasta viisitoista vuotta myöhemmin. Wittgenstein viipyi Norjassa seuraavaan kesään, ensimmäisen maailmansodan syttymiseen saakka, kirjoittaen tekstejä logiikasta, joista tuli aikanaan osa *Tractatus*-teosta. (McGuinness 1988, 197–203; Monk 1991, 101–105.)

Pesäero opettajiin oli väistämätön osoitus Wittgensteinin omaperäisestä, uudenlaisesta ajattelusta. Mutta Wittgensteinkin tarvitsi tukijoita ja turhautui, kun kukaan ei kyennyt ymmärtämään hänen työtään, ei edes Russell. Wittgenstein tiesi hyvin, etteivät hänen kirjoituksensa vielä olleet riittävän

selkeitä julkaistavaksi, mutta koska Wittgenstein ymmärsi oman ajattelunsa arvon, hän erehtyi luulemaan, että kandidaatintutkielmaa koskevat muotovaatimukset, joita hänen käsikirjoituksensa ei täyttänyt, eivät koskisi häntä. Vaikka Wittgensteinin lahjakkuus oli havaittu, häneltäkin odotettiin akateemisten pelinsääntöjen noudattamista. Sitä Wittgenstein ei voinut ymmärtää ja urakehitys pysähtyi heti alkuunsa.

Bourdieu (1975, 23) mukaan yksi tieteen kentän erityispiirteistä on, ettei erottautuminen jo tunnustusta saaneista edeltäjistä yksinomaan riitä menestykseen, vaan tieteentekijän täytyy täydentää (integrate) oppi-isiensä ja kilpailijoidensa työtä siinä määrin, että tuloksena on kokonaan uusi, aiemmat päihittävä tieteellinen konstruktio. Wittgensteinin ja hänen oppi-isiensä välisellä kandidaatintutkielmaa koskeneella konfliktilla olisi voinut olla pahemmat seuraukset, jos Wittgenstein olisi halunnut tiiviimmin seurata opettajiensa jalanjalkia akateemisella kentällä; hän kuitenkin vetäytyi Norjaan yksinäisyyteen eikä halunnut jäädä Cambridgeen. Vaikka Wittgenstein pyrki etsimään vastauksia Russellilta ja Fregeltä ratkaisematta jääneisiin kysymyksiin ja siten täydentämään ja ylittämään oppi-isiensä saavutukset, hän ei suostunut koskaan sisäistämään akateemisen maailman tapoja ja sääntöjä, vaan yritti asettua tieteen kentälle omilla ehdoillaan. Valtavirrasta poiketen hän ei halunnut sen enempää edesmenneiden kuin oman aikakautensa ajattelijoiden vaikuttavan itseensä eikä siten pitänyt tarpeellisena lukea edes filosofian klassikkoja. Muistikirjasta vuodelta 1929 on seuraava lausahdus: ”On hyvä, että en anna muiden vaikuttaa itseeni!” (Wittgenstein 1979, 31) Sen sijaan ne muutamat ajattelijat, joilta hän tunnusti saaneensa vaikutteita (ks. alaviite 85), olivat hänelle tärkeitä. Wittgenstein ei pitänyt filosofiaa historiallisena jatkumona, jossa nykyhetki edustaa kehittyneintä ajattelua (Finch 1995, 183). Ajatukseen, että tieto rakentuu edellisten sukupolvien työlle, liittyy olennaisesti käsitys tiedon kumuloitumisesta. Wittgensteinin geometriseksi kutsuttu ajattelutapa perustui pikemminkin tiedon karsimiselle. Sen mukaan filosofisen ajattelun kehitys oli kuin vuoren huipulle kiipeämistä, ajatusten kirkastumista ja kiteytymistä. Hänen omat tekstinsä rakentuivat samalla tavoin tiivistyksen laajoista muistiinpanoista kiteytyneiksi lopputuloksiksi. Toisin kuin empiiristen tieteiden harjoittajat, Wittgenstein ei

niinkään halunnut kartuttaa kumuloituvaa tietovarantoa, vaan piti päämääränään filosofisten ongelmien selvittämistä ja siten niiden poistamista (Glock 2001, 211, 213–214).

Rintamalla ja kansakoulunopettajana

Elokuussa 1914 Wittgenstein liittyi vapaaehtoisena Itävalta-Unkarin armeijaan, lähteäkseen Venäjää vastaan julistettuun sotaan. William Jamesin teoksen *Varieties of Religious Experience* lukeneena Wittgenstein uskoi, että kuoleman kohtaaminen sankarillisesti kehittäisi häntä henkisesti.⁹² Hän toivoi koko persoonallisuutensa muuttuvan sodassa. Henkinen muutos kiehtoi häntä nyt enemmän kuin logiikan ongelmat. Kirjeessään Russellille kesällä 1914 Wittgenstein (1974, R. 29) ilmaisi ristiriitaista olotilaansa seuraavasti: ”Jokin sisälläni kiehuu lakkaamatta, kuin geysirin pohjalla, ja toivon, että se joskus purkautuu kerralla ulos, jotta voin tulla eri ihmiseksi. [...] kuinka voin olla loogikko ennen kuin olen ihminen! Tärkeintä on tehdä tilit selväksi itseni kanssa!” (McGuinness 1988, 210–211; Monk 1991, 110–112.)

Wittgensteinin olot rintamalla sodan alkuaikoina olivat suhteellisen rauhalliset ja hän pystyi kirjoittamaan. Kirjeessä, jonka Russell sai Wittgensteinilta tammikuussa 1915, Wittgenstein (1974, R. 30) kertoo kirjoittamastaan uudesta käsikirjoituksesta, jonka hän toivoo voivansa selittää Russellille palattuaan. Wittgenstein uskoi jälleen optimistisesti, että ennemmin tai myöhemmin joku vielä ymmärtäisi hänen kirjoituksensa. Kirjeessä mainittu käsikirjoitus, jota hän kirjoitti sodan alkuvuosina, käsitteli logiikkaa ja sai aikanaan G.E. Mooren ehdotuksesta nimekseen *Tractatus Logico-Philosophicus* (*Logisch-philosophische Abhandlung, loogis-filosofinen tutkielma*). *Tractatus* on synteesi totuusfunktioiden teoriasta (looginen totuus

⁹² Otto Weiningerilta Wittgenstein omaksui elämänohjeen, jonka mukaan arvokkaan elämän ainoat vaihtoehdot olivat nerous tai itsemurha. Rodgersin ja Thompsonin (2005, 133) mukaan Wittgenstein oli toivonut että kuolema taistelussa säästäisi hänet itsemurhalta. Wittgensteinin itseinho johtui siitä, ettei hän pystynyt tukahduttamaan homoseksuaalisuuttaan. Wittgenstein kuitenkin selviytyi sodasta hengissä jatkamaan monin tavoin normaalista poikkeavaa, ristiriitojen sävyttämää elämäänsä, eikä tehnyt itsemurhaa.

= tautologia) ja ideasta, että kieli on todellisuuden kuva. Näiden teorioiden pohjalta on syntynyt kirjan kolmas osatekijä, oppi siitä mitä ei voi sanoa, vaan ainoastaan osoittaa. Viimeksi mainitun opin tarkoituksena oli tehdä tyyppiteoria tarpeettomaksi. Kielen kuvateorian Wittgensteinin kerrotaan keksineen rintamalla lukiessaan sanomalehdestä juttua eräästä oikeudenkäynnistä, jossa auto-onnettomuutta demonstroitiin kaaviokuvan avulla. Hänen mielestään kaaviota voitiin pitää propositiona, sillä kaaviossa autojen ja ihmisten kuvat vastasivat todellisuutta ja ilmaisivat asioiden kulkua, aivan kuten kielessä lause (propositio) kuvaa asioita. Wittgenstein päätti kääntää analogian toisin päin. Hän ajatteli, että lause toimii mallina tai kuvana asiaintilasta lauseen osien ja maailman välisen vastaavuuden nojalla. Lauserakenne ei merkitse, vaan kuvaa loogisesti mahdollista todellisuuden elementtien yhdistelmää.⁹³ (Monk 1991, 112, 117–118; von Wright 1990, 18–19.)

Sota muutti Wittgensteinia henkisesti, kuten hän oli toivonut. Tavalleen uskollisena Wittgenstein suhtautui sotaankin velvollisuudentuntoisesti ja yritti aina tehdä parhaansa; hän koki taisteluja, haavoittui lievästi ja sai useita mitaleja toimiessaan urhoollisesti eri rintamilla. Sodan vaikutukset ja kuoleman läsnäolo näkyivät Wittgensteinin työssä siten, että logiikka sai rinnalleen uskonnollis-mystisiä aineksia. Näitä vaikutteita hän sai Tolstoin eettisistä ja uskonnollisista teksteistä, William Jamesilta sekä evankeliumeista. Myös Dostojevskin kristillishenkinen *Karamazovin veljekset* oli mukana rintamalla ja siitä Wittgenstein osasi useita pätkiä ulkoa. Rintamatovereilla ei Paul Engelmanna lukuun ottamatta ollut mainittavaa vaikutusta Wittgensteinin filosofiseen elämään. Wittgenstein teki työnsä yksin. Viiden vuoden aikana (elokuusta 1914 elokuuhun 1919) kontaktit kollegoihin kutistuiivat muutamiin kirjeisiin, joista viimeinen ennen pitkää taukoa oli Russellille lokakuussa 1915 lähetetty kirje, jossa Wittgenstein (1974, R. 32) kertoo tiivistävänsä tutkimustensa tuloksia teesimuotoiseen käsikirjoitukseen, ja toivoo Russellin etsivän käsikirjoituksen käsiinsä ja julkaisevan sen, jos hän ei selviytyisi sodasta. Myöhemmin, sodan edetessä etulinjassa taistellut, Wittgenstein ei ollut yhteydessä edes Russelliin eikä kirjoittanut mitään

⁹³ Ks. eri versioita idean synnystä: Malcolm (1990, 89) ja von Wright (1990, 18).

mullistavaa logiikasta, vaan pääasiassa huomioita etiikasta, estetiikasta, sielusta ja elämän tarkoituksesta, jotka heijastelivat hänen toivomaansa henkistä muutosta. Uudet muistiinpanonsa hän liitti *Tractatuksen* loppuun laajentaen työnsä 'logiikan perusteista maailman olemukseen'. McGuinnessin (1988, 245) mukaan tällöin Wittgensteinin filosofia ja sisäinen elämä yhtyivät. Näissä eettisissä teksteissä tahdosta ja itsestä Wittgensteinin listassaan mainitseman Schopenhauerin vaikutus on suurimmillaan. (McGuinness 1988, 220–222, 229, 235–236, 244–245, 263; Monk 1991, 133–134, 137–144; von Wright 1990, 20.)

Elokuussa 1916 Frege ehdotti Wittgensteinille tieteellistä keskustelua kirjeenvaihdon muodossa, mutta Wittgenstein ei jostain syystä vastannut ehdotukseen. Monk (1991, 147) arvelee tarjouksen tulleen liian myöhään. Wittgenstein oli jo löytänyt tarvitsemansa keskusteluyhteyden ja kuuntelijan wieniläisestä arkkitehdista Paul Engelmannista. Wittgenstein tutustui Engelmanniin ja tämän nuoriin ystäviin sotilaskoulutusjaksollaan Olmützissa; yhteys 'Olmützin piiriin' säilyi sodan jälkeenkin ja monet heistä autoivat tuolloin Wittgensteinia erilaisissa käytännön asioissa lakimiehenä, insinöörinä, arkkitehtina (McGuinness 1988, 246–253). Elokuussa 1918 Wittgenstein (1974, R. 35, ks. myös McGuinness 1988, 264–267) sai vihdoin *Tractatuksen* valmiiksi ja lähetti käsikirjoituksen Karl Krausia julkaisseelle Jahoda kustantajalle, joka ei kuitenkaan pystynyt julkaisemaan teosta 'teknisistä syistä'. Lokakuussa Wittgenstein joutui italialaisten vangiksi eikä päässyt takaisin Itävaltaan ennen kuin elokuussa 1919.⁹⁴ Hän kuitenkin onnistui lähettämään käsikirjoituksensa Russellille. Oman kopionsa käsikirjoituksesta saivat myös Frege ja Engelmann. Wittgenstein sai puolestaan Russellin uusimman kirjan *Introduction to Mathematical Philosophy*, joka Russellin mukaan on saanut vaikutteita Wittgensteinilta. Kirja vahvisti Wittgensteinin aavistuksen siitä, ettei Russell tulisi ymmärtämään hänen tuoreinta työtään. Kesäkuussa 1919 lähettämässään kirjeessä Russellille Wittgenstein (1974, R. 36) ilmaisee 'palavan halunsa' saada käsikirjoitus julkaistua, muttei usko tämän ymmärtävän käsikirjoitusta, kuten ei ollut ymmärtänyt aiempiakaan Wittgensteinin muistiinpanoja. Fregen

⁹⁴ Laajempi kuvaus Wittgensteinin vankeusajasta ks. McGuinness (1988, 268–277).

kommentit kirjasta koskivat lähinnä kielen ja terminologian epäselvyyttä, mistä Wittgenstein päätteli, ettei Frege ollut ymmärtänyt sitä lainkaan. Näin Russell kuitenkin jäi ainoaksi oljenkorreksi. Wittgenstein (1974, R. 37) halusi tavata Russellin pian vankeudesta päästyään ja selittää teoksen hänelle. (Monk 1991, 147–159, 163–164; von Wright 1990, 19.) Vaikka Wittgenstein (ks. Monk 1991, 153) kertoo *Tractatuksen* esipuheessa sekä Fregen että Russellin stimuloineen hänen ajatuksiaan, työ oli jo erkaantunut Russellin ja Fregen logiikasta siinä määrin, ettei Frege sen enempää kuin Russellkaan Wittgensteinin mukaan kyennyt ymmärtämään valmista käsikirjoitusta. Collins (1998, 715) pitää *Tractatuksessa* julkaistua ’oppia siitä mitä ei voida sanoa, vaan ainoastaan osoittaa’ Wittgensteinin tärkeimpänä askeleena ’Russellin perintöä’ vastaan.

Kirjassaan *Wittgenstein's Vienna* Allan Janik ja Stephen Toulmin (1973) esittävät erilaisen tulkinnan Wittgensteinista ja erityisesti *Tractatuksesta*. Siinä he väittävät, että brittiloogikot ovat aina ymmärtäneet Wittgensteinin ja *Tractatuksen* merkityksen liian kapea-alaisesti, logiikan näkökulmasta. *Tractatus* tulisi sen sijaan nähdä eettisenä tutkielmana, kuten itävaltalaiset sen näkevät ja Wittgenstein omaa kulttuuriaan heijastavana insinöörikoulutuksen saaneena wieniläisajattelijana, jolla oli vankka teoreettisen fysiikan tuntemus. Wittgensteinin lähtökohta *Tractatuksen* kirjoittamiseen ei Janikin ja Toulminin (1973) mukaan lähtenyt tarpeesta selvittää kielen ja filosofisen logiikan teknisiä ongelmia, vaan oli pyrkimystä Wittgensteinia jo nuoruusvuosista saakka kiinnostaneiden ongelmien ratkaisuun. Teos oli Janikin ja Toulminin (1973, 167–201) oletusten mukaan Wittgensteinin vastaus Fritz Mauthnerin epäonnistuneeseen yritykseen laatia yleinen filosofinen kielen kritiikki (Sprachkritik). Heidän mukaansa Wittgenstein pyrki rakentamaan mallin kielen teoriasta yhdistämällä Hertzin ja Boltzmannin fysiikkaa Kierkegaardin ja Tolstoin etiikkaan ja soveltamalla Fregen ja erityisesti Russellin logiikan metodeja.

Palataksemme Wittgensteinin elämään, syksyllä 1919 hän päätti kirjoittautua opettajankoulutuslaitokseen, koska uskoi käyttäneensä filosofian tarjoamat mahdollisuudet loppuun. Hän myös halusi olla täysin riippumaton perheestään

ja luovutti isältään saamansa suuren perinnön sisarilleen. Joulukuussa Russell ja Wittgenstein vihdoinkin tapasivat Haagissa, missä he kävivät käsikirjoituksen läpi rivi riviltä ja Wittgensteinistä alkoi tuntua siltä, että ehkä vihdoinkin joku ymmärsi. Leipziginlainen Reclam kustantamo lupautui julkaisemaan teoksen jos Russell kirjoittaisi siihen johdannon. Kun Russellin englanniksi kirjoittama johdanto käännettiin saksaksi, sen sisältö muuttui niin paljon, ettei Wittgenstein voinut enää hyväksyä sitä. Ilman Russellin johdantoa Reclam ei puolestaan suostunut julkaisemaan teosta. Wittgenstein ei jaksanut enää tehdä asialle mitään, mutta koska myös Russell halusi nähdä Wittgensteinin kirjan julkaistuna tämä pyysi Wittgensteinilta luvan yrittää julkaista teos Englannissa, mikä onnistuikin, mutta vasta monien yritysten ja useiden kustantajien hylkäyspäätösten jälkeen. *Logisch-philosophische Abhandlung* julkaistiin kuitenkin ensin Saksassa 1921 *Annalen der Naturphilosophie* -aikakauskirjassa Russellin johdannolla varustettuna. Vuotta myöhemmin Kegan Paul kustantamo julkaisi *Tractatuksen* kaksikielisenä laitoksena. Käännöksen teki englantilainen matematiikan opiskelija Frank Ramsey, mutta Wittgenstein tarkasti tekstin ja teki siihen muutoksia. (McGuinness 1988, 278–282, 289–299; Monk 1991, 170–171, 181–184, 202–207, 212; von Wright 1982, 95–109.)

Vaikka eristyneisyys kollegoista sekä Norjassa että sotavuosina, edisti Wittgensteinin omaperäistä ajattelua, siitä koitui myös ongelmia, kuten julkaisuprosessin vaikeudet osoittivat. Koska Wittgenstein ei vielä tuolloin ollut tunnettu, — hänellä ei ollut edes tutkintoa filosofiasta — *Tractatuksen* julkaiseminen ei olisi onnistunut ilman Russellin apua. Wittgenstein oli vapaaehtoisesti kaventanut niin taloudellisten kuin sosiaalisten pääomiensa mahdollistamaa liikkumavaraa luopumalla perinnöstään ja katkaisemalla yhteydet ulkomaailmaan erakkoelämäkautensa. Yksi uran kannalta elintärkeä yhteys oli kuitenkin vielä säilynyt ja Wittgensteinin onneksi, lähes viimeisenä tekonaan ennen ystävyiden katkeamista, Russell nosti hänet esiin auttamalla häntä julkaisemaan *Tractatuksen*.

Valmistuttuaan opettajaksi 1920, Wittgenstein halusi opettaa köyhiä lapsia maaseudulla ja elää tolstoilaisten ihanteiden mukaan yksinkertaista

maalaiselämää.⁹⁵ Hänen tavoitteenaan ei ollut parantaa lasten ulkoista hyvinvointia, vaan tarjota heille mahdollisuus rikkaampaan sisäiseen elämään. Seuraavina kuutena vuotena hän opetti kyläkouluissa Itävallan maaseudulla, mutta jo ensimmäisten kuukausien jälkeen hän ajautui ankaruutensa ja ehdottoman luonteenlaatunsa vuoksi hankaluuksiin niin oppilaitten kuin muiden opettajien kanssa. Samaan aikaan kun Wittgenstein vaihtoi kyläkoulusta toiseen, *Tractatus* alkoi saada huomiota loogisten positivistien muodostaman, niin kutsutun Wienin piirin, keskuudessa. Cambridgessa *Tractatuksen* englanniksi kääntänyt matematiikan opiskelija Ramsey jatkoi työskentelyä teoksen parissa ja kirjoitti siitä arvostelun *Mind*-lehteen. Ramsey kävi myös tapaamassa Wittgensteinia Puchbergissa, missä viimeksi mainittu toimi kansakoulunopettajana. Parin viikon aikana Ramsey ja Wittgenstein kävivät *Tractatuksen* läpi rivi riviltä käyttäen siihen päivittäin viitisen tuntia. Ramsey aikoi perustaa teoriansa korkeammasta matematiikasta Wittgensteinin työlle. Wittgenstein tuki Ramseyen pyrkimyksiä ja oli samaa mieltä siitä, että jotakin uutta tulisi saada Russellin *Principia Mathematican* tilalle. Melko pian *Tractatuksen* julkaisemisen jälkeen Wittgenstein tapasi Russellin Innsbruckissa, missä heidän ystävyytensä päättyi ilmeisesti Russellin toimesta. Syy ystävyuden katkeamiseen jäi epäselväksi. (Wittgenstein 1974, R. 48, R. 52; Monk 1991, 192–197, 209–217; von Wright 1990, 23.)

Wittgenstein pyysi Ramseytä ottamaan selvää riittäisivätkö hänen ennen sotaa viettämänsä kuusi lukukautta Cambridgessa ja *Tractatus* kandidaatin-tutkintoon. Ramsey kirjoitti vastauksessaan, ettei kandidaatin-tutkintoa ollut mahdollista saada edellä esitetyllä tavalla, mutta jos Wittgenstein opiskelisi vielä vuoden Cambridgessa ja jättäisi sitten tutkielmansa tarkastettavaksi, hän voisi toivoa saavansa suoraan tohtorin tutkinnon.⁹⁶ Wittgenstein arkaili Cambridgeen paluutaan, koska välit Mooreen ja Russelliin olivat edelleen

⁹⁵ Luovutettuaan isältään saamansa valtavan omaisuuden sisarilleen, Wittgenstein halusi itse ansaita elantonsa eikä vastedes ottanut vastaan edes joululahjoja perheeltään. Lopun elämänsä hän eli askeettisesti; rahan puute rajoitti muiden muassa matkailua. Wittgenstein otti ystäviltään vastaan pieniä ruokalähetyksiä ja kirjalahjoja asuunsa Norjassa sekä Cambridgen yliopistolta stipendejä ja apurahoja, jotta saattoi jatkaa opintojaan. (von Wright 1990, 21; useita esimerkkejä ks. Malcolm 1990.)

⁹⁶ Britannian ensimmäinen Doctor of Philosophy tutkinto myönnettiin Oxfordin yliopistossa vuonna 1920 (Bourner et al. 2001).

poikki, jäljellä olivat John Maynard Keynes ja G.H. Hardy. Wittgenstein toivoi voivansa uudistaa ystävyytensä Keynesin kanssa 11 vuoden poissaolon jälkeen. Kun Keynes, 29. maaliskuuta 1924 päivätyssä kirjeessään, kertoi *Tractatuksen* olevan Cambridgessa vilkkaan keskustelun kohteena ja kysyi voisiko hän tehdä jotakin, jotta Wittgensteinin olisi mahdollista palata tieteellisen työn piiriin, Wittgenstein vastasi, ettei mitään olisi tehtävissä, koska hänellä ei ollut enää vahvaa sisäistä paloa sen suuntaiseen toimintaan. Hän uskoi jo sanoneensa kaiken, mitä hänellä oli sanottavanaan, 'lähde on ehtynyt'. (Wittgenstein 1974, K. 11 ja Keynesin vastauskirje.) Keynes ja Wittgenstein tapasivat Cambridgessa elokuussa 1925, mutta Wittgenstein ei vielääkään jäänyt Cambridgeen, vaan palasi opettajan tehtäviin. Jouduttuaan huhtikuussa 1926 oikeuteen syytettynä oppilaan lyömisestä, hän viimein päätti jättää jo pitkään ihmissuhdeongelmia aiheuttaneen opettajan toimen. Vuosina 1926–1928 Wittgenstein työskenteli arkkitehtina suunnitellen Paul Engelmannin kanssa taloa sisarelleen. (Monk 1991, 217–223, 232–235.)

Vaikka Wittgenstein oli saavuttanut siihenastisen tavoitteensa eli saanut hengentuotteensa julkaistua, akateeminen ura ei ollut edes alkanut. Wittgensteinin urakehitys poikkesi siten alun alkaen tavanomaisesta järjestyksestä, jossa edetään tutkintojen, julkaisujen ja tutkimusapulaisena toimimisen kautta ensin lehtoriksi ja viimein professoriksi. Wittgensteinilla ei ollut mitään tietoisesti valittua uralla etenemisstrategiaa, vaan hän täytti puhtaasti asialleen omistautuneen tutkijan kriteerit siinä mielessä, ettei havitellut akateemista asemaa, ainoastaan työnsä ymmärtäjiä. Wittgenstein itse asiassa inhosi akateemisen keskustelun teennäisyyttä, akateemista seuraelämää sekä filosofiaa ammattina; se maailma ei ollut sopusoinnussa hänen vilpittömyytensä ja ehdottomuutensa kanssa (Malcolm 1990, 46–47, 54). Jos kuitenkin halutaan valita Bourdieun (1975, 30–31) kolmesta strategiasta⁹⁷ se, jota Wittgenstein enemmän tai vähemmän tiedostamattaan noudatti, päädytään helposti niin sanottuun kumoukselliseen strategiaan. Bourdieu luonnehtii kumouksellista strategiaa riskisijoitukseksi, joka vaatii uhkarohkeutta, eikä tuota mitään, ellei tulokas onnistu muuttamaan perin

⁹⁷ Conservation, subversion ja succession strategies, jotka suomennan tässä konservatiiviseksi, kumoukselliseksi ja seuraajastrategiaksi.

pohjin pelin vallitsevia periaatteita. Wittgenstein arvosteli alusta alkaen oppisiensä työtä, ei hyväksynyt vallitsevia käsityksiä, vaan kehitti sen sijaan omia ajatusmallejaan, joissa hän pysyi sitkeästi vaikka muut eivät häntä ymmärtäneet. Wittgenstein kyllä myönsi turhautuvansa siihen, ettei kukaan ymmärtänyt häntä, mutta sen sijaan, että olisi luopunut omista teorioistaan, hän jatkoi työtään niiden pohjalta yrittäen aika ajoin selittää niitä harvoille ja valituille. Wittgenstein ei kuitenkaan osallistunut julkisuudessa siihen laajempaan keskusteluun, joka hänen työstään seurasi, eikä itse julkaissut myöhempiä teoksiaan, koska koki jopa oppilaidensa vääristelevän tai ainakin väärinymmärtävän hänen ajatuksiaan. Kuten von Wright (1990, 12) asian ilmaisee ”hänestä tuntui, ikään kuin hän kirjoittaisi ihmisille, jotka ajattelevat aivan eri tavalla, hengittävät erilaista elämänilmaa, kuin nykypäivän ihmiset.” Laaja muiden suoma hyväksyntä oli Wittgensteinille toisarvoista, riitti jos edes yksi ihminen ymmärtäisi ja välittäisi hänen muistiinpanonsa eteenpäin tuleville sukupolville.

Päästäkseen akateemisella uralla eteenpäin Wittgensteinin oli taivuttava omaksumaan sellaisia toimintatapoja, jotka edesauttoivat häntä tekemään teksteistään selkeämpiä ja ajatuksistaan ymmärrettävämpiä, hänen oli siis kehitettävä kommunikaatitaitojaan, kuten kirjoittamista ja argumentointia. Wittgensteinin työtapana oli kirjoittaa ajatuksia muistikirjoihin, joihin hän merkitsi päiväyksen ja usein hän muokkasi aiempien muistikirjojensa ajatuksia myöhemmissä muistikirjoissa (von Wright 1990, 19–20, 24–26).⁹⁸ Lopulliset muotoilut hänellä oli tapana tiivistää hyvin lyhyiksi, joten ajatusten asteittainen kehitys on parhaiten nähtävissä muistikirjoja vertailemalla. McGuinness (1988, 181) toteaa, että muistikirjat olivat pitkän ajatteluprosessin tiivistymiä — työskentely saattoi siten tapahtua jotakin muuta tehdessä, kuten purjehtiessa ystävän kanssa tai armeijassa perunoita kuoriessa — ja julkaistavaksi suunnitellut paperit vielä tiivistelmien tiivistelmiä. Wittgensteinin tekstien tiiviys tekee niistä vaikeasti avautuvia, siksi muistikirjoista näkyvät ajatusten kehityksen välivaiheet ovat auttaneet jälkipolvia lopullisten tekstien tulkinnassa. Luontumus, jonka Wittgenstein

⁹⁸ Yksityisluonteisia muistiinpanoja hän kirjoitti enimmäkseen salakirjoituksella (von Wright 1990, 20).

omaksui jo tutkijanuransa alkuvaiheessa, oli omien käsikirjoitusten lukeminen yhdessä jonkun toisen henkilön kanssa. Wittgenstein luki *Tractatus* sekä Pinsentin, Russellin että Ramsey'n kanssa selittäen tekstiä rivi riviltä. Tapa syntyi mitä ilmeisimmin tarpeesta. Jos tekstit olisivat olleet yksiselitteisiä, niitä ei olisi tarvinnut käydä läpi yksityiskohtaisesti kuin vierasta kieltä kääntäen. Tapa jatkui läpi elämän, Wittgenstein luki myöhempiä tekstejään yhdessä ainakin Norman Malcolmin ja Rush Rheesin kanssa (Malcolm 1990, 70–71, 176).

Paluu filosofian pariin ja Cambridgeen

Moritz Schlickin perustama Wienin piiri ei sinänsä vaikuttanut Wittgensteinin ajatuksiin, mutta antoi herätteen palata jälleen filosofian pariin. Wittgenstein oli kuitenkin tehnyt vaikutuksen Moritz Schlickiin, joka otti häneen yhteyttä kirjeitse vuonna 1924. Schlick oli lukenut *Tractatuksen* ja halusi tavata Wittgensteinin. Tapaaminen sai kuitenkin odottaa aina vuoteen 1927, jolloin Wittgensteinin sisar Gretl järjesti sellaisen. Siitä lähtien Wittgenstein ja Schlick keskustelivat usein, mutta Wittgenstein ei aluksi suostunut tapaamaan muita Schlickin ystäväpiirin matemaatikkoja ja filosofeja. Ryhmää alettiin myöhemmin kutsua Wienin piiriksi⁹⁹. Muutamaa kuukautta myöhemmin Wittgenstein kuitenkin suostui keskustelemaan maanantai-iltaisina pienessä valitussa joukossa, johon kuuluivat Schlickin lisäksi Rudolf Carnap, Herbert Feigl ja Friedrich Waismann, sillä ehdolla ettei hänen tarvitsisi välttämättä keskustella filosofiasta. Herrojen yllätykseksi tiukan loogisen *Tractatuksen* kirjoittaja esiintyikin pikemmin taiteilijan tai profeetan roolissa halutessaan toisinaan lukea ääneen metafyyysisiä runoja sen sijaan että olisi osallistunut tieteelliseen keskusteluun. (Monk 1991, 241–244.)

Maaliskuussa 1928 Wittgenstein kuunteli intuitionismin perustajan hollantilaisen matematiikan professori L.E.J. Brouwerin Wienissä pitämän luennon matematiikan perusteista, mikä läsnä olleen Feiglin mukaan sai

⁹⁹ Wienin piiri luki ja käsitteli *Tractatuksen* lause lauseelta kahteen kertaan 1920-luvun puolivälissä (Edmonds & Eidinov 2002, 154).

Wittgensteinin innostuneena kehrittelemään uusia ideoita. Brouwerin matematiikkakäsitys poikkesi täysin Russellin, Ramseyen ja Wienin piiriläisten käsityksistä. Toisin kuin Russell, Brouwer kielsi matematiikan perustuvan logiikkaan sekä matematiikan objektiivisuuden; Brouwerin ajatusten kehittelyä Wittgenstein jatkoi myöhemmissä kirjoituksissaan etääntyessään vähitellen *Tractatuksen* ajatusmaailmasta.¹⁰⁰ Wittgenstein oli taas saanut kipinän filosofiseen ajatteluun ja palasi Cambridgeen tammikuussa 1929. (Monk 1991, 245, 249–251; von Wright 1990, 24.)

Keynes kuvasi tapahtumaa paljon puhuvalla lausahduksellaan ”Jumala on saapunut”. Keynes järjesti Wittgensteinin saapumisen kunniaksi The Apostles -seuran illalliset. Pian Wittgenstein nimitettiin Seuran kunniajäseneksi, poissa ollessaan hänestä oli näet tullut miltei legenda ja *Tractatuksesta* muodikas keskustelun kohde. Mutta kuten jo vuosia aiemmin, Wittgenstein huomasi pian, ettei hänellä ja Cambridgen eliittiälymystöllä ollut juuri mitään yhteistä. (Monk 1991, 255–256.)

Kahtena ensimmäisenä lukukautena Wittgensteinin virallinen asema oli tutkimustyötä tekevä jatko-opiskelija. Nuori matemaatikko Frank Ramsey, joka tutki samoja kysymyksiä kuin Wittgenstein, toimi hänen ohjaajanaan. Käytännössä työskentely oli tasaveroisten kollegoiden keskustelua, molemminpuolista kritiikkiä, ohjausta ja inspiroitumista. Tapaamisia oli useita kertoja viikossa ja keskustelut matematiikan perusteista ja logiikasta kestivät tuntikausia. Wittgenstein oli tyytyväinen siihen, että Ramseyn antama kritiikki auttoi häntä näkemään *Tractatuksen* virheet. Ramseyäkin merkittävämpi uusi vaikuttaja Wittgensteinin ajatteluun oli italialainen kansantaloustieteilijä Piero Sraffa. Viikoittaiset keskustelut Sraffan kanssa auttoivat Wittgensteinia katsomaan työtään kokonaan uudesta näkökulmasta ja karsimaan kielen kuvateorian kaltaiset kuolleet oksat pois, jotta uusien ajatusten versot saattoivat lähteä kasvamaan. Wittgenstein omaksui Sraffalta ”antropologisen” lähestymistavan filosofisiin ongelmiin; vaikutukset alkoivat

¹⁰⁰ Wittgensteinia ja Brouweria yhdisti se, että molemmat olivat antirationalisteja ja pitivät Schopenhauerista, Wittgenstein ei kuitenkaan koskaan hyväksynyt intuitionismia, jonka mukaan matematiikka on eräänlainen mielen konstruktio (Monk 1991, 249–250). Intuitionismista esim. *The Oxford Companion to Philosophy* (2005).

näkyä muutamaa vuotta myöhemmin kun Wittgenstein alkoi tutkia kielipelejä kontekstissaan. *Filosofisia tutkimuksia* -teoksen esipuheessa Wittgenstein (1999, 18–19) kiittää sekä Ramseyä että Sraffaa saamastaan kritiikistä. (Monk 1991, 258–261; von Wright 1990, 24.)

G.E. Moore, joka tuolloin toimi filosofian professorina Cambridgessa, järjesti köyhtyneelle Wittgensteinille Ramseyn myötävaikutuksella apurahoja, jotka mahdollistivat opiskelun. Wittgenstein ei arvostanut Moorea filosofina, mutta he olivat ystäviä. Wittgenstein piti lämpimät välit myös W.E. Johnsoniin, jota hän ei myöskään pitänyt kovin kehuttavana filosofina.¹⁰¹ Uudet ystävänsä hän löysi lähinnä Moral Sciences Clubissa käyvien perustutkintoa suorittavien opiskelijoiden joukosta, mutta ystäväpiiriin kuului muitakin kuin filosofeja. Wittgenstein keräsi elinaikanaan ympärilleen eräänlaisia opetuslapsia, jotka osoittivat ihailunsa ja kunnioituksensa omaksumalla paitsi mestarinsa ilmaisu- ja pukeutumistavan, jopa muuttamalla koko elämänsänsä (Edmonds & Eidinov 2002, 38–40). Yksi esimerkillisimmistä ja täysin Wittgensteinin ohjailtavissa oli teologian opiskelija Maurice Drury, joka vaihtoi ammatinvalintasuunnitelmiaan kahdesti Wittgensteinin neuvosta. Muutamaa vuotta myöhemmin ihailijaksi ilmaantui lupaava matemaatikko Francis Skinner, josta tuli Wittgensteinin läheisin ystävä ja yhteistyökumppani. (Monk 1991, 262–270.) Koska Wittgenstein ei julkaissut *Tractatuksen* lisäksi kuin yhden artikkelin, hänen ajatuksensa levittyivät ainoastaan luentojen kautta, jolloin vain suhteellisen pienellä joukolla opiskelijoita oli mahdollisuus päästä tästä tiedosta osalliseksi.¹⁰² Wittgensteinin karisma ja kulttihenkilön asema selittyy mitä ilmeisimmin hänen kiihkeän tunnepitoisesta esiintymistavastaan, jota luennoilla läsnä olleet ovat kuvailleet yksityiskohtaisesti (esim. von Wright

¹⁰¹ Vaikutusvaltaiset tuttavat olivat Wittgensteinin uran etenemisen kannalta välttämättömiä apurahalausuntojen kirjoittajina ja tutkinnon tarkastajina. Collins (1998, 735) uskaltautuu pitämään Wittgensteinia 'emotionaalista energiaa imevänä vampyyrina', joka hyötyi oppi-isiensä saamasta maineesta ja onnistui kääntämään sen itselleen. Sekä Russell että Moore kokivat Wittgensteinin syrjäyttäneen heidät ja saivat myös tuntea tämän oikuttelun ja välillä kohtuuttomat vihanpuuskat (ks. esim. Monk 1991, 472–473).

¹⁰² Karisma syntyy emotionaalisesta energiasta, joka välittyy vuorovaikutustilanteissa. Kulttihenkilöitä voi syntyä vain tilanteissa, joissa yksilö pääsee esille toisten palvottavaksi; tällaisia ovat konferenssit, luennot, keskustelu- ja väittelytilaisuudet. (Collins 1998, 23, 36, 736.)

1990, 28; Malcolm 1990, 40–46). Lisäksi se, että Wittgenstein ei mainostanut luentojaan, vaan tieto niistä kulki viidakkorummun kautta opiskelijalta toiselle, oli omiaan lisäämään hänen kiehtovaa salaperäisyyttään. Vaikka Wittgensteinin tuttava- ja ihailijapiiri oli laaja, hänellä ei ollut yhtään sellaista läheistä ystävää, jolle hän olisi voinut puhua asioistaan äidinkielellään saksaksi; Wittgenstein palasikin vanhaan vuosi syrjässä olleeseen tapansa kirjoittaa yksityisiä päiväkirjamerkintöjä salakielellä (Monk 1991, 267).

Wittgensteinin opinnot edistyivät merkittävästi ja hän sai tohtorin arvon puolen vuoden työskentelyn ja vuosia aiemmin julkaistun *Tractatuksen* perusteella. Suullinen kuulustelutilaisuus, jossa tarkastajina toimivat Moore ja Russell pidettiin 18. kesäkuuta 1929. Tilaisuus oli jutustelua ja kiistelyä vanhojen tuttavien kesken, minkä päätteeksi Wittgenstein taputti kumpaakin kuulustelijaansa olkapäähän sanoen työhönsä viitaten: ”Älkää murehtiko turhia, tiedän ettette koskaan tule ymmärtämään sitä.” Lausunnossaan Moore kirjoitti että Wittgensteinin teesi oli neron työtä ja, oli mikä oli, täytti varmasti tohtorin tutkintoon vaadittavat standardit. Wittgenstein sai tohtorin arvon ja apurahan kahdeksi seuraavaksi lukukaudeksi. Seuraavana vuonna, 1930, hänestä tuli Trinity Collegen jäsen (Fellow) kun Russell ja Hardy hyväksyivät edellisvuonna kootun konekirjoitteen (julkaistu postuumisti 1964 *Philosophische Bemerkungen*) fellowship-tutkielmaksi. Viisivuotinen fellowship-stipendi ratkaisi hänen rahaongelmansa pitkäksi aikaa. (Monk 1991, 270–272, 304; von Wright 1990, 24.)

Tutkinnon suoritettuaan Wittgenstein työskenteli ankarasti ja kärsi jatkuvasta univelasta. Liiallista työntekoaan Wittgenstein selitti jälleen kerran sillä, että hän pelkäsi kuolevansa ennen kuin työ valmistuisi. Siitä syystä hänen piti päivittäin kirjoittaa aikaansaannoksestaan varmuuskopiot, jotka hän antoi Ramseyille. Työ, jota hän valmisteli, oli artikkeli ”Some Remarks on Logical Form”, ainoa kirjoitus, jonka hän *Tractatuksen* lisäksi salli julkaista elinaikanaan.¹⁰³ Kirjoitus oli tarkoitus esittää Aristotelisen Seuran ja Mind-

¹⁰³ Artikkelin julkaistiin samana vuonna: *Some Remarks on Logical Form, Proceedings of the Aristotelian Society*, Suppl. vol. 9 (1929) 162–171 (*The Published Works of Ludwig Wittgenstein. Bibliography*).

yhdistyksen konferenssissa, mutta siihen mennessä Wittgenstein oli jo hylännyt aikaansaannoksensa ja luki tilaisuudessa aivan eri tekstin. Konferenssi oli ainoa, johon Wittgenstein uransa aikana osallistui ja hänen mukaansa ainoa miellyttävä seuraus siihen osallistumisesta oli ystävystyminen Gilbert Rylen kanssa. Esitelmöinti konferensseissa oli Wittgensteinin mielestä turhaa, sillä hänen puheensa olivat kollegoille ”kuin kiinaa”. (Monk 1991, 272–275.)

Vuonna 1929 Wittgenstein (1979, 31) kirjoitti muistikirjaansa: ”Filosofoimis-tapani on minulle itselleni jatkuvasti uusi, ja siksi minun on toistettava itseäni niin usein. Toisen sukupolven ihmisille siitä on tullut itsestäänselvyys, ja heistä toistoni tulevat olemaan ikävyyttäviä. Minulle ne ovat välttämättömiä.” Wittgenstein kirjoitti ajatuksiaan yhä uudelleen ja uudelleen. Vuosina 1929–1932 hän seuroi muistikirjoistaan muistiinpanoja kahteen koneella kirjoitettuun käsikirjoitukseen, joille hän antoi nimiksi *Philosophische Bemerkungen* ja *Philosophische Grammatik*. Ensin mainitusta Russell kirjoitti apurahalausunnossaan Trinity Collegen hallintoneuvostolle, että käsikirjoitukseen sisältyvät teoriat ovat ”uusia, hyvin omintakeisia ja epäilyksettä tärkeitä. [...] ne saattavat hyvinkin osoittautua kokonaisen uuden filosofian perustaksi” (von Wright 1990, 24). Uutta filosofista ajattelua (kielipeli) edustivat opiskelijoiden keskuudessa kiertäneet Sininen kirja vuosilta 1933–1934 ja sitä seurannut Ruskea kirja. Sininen kirja koostui pienen opiskelijajoukon tekemistä luentomuistiinpanoista; idea sanella luennot valitulle joukolle opiskelijoita oli Wittgensteinin¹⁰⁴. Ruskean kirjan hän saneli Francis Skinnerille ja Alice Ambroselle. (Monk 1991, 344; von Wright 1990, 24–25.)

Kirjoitusten työstäminen kulki yleensä seuraavaan tapaan: Wittgenstein kirjoitti ensin huomioita muistikirjoihin, valitsi sitten niistä parhaat ja kirjoitti ne puhtaaksi laajoiksi käsikirjoituksiksi. Näistä hän poimi otteita uuteen valikoimaan, joka oli eri tavalla järjestetty. Poiminta tapahtui usein sanellen

¹⁰⁴ Valittujen suosikkioppilaiden ryhmään kuuluivat Francis Skinner, Louis Goodstein, H.M.S. Coexter, Margaret Masterman ja Alice Ambrose (Monk 1991, 336).

konekirjoittajalle. Sitten koko prosessi alkoi alusta, sillä hän ei ollut koskaan tyytyväinen lopputulokseen. Wittgenstein jätti jälkeensä lukuisia keskeneräisiä käsikirjoituksia ja konekirjoitteita, joista hänen kirjallisen jäämistönsä toimeenpanijat ovat toimittaneet ja julkaisseet erilaisia koosteita. (Monk 1991, 319.)

Se, että Wittgenstein ei julkaissut käsikirjoituksiaan, viestii paitsi siitä, ettei hän uskonut kenenkään ymmärtävän tekstejään, myös kovasta itsekritiikistä ja toisaalta täydellisyydentavoittelusta. Vuonna 1931 hän kritisoi itseään seuraavasti: ”Onnistun aina vain ’puolinaisesti’ siinä, mitä haluan ilmaista. Ehkä en niinkään hyvin, vaan ehkä pystyn sanomaan vain kymmenesosan siitä, mitä haluan. [...] Kirjoitukseni on usein vain ’änkytystä.’” (Wittgenstein 1979, 54.) Wienin piiriläinen Friedrich Waismann, joka yritti kolmikymmenluvun puolivälissä kirjoittaa käsikirjoitusta yhteistyössä Wittgensteinin kanssa, kuvaa miten vaikeata yhteistyö oli, koska Wittgenstein toistuvasti seurasi hetken mielijohteita ja repi aikaisemmin luonnostelemansa. Waismann kertoo Wittgensteinin itekin todenneen miten ”pirunmoista” hänen kanssaan on työskennellä, koska hän ’ei koskaan tiedä edeltä käsin minne työ johtaa’. Wittgenstein arveli työskentelevänsä nopeammin yksin, koska silloin hän ”voisi kokeilla tekstin rakennetta kymmenellä tavalla ja hylätä ne ehkä kaikki ja tehdä aivan toisella tavalla.” (Ks. Manninen 2004a, 139.)

Jos kirjoittaminen oli Wittgensteinille mutkikas prosessi, myös luennointi sai epätavallisia muotoja. Vuoden 1930 alusta apurahakautensa loppuun Wittgenstein luennoi Cambridgessa. Hänellä ei ollut tukenaan minkäänlaisia muistiinpanoja, sillä hän kehitti luennoidessaan uusia ajatuksia. Viitaten Wittgensteinin hieman myöhempiin, kolmikymmenluvun lopun luentoihin, Norman Malcolm (1990, 41–43) kirjoittaa Wittgensteinin kertoneen, että hän oli tehnyt ja teki valtavasti ajatus- ja kirjoitustyötä aiheesta, jotta pystyi luennoimaan improvisoiden. Luennoidessaan Wittgenstein näytti kamppailevan ajatustensa kanssa, mutisi toisinaan hiljaa itsekseen tai manasi ääneen omaa tyhmyyttään, ajatteli ääneen, esitti kysymyksiä yleisölle, kehitti uusia ajatuksia vastausten perusteella ja niin edelleen. Kuulijakunnassaan hän

herätti lähinnä pelonsekaista ihailua. Wittgensteinin luentojen seuraaminen vaati kovaa henkistä ponnistelua; useimmat kuulijoista tunnustivat, etteivät ymmärtäneet esityksestä mitään. (Monk 1991, 289–291.)

Wittgenstein ei siis luennoimallakaan onnistunut tekemään itseään ymmärretyksi. Wittgenstein (Wittgenstein 1990, 210–221, kirje 1. von Wrightille) itse selvittää luennoimistapaansa maaliskuun 9. 1939 päivätyssä kirjeessä seuraavasti:

”Yritän selittää, miksi kahden uuden henkilön läsnäolo luennollani jokin aika sitten suuresti häiritsi minua. — Luennoillani minä teen tällä haavaa parhaani selittääkseni erittäin vaikeaa asiaa opiskelijoille, jotka ovat kuunnelleet luentoja tällä lukukaudella. Tiedän että on aivan mahdotonta sellaisen, joka tulee kesken lukukautta tai sen lopussa, saada mitään käsitystä siitä mihin pyrimme. Itse asiassa hän ei voi välttyä saamasta väärää käsitystä. [...] Jos voisin, kuten monet muut voivat, valmistaa luentoni kirjoittamalla ja sitten lukea ne paperista kuulijakunnan edessä, ei uusien henkilöiden läsnäolo häiritsisi minua. Mutta koska en tähän kykene ja minun on ajateltava asiat uudelleen loppuun saakka samalla kun puhun, häiriinnyn hyvin helposti.”

Wittgenstein ei halunnut oppilaiden tekevän luentomuistiinpanoja paitsi silloin kuin hän määräsi jonkun niin tekemään, kuten Sinisen kirjan tapauksessa. Syy oli se, että hän puhui luennoilla spontaanisti eikä halunnut, että jonain päivänä joku julkaisisi hänen keskeneräisiä ajatuksiaan. Niin kuitenkin kävi.¹⁰⁵

Fellow-kauden luennot tuovat hyvin esiin yhden Wittgensteinin merkittävimmistä luontumuksista, jo nuoruudessa omaksutun käytännöllisen suhtautumisen ongelmiin, myös filosofian ongelmiin. Luennoilla hän painotti, ettei hän tarjonnut kuulijoille teoriaa vaan keinoja, joilla poistettaisiin teorian

¹⁰⁵ Esimerkiksi *Lectures and Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*, ed. Cyril Barrett. Blackwell. 1978. (Monk 1990, 403.)

tarve. Wittgenstein tarjosi teorian korvaavaksi metodiksi ”ilmaisun käytön morfologiaa”, kielioppia wittgensteinilaisittain ymmärrettynä. Lause on oikein kun se toimii ja kieliopillisesti väärä, jos sitä ole mielekästä sanoa. Sama ajatusmalli päti matematiikkaan: matematiikan teoriaa ei tarvita niin kauan kuin on mahdollista soveltaa matematiikan sääntöjä toimivan lopputuloksen saamiseksi.¹⁰⁶ Ylipäänsä tekoja ei tarvinnut oikeuttaa mihinkään teoriaan nojaten, vaan toiminta oli ensisijaista.¹⁰⁷ (Monk 1991, 301–308, 322.)

Wittgenstein sisäisti filosofiset ajatuksensa omassa työskentelyssään. Esimerkiksi ajatusta, että ’filosofi ei voi sanoa mitään, vain osoittaa’ kuvastaa seuraava muistikirjan lause vuodelta 1931: ”Minun on oltava vain kuvastin, josta lukijani näkee oman ajattelunsa kaikkine viallisuuksineen ja voi avullani asettaa ajattelunsa kohdalleen” (Wittgenstein 1979, 53). Wittgenstein piti myös luennoimaansa ajatusta ’teorian tarpeettomuudesta’ oman työnsä ohjenuorana; hän ei tarvinnut tuekseen teoriaa oikeuttaakseen omaa filosofista työtään. Hän teki työtään sen enempää selittelemättä tai perustelematta sitä muille (vrt. Monk 1991, 304). Samasta syystä Wittgenstein ei koskaan edustanut mitään ajatussuuntaa, eikä luultavasti olisi suostunut lukeutumaan vaikkapa pragmatistiksi. Kuitenkin pragmatismien henkeä edustaa esimerkiksi Wittgensteinin ajatus, ettei teoriaa tarvita oikeuttamaan matemaattisia laskelmia, riittää että ne toimivat käytännössä.

Wittgenstein piti itse merkittävimpänä antinaan filosofialle tutkimuksiaan matematiikasta, jotka on julkaistu postuumisti 1969 *Philosophische Grammatik* -teoksessa. Siinä hänen perspektiivinsä poikkesi radikaaleimmin

¹⁰⁶ Säännöt eivät kuitenkaan olleet ikuisia siten oli turha puhua matematiikan perustasta. Wittgensteinin mielestä vuosia kestänyt debatti logisistien, formalistien ja intuitionistien välillä oli turha. (Monk 1991, 306, 326.)

¹⁰⁷ Samaa ajatusta Wittgenstein sovelsi myös kieleen: kieliopin sääntöjä ei voinut oikeuttaa (minkään teorian perusteella), vain osoittaa. Edelleen, sana ja sen merkitys eivät perustuneet teoriaan, vaan käytäntöön, siihen missä tilanteessa sanaa käytetään. Kielipelin idea oli tässä idullaan: on vain säännöt ja pelaajat; se pelaa joka osaa, teoriaa ei tarvita. (Monk 1991, 301–302, 307–308.) Ajattelutapa juontaa *Tractatus* -teoksessa esitettyyn ideaan *sanomisen* ja *osoittamisen* välisestä erosta. Wittgenstein sovelsi ajattelua kirjaimellisesti myös filosofiaan: filosofi ei voinut sanoa mitään ainoastaan *osoittaa*.

tuon aikakauden muiden filosofien näkökulmasta. Hän ui vastavirtaan väittäessään, että matematiikka ei tarvinnut (teoreettisia) perusteita ja ettei matematiikka ollut (luonnon)tiedettä, vaikka se siksi virheellisesti luettiin. (Monk 1991, 326–327.) Vaikka Wittgenstein vältteli muiden filosofien vaikutusta, ei hänkään kehittänyt ajatuksiaan tyhjästä. Wittgensteinin (1979, 78) lausahdus kuvaa osuvasti hänen ainutlaatuisuuttaan: ”Omaperäisyyteni (jos tämä on oikea sana) on uskoakseni maaperän, ei siemenen omaperäisyyttä. (Minulla ei ole ehkä lainkaan omia siemeniä.) Jos maaperääni heitetään siemen, se kasvaa toisin kuin missään muussa maaperässä.” Edellä mainittuja ”siemeniä” hänen mukaansa ovat olleet jo edellä listatut kymmenen henkilön teokset (ks. alaviite 85). Norman Malcolm (1990, 69) kertoo luentomuistiinpanoissaan (ilmeisesti vuodelta 1946), että Wittgenstein pyrki omaperäisyyteen, tai pikemminkin ajattelun vapauteen, myös filosofisen menettelytapansa eli ’ilmaisun käytön morfologian’ kautta: ”Filosofiassa tuntee itsensä *pakotetuksi* katselemaan käsitettä tietyllä tavalla: Minä puolestani ehdotan tai jopa keksin toisia tapoja katsella sitä. Ehdotan mahdollisuuksia, joita ette ennen ole tulleet ajatelleeksi.” Yhtälailla Wittgensteinin mukaan oli epätodennäköistä että joku hänen kuulijoistaan ajattelisi jotakin, jota hän ei olisi jo ajatellut. (Malcolm 1990, 75.)

Yhdeksi esimerkiksi Wittgensteinin tavasta nähdä asiat tavallisuudesta poikkeavalla tavalla käy opiskelija-aikana Wittgensteinin naapurina asuneen fyysikko Freeman Dysonin kertoma anekdootti. Kulkiessaan ohi jalkapallokentän, jossa oli peli meneillään Wittgenstein keksi, että kielen käyttö on sanoilla pelaamista. Oivalluksesta sai alkunsa käsite kielipeli. (Malcolm 1990, 85.) Johdanto-osassa mainitsin Latourin ja Woolgarin (1986, 171–172) painottavan mielen ulkoisia tekijöitä oivalluksen tai idean saamisessa. Ajatusprosessi tai idean saaminen on nimitys tilanteille, tekijöille ja edeltäville toiminnoille, jotka johtavat uudessa tilanteessa tarkoituksenmukaiseen toimintaan, minkä koemme oivallukseksi. Myös ajatukset voivat järjestäytyä tietyssä tilanteessa tarkoituksenmukaisesti. Wittgenstein oli mitä ilmeisimmin haudutellut kieleen liittyviä ajatuksia jo kauan, kunnes sopivassa tilanteessa ulkoisen ärsykkeen ansiosta (nähdessään jalkapallopelin) ajatukset ja kokemukset löysivät konkreettisen muodon, kielen käyttötilanne näytti

analogiselta jalkapalloperin kanssa, kielelle löytyi tarkoitus (tarkoituksenmukainen käyttötapa) tietynlaisena välineenä peliin.

Professorivuodet

Apurahakauden jälkeen kesällä 1936 Wittgenstein palasi mökkiinsä Norjaan tarkastamaan ja kääntämään saksaksi sanelemaansa Ruskeaa kirjaa. Hän kuitenkin pian hylkäsi idean ja päätti kirjoittaa Ruskeasta kirjasta kokonaan uuden version antaen sille nimeksi *Philosophische Untersuchungen (Filosofisia tutkimuksia)*. Norjassa kirjoitettu osa kattaa noin neljänneksen teoksen alusta. Poikkeuksellisesti Wittgenstein oli tyytyväinen lopputulokseen eikä jälkeinpäin tehnyt siihen muutoksia. Kirjassa hän esittää tekniikan, jolla voidaan selvittää kielellisiä sekaannuksia. Norjassa hän myös kirjoitti käsikirjoitusta, joka julkaistiin postuumisti nimellä *Remarks on the Foundations of Mathematics*, osa 1. Wittgenstein viipyi Norjassa vuoden 1937 loppuun. Kansallissosialistien liitettyä Itävallan Saksaan osin juutalaissyntyinen Wittgenstein päätti turvallisuussyistä hakea Englannin kansalaisuutta ja professorin virkaa Cambridgesta. Wittgensteinia pidettiin tuolloin aikansa suurimpana nerona filosofian alalla. Jopa C.D. Broad, joka ei itse erityisemmin pitänyt Wittgensteinin töistä, totesi, että professorin viran epäminen Wittgensteinilta olisi verrattavissa siihen, että Einstein jätettäisiin valitsematta fysiikan oppituolin haltijaksi. Wittgenstein valittiin professorin virkaan helmikuussa 1939, kesäkuussa hän sai Iso-Britannian passin. Mikäli historian kulku olisi ollut toinen, Wittgenstein ei ehkä olisi koskaan palannut Cambridgeen, sillä akateeminen elämä Cambridgessa ei ollut hänelle mieluista. (Monk 1991, 361–366, 380–395, 414–415; von Wright 1990, 27–28.) Kuten Collins (1998, 40) toteaa, kentän kerrostuneisuus vaikuttaa yksilöiden kohtaloon. Henkilön asema kentällä voi olla kukkulan kuningas, uskollinen seuraaja, avustaja, yhteistyökumppani tai erityisasiantuntija. Asemaa ei aina voi valita tai laskelmoidusti pyrkiä siihen, verkosto liikuttaa ihmisiä halusimmepa tai emme. Näin kävi myös Wittgensteinille, osittain juutalainen tausta ja Itävallan miehitys toisessa maailmansodassa ajoivat hänet

hakemaan Cambridgen professuuria, vaikka hän ei ammattifilosofin urasta välittänyt.

Ensimmäisenä kolmena lukukautena Wittgenstein luennoi matematiikan filosofiasta lähinnä kampanjoidakseen tieteen ihannointia ja metafysiikkaa vastaan. Kuulijoiden joukossa istui yksi kahdennenkymmenennen vuosisadan suurimmista matemaatikoista Alan Turing. Luennoilla käytiinkin kiivasta dialogia matemaattisesta logiikasta, jota vastaan Wittgenstein hyökkäsi ja jota Turing puolusti. Wittgensteinin mukaan ei ole olemassa mitään matemaattisia totuuksia, joita matemaatikko saattaisi löytää, vaan matematiikassa on kyse matemaattisten lausekkeiden kieliopista. Esimerkiksi kaksi plus kaksi on neljä, vain ja ainoastaan siksi, että niiden käytöstä vallitsee laaja yksimielisyys; termeillä kaksi, plus ja neljä ei itsessään ole mitään merkitystä. Sitä vastoin Turingin, kuten myös Russellin, mukaan matematiikan kauneus piili juuri sen kiistattomissa totuuksissa.¹⁰⁸ (Monk 1991, 415–423.) Wittgensteinin matematiikan luennoilla kävi myös Norman Malcolm, josta tuli Wittgensteinin hyvä ystävä, Malcolm kirjoitti myöhemmin Wittgensteinista tämän tapoja ja persoonallisuutta hyvin kuvaavan muistelmateoksen. Ilman Malcolmia emme luultavasti tietäisi esimerkiksi sitä, että Wittgenstein rentoutui lukemalla amerikkalaisia *Detective Story Magazine* -salapoliisilehtiä ja katsomalla lännenelokuvia.

Wittgenstein piti seminaaria omassa huoneistossaan Trinity Collegen Whewell's Courtissa kahdesti viikossa iltapäivisin viidestä seitsemään. Koska huone oli äärimmäisen askeettinen, osanottajat toivat porraskäytävästä tuolit mukanaan tai istuivat lattialla. Wittgensteinin luennoimistapa oli enemmän keskustelua kuin luennointia. Wittgenstein vaati siten kuulijoiltaan tarkkaavaisuutta ja keskustelutaitoa, eikä hänelle ollut yhdentekevää keitä luennoilla kävi. Hän vaati, että luentoja seurattaisiin koko lukukausi — alusta asti ja säännöllisesti, jos luennoista aikoi ymmärtää jotakin. Monet lopettivat muutaman luennon jälkeen, jäljelle jäivät vain innokkaimmat, joihin Wittgenstein tutustui kutsumalla heidät yksitellen teelle. Usein Wittgenstein yritti saada oppilaansa luopumaan haaveista päästä filosofin ammattiin, koska

¹⁰⁸ Russellista ks. Monk (1997, 7–12).

hänen mielestään ei ollut mahdollista olla samaan aikaan yliopiston opettaja ja vakavasti otettava rehellinen henkilö. (Malcolm 1990, 40–47.)

Toisen maailmansodan aikana 1941–1944 Wittgenstein toimi Lontoossa lääkintämiehenä ja Newcastle-upon-Tynessa laboratorioapulaisena. Lontoon työnsä ohessa hän ehti kirjoittaa muistiinpanojaan matematiikasta (osia postuumisti julkaistuun *Remarks on the Foundations of Mathematics* -teokseen). Wittgenstein epäröi pystyisikö enää koskaan opettamaan filosofiaa, vaikka filosofoiminen oli hänen mukaansa ainoa työ, joka oli antanut hänelle todellista tyydytystä. Ennen paluutaan opetustyöhön Cambridgeen Wittgenstein vietti puoli vuotta Swanseassa, jossa hän keskittyi *Filosofisia tutkimuksia* -kirjaansa ja keskusteli filosofiasta päivittäin oppilaansa Rush Rheesen kanssa. Aluksi Wittgenstein kirjoitti matematiikan filosofiasta, mutta pian hänen kiinnostuksensa kääntyi kohti psykologian filosofiaa; käänne jäi pysyväksi. Wittgenstein ei enää elinaikanaan ehtinyt palata matematiikan filosofiaan, vaan lopun elämänsä hän järjesteli kirjoituksiaan psykologian filosofiasta. (Monk 1991, 431–433, 438–439, 447–450, 455, 458, 465–467.)

Syksyllä 1944 Wittgenstein teki vastentahtoisen paluun Cambridgeen luennoimaan, ja kirja jäi kesken. Vaikka hän työsti kirjaansa myös Cambridgessa, kevään 1946 kirjeessään Malcolmille Wittgenstein (ks. Malcolm 1990, LW:n kirje 21 NM:lle) tunnusti, ettei ollut aikoihin tehnyt mitään kunnollista työtä luentoja lukuun ottamatta. *Filosofisten tutkimusten* käsikirjoitus, jota hän oli työstänyt 16 vuotta, ”valmistui” useaan otteeseen, mutta ennen kuin se ehti painoon, Wittgenstein löysi aina jotakin lisättävää tai korjattavaa. Wittgenstein totesi Malcolmille, ettei halunnut kiirehtiä kirjan julkaisemista ennenaikaisesti ja ettei luultavasti antaisi julkaista teosta elinaikanaan, mutta piti tärkeänä, että teos julkaistaisiin hänen kuolemansa jälkeen. *Filosofisia tutkimuksia* -teoksen luvun ”Filosofisia tutkimuksia I osa” postuumisti julkaistu versio valmistui syksyn 1945 ja kevään 1946 aikana. (Malcolm 1990, 77; Monk 1991, 470–483.)

Vuoden 1946 lokakuun 25. päivänä koettiin eräs filosofian historiaan jäänyt tapaus, joka innoitti David Edmondsin ja John Eidinovin (2002) kirjoittamaan teoksen *Wittgensteinin hiilihanko*. Teoksensa *Avoim yhteiskunta* noihin aikoihin julkaissut wieniläissyntyinen Karl Popper oli kutsuttu pitämään esitelmä 25. lokakuuta Moral Sciences Clubissa, jonka puheenjohtajana oli vuodesta 1944 toiminut Ludwig Wittgenstein. Popper vastusti Wittgensteinin kielifilosofiaa ja aikoi haastaa Wittgensteinin kamppailuun. Popper toivoi kuulijoiden joukossa istuvalta Bertrand Russellilta itselleen tukea. Russell oli sekä Wittgensteinin että Popperin oppi-isä, mutta tuolloin Russellin ja Wittgensteinin välit olivat viileät. (Edmonds & Eidinov 2002; Monk 1991, 494–495.)

Kiistat alkoivat jo kutsusta. Wittgenstein oli laatinut määräyksiä, jotka koskivat puheenpitoa kokouksissa. Nämä välitettiin kutsukirjeessä myös Popperille. Esityksen tuli olla lyhyt, vain muutama johdantolause, joissa esitetään jokin filosofinen kysymys. Tilaisuudessa Popper aloitti 'Wittgensteinin koulukunnan' arvostelemisen moittimalla ensin saamansa kutsun sanamuotoa, mistä puolestaan Wittgenstein raivostui ja kiistely alkoi. Huoneessa, jossa luento pidettiin, oli takka ja siten myös hiilihanko. Jossain vaiheessa Wittgensteinin kerrotaan tarttuneen hiilihankoon ja heilutelleen sitä saadakseen sanoilleen painoa. Yleisö alkoi hermostua. Vastustajat ja kannattajat huutelivat välihuomautuksia. Lopulta Wittgenstein heitti hiilihangon pois ja kävi vuorostaan Russellin kimppuun: ”Russell, aina te käsitätte minut väärin.” Mihin Russell vastasi: ”Ei, Wittgenstein, tehän tässä sotkette asioita. Te sotkette aina kaikki asiat.” Tämä sai Wittgensteinin poistumaan huoneesta kuuluvan oven läimäyksen saattelemana. (Edmonds & Eidinow 2002, 262–265.) Jälkipolvia jäi askarruttamaan, kumpi voitti kahden filosofin välisen arvovaltakiistan, kuten myös kysymys, oliko Wittgenstein todella uhannut Popperia hiilihangolla? Vastauksia näihin kysymyksiin tuskin koskaan saadaan, mutta episodi muistetaan. Hiilihankoepisodi vahvistaa jo muutenkin vallalla olevaa kuvaa ehdottomuuteen taipuvaisesta, oikukkaasta Wittgensteinista. Tapauksen filosofinen anti jäi vähäiseksi, mutta sen välittämä ajankuva on sitäkin merkittävämpi. Siitä välittyi tilaisuudessa käydyn älyllisen väittelyn intensiteetti, kiihko, mitä nykyään harvemmin

esiintyy. Edmonds ja Eidinov (2002, 282–283) selittävät nykytieteilijöiden intohimottomuutta ajalle tyypillisellä suvaitsevuudella, postmodernilla sitoutumattomuudella ja erikoistumisella. Jokainen on asiantuntija omalla pienellä, erittäin kapealla alallaan ja erilaisia liikkeitä on niin paljon, että kunnan vastakkainasettelua ei pääse syntymään.

Väsynyt Wittgenstein oli jo kesästä 1946 saakka harkinnut lopettavansa viranhoidon Cambridgessa. Kesällä 1947 Wittgenstein piti viimeiset luentonsa, jotka käsittelivät psykologian filosofiaa, erityisesti näkemisen (seeing-as) ongelmaa. Silloin hän kertoi Georg Henrik von Wrightille eroaikomuksestaan ja toiveestaan, että tästä tulisi hänen seuraajansa (Monk 1991, 507; von Wright 2002, 136). Elokuisessa kirjeessään Wittgenstein (ks. Malcolm 1990, LW:n kirje 9 GHvW:lle) kirjoittaa, ettei ollut vielä kertonut Cambridgen yliopiston viranomaisille eroaikomuksestaan, mutta ettei Cambridgeen jääminen näyttänyt mahdolliselta. Lokakuussa hän jätti eroanomuksensa ja ero professorin virasta astui voimaan vuoden lopussa. Syynä eroon oli halu vetäytyä yksinäisyyteen ja saada edes osa *Filosofisia tutkimuksia* -teoksesta julkaisukelpoiseksi (Monk 1991, 487; Malcolm 1990, LW:n kirjeet 22, 23 NM:lle). Von Wright (1982, 30) arvelee, että Wittgenstein ei olisi jaksanut hoitaa professorin tehtäviään niinkään pitkään, ellei olisi toisen maailmansodan ansiosta päässyt välillä akateemisista rutiineista eroon. Viimeisen professorivuotensa aikana hän tapasi kerran viikossa Norman Malcolmia, jonka kanssa luki käsikirjoitustaan. Syyksi hän ilmoitti, että halusi edes yhden ihmisen ymmärtävän teoksensa kun se julkaistaisiin. (Malcolm 1990, 70; Monk 1991, 503.) Seuraavana vuonna hän kirjoitti huolestuneena tulevasta lukijakunnastaan:

”Luovutan kirjani julkisuuteen vain tietyllä vastahakoisuudella. Kädet, joihin se tulee joutumaan, eivät useimmissa tapauksissa ole niitä, joihin sen mielelläni kuvittelen joutuvan. — Toivon kirjastani, että filosofiset journalistit pian unohtaisivat sen kokonaan, ja että se näin säilyisi ehkä paremmille lukijoille.” (Wittgenstein 1979, 116.)

Wittgensteinin ei kuitenkaan itse tarvinnut luovuttaa kirjaansa julkisuuteen, koska ei julkaissut elinaikanaan enää mitään.

Harkitessaan vuonna 1947 professuurista luopumista, Wittgenstein pohdiskeli oman filosofiutensa ongelmia:

”Onko niin, että vain minä en voi perustaa koulukuntaa, vai onko niin, että filosofi ei voi koskaan perustaa sellaista? Minä en voi perustaa koulukuntaa, koska en oikeastaan halua, että minua jäljitellään. Missään tapauksessa en halua, että minua jäljittelevät ne, jotka julkaisevat artikkeleita filosofisissa aikakauskirjoissa.” (Wittgenstein 1979, 109.)

Kuitenkin Wittgensteinin katsotaan perustaneen jopa kaksi ”koulukuntaa”, jotka Russell nimesi Wittgenstein I:ksi (*Tractatus* ja kielen kuvateoria) ja Wittgenstein II:ksi (*Filosofisia tutkimuksia*, kieli välineenä); useammin puhutaan Wittgensteinin varhaiskauden vs. myöhäiskauden filosofiasta.¹⁰⁹ (Edmonds & Eidinov 2002, 223–229.)

Viimeiset vuodet

Joulukuussa 1947 Wittgenstein matkusti Irlantiin etsimään kirjoitusrauhaa. Asuttuaan pari ensimmäistä viikkoa hotellissa Dublinissa, hän muutti vieraaksi erääseen maataloon Red Crossiin. Joulukuun 22. päivätyssä kirjeessään von Wrightille Wittgenstein (ks. Malcolm 1990, LW:n kirje 12 GHvW:lle) antoi ensimmäisen vihjeen siitä, kenen haluaisi hoitavan jäämistöään kuolemansa jälkeen. Hän kirjoitti haluavansa von Wrightin julkaisevan parhaillaan työstämänsä käsikirjoituksen, jos tämä eläisi häntä kauemmin. Huhtikuun lopulla 1948 Wittgenstein tunsu tarvitsevansa vielä enemmän yksityisyyttä ja muutti Galwayhin: ”Asun täällä yksin eräässä mökissä länsirannikolla aivan meren rannalla, kaukana sivilisaatiosta” (ks.

¹⁰⁹ Tarkemmin varhais- ja myöhäiskausten eroista ks. esim. Hintikka & Hintikka (1989).

Malcolm 1990, LW:n kirje 28 NM:lle.) Kirjeissään Malcolmille Wittgenstein (ks. Malcolm 1990, LW:n kirjeet 28–36 NM:lle) kertoo aika ajoin olleensa sairas ja välillä masentunut, joten työ sujui vaihtelevalla menestyksellä. Yksinäisyyttä lievittivät Malcolmin lähettämät Amerikan paketit, jotka sisälsivät salapoliisilehtiä, kahvia ja muuta tarpeellista. Kesällä Malcolm kutsui Wittgensteinin vieraakseen Yhdysvaltoihin. Ilahtuneena tämä kiitti kutsusta, muttei juuri sillä hetkellä halunnut matkustaa, sillä hän piti kirjoitustyötä tärkeämpänä (ks. Malcolm 1990, LW:n kirje 30 NM:lle). Syksyllä Wittgenstein kävi lyhyellä visiitillä Wienissä tapaamassa sisartaan, pysähtyi paluumatkalla Cambridgeen sanelemaan muistiinpanojaan (*Remarks on the Philosophy of Psychology*) ja asettui Dubliniin palattuaan hotelliin asumaan. Vuodenvaihteessa hän sairastui suolistotulehdukseen ja koko kevät 1949 kului sairastellessa. Malcolm toisti Amerikan kutsunsa ja rahapulasta huolimatta Wittgenstein taipui varaamaan matkan heinäkuuksi. Amerikan matkalta palattuaan Wittgensteinin todettiin sairastavan eturauhassyöpää. Wittgenstein matkusti jouluksi Wieniin, jossa hän vietti kolme kuukautta vakavasti sairaan sisarensa luona. Sisar kuoli helmikuussa. Wittgenstein ei kertonut omasta sairaudestaan perheelleen. (Malcolm 1990, 102–103, 117–118 ja LW:n kirjeet 35–37, 44 NM:lle; Monk 1991, 520–535, 539, 552–562.)

Palattuaan maaliskuun lopulla 1950 Cambridgeen Wittgensteinille tarjottiin Rockefeller-säätiön stipendiä, mutta omantunnon syistä hän kieltäytyi ottamasta sitä vastaan, koska ei voinut luvata pystyvänsä täysipainoiseen työhön. Cambridgessa Wittgenstein asui von Wrightien luona, mutta muutti perheen lasten meluisuuden vuoksi Oxfordiin oppilaansa, tulevan Oxfordin filosofian professorin, Elizabeth Anscomben luo. Hän haaveili myös palaavansa vielä Norjaan, jossa toivoi voivansa työskennellä rauhassa. Wittgenstein vierailikin vuoden 1950 lopussa Norjassa ja vietti sen jälkeen tammikuussa 1951 jonkin aikaa Anscomben luona. Viimeiset elinkuukautensa hän asui lääkäriinsä luona Cambridgessa. Hieman ennen kuolemaansa hän sai ajatuksensa kulkemaan ja ehti työskennellä innostuneena lähes pari kuukautta. Viimeisimmät kirjoitukset on julkaistu postuumisti teoksessa *Varmuudesta*. Teos ilmentää myöhäisen Wittgensteinin ajattelua, hänen haluaan kääntää filosofien huomio pois sanoista niiden käyttötilanteeseen, missä ne vasta

saavat merkityksensä. Viimeinen muistikirjamerkintä on päivätty huhtikuun 27.; Wittgenstein kuoli 29.4.1951 vastikään 62 vuotta täytettyään. (Malcolm 1990, 118–123 ja LW:n kirjeet 50, 57 NM:lle; Monk 1991, 564–567, 574–578; von Wright 1990, 30.)

Vähän ennen kuolemaansa Wittgenstein laaditutti testamentin, jossa hän lahjoitti kirjallisen jäämistönsä G.H. von Wrightille, Elizabeth Anscombelle ja Rhus Rheeselle. Mukana oli määräys että nämä julkaisisivat sen mitä pitivät soveliaana (von Wright 2002, 167). Anscombe, Rhees ja von Wright olivat olleet Wittgensteinin suosikkioppilaita, Rheeseen hän tutustui 1935 ja Anscombeen 1942. Mitä tulee von Wrightiin, Wittgenstein antoi viitteitä luottamuksestaan jo niinkin varhain kuin vuonna 1939 eli vain puolisen vuotta ensitapaamisen jälkeen. Tuonaikaisessa kirjeessään Wittgenstein ehdotti, että voisi lähettää von Wrightille jäljennöksen käsikirjoituksestaan (*Filosofisia tutkimuksia* ensimmäinen osa), koska hän aavisti, ettei sitä julkaistaisi hänen elinaikanaan ja pelkäsi, että se voisi joutua kadoksiin (Wittgenstein 1990, 212, kirje 3). Von Wright ei kuitenkaan koskaan saanut käsikirjoitusta ja arveli siten Wittgensteinin luopuneen ajatuksesta (von Wright 1982, 3). Wittgenstein ei koskaan puhunut työnsä julkaisemisesta von Wrightin kanssa eikä antanut elinaikanaan ohjeita siitä, miten toimia kuolemansa jälkeen (von Wright 1982, 4). Anscomben ja Rheesen valinnasta kirjallisen työn toimeenpanijoiksi on viitteitä joulukuulta 1948, jolloin Wittgenstein luki heille kaiken mitä oli viimeisten kahden kuukauden aikana Irlannissa kirjoittanut ja kertoi suunnitelmistaan tarkistaa käsikirjoitus ja sisällyttää siihen uutta materiaalia (Monk 1991, 538).

Kaikista vaikeuksistaan huolimatta Wittgenstein oli onnekas saadessaan työskennellä kuolemaansa saakka. Kuollessaan hän oli melko tuntematon filosofian ulkopuolella. Wittgenstein ei ollut juurikaan esiintynyt julkisuudessa eikä hänen kunniakseen järjestetty seremonioita toisin kuin Russellille. Wittgenstein jäi kuitenkin filosofian historiaan eikä hänen neroutaan juuri kukaan kiistä. Jotkut kriitikot kuitenkin väittävät, että nyt vuosikymmeniä myöhemmin, Wittgensteinin nostattaman pölyn laskeuduttua kaikki on jälleen ennallaan, koska sekä Wienin piirin looginen positivismi että Oxfordin kielifilosofia (lingvistinen filosofia), joihin hän vaikutti, ovat

molemmat menneet pois muodista. (Edmonds & Eidinov 2002, 208, 283–284.) Von Wrightin (1999, 10) arvion mukaan Wittgensteinin filosofinen kehitys on ollut ainutlaatuinen juuri siksi, että hän kehitti kaksi täysin erilaista filosofian suuntausta, jotka innoittivat länsimaisen filosofian viime vuosikymmenten valtavirtauksen, analyyttisen filosofian, molempia päähaaroja: ensimmäisen kauden *Tractatus* loogista positivismia ja toisen kauden *Filosofisia tutkimuksia* kielifilosofiaa. Kolmannestakin, niin kutsutusta foundationalism-kaudesta oli jo viitteitä, mutta työ jäi siltä osin kesken (Monk 1991, 558; Rodgers & Thompson 2005, 147.)

Etulyöntiasemansa (sivistynyt tausta, taloudellinen itsenäisyys) ansiosta Wittgenstein teki mitä halusi ja siirtyi sinne minne tahtoi (Collins 1998, 736). Kerran omaksuttu vapaus jatkui niin pitkälle kuin mahdollista, senkin jälkeen kun hän luopui perimästään omaisuudesta. Hän kuitenkin otti vastaan apurahoja, opetti ja hyväksyi jopa professorin viran toimeentulonsa ja siten tutkimustyönsä turvataksaan. Collinsin (1998, 736) mukaan Wittgensteinin vahva persoonallisuus leimasi hänen kulloistakin asemaansa. Wittgenstein oli rajojen rikkoja ja ryhmittymien uudelleen järjestelijä, eikä kentälle mahdullaiseen asemaan kuin yksi henkilö kerrallaan. Intellektuellien kenttää säätelee ’pienien lukujen laki’ – huipulla on vain vähän tilaa. (Collins 1998, 29 ja alaviite 4; 30, 42.)

Yhteenveto Wittgensteinin habituksesta ja asemasta filosofian kentällä

Vaikka habitusta pidetään enemmän yhteisöllisenä ominaisuutena kuin yksilön ominaisuutena on kuitenkin mahdollista puhua yksilön habituksesta, joka on erilaisissa yhteisöissä kasvamisen tulos. Bourdieu (2008; 2004, 100–101, 111–113) kuvaa oman habituksensa ominaispiirteitä analysoidessaan jälkikäteen itselleen avautuneita mahdollisuuksia (space of possibles) filosofian ja sosiologian kentillä. Asetelma 3 hahmottaa Wittgensteinin habitusta ja siihen liittyviä luontumuksia.

Yläluokkainen tausta	Luontumukset ja niiden ilmeneminen toiminnassa	Epärealistiset tavoitteet
syntyi yhteen Wienin rikkaimmista perheistä, paljon sisarusia, kotona vilkas kulttuurielämä (eräänlainen hovi)	velvollisuudentuntoinen suhtautuminen uravalintaansa (+) velvollisuus henkiseen kasvuun (+)	filosofian ongelmien poistaminen, tulla ymmärretyksi (lähes julkaisematta ja kieltämällä opiskelijoita koptoimasta hänen luentojaan ja lainaamasta hänen sanomisiaan)
isä halusi lapsensa tekniikan tai liikkeen opintoihin	kriittisyys ja rohkeus kaikessa toiminnassa (+)	kiivas omien käsitysten puolustaminen (+/-), ehdottomuus sekä itseä että muita kohtaan (+/-)
katoliseksi kastettu juutalainen	riippumattomuuden tarve, oikeassa olemisen varmuus (+)	kynnys julkaista erittäin korkea (-)
homoseksuaali	riippumattomuuden tarve, oikeassa olemisen varmuus (+)	kokeili uusia ajatus tapoja (+)
saksa äidinkieli	vierauden tunne (-)	taloudellisten siteiden katkaiseminen, luopuminen perinnöstä (+/-) irtautuminen oppi-ististä ja auktoriteeteista tieteessä (+)
		kommunikatiovaikeudet kollegojen kanssa, eristäytyminen (-)

Asetelma 3. Wittgensteinin habitus

Wittgensteinin toimintaa ohjasi velvollisuudentunto, mitä biografit McGuinness (1988) ja Monk (1991) kumpikin korostavat, Monk on nostanut sen jopa elämäkerran otsikkoon saakka. Velvollisuudentunto näkyi esimerkiksi siinä vakavuudessa, jolla Wittgenstein uravalintansa teki. Ensin hän koki velvollisuudekseen noudattaa isänsä toivetta ja ryhtyi opiskelemaan tekniikkaa, mutta myöhemmin velvollisuudentunto isää kohtaan muuttui velvollisuudeksi noudattaa omaa kutsumusta filosofian opiskeluun. Wittgenstein ei kuitenkaan rynnännyt suin päin filosofiaan ennen kuin sai kutsumukselleen arvovaltaisen tuen Russellilta, jonka mielestä Wittgenstein oli nero ja kyvykäs jatkamaan hänen työtään. Askeettinen elämäntapa tuki velvollisuuden toteuttamista ja työlle omistautumista. Wittgenstein koki myös oman henkisen kasvun velvollisuudeksi, vain siten hän voisi tehdä työnsä hyvin. Tämän velvollisuuden hän uskoi parhaiten toteuttavansa rintamalla, missä hän taisteli urheasti ja koki henkisen muutoksen.

Velvollisuudentunto johti myös kriittisyyteen, jota myös voidaan pitää yhtenä Wittgensteinin toimintaa ohjaavana luontumuksena. Wittgenstein piti velvollisuutenaan olla tarvittaessa kriittinen ja kertoa, miten asiat todella ovat. Kriittisyys edellytti myös rohkeutta ilmaista ajatuksiaan. Siihen hän oli kasvanut taistellessaan asemastaan sisarusparven nuorimpana sekä kasvaessaan perheen ylläpitämisen vilkkaan seuraelämän keskellä. Wittgensteinin kriittisyys, kuten myös oikeassa olemisen varmuus, näkyi omien käsitysten puolustamisena, olipa vastustajana kuka tahansa, myös ystävyden menetyksen uhallakin. Ehdottomuutta hän vaati yhtä lailla itseltään, oppilailtaan kuin oppi-isiltään. Esimerkiksi Russellin harhautuminen vakavasta filosofiasta tieteen popularisointiin sai Wittgensteinilta kriittisen tuomion. Kriittinen velvollisuudentunto yhdistyneenä omanarvontuntoiseen älykkyyteen sai Wittgensteinin välillä tarttumaan ylivoimaisiinkin haasteisiin, esimerkkinä pyrkimys ratkaista Russellin paradoksi.

Yksi Wittgensteinin habitukseen liittyvä luontumus oli riippumattomuuden tarve, joka ilmeni yhtäältä luopumisessa perinnöstä, jotta taloudelliset siteet perheeseen eivät kahlitsisi häntä, toisaalta irtautumisessa hyvin pian oppiisistä. Saatuaan alkusysäyksen Wittgenstein kehitti teorioitaan luottaen omaan

lahjakkuuteensa eikä halunnut tukeutua opettajiinsa enää muuten kuin käytännön asioissa, kuten *Tractatuksen* julkaisemisessa tai tohtoriksi väitellessään. Filosofian klassikotkin jäivät lukematta. Riittävän määrän opetusta seurattuaan ja jonkin verran filosofiaa luettuaan Wittgenstein löysi oman ajattelutapansa eikä enää halunnut eikä tarvinnut ulkopuolisia vaikutteita harvoja poikkeuksia, kuten Sraffa ja Ramsay, lukuunottamatta. Omaperäisyys näkyi pyrkimyksenä ajatella eri tavoin kuin muut, mutta se kannatti, sillä erilainen ajattelutapa tuotti uusia teorioita. Kuitenkin Wittgensteinin (1979, 54–55) oma vaatimaton näkemys oli, ettei hän koskaan ollut keksinyt mitään uutta ajatussuuntaa vaan tarttui vain innokkaasti lukemiinsa teorioihin ja selvensi niitä. Ajattelutavan erilaisuuteen saattoi jossain määrin vaikuttaa myös vierauden tunne, sillä Wittgenstein oli brittien keskuudessa muukalainen eikä voinut kommunikoida äidinkielellään, mistä seurasi välillä turhautumista ja väärinkäsityksiä ja se ehkä johti jossain määrin eristäytymiseen. Vierauden tunne liittyi osin myös siihen, että Wittgenstein oli paitsi saksankielinen juutalainen, myös homoseksuaali ja kaiken lisäksi perusluonteeltaan sulkeutunut (Sass 2001). Moninkertaisena muukalaisena ja henkisiin tavoitteisiin keskittyvänä, hänellä ei ollut mitään menetettävää, ainoastaan voitettavaa. Siten hän tarttui rohkeasti haasteisiin ja toteutti omaa ajatteluaan välittämättä siitä, mitä muut ajattelivat. Myös toistuva vapaaehtoinen eristäytyminen vieraaseen ympäristöön (Norjan matkat) lienee ollut yhteydessä omaperäisen ajattelun kehittymiseen.

Luontumukset heijastuvat hyvin Wittgensteinin työtavoissa ja tavoitteissa. Se, että hän luki tekstejä rivi riviltä yhdessä muiden kanssa, ei ollut ristiriidassa riippumattomuuden tarpeen kanssa, sillä Wittgenstein ei hakenut kollegoiltaan uusia ajatuksia, päinvastoin pyrkimyksenä oli saada muut ymmärtämään mitä hän tarkoitti. Jos, kuten useimmiten kävi, muut eivät häntä ymmärtäneet, Wittgenstein ei suinkaan hylännyt omia teorioitaan vaan jatkoi sinnikkäästi työtään. Itsenäisyyttä ja riippumattomuutta osoitti myös Wittgensteinin tapa olla osallistumatta konferensseihin, sillä kukaan ei kuitenkaan olisi ymmärtänyt mitä hän puhui. Velvollisuudentuntoa heijasti Wittgensteinin tapa kirjoittaa teksteistään päivittäin varmuuskopiot, jotka hän luovutti kollegalleen. Oli pidettävä huoli siitä, että työ jäi jälkipolville. Täydellisyyden

tavoittelijana hän kirjoitti tekstejä eri muodossa yhä uudelleen ja uudelleen, kelpuuttamatta mitään julkaistavaksi. (Ks. Wittgensteinin työhön kohdistuvasta asenteesta esim. Schulte 2001.) Myös luentonsa hän otti vakavasti vaikka ei valmistellutkaan niitä ennalta, mikä saattoi näyttää välinpitämättömyydeltä. Wittgenstein ei olisi pitänyt luentoja, ellei hänellä olisi ollut tärkeää sanottavaa; vanhojen kirjoitustensa lukemisen sijaan hän teki syvällistä ajatteluyötä improvisoiduilla luennoillaan.

Wittgensteinin filosofian ja habituksen sekä luontumusten välillä on selvä yhteys. Wittgenstein sisäisti, tai ehkä voisi sanoa, jopa ruumiillisti, filosofiansa. Askeettinen elämäntapa ja hänen tiivis, kirkkautta tavoitteleva filosofiankirjoituksensa osoittavat halua pitäytyä aina olennaisessa. Monkin (2001) mukaan Wittgenstein, toisin kuin esimerkiksi Russell, on yksi niistä harvoista, joista on mahdollista kirjoittaa elämäkerta, jossa henkilön tunne-elämä ja hänen pohtimansa filosofiset kysymykset yhdistyvät saumattomasti. (Ks. myös Conant 2001.) Jos Wittgenstein sisäistikin filosofiansa, niin myös jotkut Wittgensteinin luontumuksista konkretisoituivat hänen filosofiassaan. Opiskellessaan tekniikkaa Wittgensteinille kehittyi luontumus visualisoida asioita, mikä vaikutti hänen käsitykseensä kielestä ja kielen kuvateorian syntyyn (Hamilton 2001). Rohkeudesta ja velvollisuudesta tehdä työnsä niin hyvin kuin mahdollista hän puolestaan kirjoittaa *Yleisissä huomautuksissa* (Schulte 2001).

Tekniikan kentältä Wittgenstein siirtyi analyyttisen filosofian kentälle, jossa hänestä sukeutui ensin Russellin työn jatkaja. Russellin suojattina, mutta opettajaansa älykkäämpänä, hän tuli pian vetäneeksi maton suojelijansa jalkojen alta ja valtasi itselleen pysyvän paikan filosofian keskeisenä vaikuttajana, ensin analyyttisen tradition jatkajana, sitten kielifilosofiallaan. Wittgenstein kehitti filosofian kentällä kielellistä logiikkaa ja sai pikkuhiljaa jopa Russellin puolelleen. Professoriksikin päätyneen Wittgensteinin omaperäinen, vaikea ja suhteellisen eristyksissä harjoittama filosofia, josta hän ei *Tractatusta* ja yhtä esitelmää lukuun ottamatta julkaissut elinaikanaan mitään, teki mahdolliseksi sen, että hän saattoi työskennellä rauhassa kuolemaansa saakka kilpailijoiden uhkaamatta asemaansa.

Toimijaverkkoanalyysi

Seuraavaksi otan analyysin kohteeksi prosessin, joka koostuu Wittgensteinin urasta ja kehityksestä tunnustetuksi neroksi. Tässä yhteydessä prosessi operationalisoituu Wittgensteinin filosofian kautta. Lähtökohtana on latourilainen hypoteesi, jonka mukaan Wittgensteinin filosofian kehitys ja ansiot ”nerona” eivät ole yksinomaan Wittgensteinin omaa ansiota, vaan ne tulisi ymmärtää kaikkien urakehitysprosessissa mukana olevien toimijoiden, eli toimijaverkon, yhteistoiminnan tulokseksi (vrt. Latour 1999a, 182). Testaan latourilaisen toimijaverkkoteorian sopivuutta filosofian tieteenalaan tarkastelemalla löytyykö Wittgensteinin filosofian taustalta toimijaverkko? Latour kehottaa aloittamaan tutkimus ”keskeltä”. Tutkimuksen lähtökohtana ei tulisi pitää ”vakioita”, kuten alkuperää tai lopputuloksia; asioiden väliset suhteet ovat tärkeämpiä kuin subjektit tai objektit. (Lehtonen 2004.) Toisin sanoen en ota lähtökohdaksi sen enempää opintojaan aloittavaa kuin jo neroksi julistettua Wittgensteinia, sillä toimijaa ei määritä sen takana oleva yksilö, Wittgenstein tai hänen päämääränsä. Toimija määrittyy tekojen kautta, asioiden välittämisessä ja kääntämisessä (Lehtonen 2004). Aloitan siten analysoinnin toiminnasta. Tähän analyysiin poimitut, Wittgensteinin elämää kuvaavat tapahtumat ovat edellä esitetystä elämäkertasiosta, ellei toisin mainita.

Lähtökohdaksi otan haasteen, johon Wittgenstein tarttui luettuaan vuosina 1908–1909 Bertrand Russellin *The Principles of Mathematics*. Russellin mukaan matematiikka ja logiikka eivät periaatteessa eroa toisistaan, sillä matematiikka perustuu loogisille periaatteille. Kirjassaan Russell myös ylisti Gottlob Fregen samansuuntaisia löydöksiä matematiikan ja logiikan väliltä, jotka tämä oli esittänyt *Grundgesetze der Arithmetik* teoksessaan. Russell kuitenkin kritisoi Fregen luokkakäsitettä ja esitti ratkaisuksi oman tyyppiteoriansa, johon ei kuitenkaan itsekään ollut täysin tyytyväinen, vaan kehotti samalla matematiikan filosofiasta kiinnostuneita opiskelijoita etsimään parempaa ratkaisua. Ensimmäinen latourilainen ”käännös” tapahtui kun Wittgenstein otti haasteen vastaan ja käänsi Russellin ja Fregen intressit omaksi intressikseen. Ongelman ratkaiseminen palveli Wittgensteinin

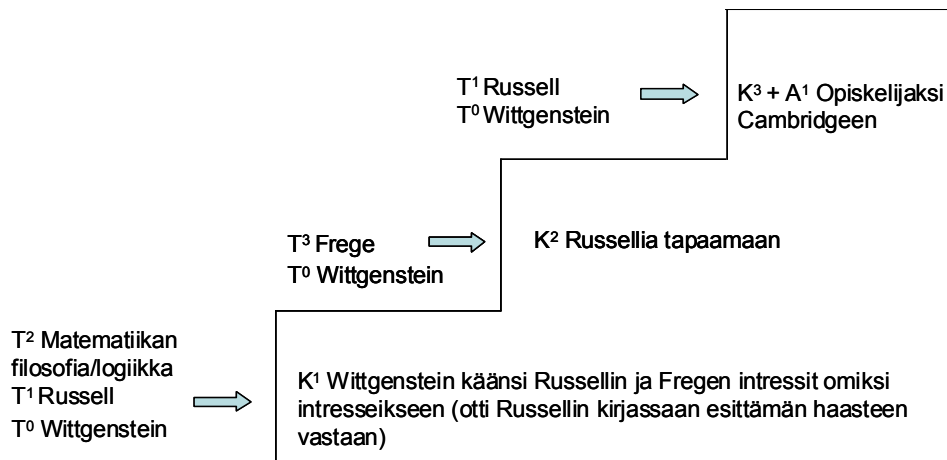
kirjahanketta. Wittgensteinin ensisijainen tavoite oli löytää ratkaisu tyyppiteoriaan ja sen jälkeen vakuuttaa sekä Russell että Frege oman ratkaisumallinsa paremmuudesta. Latourin (1988, 15–16) (pernarutto-rokotteen kehittämistä koskevasta) Pasteur-analyysistä voidaan päätellä, että on lyhytnäköistä keskittyä vain ratkaisun löytämiseen, yhtä tärkeä vaihe on saada uusi ratkaisumalli hyväksytyksi. Ensimmäinen ratkaisuehdotus, jonka Wittgenstein lähetti Philip B.E. Jourdainille, joka puolestaan tiedotti siitä Russellille, tyrmättiin.

Wittgenstein ei lannistunut, vaan päätti ryhtyä päätoimiseksi filosofian opiskelijaksi ja jättää tekniikan. Tästä käännöksestä seurasi varsinainen käännosten ketju. Fregen neuvosta Wittgenstein hakeutui ensin Russellin arvioitavaksi, joka puolestaan arvioi Wittgensteinin sopivaksi jatkajaksi omalle työlleen, minkä ansiosta Wittgenstein pääsi Cambridgeen. (Ks. kuvio 17). Toimijoina tässä ketjussa olivat siten Wittgensteinin ja Russellin lisäksi epäsuorasti myös Frege sekä matematiikan filosofia, erityisesti logiikka. Valitessaan Wittgensteinin työnsä jatkajaksi Russell oli jo jättämässä logiikan; tieteenalalla oli siten tilaa ja tarvetta uudelle loogikolle, joka jatkaisi keskenjääneiden ongelmien ratkaisemista. Tämän käännösketjun seurauksena Russellin ja Wittgensteinin intressit yhtyivät ja samalla molempien asemassa tapahtui muutos. Wittgenstein nousi Russellin oppipojaksi ja Russell väistyi taka-alalle, vaikka säilyttikin aluksi käytöksessään mestarin elkeet. Ennen varsinaista vallanvaihdosta näiden kahden välillä käytiinkin jonkinasteinen voimainkoitos, vaikka vuodesta 1913 Wittgenstein ja Russell työskentelivät eri aiheiden parissa. Wittgenstein arvosteli Russellia avoimesti ja vaikutti tämän valintoihin, kuten logiikan hylkäämiseen, ehkä jopa enemmän kuin Russell Wittgensteinin filosofian sisältöön. Opillisten teiden erkaannuttua Russell tasoitti Wittgensteinin tietä käytännön asioissa: tohtoriksi pääsyssä ja *Tractatuksen* julkaisemisessa.

Latourin ajatus, että toimijat vaikuttavat kollektiivisesti, ei ole kaukana Collinsin (1998, 29) ja Bourdieun (2004, 59) näkemyksistä, että yksilön tuleva kehityskaari (trajectory) arvioituna jonakin tietynä hetkenä riippuu henkilön asemasta verkostossa johon hän kuuluu. Verkoston rakenteesta on

nähtävissä hänen mahdollisuutensa, siksi on tarpeen tietää miltä koko verkosto näyttää. Katsottaessa Wittgensteinin asemaa kentällä hetkellä jolloin hänet valittiin Cambridgeen opiskelijaksi, latourilaiseen toimijaverkkoon voidaan sisällyttää ainakin kolme valintaa edesauttanutta toimijaa Wittgensteinin lisäksi: Russell, Frege ja matematiikan filosofia/logiikka. Seuraavaksi voidaan tarkastella näitä neljää toimijaa collinsilaisesta näkökulmasta eli katsoa näistä muodostuvan verkoston rakennetta ja siinä Wittgensteinille tarjoutuvia mahdollisuuksia. Russellista tiedetään, että hän oli jättämässä logiikan, joten oppipojalle avautui mahdollisuus nousta matematiikan filosofian uudeksi mestariksi. Modernin logiikan isä ja yksi analyttisen filosofian perustajahahmoista, Frege puolestaan oli tuolloin jo yli kuusikymppinen eikä jälkipolvien arvostuksesta huolimatta ollut sellaisessa asemassa aikalaispiireissä, että hän olisi voinut asettua Wittgensteinin etenemiselle esteeksi. Logiikassa haasteena oli ratkaisematon ongelma, Fregen luokkateoriasta noussut 'Russellin paradoksi', jonka ratkaisijalle avautuisi tie huipulle (Collins 1998, 728–729).¹¹⁰ Nuorella, ja ilmeisen älykkäällä Russellin suojatilla oli siten kaikki mahdollisuudet nousevaan kehityskaareen ja keskeiseen asemaan filosofian, erityisesti matematiikan filosofian, kentällä. (Ks. kuvio 17.)

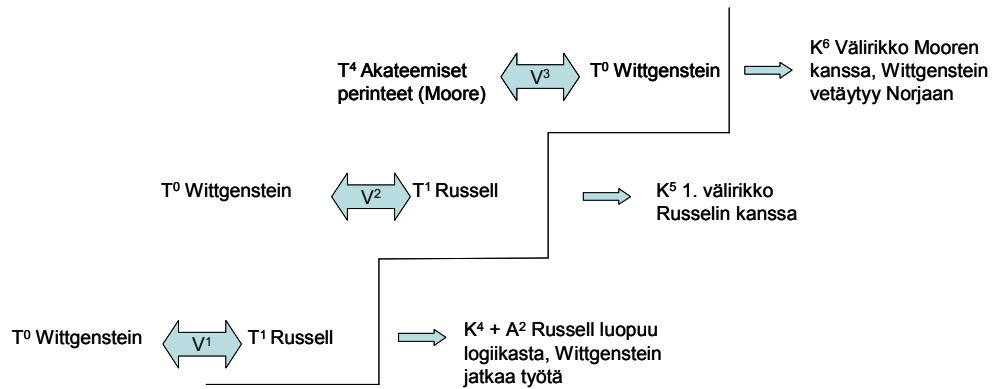
¹¹⁰ Tarkemmin 1800–1900-lukujen logiikan, matematiikan ja filosofian välisistä suhteista ja niissä tapahtuneista muutoksista ks. Collinsin laaja sosiologinen analyysi ”The Post-revolutionary Condition: Boundaries as Philosophical Puzzles” Teoksessa: R. Collins (1998) *The Sociology of Philosophies. A Global Theory of Intellectual Change*. Cambridge, Massachusetts and London, England: The Belknap Press of Harvard University Press, 688–753.

Kuvio 17 *Filosofian opiskelijaksi. Käännökset (K), toimijat (T) ja aseman muutokset (A).*

Kun Wittgenstein vuonna 1914 ensimmäisen kerran katkaisi välinsä Russelliin syvien erimielisyyksien¹¹¹ vuoksi, hän joutui sen seurauksena kääntymään professori G.E. Mooren puoleen halutessaan keskustella kandidaatin työstä. Wittgensteinin käsikirjoitus ei Moorelle sellaisenaan kelvannut koska sitä ei ollut kirjoitettu vaadittavia muutoseikkoja noudattaen. Wittgenstein suuttui, haukkui Mooren ja jätti työnsä vuosiksi. Voimainkoetus Wittgensteinin ja akateemisten perinteiden välillä johti Wittgensteinin valmistumisen viivästymiseen, Norjaan vetäytymiseen ja suhteiden katkeamiseen Mooren kanssa viideksitoista vuodeksi. (Ks. kuvio 18.)

¹¹¹ Erimielisyydet koskivat Wittgensteinin ja Russellin täysin erilaista filosofiakäsitystä. Russellin mukaan filosofia oli, metodeineen ja pyrkimyksineen tiedettä. Wittgensteinin mukaan filosofia ei ollut tiedettä vaan kriittistä toimintaa, jonka tehtävänä oli selvittää käsitteellisiä epäselvyyksiä (Monk 1996, 342; Glock 2001, 206).

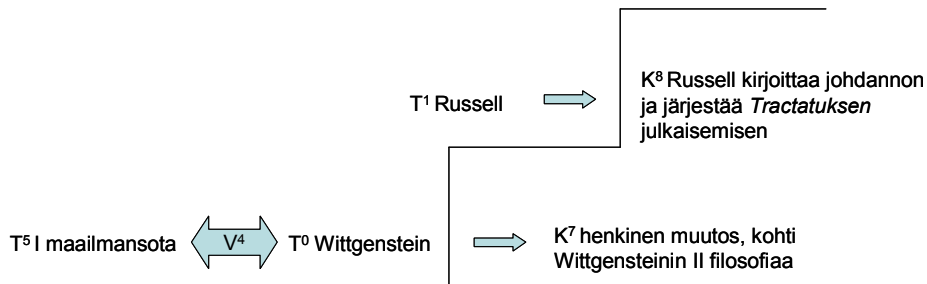

Kuvio 18 Välikirjoja. Käännökset (K), toimijat (T), voimainkoetukset (V) ja aseman muutokset (A)

Logiikasta kirjoittaminen jatkui sekä Norjassa että ensimmäisen maailmansodan alkuaikoina, Wittgensteinin liityttyä vapaaehtoisena armeijaan. Sodan aikana Wittgenstein keksi kielen kuvateorian. Tapahtumaa voidaan pitää Wittgensteinin omana oivalluksena, joka ei edellyttänyt muita toimijoita tai erityistä voimainkoetusta. Seuraava merkittävä käänös, Wittgensteinin kokema henkinen muutos, tapahtui useita vuosia kestäneen voimainkoetuksen seurauksena, jossa vastavoimana eli toisena toimijana voidaan pitää toista maailmasotaa. Kuoleman läheisyyden aiheuttaman henkisen muutoksen jälkeen Wittgenstein alkoi liittää kirjoituksiinsa uskonnollis-mystisiä aineksia sielusta ja elämän tarkoituksesta sekä etiikkaa ja estetiikkaa. Uusia aineksia voidaan pitää hänen toisen kautensa alkusoittona vaikka hän lisäikin sodanaikaiset kirjoituksensa jo ensimmäisen kauden pääteoksen, *Tractatus*, loppuun.

Ennen toista luomiskauttaan Wittgenstein jätti vähäksi aikaa filosofian, luopui omaisuudestaan, opiskeli opettajaksi ja vetäytyi kansakoulunopettajan tehtäviin Itävallan maalaiskylään. Opettajavuosiin liittyvät lukuisat yritykset saada *Tractatus* julkaistua. Ratkaiseva käänne tapahtui kun Russell otti ohjat

käsiinsä, lupautui kirjoittamaan johdannon ja sai julkaistua teoksen Englannissa. (Ks. kuvio 19.)

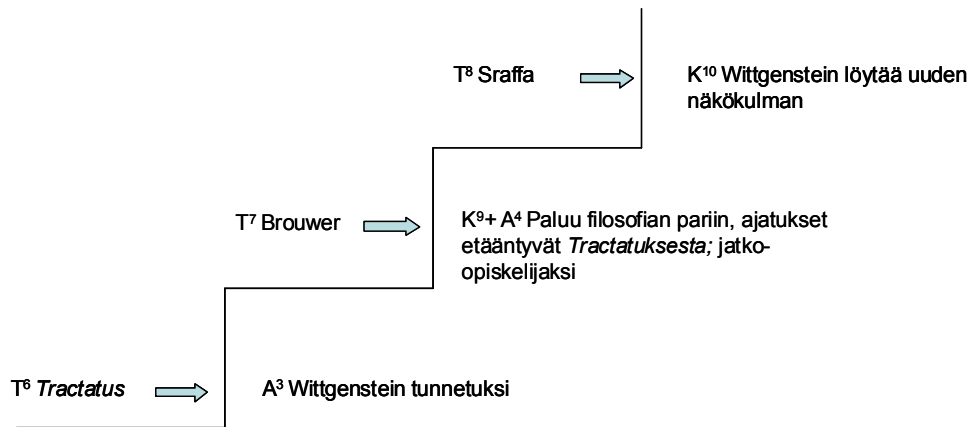

Kuvio 19. Henkinen muutos. Käännökset (K), toimijat (T) ja voimainkoetukset (V).

Julkaisemisen jälkeen *Tractatus* alkoi elää omaa elämäänsä ja tehdä Wittgensteinia tunnetuksi siinä määrin, että sitä voidaan pitää toimijana. *Tractatus* oli keskustelun kohteena Cambridgessa, Wienin piiri luki sitä ja matematiikan opiskelija Frank Ramsey aikoi rakentaa teoriansa korkeammasta matematiikasta *Tractatuksen* pohjalle. Wittgensteinin toiveena oli myös saada kandidaatin tutkinto *Tractatuksen* avulla. Hänen olisi kuitenkin pitänyt palata Cambridgeen opiskelemaan vuodeksi, jotta olisi voinut saada suoraan tohtorin tutkinnon. Asia jäi hautumaan muutamaksi vuodeksi.

Seuraavan käännöksen aiheuttanut toimija oli matematiikan professori L.E.J. Brouwer, jonka luento Wienissä innoitti Wittgensteinia ryhtymään taas filosofiseen työhön. Brouwer edisti myös Wittgensteinin etääntymistä *Tractatuksen* ajatusmaailmasta. Wittgenstein palasi Cambridgeen, missä hän teki tutkimustaan jatko-opiskelijana Frank Ramseyn ohjauksessa. Ramseyn kritiikki auttoi Wittgensteinia näkemään *Tractatuksen* virheet, mutta varsinaisen mullistuksen Wittgensteinin ajattelussa sai aikaan kansantaloustieteilijä Piero Sraffa, joka sai Wittgensteinin hylkäämään vanhat

ajatusmallinsa, kuten kielen kuvateorian ja löytämään kokonaan uuden ”antropologisen” lähestymistavan työhönsä. (Ks. kuvio 20.)

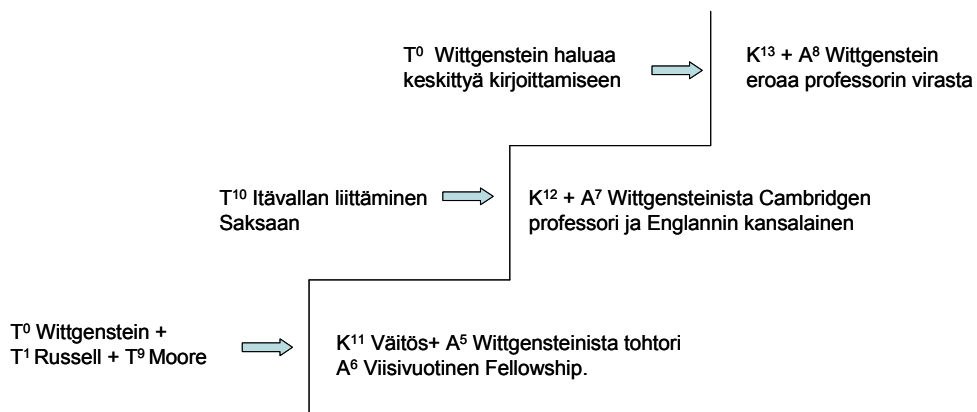
Kuvio 20. *Irti Tractatuksesta. Käännökset (K), toimijat (T) ja aseman muutokset (A)*

Wittgenstein väitteli tohtoriksi puolen vuoden mittaisen jatko-opiskelun jälkeen *Tractatuksen* pohjalta, mikä johti aseman muutokseen. Wittgenstein sai vihdoon akateemisen tutkinnon ja muodollisen tutkijan pätevyyden. Väitöstilaisuudessa Wittgensteinin ei tarvinnut varsinaisesti väitellä, sillä tilaisuus oli pikemminkin muodollisuus, jossa Wittgensteinin mielestä asiaa ymmärtämättömät Russell ja Moore soivat hänelle tohtorin arvon. Tohtorin arvon lisäksi Wittgenstein sai ensin apurahan kahdeksi seuraavaksi lukukaudeksi ja sen jälkeen viisivuotisen rahoituksen tutkimustyöhön (Fellowship).

Seurasi monta työntäyteistä vuotta ilman merkittäviä muutoksia. Vasta kun Itävalta liitettiin Saksaan, Wittgensteinin elämä sai jälleen uuden käänteen. Hän joutui hakemaan turvallisuussyistä Englannin kansalaisuutta ja samalla professorin virkaa. Yksi syy, joka puolsi professorin viran hakemista, oli se, että Cambridgen nimitetylle professorille kansalaisuus myönnettäisiin

varmasti. Wittgenstein sai sekä professuurin että pian sen jälkeen kansalaisuuden. Maailmanpoliittinen tilanne oli käännöksen toimija. Käännöksen seurauksena Wittgenstein saavutti urallaan käytännöllisesti katsoen korkeimman mahdollisen akateemisen aseman, arvostetun Cambridgen yliopiston filosofian professuurin.

Wittgenstein hoiti professuuria kymmenisen vuotta, professorin tehtävät keskeytyivät välillä kun hän osallistui toiseen maailmansotaan lääkintämiehenä ja kirjoitti sen jälkeen kirjaa Swanseassa. Suuria käännöksiä ei pitkään aikaan tapahtunut. *Filosofian tutkimuksia*, jossa Wittgenstein kirjoitti uutta filosofiaansa, edistyi hitaasti. Viimeinen käännös oli Wittgensteinin ero professuurista ja omistautuminen elämänsä viimeisiksi vuosiksi kirjoittamiseen. Päätös oli Wittgensteinin oma, eikä siihen ole muita mainittavia tekijöitä. Wittgenstein teki päätöksen jo ennen sairastumistaan syöpään. (Ks. kuvio 21.)

Kuvio 21 *Institutionalisoituminen. Käännökset (K), toimijat (T) ja aseman muutokset (A).*

Toimijoita Wittgensteinin filosofian kehityksessä olisi voinut olla enemmänkin, mutta hän torjui tietoisesti ulkoiset vaikutteet. Wittgensteinin

työtä näyttää parhaiten edistäneen hänen oma kuolemanpelkonsa, minkä vuoksi hän halusi selittää ajatuksiaan ja kirjoituksiaan alkuaikoina etenkin Russellille ja tallentaa ajatuksiaan muistivihkoihin ja konekirjoitteisiin. Tältä pohjalta syntyivät jo aivan ensimmäiset muistiinpanot Wittgensteinin työstä, *Notes on Logic*, joita varten Wittgenstein pyysi pikakirjoittajaa tekemään muistiinpanoja hänen ja Russellin tapaamisesta sekä kirjoittamaan sanelun pohjalta konekirjoitteen. Enemmän tai vähemmän kuvitteellinen kilpajuoksu kuoleman kanssa jatkui läpi elämän ja motivoi Wittgensteinia paitsi kirjoittamaan muistiinpanojaan, myös selittämään tekstejään ja antamaan ystävilleen ohjeita kuinka toimia hänen kuolemansa jälkeen.

Cambridgen tiede-eliitin vaikutuskanava, The Apostles -seura ei kiinnostanut Wittgensteinia, sen sijaan Cambridgen yliopiston Moral Sciences Club, jossa filosofit ja filosofian opiskelijat kokoontuivat keskustelemaan esitelmien pohjalta ja testaamaan uusia ideoitaan, oli yksi Wittgensteinin tärkeimmistä vaikuttamiskanavista. Wittgenstein onnistui muuttamaan seuran sääntöjä Mooren avustuksella siten, että esitelmät saivat kestää korkeintaan seitsemän minuuttia ja turhaa keskustelua rajoittamaan valittiin puheenjohtaja, joista ensimmäinen oli G.E. Moore. Wittgenstein piti ensimmäisen, ennätyksellisen lyhyen, esityksensä (4 minuuttia) vuonna 1912. Wittgenstein kuitenkin hallitsi keskustelua Moral Sciences Clubissa jopa siinä määrin, että professori C.D. Broad lakkasi käymästä seuran tilaisuuksissa. Kolmikymmenluvun alussa Wittgenstein oli muutaman vuoden osallistumatta seuran tilaisuuksiin, koska muut jäsenet olivat valittaneet, että hän puhuu liikaa eikä anna muille suunvuoroa. Mooren puheenjohtajakauden jälkeen Wittgensteinista tuli 1944 seuraava puheenjohtaja. (Edmonds & Eidinov 2002, 42–43; Monk 1991, 69, 263.) Moral Sciences Club antoi Wittgensteinille mahdollisuuden väitellä ja tehdä ajatuksiaan tunnetuksi keskustelemalla, sillä, kuten tiedämme, hänen tapanaan ei ollut osallistua konferensseihin tai julkaista tekstejään. Mihinkään yksittäiseen ratkaisevaan käännökseen Wittgensteinin filosofin uralla ei Moral Sciences Clubin kuitenkaan voida katsoa vaikuttaneen.

Yhteenveto

Latourin (1988, 26) mukaan useissa tapauksissa henkilöä, joka ymmärtää uuden tieteellisen löydöksen merkityksen, osaa yleistää sen sisällön, laajentaa sitä tai soveltaa sitä toisella tavalla kuin mikä oli keksijän alkuperäinen tarkoitus, voidaan pitää jopa ansiokkaampana kuin häntä, jonka keksintö alun perin on. Into millä Wienin piiri luki ja otti vaikutteita *Tractatuksesta*, tai millä Oxfordin kielifilosofit inspiroituiivat Wittgensteinin myöhäisemmän kauden ajatuksista ja levittivät niitä ansaitsevat vähintään yhtä suuren kunnian ”wittgensteinilaisuuden” esiin nostamisesta kuin Wittgenstein itse.¹¹² Wittgensteinin omat ansiot ajatustensa levittämisessä ovat itse asiassa perin vähäiset. Sen sijaan käsikirjoitusten postuumista julkaisemisesta huolehtineet G.H. von Wright, Elizabeth Anscombe ja Rhus Rhees ovat tehneet valtavan työn, jota ilman Wittgenstein olisi jäänyt paljon pienemmän piirin filosofiksi kuin mitä hän tätä nykyä on.

Löysin Wittgensteinin filosofiaan ja urakehitykseen vaikuttaneeseen toimijaverkkoon kymmenen toimijaa (Ks. liite 2). Niistä tärkeimmäksi nousee Russell, joka oli osallisena neljässä käänöksessä ja kahdessa voimainkoitoksessa. Muut toimijat (Frege, matematiikan filosofia/logiikka, akateemiset perinteet, ensimmäinen maailmansota, Sraffa, Brouwer, *Tractatus*, Moore ja Itävallan liittäminen Saksaan) vaikuttivat kukin vain yhteen käänökseen tai voimainkoitukseen. Latourilaisittain olen kelpuuttanut mukaan ei-inhimillisiä tai kollektiivisiä toimijoita kuten *Tractatus* ja ensimmäinen maailmansota. Tässä yhteydessä voin todeta olevani osittain eri mieltä Turo-Kimmo Lehtosen (2004) kanssa Latourin teorian heikkoudesta, joka aiheutuu ei-inhimillisten toimijoiden sisällyttämisestä analyysiin. Lehtosen mukaan ei-inhimillisille toimijoille ei voi olettaa intressejä, etuja ja pyrkimyksiä. Kuitenkin kollektiivisiin, mutta abstrakteina pidettäviin toimijoihin, jotka ovat muotoutuneet aikojen kuluessa inhimillisten

¹¹² En kuitenkaan tässä tutkimuksessa sen enempää paneudu siihen, miten kyseiset koulukunnat Wittgensteinin ajatuksia tulkitsivat tai sovelsivat. Wienin piiriläisistä mainittakoon Moritz Schlick, Rudolf Carnap, Herbert Feigl ja Friedrich Waismann ja toisen maailmansodan jälkeen vaikuttaneista Oxfordin kielifilosofoista John Langshaw (J.L.) Austin sekä Gilbert Ryle.

toimijoiden työn ja koetusten tuloksena, kuten akateemiset perinteet, on sisäänrakennettu tiettyjä pyrkimyksiä. Esimerkiksi akateemisten perinteiden intressinä on varmistaa, että tutkielmat täyttävät tietyt standardit. Laatuvarmistetut tutkinnot puolestaan helpottavat akateemisten virkojen täyttämistä riittävän pätevillä henkilöillä. Siinä olen Lehtosen kanssa samaa mieltä, että puhtaasti ei-inhimillisille toimijoille, kuten luonnonilmiöille, ei voi olettaa minkäänlaisia intressejä, mutta nekin toimivat silti tarkoituksenmukaisesti, omien toimintamekanismiensa, esimerkiksi evoluution, mukaisesti. Kaikki Wittgensteinin toimijaverkkoon kuuluvat abstraktit toimijat ovat kuitenkin syntyneet inhimillisten toimijoiden toimesta, joten ne sisältävät intressejä. Esimerkiksi paetessaan Itävallasta Wittgenstein toteutti omalta osaltaan, joskin tahtomattaan, natsien intressin eliminoida juutalaiset.

Wittgensteinin uralle kertyi tämän analyysin pohjalta 13 käännöstä ja neljä voimainkoetusta joista seurasi kahdeksan aseman muutosta: opiskelija, Russellin suojatti, tunnustettu nero, jatko-opiskelija, tohtori, fellow, professori ja virasta eronnut professori (Ks. liite 2). Voimainkoetuksissa Wittgensteinin vastavoimana kamppailleet kollektiiviset toimijat eivät muuttuneet yhtä paljon kuin Wittgenstein. On selvää, ettei ensimmäinen maailmansota olennaisesti muuttanut Wittgensteinin vaikutuksesta, kuitenkin Wittgenstein vaikutti tapahtumiin pienellä henkilökohtaisella panoksellaan osallistumalla taisteluihin. Akateemiset perinteet eivät myöskään muuttuneet, joustivat ehkä hieman, sillä Mooren lausunnosta 'oli mikä oli' (ks. s. 173) voi rivien välistä lukea, ettei Wittgensteinin väitöskirjalta aivan kaikkia muutoseikkoja vaadittu. Russellia koetukset sen sijaan muuttivat paljon, hän luopui logiikasta Wittgensteinin kritiikin vuoksi ja menetti uskonsa omiin kykyihinsä logiikan alalla. Jos olisin suorittanut analyysin tiheämmällä seulalla ja laajempaan lähdeaineistoon tukeutuen käännöksiä ja toimijoita olisi varmasti löytynyt lisää. En kuitenkaan ole pyrkinyt tässä täydelliseen Wittgenstein analyysiin, vaan testaan toimijaverkkoanalyysin toimivuutta analyysin välineenä.

4. GEORG HENRIK VON WRIGHT (1916–2003)

Koska suhteellisen hiljattain edesmenneestä von Wrightista ei ole vielä kirjoitettu elämäkerta kirjain muodossa, olen käyttänyt elämäkerran tiivistelmässä pääasiallisina lähteinä vuonna 2002 julkaistua omaelämäkerrallista muistelmaa *Elämäni niin kuin sen muistan* sekä Library of Living Philosophers -sarjan von Wrightia käsittelevän teoksen *The Philosophy of Georg Henrik von Wright* alussa julkaistua intellektuaalista omaelämäkerta. Jälkimmäinen on kirjoitettu vuosina 1972–1973 ja osin tarkastettu 1976 ja 1980. Koko teos julkaistiin monien viivästysten jälkeen vasta vuonna 1989. Lisäksi olen käyttänyt satunnaisesti muutamia muita lähteitä kuten *Philosophical Essays in Memoriam Georg Henrik von Wright*, von Wrightista kirjoitettuja muistoartikkeleita, sekä Norman Malcolmin *Ludwig Wittgensteinin muistelu* -teoksen suomennetun edition liitteenä olleita Wittgensteinin kirjeitä von Wrightille. Habitus–kenttäanalyysiin perustuvat tulkinnat asettuvat elämäkerran lomaan kuten edellistenkin henkilöiden tarinoissa.

Von Wrightia koskeva elämäkertaus poikkeaa siis edellisistä siinä, että se perustuu lähes yksinomaan omaelämäkerrallisiin kirjoituksiin, joita ei ole alun perinkään yritetty järjestää aukottomaksi tarinaksi. Lähteinä käyttämäni muistelmat tarjoavat melko irrallisia kuvauksia eri elämänvaiheista ja elämään liittyvistä teemoista. Kirjaan kuitenkin tapahtumat kahden muun tiivistelmän tapaan pääsääntöisesti kronologiseen järjestykseen.

Elämäkerta ja habitus–kenttäanalyysi

Lapsuuden muuttuvat kasvu ympäristöt ja sukutausta

Georg Henrik von Wright syntyi suomenruotsalaiseen aatelisperheeseen 14. kesäkuuta 1916. Omien sanojensa mukaan hänellä ei ollut mitään, mitä voisi kutsua lapsuudenkodiksi, sillä perheen asuinpaikka vaihteli usein. Yksi

lapsuuden asuinpaikoista oli Helsingissä, äidinpuoleisten Krogiusten sukutalossa Vuorimiehenkadulla. Siellä Georg Henrik leikki lapsuutensa ainoan varsinaisen ystävän, serkkunsa Ulfin kanssa. Kesät vietettiin Krogiusten huvilalla Kuusisaarella. Äidinäiti Mary Alfthan, omaa sukuaan Krogius, Uudenmaan läänin kuvernöörin Max Alfthanin leski, piti pojat kurissa tarvittaessa ruumiillista kuritusta käyttäen, kuten tuohon aikaan oli tapana. (von Wright 2002, 9–10.)

Toinen lapsuuden asuinpaikka oli isänpuoleisten isovanhempien Danskarbyn tila Kirkkonummella, jossa poika pääsi tutustumaan maalaiselämään. Vuosina 1920–1921, kun Georg Henrik oli neljän viiden vanha, perhe asui New Yorkin Brooklynissa. Perheen isä toimi edustajana isänisän omistamassa maatalouskoneita myyvässä Argos-yhtiössä. Georg Henrik kävi lastentarhassa, mutta ei muista oppiko siellä englantia vai ei. Jos oppi, niin se kaikki unohtui Suomeen palattua. (von Wright 2002, 10–13.)

Pian Yhdysvalloista palaamisen jälkeen perheen uusi huvila Inkoon Välössä valmistui. Danskarbyn maatilan tuhouduttua tulipalossa isovanhemmat asettuivat asumaan viereiselle tontille Abramsbyhyn. Siitä lähtien kesät vietettiin välillä Inkoon saaristossa välillä Kirkkonummella riippuen Georg Henrikin terveydentilasta; hän ei astmansa vuoksi aika ajoin sietänyt saaristolaisilmaa. Perheen talviasuntona oli vuosina 1923–1925 jugendtyylinen hirsihuvila Kauniaisissa, jossa Georg Henrik joutui leikkimään yksin, useimmiten kuvitteellisia sota- ja aatellisleikkejä. Kauniaisissa Georg Henrik myös oppi lukemaan — lapsuuden mielilukemistokseen hän mainitsee intiaanikirjat ja *Välskärin kertomukset*. Hän kävi myös Hanna Wetterhofin valmistavaa koulua kahden vuoden ajan. (von Wright 2002, 13–15, 124.)

Bourdieulaisittain voi todeta Georg Henrik von Wrightin habituksen muovautuneen jo lapsuudesta suomenruotsalaisen aatelisperheen jäsenelle tyypilliseksi, selvästi valtaväestön, suomenkielisen työläis- tai porvarispojan habituksesta eroavaksi. Merkittävä erottava tekijä oli ruotsin kieli, mutta myös erilainen elämäntapa. Kuten von Wrightin (2002, 10–13, 19, 39–40, 124–130) muistelmista käy ilmi, talvet vietettiin kaupungissa ja kesät maalla

luonnonhelmassa: tarjolla oli hyllymetreittäin kirjoja ja muita mahdollisuuksia sivistäviin ja sielua jalostaviin harrastuksiin, kuten pianotunteihin, sinfoniakonsertteihin, oopperaan ja teatteriin.

Von Wright tulee ehkä epähuomiossa todenneeksi, että yläluokkaisen habituksen omaksuminen oli hänelle tietoisista. Kertoessaan taiteessa aina viehättyneensä klassikoista, ei avantgardesta, von Wright nimittäin tunnustaa (2002, 128), että hänen mieltymyksensä klassikoihin oli tietoinen valinta. Hän ei esimerkiksi väitä kodin mallin ohjanneen häntä klassikoiden pariin. Vaikka taidemaku yleensä kehittyy sellaiseksi kuin kehittyy ja joskus sen kehittymistä voidaan tietyillä ympäristön virikkeillä kanavoida tiettyyn suuntaan, mieltymys voi myös olla tulosta tietoisesta valinnasta, jos henkilö esimerkiksi haluaa valita tietyn elämäntavan tai yhteiskuntaluokan vaatiman maun, kuten von Wrightin tapauksessa lienee käynyt. Tietoisella yläluokkaisen habituksen rakentamisellaan hän, paradoksaalista kyllä, sulautuikin suomalaiseen valtavirtaan, sillä yhä kasvava oman elämän hallinta, arvostettavaan elämään sopivien fasadien rakentaminen, on Roosin (1987b) mukaan suomalaista elämäntapaa 1900-luvulla muovanneiden muutosten summa, eräänlainen päätepiste.

Russelliin ja Wittgensteiniin verrattuna luonteeltaan hyvätapainen Georg Henrik pärjäsi vähällä kasvatuksella. Von Wright (2002, 15–16) itse kertoo, että jouduttuaan kerran koulussa tappeluun ja jälki-istuntoon, hän päätti vastedes elää kiltisti. Tämä päätös piti, sillä kollegojen yleisimmät luonnehdinnat hänestä olivat korrekti ja täydellinen herrasmies. Von Wright (2002, 33–34) luonnehtii isäänsä jokseenkin samoilla sanoilla kuin kollegat häntä itseään: herrasmies, kohtelias, hienotunteinen, ymmärtäväinen, jalomielinen, ei tuonut itseään esiin, vaan astui mieluummin sivuun. Isä oli myös etäinen, mikä ei suinkaan ollut epätavallista tuohon aikaan, ja etäisen hienotunteinen myös siinä, ettei juuri puuttunut pojan kasvatukseen. Isän malli on varmasti enemmän tai vähemmän tiedostamattomasti vaikuttanut pojan käyttäytymistapojen muovaantumiseen. Kollega Brian McGuinnessin (2005) mukaan von Wright, kuten Wittgensteinkin, oli hieman vanhan-aikainen käytökseltään kuten aatelisperheiden jäsenet yleensä, ja häntä oli

vaikea saada suuttumaan, mikä oli tosin hyödyllinen luonteenpiirre etenkin silloin kun hän joutui tekemisiin Wittgensteinin kanssa. McGuinness näkee yhteneväisyyksiä Wittgensteinin ja von Wrightin käyttäytymisessä ja sosiaalitaustassa, ja otaksuu oikein, että myös Suomen ruotsinkieliset, kuten Wittgensteinien kaltaiset rikkaat keskieuropalaiset suvut, ovat saaneet elää suhteellisen vauraana sisäpiirinä omaa suojattua elämäänsä ja omaksua käyttäytymiseensä vanhanaikaisen ylevän moraalikoodiston.

Alkeiskoulun kolmannen eli viimeisen vuoden Georg Henrik kävi Helsingissä Thyra Brandtin johdolla ja asui ”jostakin syystä” suuren osan kouluvuotta äidinäitinsä luona, vaikka perhe oli jo muuttanut Kauniaisista Töölöön. Isoäidin luona hän kirjoitti ensimmäisen kirjansa, *Finland 1925*, jossa hän kuvaa Suomen ilmastoa, kasveja, eläimiä, uskontoa ja kaupunkielämää. Kirjan innoittajana oli tädin mies, kansainvaelluksista väitellyt filosofian tohtori Ragnar Numelin, joka sai Georg Henrikin kiinnostumaan maantieteestä. Numelinin innoittamana poika luki matkakuvauksia ja kirjoitti yhteenvetoja vaelluskansoista saaden siten ensi kosketuksen tieteeseen. (von Wright 2002, 16–17.)

Vuonna 1926 Georg Henrik pääsi Helsingin Ruotsalaiseen normaalilyseon klassisten kielten osastolle, missä hän alkoi opiskella ensin latinaa ja lukioasteella myös kreikkaa, jonka hän valitsi ranskan sijaan. Valinnasta oli myöhemmin hyötyä filosofian opinnoissa. Tuohon aikaan oppilaat kävivät kotona lounaalla, johon oli varattu kokonaiset kaksi tuntia. Georg Henrik lounasti lähellä asuvan äidinäitinsä luona, jolloin hän saattoi samalla lukea isoäidin kirjastossa kaunokirjallisuutta. Lukuharrastukseen hän sai aikaa myös koulun aamurukoustilaisuuksilta, joista hänet vapautettiin huimauksen vuoksi. Astman ja huimauksen lisäksi myös keuhkot vaivasivat. Pitkittyneen keuhkokatarrin vuoksi Georg Henrik joutui kesällä 1928 parantolaan Hyvinkäälle, missä lääkäri suositteli, että hän viettäisi seuraavan lukuvuoden suotuisammassa ilmanalassa. (von Wright 2002, 17–19.)

Perheen naiset — äiti, äidinäiti ja kaksi sisarta — ja Georg Henrik matkustivat syksyllä 1928 Meranoon, Italialle kuuluvaan saksankieliseen Etelä-Tiroliin.

Meranossa Georg Henrikillä oli saksankielinen yksityisopettaja, siten saksasta tuli Georg Henrikille kotoisin vieras kieli. (von Wright 2002, 19–20.) Tieteellisen habituksen rakentamisessa matka oli monessa suhteessa antoisa. Saksan kieli avasi hänelle jo varhain tilaisuuden tutustua saksalaiseen kirjallisuuteen ja filosofiaan. Matkalla von Wright (2002, 20–21) koki omien sanojensa mukaan myös älyllisen heräämisen opiskellessaan Erik Falckin kirjoittaman alkeisoppikirjan, *Inledning till Geometrin*, avulla normaalilyseon oppiaineisiin kuuluvaa geometriaa, jonka väittämät askarruttivat häntä unettomuuteen saakka. Kuten muistamme, myös Russellin älyllinen ensirakkaus kohdistui geometriaan. Kolmas tieteellistä habitusta ruokkinut tekijä oli paikkakunnan henkinen ilmapiiri, germaanisen pohjolan ja latinalaisen etelän rajalla, joka myötävaikutti siihen, mitä von Wright (2002, 20) kutsuu ”eurooppalaiseksi kulttuurin- ja elämäntunnonkseen”. Toukokuussa 1929 perhe palasi Suomeen, jälleen kerran uuteen kotiin Urheilukadulle, missä von Wright asui seuraavat kaksitoista vuotta, kunnes perusti itse perheen (von Wright 2002, 21).

Mitä tulee von Wrightin sukutaustaan, äidin puolelta suvun juuret ulottuvat Viipuriin ja Keski-Savoon, sekä äidinisän Alfthanien että äidinäidin Krogiusten suvut olivat alun perin Viipurista. Krogiukset muuttivat myöhemmin Keski-Savoon, mistä myös von Wrightit olivat kotoisin. Äidinisä Max Alfthan palveli sekä armeijassa että teollisuudessa ja toimi jonkin aikaa Uudenmaan läänin kuvernöörinä ja oli 1910 julkaistun *Suomen Kartaston* toimituskunnan puheenjohtaja. Äidinäidin isä, Lars Krogius, oli tunnettu merenkulkija; Krogiusten suku vaikutti aktiivisesti myös englantilaisten urheilulajien, kuten tenniksen, tuloon Suomeen. (von Wright 2002, 22–23.)

Isänäidin Nykoppien suku tuli Turusta, alkuaan Ruotsin Nyköpingistä. Suvun vanhin jäsen, Nicolaus Nykopp, oli ensimmäinen logiikan professori Turun akatemiassa. Turun puolen sukuun kuului myös kauppiaita ja senaattoreita. (von Wright 2002, 23–24.)

Wrightien suku on alun perin kotoisin Skotlannista, josta he saapuivat Ruotsin vallan alaisen Viron kautta Ruotsi-Suomeen; 1772 suku aateloitiin ja nimi sai

von alkuliitteen. Isänisä kauppaneuvos Ferdinand von Wright johti Kauppa- ja teollisuustoimikuntaa järjestellen uuden itsenäisen Suomen elinkeinoelämää, muuten suvussa oli paljon sotilaita. Myös von Wrightin taitelijaveljekset ovat kaukaista sukua. (von Wright 2002, 25–28.)

Georg Henrikin vanhemmat olivat molemmat diplomiekonomeja Helsingin ruotsinkielisestä kauppakorkeakoulusta, eikä kumpikaan ollut pojan käsityksen mukaan onnellinen. Isä, Tor von Wright, oli lisäksi maisteri opiskeltuaan Helsingin yliopistossa filosofiaa ja kansantaloustiedettä. Hän toimi liikemiehenä eri teollisuudenaloilla. Georg Henrikin mielestä isä oli luonteeltaan pikemminkin intellektuelli kuin liikemies. Vaikka suhde isään oli hyvä, se jäi etäiseksi. Isä ei juuri puuttunut poikansa kasvatukseen, mutta vaikutti kuitenkin siihen, että tämä valitsi filosofin uran. Kun Georg Henrik 13-vuotiaana kysyi isältään, mikä filosofi on, tämä antoi pojalle luettavaksi kaksi kirjaa: Wilhelm Jerusalem *Einleitung die Philosophie* ja Hans Larssonin *Psykologi*. Pian sen jälkeen poika päätti, että filosofia oli hänen aineensa. (von Wright 2002, 31–36.) Merkittävää kuitenkin oli, että tuo ensimmäinen ammatinvalintaan johtanut kysymys tuli Georg Henrikiltä itseltään, isä ei siis suinkaan tuputtanut pojalleen filosofiaa, vaan johdatti tämän itse etsimään vastauksia. Toisaalta, herää ajatus, että ehkä Georg Henrik tiedostamattaan halusi filosofiaa lukemalla tulla sellaiseksi intellektuelliksi, joka isästä olisi voinut tulla, jos hän olisi ottanut ammatinvalinnassa huomioon luontaiset ominaisuutensa, sen sijaan että jatkoi suvun yrityksessä. Bourdieulainen luokka-aseman uusintaminen näyttäisi siis tässä tapauksessa sujuneen täysin pakottomasti, ikään kuin luonnostaan. Myös Thomas Wallgren (2003) on tehnyt saman päätelmän ja arvelee päätöksen ryhtyä filosofiksi olleen von Wrightille isän salaisten unelmien toteuttamista. Äidistään, Ragnista, omaa sukua Alfthan, von Wright ei kovin paljon kirjoita, toteaa vain äidin olleen hyvä, joskaan ei sydämellinen (von Wright 2002, 35).

Jos von Wrightin vanhempia arvioidaan Roosin (1985) suomenruotsalaisesta yläluokasta tekemän tyypittelyn mukaan, isän voi sanoa edustavan suvun perinteitä jatkavaa ”suoran polun kulkijaa” ja äidin puolestaan istuvan hyvin ”korkeasti koulutetun kotirouvan” osaan. Koulutustaan Ragni von Wright

saattoi hyödyntää esimerkiksi Fruntimmersföreningenin rahastonhoitajana. ”Nuori leijona” Georg Henrik taas ei lähtenyt seuraamaan isänsä jälkiä liikemiehenä vaan uskoi itseensä ja rohkeisiin uravalintoihinsa.¹¹³ Roosin (1985) mukaan tuolloisella suomenruotsalaisella aatelistolla bourdieulaiset pääoman lajit taloudellinen, kulttuurinen ja sosiaalinen olivat vielä hyvin tasapainossa, mistä kertoo esimerkiksi se, että Georg Henrikin liikemies-intellektuelli isän kodissa kokoontuivat lukuisat eri alojen kulttuurivaikuttajat ja erityisesti ystäviä kirjallisuuden kentältä.

Koulusta yliopistoon ja elämäkouluun Italiaan

Von Wrightin elämän yhtenäinen koulujakso alkoi oppikoulun neljänneltä, kun perhe asettui pidemmäksi aikaa Helsinkiin ja Georg Henrik pystyi sairastelematta keskittymään kouluopintoihin. Kouluvuosien ystäväpiiristä, johon kuului ruotsinkielisen sivistyneistön poikia, tuli elinikäinen. Kurottuaan muut kiinni, hän sai viidennellä luokalla erinomaiset arvosanat kaikista muista aineista paitsi piirustuksesta. Eniten häntä kiinnostivat matematiikka, fysiikka ja historia. Kiinnostus filosofiaan, joka oli herännyt jo 1929 isän suosittelujen kirjojen myötä, jatkui. Nuoruusvuosina von Wrightia kiinnosti erityisesti mieli–ruumis-ongelmanasettelu ja metafysiset teoriat todellisuuden luonteesta, mutta niiden aiheiden parissa hän ei filosofin urallaan myöhemmin työskennellyt. (von Wright 1989, 4; 2002, 37.)

Syksyllä 1934 von Wright kirjoittautui Helsingin yliopistoon opiskelemaan pääaineenaan teoreettista filosofiaa. Valinta teoreettisen ja käytännöllisen filosofian välillä oli itsestään selvä; Kailan maine veti von Wrightin opiskelemaan teoreettista filosofiaa. Sivuaineiksi hän otti yleisen historian, yleisen valtio-opin ja matematiikan.¹¹⁴ Terävä-älyinen teoreettisen filosofian professori Eino Kaila oli naimisissa Georg Henrikin äidin serkun kanssa ja

¹¹³ Roos (1985) liittää tietyt tyypit tiettyihin sukupolviin, joiden mukaan hän on empiirisen tutkimuksensa organisoinut, mutta mielestäni niitä voi tässä yhteydessä käyttää väljemmin havainnollistamaan suomenruotsalaisia ihmistyyppejä yli sukupolvien.

¹¹⁴ Hän kirjoitti valtio-opista ja historiasta myös laudaturtutkielmat.

saatuaan tietää nuorukaisen kiinnostuksesta filosofiaan hän kutsui tämän luokseen ennen ensimmäisen lukukauden alkua. (von Wright 1989, 5; 2002, 57–58.) Bourdieulaisittain katsottuna perheen sosiaalinen pääoma osoittautui siis jo opintojen alussa hyödylliseksi; professori Kaila tuskin olisi kiinnittänyt von Wrightiin erityistä huomiota ja kutsunut tätä luokseen, ellei olisi ollut kyse vaimon sukulaisesta.

Kaila halusi tietää kiinnostiko poikaa enemmän logiikka vai psykologia, joka tuolloin vielä kuului filosofian oppiaineeseen. Von Wright oli lukenut vain perinteistä logiikkaa eikä lainkaan Kailan Suomeen tuomaa Russellin, Wittgensteinin ja Wienin piirin ’uutta logiikkaa’, siten hän aluksi empi vastaustaan, mutta ymmärsi, että Kaila halusi vastauksen saman tien. Vastaus oli logiikka, sillä sen eksakti tieteellisyys ja matemaattinen eksaktius kiehtoivat von Wrightia, aivan kuten aikanaan Russellia. Kaila antoi von Wrightille luettavaksi Rudolf Carnapin *Abriss der Logik* ja *Der logische Aufbau der Welt* sekä Walter Dubislavin *Über die Definition*, sen sijaan Carnapin juuri ilmestynyttä syntaksia käsittelevää kirjaa hän piti vielä liian vaikeana aloittelijalle. Kaila neuvoi von Wrightia keskittymään aluksi filosofian pääaineopintoihin ja jättämään sivuaineopinnot myöhemmäksi, matematiikkaa lukuun ottamatta. Von Wright seurasi kaikkia Kailan luentoja ja vakuuttui heti loogisen positivismiin, tai kuten Kaila omaa filosofiaansa kutsui, loogisen empirismin tarjoamasta tavasta käsitellä filosofian ongelmia tieteellisesti. Esseessään ”Mitä filosofia minulle on?”, Von Wright (1992a, 16) kuvailee opiskeluaikojensa filosofista ilmapiiriä:

”Wienin piirin voitonvarmaksi uskoksi, että filosofiakin oli vihdoin saavuttanut ’den sicheren Gang einer Wissenschaft’ ja että perinteinen metafysiikka oli hylättävä joko mielettömänä haaveena tai turhana yrityksenä vastata kysymyksiin, jotka loogisen analyysin keinoin pystyttiin nyt lopuksi selvittämään.”

Aluksi hän koki ’uuden logiikan’ vaikeaksi, mutta lukuvuoden loppupuolella hän ymmärsi olevansa oikealla urapolulla. (von Wright 1989, 5; 2002, 57–58.) Kaila vaikutti nuorukaisen tuleviin valintoihin ratkaisevalla tavalla aina

siihen saakka kunnes von Wright julkaisi viimeisen kokoomateoksen väitöskirjansa aiheesta Englannissa 13 vuotta myöhemmin.

Ensimmäisenä vuonna von Wright luki Kailan kehotuksesta Philipp Frankin *Das Kausalsetz und seine Grenzen* ja valmisteli siitä paperin seminaaria varten. Kaila ohjasi häntä myös tutustumaan induktiopäätelyyn ja todennäköisyyskäsitteeseen. Kesälukemiseksi von Wright sai Keynesin, *A Treatise on Probability* vaikka ei tuolloin vielä osannut englantia. Kaila vain totesi, että kirjan luettuaan poika varmasti osaisi jonkin verran englantia. Niinpä kirja toimi von Wrightille myös englannin oppikirjana. (von Wright 1989, 6; 2002, 75.)

Toisena yliopistovuotenaan 1935–1936 von Wright kirjoitti jo pro gradu-tutkielmaansa pääasiassa Popperin *Logik der Forschung* -teoksen inspiroimana; pääongelmana olivat todennäköisyyttä koskevat väittämät. Samalla hän valmistautui myös loppukokeeseensa lukemalla Carnapin teoksia¹¹⁵, artikkeleita Otto Neurathilta, Moritz Schlickiltä ja Friedrich Waismannilta sekä suulliseen tenttiin Wittgensteinin *Tractatuksen*. Von Wrightin mukaan Kaila kertoi nuoren oppilaansa auttaneen häntä ymmärtämään paremmin Wittgensteinin vaikeaa teosta; tosin von Wright itse tunnustaa, ettei tuolloin ymmärtänyt Wittgensteinin työstä juuri mitään. Kesällä 1936 von Wright otti englannin kielen yksityistunteja ja opiskeli kieli-instituutissa Lontoossa. Hän oli lukenut C.D. Broadia ja Richard Braithwaitea ja oli kiinnostunut Cambridgessa harjoitettavasta filosofiasta. Niinpä hän jo valmentautui opiskelemaan Englannissa. Kailan Wienin kokemusten innostamana myös von Wright olisi halunnut opiskella Wienissä, mutta kun Saksa miehitti Wienin 1938, se oli käytännössä poissuljettu vaihtoehto. (von Wright 1989, 6; 2002, 76.) Ulkomaiset jatko-opinnot olivat varakkaiden perheiden nuorille itsestäänselvyys. Opiskelijoiden vanhempien vauraus eli taloudellinen pääoma vaikutti tuohon aikaan uran edistymiseen huomattavasti enemmän kuin nykyään, sillä stipendejä oli niukasti saatavilla eikä kansainvälisiä vaihto-ohjelmia ollut lainkaan.

¹¹⁵ *Der logische Aufbau der Welt* ja *Die Logische Syntax der Sprache*.

Kolmannen yliopistovuoden jälkeen huhtikuussa 1937 Georg Henrik lähti ystävänsä Göran Schildtin kanssa Italiaan, joka kiehtoi molempia suuresti. Tuolloin von Wrightin historian sivuaineopinnot olivat loppusuoralla. Loppukuulusteluun hän luki Jacob Burckhardtin *Die Kultur der Renaissance in Italien* ja Mihail Rostovtsevin *The Social and Economic History of the Roman Empire*. Burckhardtin teoksen hän luetutti myös ystävällään. Matkasuunnitelmaa edisti se, että nuorukaiset onnistuivat saamaan Italian diplomaattilähetystöltä vuosittain kahdelle journalistille myönnettävän ilmaisen rajattoman matkustusoikeuden ensimmäisessä luokassa Italian junissa ja sisäänpääsyn museoihin ja nähtävyyksiin. Ehtona tietysti oli, että he kirjoittaisivat sanomalehtijuttuja matkastaan. Edessä oli siten täydellinen tilaisuus tutustua Burckhardtin kuvaaman renessanssin *uomo universalen*, kaikki hengen ja ruumiintaidot hallitsevan ihmisen, kotimaahan. Tuota kolme kuukautta kestänyttä matkaa von Wright kutsui ”elämänsä matkaksi”.¹¹⁶ (von Wright 2002, 65–71.) Italian matkansa aikana nuorukaiset asettivat tavoitteekseen pyrkiä elämässään kohti universaali-ihmisen ihannetyyppejä ja tekivät siihen liittyen kolme lupaus: he eivät koskaan joisi muita alkoholijuomia kuin viiniä, he eivät koskaan lukisi sanomalehtiä (liian pinnallista) ja he ponnistelisivat tullakseen kreikkalaisiksi, millä he tarkoittivat monilahjakkuutta (Schildt 1995, 159–160). Von Wright (1989, 8) kertoo burckhardtilaisen humanismin vaikuttaneen nuoruutensa maailmankuvaan, jota hän kutsuu ’esteettiseksi humanismiksi’. Siinä maailmankuvassa vain se, mikä jää historiaan on arvokasta, siten kyseinen maailmankuva herkästi altistaa välinpitämättömyyteen päivän ongelmia kohtaan. Sen vuoksi von Wright (1989, 8) ei omien sanojensa mukaan nuoruudessaan syvemmin vaikuttanut sen enempää Espanjan sisällissodasta kuin Natsi-Saksan julmuuksistakaan. Koska tapahtumien ja asioiden historiallisesta merkityksestä tuli von Wrightille tärkeämpiä kuin sen hetkisen maailman todellisista ongelmista, hänen nuoruusvuosiensa maailmankuvaa voi pitää hieman kylmänä ja ehkä jossain määrin todellisuuspakoisena. Göran Schildtin (1995, 167) mukaan von Wright, kuten myöhempi esikuvansa Wittgenstein, oli nuoruuden kirjoituksissaan pyrkinyt rationaaliseen persoonattomuuteen, eikä halunnut ottaa kantaa toisarvoisiin, eettisiin kysymyksiin. Vanhemmiten

¹¹⁶ Matkakuvauksesta enemmän ks. Göran Schildt (1995).

kumpikin teki tässä suhteessa täyskäännöksen ja kirjoitti arvo- ja eettisistä kysymyksistä.

Italian matka oli siis tärkeä habituksen muovaaja. Nuorukaisten hieman naiivi 'pyhä tavoite' kohti asettamaansa ihannehmissyyttä merkitsi askelta aiempaa vakavahenkisempään ja kontrolloidumpaan elämäntapaan ja pyrkimystä kehittää itseään. Erityisen maailmankuvan omaksuminen ja siihen liittyvät rituaalit olivat myös tapa erottautua tavallisista nuorista ja sopivat hyvin osaksi yläluokkaista habitusta, johon kuului itsestäänselvyytensä vapaus itsensä toteuttamiseen ja kehittämiseen, jota pidetään eräänlaisena inhimillisen elämän ideaalina ja mitä myös kadehditaan (Roos 1985).

Väitöskirjan kirjoittajaksi Cambridgeen

Italian matka oli ollut henkisesti antoisa, mutta vaikutteiden runsaudessaan uuvuttava, jopa siinä määrin, että von Wright koki matkansa jälkeen lievän hermoromahduksen. Lääkäri määräsi lepoa, joten von Wright matkusteli sukulaisten luona Itä-Suomessa ja Ruotsissa ja opinnot jäivät muutamaksi kuukaudeksi sivuun. Syksyllä von Wright tapasi ensimmäisen kerran tulevan vaimonsa Elisabeth von Troilin setänsä luona vieraillessaan, mutta lähempi tuttavuus syntyi vasta keväällä 1938, jolloin he tapasivat useamman kerran erilaisissa illanvietoissa. Eräällä kesäisellä purjehdusretkellä von Wright kosi ensimmäisen kerran Elisabethia, mutta sai vielä silloin rukkaset. Pariskunta meni salaa kihloihin vasta helmikuussa 1939, juuri ennen von Wrightin lähtöä Cambridgeen. (von Wright 2002, 72–83, 83–84)

Opinnot jatkuivat hermojen lepuutuksen jälkeen. Keväällä 1938 von Wright opiskeli kurssin ulkopuolella Rolf Nevanlinnan johdolla matematiikkaa: geometriaa, todennäköisyysteoriaa ja suhteellisuusteoriaa. Varsinaiseen opetusohjelmaan hän ei voinut osallistua, sillä muutama pakollinen kurssi oli jäänyt sairastelun vuoksi väliin. Omien sanojensa mukaan hänelle jäi suuresta osasta matematiikkaa puutteelliset tiedot, mistä on voinut olla hänelle haittaa loogikkona, muttei filosofina. Toinen matemaattinen vaikuttaja ja isällinen

opastaja, Nevanlinnan lisäksi, oli suomalaisen funktioteoreettisen koulukunnan perustaja Ernst Lindelöf. Molemmat olivat von Wrightille sukua, mikä, kuten hän itse toteaa, kuvaa hyvin Suomen silloisia kulttuurioloja, jonka piiri oli suppea ja muistutti suurta perhettä. (von Wright 1989, 9; 1992a, 16–17; 2002, 73.)

Tohtorinväitöskirjan aiheenvalinta tuli nyt ajankohtaiseksi. Kailan ehdotuksesta von Wright otti ensin empimättä aiheekseen galileisen ja aristoteelisen tieteenihanteen vertailun (von Wright 2002, 73). Hieman yllättävää oli, ettei Kaila ehdottanut hänelle logiikkaan liittyvää aihetta. Syynä saattoi olla von Wrightin sivuainevalinta, historia, mikä oli hyvä tuki Kailan ehdottamaa aihetta tutkittaessa, toisaalta von Wrightin itsekkin toteamat puutteet matematiikan opinnoissa eivät ehkä puoltaneet logiikan parissa jatkamista. Von Wright (2002, 73) kuitenkin koki pian aiheen liian laajaksi ja monimutkaiseksi ja halusi mieluummin jatkaa pro gradu -tutkielmansa aiheen, induktiopäätelmien logiikan ja todennäköisyyskäsitteen tutkimista. Von Wrightille oli luonteenomaista jatkaa työskentelyä saman aiheen parissa. Hän ei vaihtanut kärsimättömänä aiheesta toiseen, vaan halusi tutkia kunkin teeman perin pohjin. Tässä tilanteessa omaa elämäänsä hallitseva yläluokkainen habitus näytti voimansa ja von Wright uskalsi ehdottaa aiheen vaihtamista.¹¹⁷

Kaila hyväksyi aiheen vaihtamisen ja keväällä 1938 von Wright alkoi lukea teemaan liittyvää kirjallisuutta sekä klassikkoja, kuten Francis Baconia, David Humea, John Stuart Millia, William Stanley Jevonsia että moderneja kirjoittajia: Jean Nicod'ta, Frank Ramseyta, John Maynard Keynesiä ja Charlie Dunbar Broadia, jotka vaikuttivat Cambridgessa. Tuohon aikaan suomalaisten tohtoriopiskelijoiden oli tapana työskennellä jonkin aikaa jossakin ulkomaisessa yliopistossa, joten Cambridge tuntui von Wrightistä luonnollisesti sopivimmalta vaihtoehdolta koska Wien ei ollut mahdollinen. (von Wright 2002, 73–74.)

¹¹⁷ Esseessään ”Mitä filosofia minulle on?” von Wright (1992, 17) tosin toteaa valinneensa väitöskirjansa aiheen ”lähinnä Kailan inspiroimana ja rohkaisemana”.

Helmikuussa 1939 von Wright lähti stipendien turvin Cambridgeen, mikä oli tuolloin hänen oman toteamuksensakin mukaan yllättävän helppoa. Hän ei ollut ilmoittautunut etukäteen eikä hänellä ollut mukanaan muuta suositusta kuin äidin kirje entiselle opiskelutoverilleen, joka ei ollut edes paikalla hänen saapuessaan. Caius Collegen — jossa äidin ystävä asui — vahtimestarilta von Wright sai vuokrattavien huoneiden osoitteita ja löysi huoneen täysihoitolasta.¹¹⁸ Jo seuraavana päivänä hän kävi omin päin tapaamassa nuorta filosofi Richard Braithwaitea King's Collegesta. Häneltä von Wright sai yllätyksekseen kuulla, että Wittgenstein asui ja opetti Cambridgeassa. Seuraavaksi von Wright kävi tapaamassa tuolloisen moraalitieteiden eli nykyisen filosofisen tiedekunnan dekaania, Charlie Dunbar Broadia — tunnetummin C.D. Broad —, joka antoi hänelle luvan käydä luennoilla ja seminaareissa. Von Wright sai pääsyn myös yliopiston kirjastoon. Väitöskirjaa kirjoittaessaan von Wright työskenteli kirjastossa pidempiä aikoja, vaikka muutoin elämässään hän työskenteli mieluiten luonnon läheisyydessä kuten kesäasunnolla saaristossa. (von Wright 2002, 76–77)

Broadin kohtaamista voidaan pitää onnenpotkuna, jonka ansiosta väitöskirjaansa yliopiston ulkopuolisena jatko-opiskelijana tekevän ulkomaalaisen von Wrightin sosiaalinen verkosto, tai bourdieulaisittain sosiaalinen pääoma, alkoi laajentua poikkeuksellisen nopeasti. Ensin Broadista tuli hänen väitöskirjansa ohjaaja, vaikkei Broadilla ollut siihen mitään velvollisuutta. Oman arvionsa mukaan von Wright ei saanut Broadilta uusia ideoita, mutta sen sijaan kannustusta ja kritiikkiä. Broadista ja von Wrightista tuli ystävät, vaikka Broad olikin selvästi, joskin yksipuolisesti, rakastunut von Wrightiin.¹¹⁹ Broadin kautta hän tutustui Trinity Collegeen, Cambridgen maineikkaimpaan tieteelliseen yhteisöön ja sai ulkomaalaisena vierailijana kunnian osallistua *High Table* -päivällisille, joille tavallisilla opiskelijoilla ei ollut pääsyä. Jo väitöskirjaopiskelijana von Wright sai Broadin kautta tutustua

¹¹⁸ Jo viikon kuluttua von Wright vaihtoi majapaikkaa rauhallisempaan, sillä hän ei kestänyt mustavaristen kovaäänistä raakkumista (von Wright 2002, 77). Vertailun vuoksi todettakoon, että myös Russell ja Wittgenstein kärsivät häiritsevistä äänistä, kuten hissin melusta tai lasten kiljumisesta.

¹¹⁹ Von Wright (2002, 78) muistuttaa, että myös Wittgenstein oli homoseksuaali, mutta heidän välillään ei ollut eroottista jännitettä, Wittgenstein piti von Wrightista ihmisenä kuten hänkin Wittgensteinista.

moniin tunnettuihin matematiikan ja fysiikan alan henkilöihin, joista muutamia hän myöhemmin professorina oppi tuntemaan paremmin.¹²⁰ Sen sijaan hän tutustui vain muutamiin ikätovereihinsa, heistä tärkeimpiä olivat filosofit Casimir Lewy, Theo Redpath, Rush Rhees, Norman Malcolm ja matemaatikko Alan Turing. (von Wright 2002, 78–82.) Lienee paikallaan huomauttaa, että von Wright oli suomalaisittain pioneeri solmiessaan suhteita brittiläiseen analyyttiseen filosofian koulukuntaan (Niiniluoto 2005). Nuorukaisella ei siten ollut Cambridgessa minkäänlaista oppi-isiensä perinnöksi jättämää valmista suhdeverkostoa.

Von Wright suunnitteli käyvänsä G.E. Mooren ja Wittgensteinin luennoilla, mutta Mooren seminaari jäi häneltä pian kesken, sillä se ei tarjonnut mitään, mikä von Wrightia tuohon aikaan kiinnosti. Sen sijaan hän etsiytyi Wittgensteinin luennoille. Esitellessään itsensä Wittgensteinille tämä mumisi jotain, mistä ymmärsi sen verran, ettei hän ainakaan toivottanut uutta opiskelijaa tervetulleeksi, mutta von Wright jäi siitä huolimatta luennoille. Wittgenstein teki erittäin suuren vaikutuksen von Wrightiin, ”the strongest impression any man ever made on me”, mutta samalla järkytti tätä syvästi tehdessään raivostuneena luennon päätteeksi selväksi, että paikalla oli ei-toivottuja vieraita (von Wright 1989, 10). Ensi järkytyksen jälkeen von Wright kirjoitti Wittgensteinille kirjeen, jossa hän selitti miksi halusi käydä tämän luennoilla ja että oli siinä suhteessa vakavissaan. Hämmästykseseen von Wright sai ystävällisen vastauskirjeen pari päivää myöhemmin. Siinä Wittgenstein (1990, 210–221, kirje 1. von Wrightille) selitti pitävänsä vaikeaa luentosarjaa, josta kesken kaiken luennoille tulevan on mahdotonta ymmärtää mitään ja että uusi henkilö häiritsi hänen keskittymistään. Wittgenstein kuitenkin kutsui tulokkaan seuraavalle lukukaudelle ja pyysi vielä seuraavana päivänä käymään luonaan, jotta voisi selittää asiaa paremmin. Tapaaminen oli von Wrightin mukaan ”täydellisen miellyttävä”, he keskustelivat arkkitehtuurista ja Norjasta ja Wittgenstein toivotti hänet tervetulleeksi luennoilleen pääsiäisen jälkeen. (von Wright 2002, 80–81.)

¹²⁰ Von Wright (2002, 80) listaa seuraavat tapaamansa inspiroivat esikuvat: matemaatikot G.H. Hardy ja J.E. Littlewood, fysiologit Edgar Adrian, William Rushton, Alan Hodgkin, Andrew Huxley, historioitsija George M. Trevelyan, taloustieteilijä Amartya Sen ja astronomi, fyysikko Arthur Eddington.

Wittgensteinia voidaan pitää toisena onnenpotkuna von Wrightin elämässä; tutustuminen vaati sitkeyttä, mutta palkitsi myöhemmin ruhtinaallisesti. Von Wrightin onneksi hänellä oli riittävästi suomenruotsalaista aatelista itseluottamusta ja 'luontainen' kyky kartuttaa sosiaalista pääomaansa sekä uskallusta ottaa yhteyttä Wittgensteiniin ensimmäisellä luennolla kokemansa torjunnan jälkeen. Brian McGuinness (2005) toteaa, ettei ole epäilystäkään siitä, etteikö von Wrightin silmiinpistävä miellyttävyys olisi kantanut häntä läpi elämän ja mahdollistanut sen, että Broad, Moore ja Wittgenstein ryhtyivät häntä tukemaan, kukin omalla tavallaan. Bourdieulaisittain voidaan todeta, että kentän avainhenkilöt hyväksyivät von Wrightin joukkoonsa, sillä hän oli aatelistaustainen, lukenut opettajiensa teoksia, tunsu alan klassikot, oli miellyttävä käytökseltään eikä ulkopuolisena uhannut kenenkään asemaa. Wittgensteinin ehdottomuuden tuntien hänen hyväksyntäänsä varmasti vaikutti myös se, että hän uskoi von Wrightin olevan vakavissaan opintojensa suhteen.

Von Wright kertoo, että Wittgensteinin matematiikan perusteita käsitteleviä luentoja seurasi myös Alan Turing, jonka kanssa Wittgenstein kävi kiivaita väittelyitä, mutta tunnustaa ettei hän itse ymmärtänyt luennoista oikeastaan mitään, kuten ei myöskään kahdenkeskisistä keskusteluista, joita he kävivät muutaman kerran kesällä. Wittgenstein yritti suostutella von Wrightiä jäämään syyslukukaudeksi Cambridgeen, mutta tämä kuitenkin lähti kotiin heinäkuun puolivälissä 1939.¹²¹ Von Wright joutui nyt kyseenalaistamaan kaiken sen mitä oli Kailalta oppinut ja hänestä tuntui kuin olisi pitänyt aloittaa filosofiassa kaikki alusta. Siihen hän ei vielä ollut valmis. (von Wright 1989, 11; 2002, 81–82.)

Kotiinpaluustaan huolimatta von Wright (1939) oli vakuuttunut stipendiaattimatkinsa aikana siitä, että juuri Cambridgessa oli parhaat mahdolliset opettajat hänen väitöskirjatyönsä kannalta, itse Broadin lisäksi Moore ja Wittgenstein sekä Richard Braithwaite, Friedrich Waismann ja

¹²¹ Von Wright oli aikonut lähteä Suomeen jo aiemmin, koska pelkäsi tulossa olevaa sotaa, mutta jäi isänsä neuvosta, onnekseen, solmimaan tulevaisuuden kannalta tärkeitä suhteita (von Wright 2002, 82).

Harold Jeffreys (Manninen 2004b). Erityisen mielenkiintoista on lukea, miten von Wright (ks. Manninen 2004b) kuvailee vuoden 1939, kirjeessään Eino Kailalle, oudon, mutta ihailemansa Wittgensteinin suhdetta kollegoihin:

”Kaikesta Wienin piiriä koskevasta hän ottaa etäisyyttä mitä tuomitsevimmalla eleellä, hän inhoaa kaikesta päätellen syntaktista tarkastelutapaa syvästi, Russellin nimeä ei saa mainita, ainoa josta hän puhuu todellisella paatoksella on Frege, ja Ramseylla hän katsoo olleen joukon ’hyviä ideoita’.”

Kun von Wright vielä kertoo, ettei Wittgenstein ollut lukenut juuri mitään muuta kuin omaa filosofiaansa, eikä myöskään mitään mitä aikalaiskollegat kirjoittivat, kirjeestä saa kuvan, että Wittgenstein teki työtään yksinäisenä ajattelijana. Wittgensteiniin ja moniin muihin tunnettuihin filosofeihin tutustuminen auttoi varmasti von Wrightiä näkemään paremmin myös oman asemansa filosofian kentällä. Innokkaana, mutta jalat maassa hän kirjoitti:

”... nämä 19 viikkoa Englannissa ovat merkinneet minulle henkistä uudestisyntymistä. [...] Näen ongelmia, jotka aikaisemmin olen autuaasti ohittanut ja ymmärrän, ettei kokonainen tutkimuksen täyttämä ihmisikäkään pysty auttamaan minua eteenpäin kuin joitakin harvoja askeleita tiellä selvyyteen. Vaara itsetyytyväiseksi tulemisesta, asettumisesta lepoon jonkin kaikkien kysymysten filosofisen patenttiavaimen kanssa on nyt voitettu.” (von Wright 1939 ks. Manninen 2004b.)

Tieteen kentällä pääomat jaetaan uudestaan ja kentän voimasuhteet määrittävät kilpailun myötä aina uudelleen. Tutkijat valitsevat käyttämänsä tieteelliset strategiat sen mukaan, mikä on heidän asemansa kentällä. Kulloisestakin asemasta riippuu mitä kannattaa tutkia, mikä tutkimusmenetelmä valita, mihin julkaisuun artikkelinsa lähettää ja mitä ylipäättään on mahdollista tavoitella kulloisessakin kamppailussa. (Bourdieu 1975, 19, 22–27.) Kentän tulokkaat turvautuvat karkeasti ottaen joko turvalliseen seuraajan tai riskialttiimman kumouksellisen rooliin. Yleensä

jälkimmäinen voi tuottaa edellistä suuremmat meriitit, jos henkilö onnistuu saamaan innovaatioilleen tieteenalansa auktoriteettien hyväksynnän. Toisin kuin Wittgenstein, joka alkoi heti kritisoida opettajiaan, von Wright valitsi tässä vaiheessa seuraajastrategian sekä suhteessa Wittgensteiniin että varsinkin suhteessaan Kailaan. Von Wright omaksui jossain määrin wittgensteinilaisen filosofiakäsityksen, mikä poikkesi Kailan näkemyksestä. Von Wrightille filosofia ei ollut oppi, vaan ”toimintaa, ajatustemme selkiyttämistä”, kuten hän kirjoitti Kailalle (ks. Manninen 2004b). Postikortissaan Kaila (ks. Manninen 2004b) oli iloinen kun von Wright oli osoittanut itsenäisyytensä, mikä ei aivan pitänyt paikkaansa, sillä ajatukset olivat selvästi Wittgensteinilta omaksuttuja. Von Wright ei kuitenkaan ollut vielä valmis jättämään Kailalta omaksumiaan oppeja Wittgensteinin vallankumouksellisen tiedon edessä, vaan jatkoi valitsemallaan turvallisella polulla Kailan oppein ja Broadin tuella väitöskirjatyönsä loppuun.

Sotavuodet Suomessa ja nimitys professorin virkaan

Talvisodan syttymisen jälkeen joulukuussa 1939 nuoripari toi viimein julki kihlauksensa ja valmistautui elämään sotavuosien Helsingissä. Von Wrightin opintoihin sota ei vaikuttanut, sillä hän kirjoitti väitöskirjaansa seuraavat kaksi vuotta, mutta Elisabeth joutui vaihtamaan kieltenopiskelun kirjallisuuteen ja muutamia muihin humanistisiin aineisiin, sillä hänen suunnitelmansa opiskella jonkin aikaa Ranskassa ei ollut sodan vuoksi mahdollista. Ylioppilasaikanaan von Wright oli kuulunut muutaman vuoden suojeluskuntaan, johon hän kertoo liittyneensä saadakseen tilaisuuden ulkoilmaelämään. Astmansa vuoksi hän erosi järjestöstä ja samasta syystä hänet myös vapautettiin asepalveluksesta rauhan aikana. Suurimman osan ajasta sotavuosina von Wright laski puolustusvoimien ballistisessa toimistossa ammusten lentoratoja ja sai asua astmansa vuoksi kotona tehden väitöskirjaansa. Syksyllä 1940 von Wright kuitenkin joutui asepalvelukseen, mistä hänet kotiutettiin tammikuussa 1941. Saman vuoden toukokuussa hän väitteli tutkielmallaan *The Logical Problem of Induction* ja vei Elisabethin vihille. Vaikka oman arvionsa mukaan von Wright ei väitöskirjassaan

tuottanut juurikaan uutta siihen, mitä oli Kailalta oppinut, väitöskirja kuitenkin julkaistiin Englannissa korjattuna painoksena Blackwellin kustantamana 1957¹²². Von Wright jatkoi vielä myöhemmin työskentelyä väitöskirjatyönsä aiheen parissa koska ei ollut tyytyväinen kirjansa formaaleihin osiin. (von Wright 1989, 12, 22–23, 891; 2002, 84–92.)

Menettelytapa, jolla von Wrightin väitöskirja hyväksyttiin (vieläpä arvosanalla *laudatur*) ei jääviyttä koskevien nykysääntöjen mukaan olisi ollut mahdollinen, sillä oman laitoksen ’opettaja–isähahmo’ Eino Kaila toimi paitsi toisena esitarkastajana (toinen oli matemaatikko Rolf Nevanlinna) myös virallisena vastaväittäjänä (Niiniluoto 2005).¹²³ Tätä von Wright ei muistelmissaan mainitse. Menettelytapaa voitaneen puolustaa sillä, että tuolloin päteviä vastaväittäjiä ei helposti löytynyt Suomesta ja sota-aika varmasti vaikutti siihen, miksi vastaväittäjää ei haettu ulkomailta vaikka väitöskirja oli englanninkielinen.

Von Wrightin ensimmäinen oma¹²⁴ filosofinen idea syntyi sekin talvisodan aikana. Hän työsti ajatuksistaan satunnaisjakaumaa käsittelevän artikkelin ”On Probability”, lähetti sen Broadille ja sai julkaistua sen *Mind*-lehdessä 1940. Oma havainto liittyi siihen, että von Wrightin mielestä kaikilla kolmella klassisella todennäköisyysteoriolla on yhteiset juuret. (von Wright 1989, 22.) Bourdieulaisittain von Wrightin sosiaalinen pääoma oli tässäkin ratkaisevassa

¹²² Siihen mennessä kun väitöskirjan korjattu versio julkaistiin Englannissa, von Wright oli tutkinut aihepiiriä enemmän ja lisännyt teokseen kirjoittamiaan parannuksia, esimerkiksi Broadin kritiikin pohjalta (Niiniluoto 2005). Siihen, että väitöskirja ylipäättään julkaistiin Englannissa yli viisitoista vuotta myöhemmin, vaikuttivat varmasti Broadin väitöskirjasta kirjoittamat ylistävät artikkelit ja myös se, että von Wright oli tuolloin jo toiminut Cambridgessa professorina. Lisäksi hänet oli nimetty Wittgensteinin jäämistön toimeenpanijaksi ja hän oli saanut nimeä Britanniassa yltämällä brittiläisen analyttisen filosofian kentällä huomattavaan asemaan.

¹²³ Kriittinen kustos Rafael Karsten käytännöllisen filosofian laitokselta ei sen sijaan pitänyt von Wrightin väitöskirjaa edes filosofiana perinteisessä mielessä, sillä hänen mukaansa työ oli liian tekninen (Niiniluoto 2005).

¹²⁴ Von Wright (1989, 22) toteaa, että omalla tai uudella idealla hän tarkoittaa ideaa, josta ei ole aiemmin lukenut tai kuullut puhuttavan, mutta johon (tai hyvin samankaltaisiin ideoihin) hän on saattanut myöhemmin törmätä lukiessaan toisten töitä.

asemassa; artikkeli tuskin olisi läpäissyt kansainvälistä julkaisukynnystä ilman Broadin tukea.

Jo hieman ennen sodan alkua von Wright oli toiminut Hembygdsfronten (Maan turva) -nimisessä vapaaehtoisjärjestössä, joka välitti tietoa (sotapropagandaa) Suomen tilanteesta ulkomaille. Kun järjestöstä tehtiin virallinen Valtion tiedoituslaitos, von Wright sai jatkosodan aikana suorittaa siellä asepalveluksensa kirjoittamalla päivittäin ruotsiksi referaatin siitä, mitä maan suomenkielinen sanomalehdistö kirjoitti sodasta. Rutiininomainen työ sujui pian niin nopeasti, että iltapäivät jäivät vapaaksi omaan tutkimustyöhön.¹²⁵ Silloin von Wright kirjoitti kirjaa loogisesta empirismistä, *Den Logiska Empirismen* (1943), jota käytettiin pitkään oppikirjana pohjoismaisissa yliopistoissa, ja tutkielmaa Georg Christoph Lichtenbergin filosofiasta. Niiden ja tohtorinväitöskirjansa ansiosta hän sai dosentuurin Helsingin yliopistoon 1943. (von Wright 2002, 88–94.)

Yliopistoon oli juuri ennen sotaa perustettu ruotsinkielinen filosofian professuuri, mutta sitä ei ollut vielä täytetty. Von Wright sai dosentin pätevyydellään hoitaa tehtävää. Lukuvuonna 1943–1944 von Wright piti ensimmäiset luentonsa. Heinäkuussa 1943 pariskunta sai ensimmäisen lapsensa, Anitan ja puolitoista vuotta myöhemmin, tammikuussa 1945 Henrikin. Sotavuosina myös varakkaampi väki sai kärsiä puutteesta ja von Wrightkin muistaa vielä tuolta ajalta 58-kiloisen ”astraaliruumiinsa”. Pommitukset olivat Helsingissä yleisiä ja rikkoivat von Wrightienkin kodista ikkunat. Jossakin vaiheessa Elisabeth katsoi parhaaksi matkustaa Anita-tyttären kanssa turvallisuussyistä Ruotsiin. Valoa ankeisiin sotavuosiin toi toiminta ylioppilaskunnassa. Von Wright toimi aktiivisesti eri tehtävissä ylioppilaskunnassa siis paitsi velvollisuudesta, myös siitä syystä, että toiminta tarjosi mahdollisuuden osallistua erilaisiin juhlatilaisuuksiin. Osakunta-juhlinnan lisäksi von Wrightit kestitsivät toisinaan vieraita myös kotonaan. (von Wright 2002, 94–103.)

¹²⁵ Tiedoituslaitoksessa työskenteli muitakin kirjallisesti lahjakkaita henkilöitä, kuten Mika Waltari, Elmer Diktonius ja Olof Enckell. Von Wrightin esimiehenä ulkomaanosastolla toimi Tauno Nurmela (von Wright 2002, 92–93).

Sotavuosien poikkeusolot saivat von Wrightinkin ottamaan ensimmäisen kerran kantaa yhteiskunnallisiin asioihin, joskaan tapa ei ollut erityisen onnistunut. Kuten von Wright (2002, 96) kertoo, hän esitti *Finsk Tidskriftissä* paneurooppalaisen kannanottonsa ”Betraktelser om Europa” erehtyen kirjoittamaan epäkorrektein sanankääntein Euroopan ulkopuolisista kansoista. Sanavalintaansa von Wright (2002, 96) pahoitteli jälkikäteen pitäen sitä enemmänkin lapsellisena Cambridgen ajoilta tarttuneena anglofiliana — olihan hän britti-imperiumin ihailija — kuin saksalaismyönteisyytenä. Valtion tiedoituslaitoksessa työskentelevänä von Wright luonnollisesti seurasi maan ja maailman tapahtumia tarkasti ja oli jopa aikeissa kirjoittaa jatkosodasta oman arvionsa, mutta siitä ei tullut mitään. Erityisesti von Wrightin asema Valtion tiedoituslaitoksen työntekijänä ja tieto siitä, että hän oli kuulunut suojeluskuntaan, saattoivat Euroopan ulkopuolisia kansoja arvostelevan kirjoittajan erityisen huonoon valoon. Tuosta, ajalleen ja yhteiskuntaluokalleen melko tyyppillisestä, verrattain viattomasta, mutta varomattomasta kannanotosta von Wright sai kärsiä lopun elämäänsä. Yhä 2000-luvulla, von Wrightin vielä eläessä, asia nostettiin esiin Yleisradion (2002) MOT-ohjelmassa, jossa arvioitiin sitä, mitä von Wright on jättänyt muistelmissaan kertomatta, erityisesti mitä tulee hänen oletettuun myönteiseen suhtautumiseensa toisen maailmansodan aikaiseen Saksaan. Koska von Wrightin elämäkertaa ei ole vielä kirjoitettu, asia jää nyt sellaiseksi miltä se muistelmissa näyttää — nimikin sen kertoo ”Elämäni niin kuin sen muistan”. On tunnettua, että muisti on valikoiva ja osa ikävistä muistoista pyyhkiytyy pois. Toisaalta muistelmien henkilöillä on usein kiusaus jättää kirjoittamatta kaikkea sellaista, millä saattaa oman persoonan huonoon valoon. Koska tämän tutkimuksen tarkoitus ei ole kaivaa esiin ”totuutta”, vaan lukea elämäkertoja ja muistelmia sellaisena kuin ne ovat, virheineen kaikkineen, erilaisia metodeja käyttäen, ei asiaa kannata jäädä pohtimaan tässä yhteydessä, se jääköön tulevien elämäkerran kirjoittajien tehtäväksi.

Sodan jälkeisen kesän 1945 von Wright vietti laiskotellen perheensä kanssa uudella purjeveneellään lukien vain romaaneja; usein he lukivat ääneen toisilleen. Saman kesän toukokuussa von Wright oli aikeissa hakea Åbo Akademiasta filosofian professuuria mutta veti hakemuksensa pois, kun oli

varmaa, että virkaan nimitettäisiin Ruotsissa toiminut Hans Ruin.¹²⁶ Von Wright haki sen sijaan virkaatekevänä Helsingin yliopiston ruotsinkielistä professuuria, johon hän lopulta jäi ainoaksi hakijaksi ja nimitettiin virkaan maaliskuussa 1946. Syksyllä hänet määrättiin hoitamaan myös Helsingin yliopiston suomenkielistä käytännöllisen filosofian professuuria, mikä jatkui kaksi vuotta, siihen saakka kunnes von Wright muutti Cambridgeen ja virkaan nimitettiin Erik Ahlman. Syksystä 1946 lähtien hän hoiti — Hans Ruinin päätöstä odottaessa — myös Åbo Akademin filosofian professuuria, mutta ei joutunut opettamaan. Kun Kaila siirtyi Suomen Akatemian jäseneksi keväällä 1948, von Wright joutui hoitamaan myös teoreettisen filosofian professorin tehtäviä Helsingin yliopistossa. Lähes koko sen ajan, jonka von Wright oli nimitettynä Helsingin yliopiston ruotsinkieliseksi filosofian professoriksi, hän hoiti tehtäviä myös suomenkielisten virkojen osalta Helsingissä ja Turussa ruotsiksi. Tuosta ajasta hän toteaa, että opettamalla myös muissa viroissa hän sai paljon oppilaita ja oppi samalla suomea.¹²⁷ Yksi parhaimmista oppilaista oli myöhemmin kansainvälisesti tunnetuksi filosofiksi noussut Jaakko Hintikka, jonka kasvattamisen von Wright katsoo yhdeksi merkittäväksi saavutukseksi opettajana. (von Wright 1989, 13; 2002, 106–109, 138.)

Kiireisinä opetustyönvuosina von Wright jatkoi väitöskirjassa käsittelemiensä teemojen jalostamista. Ensimmäinen oli vuonna 1945 julkaistu tutkielma *Über Wahrscheinlichkeit*, jossa hän kehitti väitöskirjatyössään havaitsemia puutteita ja joka sisälsi myös parannellun version satunnaisuuden ongelmaa käsittelevästä artikkelista. Tutkielmassa von Wright esitti muutamia uusia ideoita, joista tärkein oli havaitsemansa analogia confirmation theoryn — joka mittaa teorian varmuusastetta eli sitä, missä määrin evidenssi tukee teoriaa — ja perinteisen, loogiseen induktioon perustuvan eliminoinnin välillä. Von Wright ihmetteli, miksei kukaan ollut koskaan yrittänyt tutkia näiden

¹²⁶ Ruin ei kuitenkaan koskaan ryhtynyt hoitamaan virkaa, vaan ilmoitti vuoden kuluttua nimityksestä jäävänsä Ruotsiin (von Wright 2002, 108).

¹²⁷ Vaikka von Wright vietti lapsena yhden kesän Kangasniemellä suomenkielisessä perheessä kieltä oppimassa ja joitakin aikoja myös suomenkielisten sukulaistensa luona Salonsaarella, hänestä ei tullut koskaan täysin kaksikielistä. Asiaa ei auttanut sekään, että hän opiskeluvuosinaan kävi lähes pelkästään suomenkielisillä luennoilla ja osa opiskelutovereista oli suomenkielisiä. (von Wright 2002, 39, 55.)

induktiivisen logiikan päähaarojen keskinäisiä yhteyksiä. Von Wright kehitti induktiopäätelyä ja todennäköisyyttä koskevista pohdinnoistaan luentosarjan Helsingin yliopistoon 1945–1946. (von Wright 1989, 23–24.)

Luentomatka Cambridgeen ja tarjous, josta ei voinut kieltäytyä

Kesällä 1946 von Wrightit saivat vieraakseen C.D. Broadin, joka oli opiskellut ruotsia ja tuli tutustumaan ruotsinkieliseen Suomeen. Broad puolestaan kutsui von Wrightin pitämään luentosarjan induktiivisesta logiikasta Cambridgeen keväällä 1947. Samalla matkalla von Wright luennoi myös Oxfordissa, missä hän asui ensin filosofi H.H. Pricen, sitten Gilbert Rylen vieraana. Von Wright luennoi myös Bedford Collegessa Lontoossa, jossa kuulijana oli muiden muassa Karl Popper. Matkaan liittyi myös lomapäiviä Elisabethin kanssa. (von Wright 1989, 14; 2002, 111, 131–133.)

Broad oli kirjoittanut von Wrightin tohtorinväitöskirjasta kolme artikkelia *Mind*-lehteen, mikä oli epätavallisen suuri huomionosoitus. Von Wright (2002, 131) toteaa: ”On kohtuullista olettaa, että Broadin artikkeleilla on ollut ratkaiseva merkitys akateemiselle uralleni. Tulin yhdellä iskulla tunnetuksi filosofisessa maailmassa — etupäässä, mutten ainoastaan, Englannissa.” Cambridgen matkalla von Wright työskenteli edelleen saman aiheen parissa kirjoittaessaan Broadin ehdotuksesta viimeistä kokoavaa työtä tohtorinväitöskirjansa aiheesta ja sai häneltä myös neuvoja. Von Wright (1989, 26) kirjoitti, ettei koskaan menettänyt toivoaan sen suhteen, etteikö jonakin päivänä pystyisi muotoilemaan todennäköisyyttä koskevia hajanaisia pohdintojaan parempaan muotoon. Routledge & Kegan Paul julkaisi C.D. Broadille omistetun, *A Treatise on Induction and Probability* vuonna 1951, kolme vuotta käsikirjoituksen valmistumisen jälkeen. Teos päätti von Wrightin mukaan sen kauden hänen filosofisessa elämässään, joka oli alkanut Kailan johdolla 1938.¹²⁸ (von Wright 2002, 131.)

¹²⁸ Von Wright palasi aika ajoin *Über Wahrscheinlichkeit* ja *A Treatise on Induction and Probability* –teoksissa käsittelemäänsä induktiologiikan erityiskysymykseen, joka koskee varmentamiseen liittyviä paradokseja (confirmation paradoxes). Lopullisen ratkaisunsa hän esitti kuusikymmenluvun puolivälissä artikkelissa ”The Paradoxes of

Cambridgessa von Wright tapasi jälleen Wittgensteinin ja seurasi tämän viimeisiksi jääneitä luentoja psykologian filosofiasta. Luennoilla hän sai uusia ystäviä kuten Elizabeth Anscomben, Peter Geachin ja Georg Kreiselin. Nyt hän myös tutustui lähemmin jo aiemmin tuntemaansa Norman Malcolmiin, josta tuli elinikäinen ystävä. Cambridgessa hän tapasi Broadin seurassa myös G.E. Mooren ja Bertrand Russellin. (von Wright 1989, 14; 2002, 137.) Mitä tulee Wittgensteiniin, von Wright (2002, 133) oli vieläkin vaikuttaneempi tämän totuudenetsinnästä kuin kahdeksan vuotta aiemmin: ”Wittgenstein on epäilemättä ihminen, joka on tehnyt minuun vahvimman vaikutuksen, mutta sitä, kuinka syvällisesti ja missä suhteissa hänen voi sanoa vaikuttaneen minuun, voidaan tuskin yksiselitteisesti ilmoittaa.” Voi vain kuvitella, miten suurta hämmennystä von Wright mahtoi tuntea kun Wittgenstein kesällä 1947 kertoi suunnitelmistaan jättää professuuri ja että hän toivoi von Wrightista seuraajaansa.

Von Wrightin verkottuminen ja sosiaalisen pääoman kartuttaminen oli tehokasta. Vuoden 1947 luentomatka Englantiin oli uran jatkon kannalta tärkeä, koska hän sai tilaisuuden vakuuttaa kyvyistään kaikki ne henkilöt, jotka aikanaan olisivat päättämässä hänen valinnastaan Cambridgen professorin virkaan. Tuolloin mitään virkoja ei ollut avoimena, eikä Wittgensteinia lukuun ottamatta kukaan varmasti osannut edes kuvitella von Wrightia Cambridgen professorina, mutta toki matkalla käydyt keskustelut ja von Wrightin pitämät luennot luonnollisesti vaikuttivat siihen mielikuvaan, joka hänestä Englannissa oli kun arvioinnin hetki koitti.

Syksyllä 1947 von Wright jatkoi Helsingissä kahden professuurin hoitamista ja aloitti esseesarjansa Werner Jaegerin *Paideia*-teoksesta *Nya Argus* -lehteen, jonka päätoimittaja hänestä myös tuli. Nelikymmenluvun puolivälistä alkaen von Wrightin ajatteluun vaikutti tuolloin Suomessa toiminut brasilialainen diplomaatti ja kulttuurifilosofi Mario de Mello, josta tuli von Wrightille elinikäinen ystävä. Nimenomaan de Mello tutustutti hänet Jaegerin *Paideia*-

Confirmation” ja piti sitä intellektuaalista omaelämäkertansa kirjoittaessaan edelleen kollegojensa ratkaisuja parempana. (von Wright 1989, 26.)

teokseen, joka käsitteli kreikkalaisen ihmisen syntyä; von Wrightin oli ihailnut kreikkalaista ihmiskuvaa jo nuoruudestaan saakka. Keskustelut de Mellon kanssa avasivat von Wrightille myös uusia näkökulmia Kierkegaardin, Nietzsche, Pascalin ja Dostojevskin ajatteluun. *Paideia*-esseiden lisäksi von Wright kirjoitti vielä kolme muuta esseesarjaa ja julkaisi ne kaikki myöhemmin kokoomateoksessa *Tanke och Förkunnelse* (1955). Aiheina olivat Dostojevski, Spengler ja Toynbee sekä Tolstoi, jonka elämä uskonkamppailuineen näytti tehneen von Wrightiin suuren vaikutuksen, vaikkei hän itse ollutkaan uskonnollinen. Lapsuudessa perhe ei käynyt kirkossa; häntä ei myöskään konfirmoitu lapsena.¹²⁹ (von Wright 2002, 87, 113–120, 138.) On tietysti mahdollista, että von Wrightin Tolstoi-innostus oli Wittgensteinin vaikutusta; olihan Wittgenstein rintamalla ollessaan lukenut Tolstoita ja vaikuttanut tämän uskonnollisista teksteistä. Von Wrightin ja Wittgensteinin keskustelut koskivat filosofian sijasta usein kirjallisuutta, musiikkia ja historiaa, joten he ovat todennäköisesti keskustelleet myös Tolstoista.

Von Wright (2002, 133) ei aina itse tunnista Wittgensteinilta saamiaan vaikutteita, vaan pikemminkin korostaa omilla jaloillaan seisomistaan: ”Yksi asia on varma: minun filosofinen kirjailijantyöni, tapani asettaa ongelmia ja päätellä ratkaisuun, on hyvin erilainen kuin Wittgensteinin”. Kuitenkin esimerkiksi tavassa, jolla von Wright suhtautui aikalaisfilosofeihin hän muistuttaa Wittgensteinia. Wittgensteinhan ei antanut kenenkään vaikutusta itseensä (vrt. s. 161), ei edes klassikoiden. Von Wright (2002, 129) puolestaan kertoo omaksuneensa Goetheltä ajatuksen, jonka mukaan aikalaiskollegoiden luovan työn seuraaminen on pikemminkin tuhoisaa kuin hyväksi.¹³⁰ Hän kertookin seuranneensa aikalaisfilosofiensa työtä lähinnä viran puolesta. Vaaliessaan integriteettiään, hän etsi innoittajia mieluiten klassikoista. Itse asiassa von Wright (1992a, 21) toteaa, että nimenomaan ”itsenäistymispakko

¹²⁹ Von Wrightille tehtiin hätäkonfirmaatio vasta kun hän meni naimisiin.

¹³⁰ Von Wrightin ajatukset olivat siis jossakin määrin muuttuneet vuodesta 1939, jolloin hän kirjeessään Kailalle kuvaili miten vaikeaa Wittgensteinin kanssa on puhua, kun tämä ”on täysin tietämätön kaikkien filosofien opeista lukuun ottamatta omaansa” ja ymmärsi kollegoiden pilkan, koska Wittgenstein ei ollut lukenut riviäkään näiden kirjoituksista. (Ks. Manninen 2004b.)

on ehkä paras evästys, jonka Wittgensteinilta sain”, viitaten lausahduksella itsenäistymiseensä suhteessa Kailan filosofiakäsitykseen. Von Wright (2002, 134) arvelee Wittgensteinin arvostaneen juuri sitä, että hän ei yrittänyt jäljitellä opettajaansa. Von Wrightin mukaan heidän makunsa ja arvostuksensa vastasivat sattumalta toisiaan, esimerkiksi hän ottaa molempien kiinnostuksen Oswald Spengleriin ja Georg Christoph Lichtenbergiin — Tolstoin lisäksi Spengler oli yksi von Wrightin esseekirjoitusten aiheista. Filosofistaan von Wright (1989, 16) toteaa, että hän sai välineet ja metodit Eino Kailalta, mutta sisällön ja filosofiakäsityksensä Wittgensteinilta. Wittgenstein sai hänet ymmärtämään, ettei filosofiassa kannata toivoa löytävänsä lopullisia ratkaisuja.

Cambridgesta palattuaan von Wright alkoi vihdoinkin laajentaa filosofista työtään induktiologiikan ulkopuolelle. Hän halusi osoittaa, että Wittgensteinin *Traktatuksessa* esittämä ajatus, että loogiset välttämättömät totuudet ovat tautologioita, voitaisiin ulottaa teoriaan kvantifioijista. Von Wright uskoi pystyvänsä löytämään ratkaisun ongelmaan onko jokin logiikan ilmaisu tautologia vai ei. Tyydyttävää vastausta hän ei löytänyt, mutta tutki asiaa seuraavat kolme–neljä vuotta ja kehitti niin kutsutun distributiivisten normaalimuotojen teorian, jonka hänen oppilaansa Jaakko Hintikka systematisoi. Von Wrightin mukaan teoria usein virheellisesti luetaan kokonaan Hintikan ansioksi. (von Wright 2002, 138.)

Kun Wittgenstein vuoden 1948 alusta erosi professuurista, Von Wright ei aluksi aikonut hakea virkaa ja oli ilmeisesti kirjeessään selittänyt Wittgensteinille motiivejaan, sillä joulukuussa 1947 Wittgenstein kirjoitti von Wrightille seuraavasti:

”Ymmärrän täysin ... että ette aio hakea Cambridgen professuuria, ja olin otaksunutkin ... ettette hakisi. Pääsyy siihen, miksi *minä* ajattelin niin, oli se että minusta näytti kaikkea muuta kuin viehättävältä tulevaisuudennäkymältä tulla englantilaiseksi, tai pakolaiseksi Englantiin, meidän aikanamme, ja arvelin että ette *varmastikaan*

haluaisi kasvattaa lapsianne Englannissa.” (Wittgenstein 1990, kirje 12, s. 219.)

Kolmekymppisen ulkomaalaisen von Wrightin epäröinti viranhaussa oli varmasti järkevää, mutta hän jätti hakemuksensa. Samaan aikaan Gilbert Ryle tarjosi hänelle tieteenfilosofian vanhemman lehtorin virkaa Oxfordista. Myös Ruotsissa oltiin kiinnostuneita von Wrightistä. Oxford tuntui silloin von Wrightin mielestä sopivimmalta, sillä hän saattoi yhdistää lehtoraatin Helsingin professuuriinsa. Kun poliittinen tilanne hieman hellitti Suomessa, von Wright veti Cambridgen anomuksensa pois ja hyväksyi tarjouksen Oxfordista. Yllätyksekseen von Wright kuitenkin kutsuttiin myös Cambridgeen ja luultavasti Rylen rohkaiseva sähke¹³¹ vaikutti hänen päätökseensä ottaa tehtävä vastaan. (von Wright 1989, 14; 2002, 139–140.) Wittgenstein kirjoitti mielellään suosituksen, olihan hän toivonut nimenomaan von Wrightistä seuraajaansa. Wittgensteinin suositus oli ratkaiseva ja valitsijat, joihin kuuluivat muiden muassa Broad ja Ryle äänestivät yksimielisesti von Wrightin professorin virkaan. (McGuinness 2005.)

Cambridgen professori vaikean päätöksen edessä

Von Wright (2002, 163) tunsu Cambridgen tradition raskaaksi, hän koki olevansa liian nuori astumaan edeltäjiensä Wittgensteinin ja Mooren saappaisiin: ”...en ollut vielä itse filosofina valmis ja pelkäsin, että minuun kohdistetut odotukset ja vaatimukset tukahduttaisivat tai vinouttaisivat oman kehitykseni.”¹³² Von Wright oli myös huolissaan lastensa tulevaisuudesta; hän ei halunnut, että he vieraantuisivat omasta kulttuuristaan. Hän myös koki syyllisyyttä siitä, että jätti isänmaansa. Jos tehtävä olisi tullut kymmenen vuotta myöhemmin, hän olisi kyennyt hoitamaan sitä ”sieluaan vaarantamatta.” Von Wright ei kuitenkaan koskaan katunut päätöstään. (1989, 15; 2002, 140, 161–163.) Ennen asettumistaan Cambridgeen hän vietti

¹³¹ Ryle toivoi, ettei von Wright antaisi Oxfordiin antamansa lupauksen, eikä ikäänsä tai sopivuuttaan koskevien epäilyksien vaikuttaa päätökseensä: “You will be respected for your work and welcomed for yourself”. (von Wright 2002, 140.)

¹³² Tuolloin von Wright ei ollut vielä täyttänyt kolmeakymmentä vuotta.

rentouttavan kesän matkustellen eri puolilla Eurooppaa, ensin Elisabethin kanssa Pariisissa sitten purjehtien ystävänsä Göran Schildtin Daphne-laivalla halki Ranskan.¹³³ Lopuksi hän osallistui Antwerpenissa filosofian maailmankongressiin, missä hän tapasi Popperin, Russellin, Rylen ja muita tuttavvia ja kuuli L.E.J. Brouweria, jonka hän oppi myöhemmin tuntemaan Cambridgessa. (von Wright 2002, 140–145.)

Suurimman osan Cambridgessa viettämästään ajasta von Wrightit asuivat vuokraamassaan parikymmentä huonetta käsittävässä vanhassa talossa, johon he pystyivät majoittamaan paljon vieraita ja vuokralaisia. Heistä mainittakoon norjalainen Knut Erik Tranøy, hänen amerikkalainen vaimonsa ja Wittgenstein. Suurta taloa hoiti luonnollisesti palvelija. Von Wrighteillä oli mukanaan myös Elisabethin sisarentytär ja oma suomalainen apulaistytö. Vaikka vuokratalo oli tilava, von Wright halusi rakentaa oman talon; näytti siis siltä, että hän aikoi asettua Cambridgeen pysyvästi. Hän ei kuitenkaan koskaan ehtinyt asua siinä, sillä talo valmistui vasta sen jälkeen kun perhe oli jo muuttanut pois Cambridgesta. (von Wright 2002, 146–148, 165.)

Koska kaikki von Wrightin tutkinnot olivat suomalaisia, hänen katsottiin professorina tarvitsevan tutkinnon myös Cambridgesta, joten hänelle myönnettiin M.A. Cantabrigian eli Cambridgen yliopiston maisterin tutkinto pian tulonsa jälkeen. Sen sijaan hän joutui odottamaan Trinity collegen jäsenyyttä keväeseen 1950 voimassa olleen kiintiöjärjestelmän vuoksi. (von Wright 2002, 152–154.)

Kun von Wright aloitti, Russell piti samana vuonna viimeiset luentonsa. He tapasivat viimeisen kerran Russellin Walesin asunnossa kesällä 1949, jolloin he keskustelivat loogisista vakioista. Von Wright ja G.E. Moore sen sijaan tapasivat säännöllisesti joka toinen torstai Mooren kotona. Yksi vakioaiheista, joka ei johtanut mihinkään, mutta oli muuten stimuloiva, koski propositioita: ”Uskallan sanoa, että Mooren kanssa käydyt keskustelut olivat suurinta intellektuaalista antia professorivuositani Cambridgesta.” (von Wright 2002, 156.) Professuurin hoitamiseen ei kuulunut luennointipakkoa, ainoastaan

¹³³ Ks. Schildtin (1996) matkakuvaus.

velvollisuus edistää oppiainetta ja selvittää kuinka monta yötä oli viipynyt paikkakunnalla lukukauden aikana. Von Wright luennoi kolme tuntia viikossa omiin tutkimuksiinsa liittyvistä aiheista ja syksyllä 1949 hän piti kaikille avoimen luentosarjan Descartesin asemasta tieteen historiassa. Luennon valmistelu laajensi hänen omaakin tietämystään historiasta ja tieteenfilosofiasta. (von Wright 2002, 155–156.)

Yksi tehtävä oli ohjata tohtorin arvoon tähtääviä opiskelijoita, jotka olivat usein ulkomaalaisia. Von Wrightin ohjattavien määrä kasvoi nopeasti ja lopulta hän koki sen jo melkoiseksi taakaksi. Oppilaista tärkeimmäksi keskustelukumppaniksi nousi amerikkalainen Alan Anderson, josta tuli myöhemmin varsin tunnettu filosofi. (von Wright 156–158.)

Alkukesällä 1950 Wittgenstein asui pidemmän aikaa von Wrighteilla; hän oli tuolloin jo sairas. Sen jälkeen, kesäkuussa 1950, koko perhe muutti Suomeen ajatuksenaan palata valmiiseen taloon von Wrightin sapattilukuvuoden jälkeen. Cambridgessa professoreilla oli oikeus sapattilukuvuoteen kuuden lukukauden jälkeen¹³⁴. Syksyllä von Wright hoiti Helsingissä kahta filosofian professuuria ja vieraili Tukholmassa ja Upsalassa luennoimassa modaali-logiikan tutkimuksistaan. Kun von Wright palasi Cambridgeen tammikuussa 1951, talo ei ollut valmis, joten perhe jäi Suomeen ja hän itse asui collegessa. Wittgenstein kuoli huhtikuun lopulla. Viimeiset kuukautensa Wittgenstein asui von Wrightien perhelääkärin luona ja teki viimeisen vierailunsa von Wrightin luo viikkoa ennen kuolemaansa. Toukokuussa von Wright matkusti Suomeen polvileikkaukseen, mutta ennen leikkaukseen lähtöään hän ehti vielä olla läsnä Wittgensteinin hautajaisissa. Toipuessaan sairaalassa leikkauksestaan von Wright teki päätöksen erota Cambridgen professuurista vuoden vaihteessa. (von Wright 1989, 15; 2002, 150, 159–161.)

Päätös professuurin jättämisestä oli ”elämäni vaikein ja seurauksiltaan laajakantoisin päätös”. (von Wright 2002, 160.) Eropäätös ei syntynyt hetkessä, vaan oli pitkän pohdinnan tulos. Lasten tulevaisuus oli yksi tärkeimmistä päätökseen vaikuttaneista syistä. Sodanjälkeistä yritteliäisyyttä

¹³⁴ Cambridgessa vuosi koostui kolmesta lukukaudesta.

henkivässä Suomessa työskentely tuntui myös haasteelliselta. Ryle, joka oli ollut valitsemassa von Wrightiä, oli edelleen valintalautakunnassa ja otti huomioon von Wrightin ehdotuksen seuraajasta. Seuraajaksi tuli jo aiemmin virkaa hakenut John Wisdom, mutta hänkään ei jäänyt virkaan pitkäksi aikaa. Kun hänen seuraajansa, Elizabeth Anscombe, valittiin, von Wright oli Rylen ohella itsekin mukana valintalautakunnassa. (von Wright 2002, 160–164.)

Von Wrightin selitykset paluun syistä olivat melko ympäröityjä. Kailalle lähettämästä kirjeestä saa käsityksen, ettei hän ollut kotonaan Cambridgessa, ja että hän koki tärkeimmäksi velvollisuudekseen tehdä työtään Suomessa. Myös perheasiat vaikuttivat, mutta tärkein oli ”psykologis-eettinen tekijä” kuten hän epämääräisesti asian ilmaisi (Manninen 2004b). Merkittävää oli, että hän teki päätöksensä paluusta oleskellessaan toipilaana suomalaisessa sairaalassa pian Wittgensteinin kuoleman jälkeen. Tilanne oli sikäli otollinen, että hän oli hetkeksi irtautunut siltä kentältä, missä hän työskenteli ja menettänyt lisäksi tärkeimmän tukijansa. Siinä tilanteessa, katsoessaan asioita Suomesta käsin, tuo hänen elämänsä vaikein päätös oli varmasti helpompi tehdä kuin jos hän olisi ollut edelleen Cambridgessa päivittäisissä tehtävissään.

Päätös oli vaikea siksi, että se näytti epäonnistumiselta, järjettömältä luopumiselta yhdestä maailman arvostetuimmista professuureista. Kuitenkin von Wright tiesi olevansa Suomessa suuri tähti, professuurit odottivat häntä ja, vaikka hän ei sitä itse muistelmissaan mainitse, Kaila (Ks. Manninen 2004b) oli vuotta aiemmin kirjoittanut suunnittelevansa hänelle jopa akateemikon virkaa vaikka tuskin tuolloin saattoi vielä aavistaa von Wrightin suunnitelmia jättää Cambridge. Kuten arvata saattaa Kaila oli von Wrightin paluusta hyvillään suomalaisen filosofian opetuksen kannalta. (Manninen 2004b.)

Totta varmasti oli se, että von Wright ei viihtynyt Cambridgessa erityisen hyvin. Jo vuoden 1939 matkallaan hän oli hieman yllättävästi kirjoittanut Kailalle kaipaavansa ”sekä älyllistä ankaruutta, että avarojen näköalojen paatosta seurustelussani näiden ihmisten kanssa” sekä todennut elämänsä

suurimmaksi tehtäväksi ”kehittää edelleen sitä filosofista henkeä, johon olet tutustuttanut minut, ja kasvattaa siinä toisia”. (Manninen 2004b.) Professoriaikaansa liittyvistä vaikeuksista Cambridgessa hän ei muistelmis-
saan kirjoita, mutta Brian McGuinness (2005) antaa niistä viitteen; von Wright joutui taistelemaan saadakseen Peter Geachiltä oikeuden lukea filosofian kirjastossa olevaa *Journal of Symbolic Logic* -lehteä, joka oli varattu vain akkreditoitujen virkamiesopettajien käyttöön, mikä ei luvannut hyvää.¹³⁵ McGuinnessin (2005) mielestä nuori von Wright olisikin paremmin sopinut Oxfordiin Rylen tarjoamaan lehtoraattiin kuin Cambridgen vanhoilliseen ilmapiiriin, jossa ei suvaittu minkäänlaisia muutoksia. Professoriksi ei haluttu uudistajatyyppejä sekoittamaan traditionaalisen tiedekunnan arkea ja von Wrightin uudistuspyrkimykset saivat tylyn lopun. Niin kävi ehdotukselle muuttaa Tripos-kokeen toinen filosofian aine psykologian filosofiaa käsitteleväksi; se tyrmättiin tiedekunnassa 6–1. Muutoksia ei haluttu eikä von Wrightillä näyttänyt olevan tarpeeksi auktoriteettia ajamaan niitä läpi. Von Wright pystyikin toimimaan paremmin tiedekunnan ulkopuolella; hän toimi aktiivisesti Filosofian ja tieteenhistorian keskuksen perustamisessa, josta tuli yksi Cambridgen helmistä. Von Wrightin ansiota olivat myös lukuisat ulkomaisten loogikkojen vierailut. Edellä kuvatusta päätellen von Wright olisi halunnut enemmän tilaa toimia.

Von Wrightin filosofian kolme kautta ja deonttisen logiikan synty

Von Wright luonnehti Cambridgen vuosiaan luovan työnsä hedelmällisimmäksi ajanjaksoksi ja piti sitä itsenäisenä siirtymäajanjaksena varhaisvuosien induktiologisen tutkimuksen ja modaaliloogisen kautensa välillä. Induktiologinen aikakausi alkoi väitöskirjatyön valinnasta 1938 ja päättyi 1951, jolloin *A Treatise on Induction and Probability* julkaistiin Englannissa. (von Wright 2002, 165, 178–180.)

¹³⁵ Geachista ja von Wrightista tuli kuitenkin ystävät ja he kirjoittivat ainakin yhden artikkelin yhdessä (von Wright 1989, 30).

Modaalilooginen aikakausi alkoi 1949. Sen synnystä von Wright kertoo tyypillisen heureka-tarinan, kuinka hän eräänä päivänä 1949 Cam-joen varrella kävellessään sai ajatuksen, jonka perusteella hän katsoi ”keksineensä” modaalilogiikan, johon hän ei ollut vielä siihen mennessä tutustunut. Von Wright nimittäin yhtäkkiä havaitsi, että määrää ilmaisevat kvanttorit (jokin, ei yksikään, kaikki) suhteutuvat toisiinsa samalla tavoin kuin laatua ilmaisevat modaliteetit (mahdollinen, mahdoton, välttämätön). Muistiinpanoista syntyi pian kirja *An Essay in Modal Logic*, joka julkaistiin 1951. Viimeinen modaalilogiikan kirjoitus oli vuonna 1979 *Teorema*-lehdessä ilmestynyt ”Diachronic and Synchronic Modalities”, joka koski von Wrightin Cambridgen vuosina kehittämää deonttista logiikkaa¹³⁶. (von Wright 2002, 178–181.)

Siirtymävaiheessa hän tutki loogisesti välttämättömien totuuksien tautologista luonnetta ja predikaattilogiikan kaavojen distributiivisia normaalimuotoja. Tähän aihepiiriin liittyen hän piti Cambridgen virkaanastujaisesitelmänsä ”Form and Content in Logic” toukokuussa 1949 ja nämä tutkimukset kulminoituivat vuonna 1952 tutkimukseen ”On Double Quantification.” Siirtymäkauden tärkeimmiksi löydöksikseen von Wright mainitsee distributiiviset normaalimuodot ja yksinkertaiset ja kaksinkertaiset kvantifikaatiot. (von Wright 2002, 179.)

Kuten mainittu, Cambridgen vuosina von Wright kehitti harrastamansa modaalilogiikan satunnaisena sivutuotteena normatiivisia käsitteitä koskevan deonttisen logiikan, joka oli modaalilogiikan haara (von Wright 1992a, 24). Ulkomailla von Wrightin nimi liitetään yleensä juuri deonttiseen logiikkaan. Intellektuaalisessa omaelämäkerrassaan von Wright (1989, 28) ajoittaa deonttisen logiikan synnyn joulunaikaan 1949, jolloin hän keskusteli kotonaan ystäviensä Theodore Redpathin ja Knut Erik Tranøyin kanssa ja kertoo havainneensa, että myös normatiiviset käsitteet (sallittu, kielletty ja pakollinen) suhteutuivat toisiinsa samoin kuin kvanttorit ja modaliteetit, (minkä hän oli jo havainnut ”keksiessään” modaalilogiikan) ja siten olisi ehkä mahdollista soveltaa loogisia sääntöjä samaa analogiaa noudattaen

¹³⁶ Nimityksen deonttinen logiikka keksi C.D. Broad.

normatiivisiin käsitteisiin. Von Wright kirjoitti aiheesta *Mind*-lehteen artikkelin ”Deontic Logic”, joka julkaistiin vuoden 1951 ensimmäisessä numerossa.¹³⁷ Tuohon aikaan von Wrightin päätutkimuskohteena olivat loogiset totuudet ja kvantifikaatioteoria ja modaalilogiikka vielä sivuasiana. Vaivattomasti syntynyt artikkeli sai huomiota enemmän kuin von Wright olisi ikinä uskonut: ”Aavistin, että kirjoitelma ... herättäisi huomiota, mutten voinut kuvitella, että se olisi elämäni onnenkantamoinen loogikkona.” (von Wright 2002, 181.)

Vaikka von Wright antaa molemmille keksimilleen havainnoille tarkan ajoituksen, hän oli pohtinut aihepiiriä jo kauan ennen kuin ratkaisevat ajatukset nousivat hänen mieleensä. Aiemmin opittu ja havaittu järjestyi hänen mielessään uudella tavalla, jolla näytti olevan merkitystä. Keksintö oli aiemmin opitun, päässä pyörivien keskeneräisten ongelmien ja tilanteen summa. Filosofisesta näkökulmasta tapahtuman voisi nähdä heikon abduktiivisen päättelyn tulokseksi, jossa olemassa olevat teoriat, pitkäaikainen ajatustyö, useat avoimet ongelmat, hämäret päämäärät ja sattuma yhdistyvät luovaksi ratkaisuksi. Darwinin evoluutioteoriaan viitaten Sami Paavola (2006, 17) katsoo, että tutkittaessa keksintöjen syntyä, tutkimuskohteeksi tulisi ottaa erilaiset muutosprosessit ja se, mitä niistä lopulta seuraa, ei niinkään sitä, mikä on ollut keksintöön johtavan prosessin alkupiste tai tavoite. Bourdieulle ja myös Latourille (vrt. Bourdieu & Wacquant 1995, 35–40; Latour 1999a, 153, 156; 2006, 178–182) asioiden väliset suhteet ovat tärkeämpiä kuin lähtökohta tai päämäärä. Von Wrightkään ei tietoisesti ottanut lähtökohdaksen deonttisen logiikan kehittämistä, hän pikemminkin tuli kehittäneeksi sen modaalilogiikan kysymyksiä pohtiessaan.

Von Wright luuli aluksi, ettei hänen tarvitsisi palata enää myöhemmin deonttiseen logiikkaan, mutta hän joutui kirjoittamaan vastineita aika ajoin ja vaikei hän itse kovin usein palannutkaan aiheeseen, deonttisen logiikan, eli normatiivisen kielenkielenkäytön logiikkaa tutkivaa, kirjallisuutta alkoi

¹³⁷ Suomenkielisessä muistelmateoksessaan von Wright (2002, 179–181) puhuu epähuomiossa joulunajasta 1951, mutta vuosiluvussa on ilmiselvästi virhe, sillä ensimmäinen deonttista logiikkaa käsittelevä artikkeli siis ilmestyi *Mind*-lehdessä jo vuoden 1951 ensimmäisessä numerossa. (Vrt. von Wright 1989, 28.)

syntyä paitsi anglosaksisessa, myös latinalaisessa ja germaanisessa maailmassa. Von Wright nostaisi mielellään puolalaisen Jerzy Kalinowskin deonttisen logiikan perustajaksi itsensä rinnalle, sillä kumpikin oli työskennellyt toisistaan riippumatta saman aiheen parissa. Von Wright pitää modaalilogiikkaa filosofisen logiikan tärkeimpänä kehityslinjana 1900-luvun jälkipuoliskolla. (von Wright 2002, 181–182.) Deonttinen logiikka teki von Wrightista viimein filosofin, joka pystyi muuttamaan filosofian kenttää laajentamalla logiikan rajoja. Deonttisen logiikan myötä von Wrightin voidaan sanoa ansainneen professuurin Cambridgessa, mutta hän ei siis halunnut jatkaa.

Muutoksia työnkuvassa ja uran huipennus Suomessa

Testamentissaan Wittgenstein lahjoitti von Wrightille, Elizabeth Anscombelle ja Rush Rheeselle kirjallisen jäämistönsä sillä edellytyksellä, että he julkaisisivat siitä sen minkä soveliaaksi katsoivat. Von Wright iloitsi saamastaan luottamuksesta ja piti tehtävää arvokkaimpana lahjana, jonka oli koskaan saanut (Manninen 2004b). Hän koki Wittgensteinin käsikirjoitusten julkaisemisen olevan nyt päätyönsä ja joutuikin kovan toimitustyöurakan eteen. Von Wright vietti paljon aikaa Cambridgessa ja Oxfordissa luetteloiden aineistoa, jota löytyi pikkuhiljaa, viimeisimmät vasta vuonna 1993. Kaikkiaan toimitus- ja julkaisutyö kesti vuosikymmeniä eikä suinkaan sujunut ongelmitta. Pääasialliset ongelmat liittyivät rahoitukseen ja sopimuksiin ei niinkään itse toimitustyöhön. Brian McGuinnessin (2005) mukaan Wittgensteinin jäämistön hoitaminen oli raskas taakka von Wrightille, joka ei pitänyt väittelemisestä eikä ollut tottunut toimimaan itsevarmojen ihmisten kanssa. Ensimmäisen julkaisukierroksen viimeinen osa ilmestyi vuonna 1992. Toiseen ja kolmanteen julkaisukierrokseen von Wright osallistui vain kriitikkona ja neuvonantajana. Julkaisutyötä ja lupia hoitaa nyt kuusihenkinen joukko Wittgenstein asiantuntijoita, The Wittgenstein Trustees. Von Wright kokosi käsikirjoitusten jäljennöksistä Helsingin yliopistoon oman Wittgenstein-arkiston; kaksi muuta arkistoa sijaitsevat Cambridgessa ja Norjan Bergenissä. (von Wright 2002, 167–177.)

Palattuaan Helsingin yliopiston ruotsinkieliseen professuuriin von Wrightin tutkimustyössä alkoi uusi tyyni ja työntäyteinen kausi. Hänen ei aluksi tarvinnut hoitaa muita professorin sijaisuuksia, sillä kaikki virat oli täytetty. Kuitenkin jo samana vuonna, 1952, käytännöllisen filosofian professori Erik Ahlman kuoli ja von Wright joutui hoitamaan tehtävää peräti yhdeksän vuotta, siihen saakka kunnes hänet nimitettiin Suomen Akatemian jäseneksi. (von Wright 2002, 185.) Huomattakoon, että käytännöllisen filosofian professuurin myötä von Wrightille avautui ainutlaatuinen mahdollisuus itsensä kehittämiseen ja tieteellisen habituksen laajentamiseen.

Von Wright sopii kouluesimerkiksi filosofityypistä, jota Randall Collins (1998, 75) kuvaa teoksessaan. Mahdollisuudet kumuloituvat niille harvoille, jotka niin sanotusti saavat hyvän lähdön ja pääsevät kytkeytymään varhaisessa vaiheessa kentän rakenteisiin, kun taas ne jotka jäävät alkuvaiheessa vaikka vain hiemankin jälkeen menettävät nuo mahdollisuudet helposti. Von Wright sai hyvän lähdön sekä kotimaassa että ulkomailla. Suomessa hän pääsi dosentin pätevyyden hankittuaan ensin hoitamaan ruotsinkielistä filosofian professuuria, johon ei ollut päteviä hakijoita ja johon hänet myöhemmin nimitettiin. Pätevien henkilöiden puutteessa von Wrightille kasautui tulevana vuosina useita viranhoitoja ja hän oli usein jopa ylityöllistetty. Anglosaksisessa maailmassa Broad teki hänet tunnetuksi julkaisemalla von Wrightin ensimmäisen artikkelin ja kirjoittamalla hänen väitöskirjastaan useita artikkeleita. Sen jälkeen von Wright sai useita työmahdollisuuksia ulkomailta.

Vuodesta 1952 von Wrightin tarkoituksena oli käsitellä yksi kerrallaan filosofisen logiikan erityisaiheita päätyen lopulta matematiikan perusteisiin. Von Wright ei saavuttanut päämääräänsä, mutta työsti eri aiheita seuraavan kymmenen vuoden aikana. Tuona aikana tärkeimpänä tekstien kommentoijana ja kriitikkona toimi ystävä Cambridgen ajoilta, Peter Geach. Kahta tuon ajan esseitä von Wright piti epäonnistuneena, nämä olivat ”The Concept of Entailment” (1957) ja *On the Logic of Negation* (1959). Kaksi esseitä hän puolestaan nimesi parhaimmiksi: *The Heterodoxical Paradox* (1960) ja ”Remarks on the Paradox of the Liar” (1963). Von Wright teki myös useita

yrietyksiä laajentaa *An Essay in Modal Logic* -julkaisussa esittämäänsä modaalilogiikkaa esimerkiksi tutkimalla preferenssin käsitettä ja laajentamalla modaalilogiikan koskemaan dyadisia eli relatiivisia ilmaisuja. Dyadisen deonttisen logiikan hän luonnosteli ensimmäisen kerran *Mind*-lehdessä vuonna 1956. Von Wright palasi vielä aiheeseen kymmenisen vuotta myöhemmin kahdessa artikkelissa. (von Wright 1989, 29–31.)

Edellä mainituista artikkeleista huolimatta filosofinen logiikka oli kuitenkin sivuosassa seuraavien kymmenen vuoden aikana ja von Wright keskitti tutkimuksensa etiikkaan ja yleiseen normi- ja arvoteoriaan. Tärkein syy viimeksi mainittuun suunnanmuutokseen oli käytännöllisen filosofian professuurin hoitaminen ja siihen liittyvä opetus- ja ohjaustyö. Koko viisikymmenluvun von Wright luki etiikan klassikkoja, Aristotelesta, Kantia ja Moorea. (von Wright 1989, 32; 2002, 216.)

Vuoteen 1952 kuului matka Itävaltaan Wittgensteinin sisaren kutsumana. Wienin matkan yhteydessä von Wright esitelmöi Zürichin yliopistossa ja osallistui eläkkeelle siirtyvän viimeisen Wienin piiriläisen Viktor Kraftin seminaareihin ja myös viimeiseen Wienin piirin kokoontumiseen. Samalla matkalla hän työskenteli kymmenen päivän ajan Wittgensteinin kirjallisen jäämistön toimitustyössä Elisabeth Anscomben ja Rush Rheesen kanssa. Seuraavana vuonna von Wright osallistui filosofian maailmankongressiin Brysselissä ja joutui viime hetkellä pääpuhujaksi modaalilogiikan istuntoon Jan Lukasiewiczin peruttua tulonsa. Von Wright muistaa kokemuksestaan sen, että istunnossa puheenjohtajana toiminut Karl Popper keskeytti tönkeytyneillä kommentteillaan puheen toistuvasti. Brysselin jälkeen von Wright vieraili myös Oxfordissa ja Cambridgessa, joihin hän palasi vuosittain Wittgenstein-aineistoihin liittyvän toimitustyön vuoksi. Oxfordissa tuolloin vierailulla ollut Norman Malcolm kutsui von Wrightin vierailevaksi professoriksi Cornelliin, jonne tämä suuntasi syyskuussa 1954. (von Wright 2002, 185–189, 195–197.)

Von Wright viipyi Cornellissa tammikuun loppuun 1955 asuen kampuksella opiskelijoiden keskuudessa. Hän piti seminaareja Wittgensteinin *Tractatuksesta* ja kirjoitti päiväkirjaansa sen olleen ”suurin elämykseni

akateemisena opettajana” (von Wright 2002, 199). Hänellä ei omasta mielestään koskaan ennen tai jälkeen ollut yhtä loistavaa osanottajajoukkoa. Osallistujiin kuului useita professoreita ja tulevia maineikkaita filosofeja, joista mainittakoon Jack Rawls, Stuart Brown, Max Black ja Norman Malcolm. Cornellista tuli von Wrightille pidempiaikainen tukikohta Yhdysvalloissa. Seuraavan kerran hänet kutsuttiin sinne keväällä 1958. Tällä kertaa tehtävä ei tuntunut enää yhtä uudelta ja innostavalta, sen sijaan von Wright piti saman matkan yhteydessä tekemiään vierailuja Harvardissa, Yalessa, Princetonissa ja muutamissa muissa yliopistoissa mielenkiintoisina. (von Wright 2002, 197–203.)

Vuonna 1956 von Wright piti Oxfordissa The Sherman Memorial Lectures -luentosarjan modaalilogiikasta, isäntänään Alfred Ayer, jonka seminaareihin hän myös osallistui. Samana vuonna hän luennoi Ruotsin Vermlannissa nykyajan loogis-analyttisestä filosofiasta. Luentosarjasta kehkeytyi runko kirjaan *Logik, filosofi och språk*, joka julkaistiin 1957. Kirjaa käytettiin pitkään keskiasteen filosofian oppikirjana Ruotsissa ja Suomessa. Syksyllä 1956 perhe hankki vihdoinkin myös oman asunnon Helsingistä, Laivurinkadulta Eirasta. (von Wright 2002, 207–209, 211–212.)

Vuonna 1958 von Wright koki surullisena tapauksena opettajansa Eino Kailan kuoleman. Kailan tärkeys von Wrightille kuvastuu hyvin päiväkirja-merkinnästä: ”Eino, opettajani ja verraton, isällinen ystäväni, joka on merkinnyt kehitykselleni enemmän kuin kukaan toinen ihminen... jota olen ihailnut ja rakastanut kaikesta sydämestäni.” (von Wright 2002, 204.) Kaila oli ollut Suomen Akatemian jäsen ja hänelle etsittiin seuraajaa. Von Wright toivoi tulevansa valituksi, mutta joutui pettymään, sillä puheenjohtajan äänen ratkaistessa tasaäänestyksessä jäseneksi valittiin historioitsija Eino Jutikkala¹³⁸. Von Wright pääsi kuitenkin Suomen Akatemian jäseneksi vuonna 1961, jolloin vapautui paikka Yrjö Väisälältä. (von Wright 2002, 204–206.)

¹³⁸ Lopulta presidentti Urho Kekkonen kuitenkin nimitti akateemikoksi kolmannen ehdokkaan kansatieteilijä Kustaa Vilkun. (von Wright 2002, 205.)

Käytännöllisen filosofian professorin tehtävien lisäksi, toinen sysäys, joka johti von Wrightiä kohti moraalifilosofiaa, oli kutsu Skotlantiin pitämään arvostetut Gifford-luennot St. Andrews-yliopistossa 1959 ja 1960, yhteensä kaksikymmentä luentoa kahdessa jaksossa. Niiden aiheena olivat normit ja arvot. Von Wright kertoo juuri näiden vuosikymmenenvaihteen vuosien olleen elämänsä luovinta aikaa. Silloin hän kirjoitti kahta päätyötään *Norm and Action* ja *Varieties of Goodness*. *Varieties of Goodness* -teoksen ensimmäisen version hän kirjoitti vajaassa puolessa vuodessa edellä mainittujen Gifford-luentojaksojen välisenä aikana valmistellen samalla luentosarjansa jälkimmäisen, arvoja koskevan osan. Kuitenkin von Wright kirjoitti teoksesta kaiken kaikkiaan kolme versiota ennen sen painatusta ja kirjan työstäminen vei kaikkiaan kaksi vuotta. *Varieties of Goodness* on von Wrightin mukaan ainoa kirja, jonka kirjoittaminen oli hänelle helppoa ja miellyttävä kokemus. Viimeisen version hän kävi läpi sivu sivulta Norman Malcolmin kanssa Helsingissä. Vaikka von Wright pitää kirjaa parhaimpanaan, sillä ei ollut juurikaan merkitystä filosofian kehityksen kannalta. Teoksessa hän esitti oman etiikkakäsityksensä, joka perustuu ihmisen ”hyvään”, johon kaiken moraalisen toiminnan arviointi tulee suhteuttaa. Normien tahtoteoriaa puolustava *Norm and Action* syntyi vaivalloisemmin, eikä von Wright ollut aluksi lopputulokseen tyytyväinen. Teoksessa hän yritti osoittaa miten normien deonttinen logiikka rakentuu tekojen logiikan ja jälkimmäinen puolestaan muutosten logiikan varaan. Kirjasta tuli kuitenkin alansa klassikko, jota ei voi, kuten von Wright (2002, 215) toteaa, ”jättää hyllyyn tai sivuuttaa”. Myöhemmin von Wright kuitenkin muutti käsityksiään normien ontologisesta olemuksesta, minkä vuoksi häntä on tituleerattu deonttisen logiikan kameleontiksi. Kumpikin teos julkaistiin vuonna 1963, Englannissa Routledge and Kegan Paulin ja Yhdysvalloissa The Humanities Pressin kustantamana. (von Wright 1989, 33–36; 2002, 211–215.)

Samaan aikaan von Wright löysi myös ratkaisun kysymykseen miten logiikkaa voitaisiin soveltaa arvokäsitteisiin. Preferenssin käsite tuli tässä avuksi ja hän julkaisi 1963 esseen ”The Logic of Preference” Edinburghissa pitämänsä luentosarjan tuotoksena. Von Wrightiä voidaan pitää myös preferenssilogiikan kehittäjänä, vaikka hän ei myöhemmin kirjoittanut

aiheesta kuin yhden artikkelin ”Preference Logic Reconsidered” vuonna 1972. Luovan elämänsä huippuvuosina von Wright joutui myös kokemaan surua, sillä hän menetti molemmat vanhempansa lyhyen ajan sisällä, isä kuoli tammikuussa 1962 ja äiti maaliskuussa 1963. (von Wright 1989, 31; 2002, 217–222.)

Vuoden 1961 nimitys Suomen Akatemian jäseneksi merkitsi von Wrightille vapautusta professorin virkaan kuuluneesta opetustyöstä ja hallinnollisista tehtävistä. Hän kuitenkin piti kiinni oikeudesta opettaa entisessä yliopistossaan ja opetti mielellään tutkimusseminaareissa, järjesti erilaisia kollokvioita ja symposiumeja sekä pyrki edistämään kansainvälisiä suhteita. Etuja olivat myös palkattu assistentti, joka auttoi häntä erityisesti Wittgenstein-arkiston perustamisessa ja vapaus matkustaa anomatta virkavapaata. (von Wright 2002, 227–228.) Nimitystä voidaankin pitää suomalaisen akateemisen pelin pääpalkintona, von Wright siis pääsi akateemisen kentän ytimeen varsin nuorena, alle viisikymppisenä. Kotimaassa hän ei voinut enää pyrkiä korkeampaan akateemiseen asemaan, tavoitteet oli asetettava muualle. Koska Akatemian jäsenyys merkitsi pitkäksi aikaa taloudellista turvaa ja avustajaa, von Wright saattoi halutessaan keskittyä tieteelliseen työhön. Vapaudestaan huolimatta hän ei enää tehnyt merkittäviä uusia tieteellisiä löytöjä. Hän kirjoitti edelleen ahkerasti, jos kohta aiheet olivat entistä vähemmän tieteellisiä; ne käsittelivät yhä enemmän etiikkaa. Von Wrightin kiinnostuksen kohteet filosofiassa muuttuivat iän myötä, mikä näyttää olevan luonnollista, sillä näin kävi myös Russellille ja Wittgensteinille. Russell jätti teknisluontoisen filosofisen työn ja Wittgenstein kiinnostui eettisistä ja psykologisista kysymyksistä.

Kiitollisena aseman tuomasta vapaudesta omistautua tutkimustyölle, von Wright katsoi velvollisuudekseen ottaa hoidettavakseen muutamia luottamustehtäviä. Hän jatkoi puheenjohtajana suomenruotsalaista tutkimusta tukevassa tieteellisessä keskusneuvostossa toimien tehtävässä kymmenen vuotta 1956–1966. Lisäksi hän toimi ruotsalaista kulttuuriperintöä vaalivan, vuonna 1957 uudelleen henkiin herätetyn Finlandssvenska Samfundetin puheenjohtajana liki kymmenen vuotta, Suomen Tiedeseuran puheenjohtajana

1966–67 ja Suomen Akatemian tieteellisen toimikunnan jäsenenä kaikkiaan 12 vuotta. Vuodesta 1962 vuoteen 1973 von Wright oli Suomen Filosofisen Yhdistyksen puheenjohtaja. Tehtävä johti hänet myös tieteiden historian ja filosofian kansainvälisen unionin (IUHPS) logiikan, metodologian ja tieteenfilosofian jaoston (DLMPS) puheenjohtajaksi kolmivuotiskaudeksi 1962–1964, joista kaksi vuotta hän toimi koko unionin johdossa. Vuonna 1967 von Wright valittiin Åbo Akademin kansleriksi ja hän toimi tehtävässä kaksi viisivuotiskautta hoitaen vähäisiä virkatehtäviä Helsingistä käsin. (von Wright, 2002, 298–303, 310.)

Kuusikymmenluvun puolivälistä alkaen von Wright joutui puolustamaan kollegojensa kanssa Suomen Akatemiaa presidentti Urho Kekkosta vastaan. Kekkonen halusi lakkauttaa Akatemian, minkä vuoksi von Wright ja Rolf Nevanlinna laativat asiasta muistion akatemiakollegion kokoukseen, joka esitettiin tuolloisen Akatemian esimiehen Alvar Aallon nimissä. Kollegio päätti, että kirjoitusta paranneltaisiin ennen kuin se lähetettäisiin opetusministeriölle ja von Wright oli yksi kolmesta, joiden tehtävänä oli muokata tekstiä. Von Wrightista tuli akatemian esimies Alvar Aallon jälkeen vuonna 1968 ja hän toimi tehtävässä akatemian lakkauttamiseen 1.1.1970 saakka. Uusi tieteellisiin toimikuntiin perustuva Suomen Akatemia aloitti toimintansa 1970, mutta vanhan akatemian jäsenten taloudelliset edut säilyivät eläkkeelle siirtymiseen saakka eli von Wrightin tapauksessa vuoteen 1986. (von Wright 2002, 229–233.)

Uusi elämä: humanismi elämänasenteena

Useat Yhdysvaltain vierailut muuttivat von Wrightiä: pessimistisestä skeptikosta tuli rationaalisempi ja optimistisempi. Erityisesti tähän suuntaan vaikutti Flint Visiting Professor -vierailu UCLA:ssa 1963, joka sai hänet kiinnostumaan kybernetiikasta ja matemaattisesta käyttäytymistieteestä. Von Wright uskoi että ihmiskunta omaksuisi uudenlaisia eksakteja metodeja ja niiden omaksuminen edistäisi paitsi järjenkäyttöä myös inhimillisyyttä. Skientistinen kausi jäi kuitenkin lyhyeksi. (von Wright 1989, 19, 39.)

Erityisesti Kalifornian aikana, mutta myös muulloin, von Wright sai houkuttelevia pysyviä työtarjouksia Yhdysvalloista, mutta hän ei kiinnostunut niistä, koska työskentely Akatemian jäsenenä oli kyllin palkitsevaa ja vapaata sallien hänen matkustaa eri puolilla maailmaa. Vuonna 1965 Cornellin yliopisto nimitti hänet Andrew D. White Professor-at-Large -virkaan, yhdeksi seitsemästä samaan aikaan nimitetystä ulkoprofessorista. Virka velvoitti hänet opettamaan kerran vuodessa kampuksella. Von Wrightin nimitys kesti kaksi kautta eli yhteensä 12 vuotta. (von Wright 2002, 248–249.) Bourdieulaisittain voidaan todeta, että Yhdysvaltain vierailujen myötä von Wright vakiinnutti asemaansa myös kansainvälisellä kentällä, mutta koska hän ei ottanut vastaan tarjottuja virkoja, hänen kunnianhimensa oli ilmeisesti jo tyydytetty. Virat olisivat parhaimmillaan voineet nostaa von Wrightin filosofin uran vielä uuteen kansainväliseen nousuun ja kenties innostaneet hänet vielä kehittämään jotakin täysin uutta, mutta von Wright oli tyytyväinen jo saavuttamaansa asemaan, eikä enää ponnistellut niinkään oman uransa edistämiseksi, vaan käytti aikaansa maailman ja muiden ihmisten hyvinvoinnin pohtimiseen.

Vietnamin sodan myötä von Wright kiinnostui yhteiskunnallisista kysymyksistä ja ihmiskunnan tilasta kun taas nuoruusvuosina häntä olivat kiinnostaneet enemmän yksilökysymykset. Von Wright alkoi ymmärtää paremmin uusia näkökulmia ja tarkastella kriittisesti joitakin maailmankuvaansa kuuluvia asioita, joita hän oli lapsesta saakka pitänyt itsestäänselvyyksinä, kuten esimerkiksi ajatusta, että on sallittua puolustaa länsimaista vapautta tukahduttamalla uhkaavia kansanliikkeitä. Tätä uutta ajattelua heijastavat artikkelit Vietnamin sodasta¹³⁹ ja marxilaisuudesta sekä vuonna 1971 julkaistun *Explanation and Understanding* -teoksen ensimmäinen ja viimeinen kappale. Von Wrightin (1989, 39) mukaan hänen filosofinen ajattelunsa ja suhtautumisensa poliittisiin ja sosiaalisiin kysymyksiin kulkivat käsi kädessä, joskaan ei voida sanoa jommankumman johtuneen toisesta. Von Wright oli jo pitkälti yli viidenkymmenen ryhtyessään

¹³⁹ ”Kriget mot Vietnam” (1967) julkaistiin *Dagens Nyheterissa*, *Hufvudstadsbladetissa*, tanskalaisessa *Informationissa*, *Helsingin Sanomissa* sekä englanniksi erillisenä pamflettina.

julkiseen keskusteluun ajankohtaisista asioista ja vaikka hän ei pitänytkaan väittelystä, kirjoitettuaan kanta-aottavan artikkelin hän koki velvollisuudekseen jatkaa keskustelua osallistumalla haastatteluihin jos niitä häneltä pyydettiin. Tästä alkoi von Wrightin uusi elämä, jota leimasi humanistinen elämänasenne, kuten hän sitä itse kutsuu. Humanistisen elämänasenteen von Wright määrittelee tavaksi suhtautua kriittisesti ajan tapahtumiin, pyrkimykseen ja trendeihin, huomioiden samalla sen, miten ne vaikuttavat ihmisten hyvään. Oman mielipiteen ilmaiseminen ja puolustaminen on olennainen osa humanistista elämänasennetta, silloinkin kun joutuu taistelemaan vastavirtaan. (von Wright 2002, 256–259.) Välinpitämättömyys ja alistuminen vallankäytölle ei luonnollisestikaan sopinut von Wrightille kun muistetaan hänen aristokraattinen taustansa ja itseluottamus, jonka hän oli jo kodinperintönä habitukseensa sulauttanut. Toisaalta, vauraissa olosuhteissa kasvaneena, vaikkakin sota-ajan kokeneena, hänen ei ollut tarvinnut taistella asioiden puolesta joten ehkä tämä uusi yhteiskunnallisesti osallistuva elämäntapa oli hänelle eräänlainen haaste. Von Wrightin uutta elämänasennetta voidaan tarkastella myös bourdieulaisittain akateemisen strategiapelin näkökulmasta, jossa hän siis muutti kuusikymmenluvulla taktiikkaansa alkamalla aktiivisesti vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin. Uusi toimintatapa toi hänelle näkyvyyttä paitsi akateemisella kentällä myös kentän ulkopuolella suuren yleisön keskuudessa.

Von Wright kirjoitti humanistisesta elämänasenteesta esseekokoelman *Humanismen som livshålling* (1979), mutta hylkäsi humanismikäsitteen myöhemmin sen vuoksi, että sitä käytetään väärin esimerkiksi uskontovihamielisestä asenteesta ja alkoi kutsua omaa näkökantaansa osallistuvan ajan kritiikiksi. Uuteen elämään kuului esimerkiksi Jugoslaviassa humanistista marxismia edustaneen Praxis-ryhmän tukeminen seitsemänkymmenluvun alkuvuosina. Hegelin ja Marxin tutkiminen vaikutti von Wrightin yhteiskuntanäkemykseen ja hän pitää omia kirjoituksiaan muutosten logiikasta osoituksena ajattelunsa liikkeestä samaan suuntaan kuin Marx ja Hegel. Hegelin logiikan vaikutusta heijastavat myös von Wrightin totuuden logiikkaa koskevat julkaisut, joissa hän yritti sovittaa formaalillogiseen systeemiin ristiriidan käsitteen. Tämän aihepiirin kirjoitelmat hän kokosi 1996

julkaistuun teokseen *Six Studies in Philosophical Logic*. (von Wright 2002, 259–267.) Hintikan (2005) mukaan enemmän kuin ketään muuta filosofia, nimenomaan von Wrightia voidaan pitää filosofisen logiikan¹⁴⁰ perustajahahmona alkaen hänen deonttista logiikkaa koskevista tutkimuksistaan viisikymmenluvulla. Erityisesti vuosien 1963–1964 UCLA:n vierailulla von Wright löysi Yhdysvalloista loogikkoja, jotka työskentelivät samojen teemojen parissa ja inspiroitui heidän työstään. Von Wright tajusi filosofisen logiikan tärkeyden ja näki sille sovellusmahdollisuuksia myös yhteiskuntatieteiden ja käyttäytymistieteiden metodologiassa. Yhdysvalloista, erityisesti Cornellista, jossa hyvä ystävä Norman Malcolm oli professorina, tulikin von Wrightille pitkäksi aikaa tärkeä tieteellisen työn tukikohta.¹⁴¹ Kolme vuosikymmentä myöhemmin 1990-luvulla von Wrightin usko sekä logiikan tärkeyteen että 1960-luvulla ihannoimaansa tieteen ja teknologian tuomaan edistykseen kuitenkin hiipui.

Kuusikymmenluvun jälkipuoliskolla — samoihin aikoihin kun hän alkoi kehittää uutta humanistista elämänsämenttään — von Wright kehitti myös *Norm and Action* -teoksen inspiroimana uutta tekojen ja muutosten logiikkaa, jonka hän ulotti koskemaan myös toisiaan seuraavia tekoja. Tekojen ja muutosten logiikasta hän luennoi Pittsburghissa 1966 ja Krakovassa 1967. Luennoista syntyi vuonna 1968 julkaistu teos, *An Essay in Deontic Logic and the General Theory of Action*. Teos oli edellisiin verrattuna askel taaksepäin siinä suhteessa, ettei se ottanut huomioon tekojen logiikan intensionaalista luonnetta.¹⁴² Tekojen ja muutosten logiikasta von Wright siirtyi kehittämään aikalogiikkaa (logic of time) ymmärtäessään, että hänen kehittämänsä muutoksen logiikan käsitteet olivat itse asiassa osa Arthur Priorin jo aiemmin kehittämää aikalogiikkaa, jota Prior kutsui nimellä tense-logic. Häpeäkseen von Wright tunnustaa, ettei ollut tutustunut Priorin työhön ennen kuin tapasi tämän Pittsburghissa 1966. Von Wright työskenteli aikalogiikkakäytännön

¹⁴⁰ Erotuksena matemaattisesta logiikasta, Hintikka (2005) lukee filosofiseen logiikkaan kuuluviksi deonttisen, episteemisen ja modaalilogiikan.

¹⁴¹ Ensimmäinen Cornellin vierailu 1954–1955, toinen 1958 ja vuodesta 1965 seuraavat 12 vuotta Cornellin ulkoprofessori.

¹⁴² Vasta joitakin vuosia myöhemmin von Wright ryhtyi kehittämään intensionaalista logiikkaa.

parissa kymmenen vuotta, vuoteen 1976. (von Wright 1989, 37; 2002, 252–254.)

Vuonna 1970 von Wright palasi teemaan, jota Kaila aikoinaan ehdotti hänelle väitöskirjan aiheeksi eli ryhtyi vertailemaan tieteenfilosofian kahta perinnettä, aristoteelista ja galileista, ja piti niistä 1970 luennon Filosofisessa Yhdistyksessä. Näiden tieteenfilosofisten perinteiden suhtautumistapa selittämiseen on toisilleen vastakkainen. Luonnontieteiden galileinen perinne selittää ilmiöt kausaalisuhteen avulla; menneisyyden tapahtumat vaikuttavat ilmiön lopputulokseen. Aristoteelinen ajattelutapa puolestaan nojaa teleologiseen selitykseen ja löytää syyn päämäärästä, jota ilmiön on määrä palvella. Von Wrightia askarrutti voitaisiinko galileista ajattelutapaa soveltaa humanistisiin tieteisiin. Tähän ongelmaan liittyi praktisen päättelyn käsite, jota von Wright piti tärkeänä, koska se antaa tietoa sekä omaa että toisen henkilön toimintaa koskevasta päättelystä. Praktinen argumentti toimisi von Wrightin mukaan myös käänteisenä teleologisena selityksenä. Praktisen päättelyn tutkimiseen hänet johdatti Elizabeth Anscombelta saamansa Charles Taylorin teos *Explanation of Behaviour*. Toinen sysäys oli kutsu Cambridgeen, jossa hän piti Turner-luennot 1969. Luentojen otsikkona oli ”Problems of Explanation in the Sciences of Nature and the Sciences of Man”. Von Wright piti samat luennot seuraavana keväänä Cornellissa ja näistä luennoista syntyi kirja *Explanation and Understanding* (1971). Kirjassa hän puolustaa teesiä, jonka mukaan ihmistieteiden käytännöllinen syllogismi vastaa luonnontieteiden peittävän lain mallin mukaisia selityksiä.¹⁴³ Kirja oli avaus aiheen jatkokäsittelyn pohjaksi. Von Wright jatkoikin aiheen parissa heti seuraavana vuonna saatuaan kutsun Columbia Universityyn pitämään Woodbridge-luennot, joiden aiheena oli kausaalisuus ja determinismi. Näiden luentojen pohjalta syntyi teos *Causality and Determination* (1973). Von Wright jatkoi inhimillisen toiminnan tutkimusta 1980-luvulle saakka. Vuonna 1980 julkaistiin monografia *Freedom and Determinism. Explanation and Understanding* -kirjasta aukesi kehitys, jossa von Wrightin elämän kaksi

¹⁴³ Jälkeenpäin hän muotoili uudestaan teesinsä painottaen näiden kahden tiedetyypin eroa; ihmistieteiden, toisin kuin luonnontieteiden, tutkimuskohteena ovat intentionaaliset ilmiöt, joilla on itsensä ulkopuolinen päämäärä tai tarkoitus.

puolta, logiikka ja eksistentiaalinen problematiikka alkoivat hitaasti sulautua yhteen. (von Wright 2002, 268–272.)

1970-luvulla von Wrightin kantaaottava humanistinen elämänasenne jatkui: hän vastusti aktiivisesti ydinaseita ja kilpavarustelua kirjoittamalla Nato- ja Varsovan liiton maiden Suomen suurlähettiläille kirjelmän, jonka oli allekirjoittanut 30 muuta suomalaisvaikuttajaa. Von Wright osallistui myös ydinvoiman rauhanomaista käyttöä vastustaviin protesteihin. (von Wright 2002, 318–320.) Kuten Russell, siis myös von Wright aktivoitui yhteiskunnallisesti vanhemmalla iällä. Kun tieteellisen uran huippu on saavutettu, on luonnollista käyttää saavutettua asemaa ja vaikutusvaltaa hyväksi vaikuttamalla niihin asioihin, joita kukin pitää itselleen tärkeinä, ydinvoiman vastustaminen oli molemmille tällainen asia.

Elämäntyön satoa ja arviointia: filosofiakäsityksen kehittyminen, kriitikon ja filosofin synteesi

Kesällä 1971 Paul A. Schilpp tiedusteli, josko von Wright suostuisi siihen, että hänestä kirjoitettaisiin osa The Library of Living Philosophers -kirjasarjaan. Teoksessa hänen filosofiaansa arvioitaisiin ja kritisoidaisiin ja hän itse osallistuisi siihen kirjoittamalla intellektuaalisen omaelämäkerran ja vastauksia kriittisiin artikkeleihin. Von Wright sai ehdottaa kirjan teemoja ja myös henkilöitä, joilta kirjoituksia pyydettäisiin. Kirjan kokoaminen kesti poikkeuksellisen kauan, 18 vuotta, sillä joiltakin kirjoittajilta artikkeleita jouduttiin odottamaan kauan. Myös kirjan toimittajakunnassa tapahtui vaihdoksia, sillä toinen toimittajista E. Freeman kuoli ennen kuin kirja julkaistiin. Kirja menetti ajankohtaisuuttaan, koska osa artikkeleista oli kirjoitettu lähes parikymmentä vuotta ennen julkaisemista, myös intellektuaalista omaelämäkertaa piti täydentää. Von Wright pääsi kirjalla arvokkaaseen seuraan, sillä hänen Cambridgelaisista kollegoistaan sarjaan olivat päässeet Whitehead, Russell, Moore ja Broad. Von Wright totesi, että hän saattoi pitää epäsuorana kunnianosoituksena itselleen myös tuolloin vielä suunnitteilla olevaa osaa Jaakko Hintikasta, sillä von Wright piti omaa

osuuttaan Hintikan tieteellisessä koulutuksessa merkittävänä.¹⁴⁴ (Hahn 1989, xvi-xvii; von Wright 1989, 3; 2002, 294–295.) Hintikka (2005) puolestaan pitää von Wrightin vaikutusta filosofisen logiikan (erotuksena matemaattisesta logiikasta) kehitykseen merkittävänä, erityisesti mitä tulee metodologiaan ja muualta lainattujen tekniikoiden soveltamiseen. Hänen mielestään von Wright toimi innoittajana filosofisen logiikan harjoittajille erityisesti Skandinaviassa.

Vasta kirjoittaessaan intellektuaalista omaelämäkertansa *The Library of Living Philosophers* -sarjan itseään käsittelevään osaan von Wright koki tulleensa tietoiseksi Wittgensteinin vaikutuksesta ajatteluunsa. Wittgensteinin vaikutuksena von Wright pitää ennen kaikkea asennemuutostaan, 1960-luvun puolivälissä herännyttä kiinnostustaan Marxiin ja Hegeliin, sekä sen poliittisen ja sosiaalisen maailmankuvan kyseenalaistamista, jossa hän oli kasvanut ja elänyt kuten myös uutta humanistisen suunnan etsintäänsä. Tuolloin hän myös totesi aiempien yksilöön kohdistuneiden tekojen logiikan tutkimuksiansa näkökulman kapeuden, sillä hän oli lähes kokonaan laiminlyönyt kollektiivisen toiminnan tutkimisen, johon tarvitaan muunlaisia välineitä kuin filosofista logiikkaa. (von Wright 1989, 40–41.)

Von Wrightin filosofia siirtyi viimein kohti psykologian filosofiaa (philosophy of mind). Innoittajana oli yhtäältä aivotutkimuksen kehitys toisaalta hänen omat aiemmat, intentionaalisuuden käsitettä koskeneet tutkimuksensa, joiden kautta hän kiinnostui ruumiin ja sielun välistä suhdetta koskevista kysymyksistä. Tämän aihepiirin kirjoitukset von Wright on koonnut viimeiseen laajempaan filosofiseen kirjaansa *In the Shadow of Descartes*, joka julkaistiin Hollannissa 1998. Aivan viimeisinä vuosinaan von Wright jätti myös psykologisten käsitteiden filosofian ja palasi arvokysymysten pariin. (von Wright 2002, 272–275.)

Viimeisen Cornellin kauden jälkeen von Wright vieraili mielellään Eurooppalaisissa yliopistoissa, erityisesti saksalaisessa kulttuuripiirissä, jonka hän aina tunsi kotoisaksi. Von Wright toimi vierailevana professorina

¹⁴⁴ Hintikkaa käsittelevä osa julkaistiin vuonna 2006.

Kahlsruhen teknillisessä yliopistossa 1975 ja Leipzigissa 1990-luvun puolivälissä, sekä useampaan otteeseen Alexander von Humboldt -säätiön tutkimuspalkinnon saaneena Münsterissä. Leipzigin professorikaudella Bielefeldin Zentrum für Interdisziplinäre Forschung järjesti hänen filosofiastaan kansainvälisen kirjailijakollokvion, jossa von Wright esitti kannanottojaan esitelmiin. Esitelmistä toimitettiin kirja: *Actions, Norms and Values*, jossa on mukana myös kaksi von Wrightin artikkelia. Von Wright luennoi myös Pariisissa Collège de France ja Rooman La Sapienza -yliopistossa. Roomassa hyvä ystävä Rosaria Egidi-Bianco järjesti von Wrightin 80-vuotispäivän kunniaksi symposiumin, jossa käsiteltiin hänen filosofiaansa noin vuodesta 1975 eteenpäin. Esitykset julkaistiin teoksessa: *In Search of a New Humanism. The Philosophy of Georg Henrik von Wright*. Vuonna 1975 von Wright otti vastaan kolmivuotisen kansainvälisen tehtävän Institut International de Philosophie (IIP) esimiehenä. Instituutti huolehtii filosofisen kirjallisuuden bibliografiasta, vaikeasti saatavilla olevien klassisten filosofisten tekstien julkaisemisesta ja järjestää kerran vuodessa kokouksen jossakin päin maailmaa. Von Wright oli ollut jäsen jo 1950-luvulta saakka ja oli järjestänyt instituutin vuosikokouksen Helsingissä vuonna 1970. (von Wright 2002, 276–279, 296–297, 312.)

Von Wright ei pitänyt konferensseista vaan halusi mieluummin toimia vierailevana professorina tai pitää luentosarjan, jolloin hän saattoi myös tutustua kuulijoihinsa ja ohjata opiskelijoita. Vuonna 1979 von Wright luennoi deonttisesta logiikasta Valenciassa, joka on Espanjan deonttisen logiikan tutkimuksen keskus. Latinalaisamerikkalainen maailma tuli von Wrightille läheiseksi vuonna 1968, jolloin oikeusfilosofi Eugenio Bulygin kutsui hänet Argentiinaan pitämään luentosarjan normilogiikasta. Matkalla hän tutustui Bulyginin lankoon Ernesto Garzón Valdésiin, joka oli myös oikeusfilosofi ja josta tuli hänen ja Elisabethin elinikäinen ystävä. Von Wright palasi Etelä-Amerikkaan 1970- ja 1980-luvuilla erilaisten konferenssien ja luentosarjojen myötä. Matkat suuntautuivat 1980-luvulla usein myös Keniaan, jossa von Wrightin vävy toimi Suomen Kenian suurlähettiläänä. Perheen neljään Kenian lomamatkaan yhdistettiin myös luentoja. Vuonna 1986 von Wright sai kutsun New Delhiin pitämään luentosarjan vasta perustetussa

Indian Council of Philosophical Research:issä ja matkaan liittyi myös luentoja muutamissa muissa kaupungeissa. (von Wright 2002, 280–287, 290–291.)

Von Wrightin kiistattomasta akateemisesta maineesta kertoo viisitoista kunniatohtorin arvoa, joista tärkeimpänä hän pitää Bolognan yliopiston 900-vuotisjuhlissa 1989 myönnettyä kunniatohtorin arvoa. Omasta mielestään hienoin palkinto oli Ruotsin akatemian 1986 myöntämä suuri kultamitali, jonka hän sai panoksestaan logiikkaan ja etiikkaan. Kansallisesta arvostuksesta kertoo tehtävä, jonka presidentti Urho Kekkonen von Wrightille delegoi: vuodesta 1976 vuoteen 1984 von Wright toimi Institut de Vie-tiedejärjestön johtokunnassa Suomen edustajana. Järjestössä maataan edustivat kansalliset eri alojen tieteiden huippunimet, joista suuri osa Nobelisteja. Toimintaansa erilaisissa luottamustehtävissä von Wright luonnehtii seuraavasti: ”Luulen voivani sanoa täysin vilpittömästi, etten ole koskaan himoinnut yhtäkään niistä tehtävistä, kansallisista tai kansainvälisistä, joihin olen ryhtynyt.” (von Wright 2002, 279, 314–317, 326.)

Von Wright alkoi jo 1950–1960-lukujen taitteessa ottaa kantaa ekologisiin kysymyksiin, mikä oli tuohon aikaan vielä poikkeuksellista. Hänen maailmankuvansa oli pessimistinen, kuten hän itsekin tunnustaa. Hän ei uskonut teknisen kehityksen ja elintasonnousun ratkaisevan ympäristö-ongelmia etenkin kolmannen maailman maissa, eikä myöskään siihen, että länsimaat madaltaisivat elintasoaan ympäristön kuormittamista vähentääkseen. Muutoksia saataisiin aikaan vasta suuren kriisin kautta. Von Wrightin aikakriittinen, teknis-tieteellistä maailmaamme kritisoiva teos *Vetenskapen och förnuftet* (1986), joka käännettiin useille kielille, sai osakseen terävää kritiikkiä Erik Allardtilta ja päättyi iltapäivälehtien otsikoihin. Tapaus kuvastaa hyvin suomalaisten kyvyttömyyttä suhtautua kritiikkiin.¹⁴⁵ Sekä Allardt että von Wright arvostivat toisiaan tiedemiehinä;

¹⁴⁵ Suomalaisten herkästä suhtautumisesta kritiikkiin kertoo Lars Hertzberg (ks. verkkoyhteisöartikkeli ”Walking and Talking with Georg Henrik von Wright”), joka muisteli Norman Malcolmin kritisoineen von Wrightin 80-vuotispäiväseminaarin avajaispuheessa ei-filosofien mielestä liian ankarasti tämän mieltä ja tekoja koskevaa filosofista ajattelua. Hertzbergin mukaan ei-filosofien on usein vaikea ymmärtää, että filosofille kollegalta saatu avoin kritiikki on paras kunnianosoitus.

von Wright jopa arveli saaneensa kohun ansiosta enemmän lukijoita. Von Wright (2002, 328) toteaa kirjan herättämästä laajasta keskustelusta seuraavaa: ”Nostattamani arvostelumyrsky ilahdutti minua. Sillä tuskin oli vaikutusta oman ajatteluni kehitykseen, mutta se innosti minua yrittämään jatkuvasti sanomani työstämistä ja selventämistä”. Von Wright katsoo aika- ja kulttuurikriittisen kirjailijan työnsä ja filosofisen ajattelunsa yhdistyneen 1980-luvun alusta, jolloin ensin mainitun kategorian kirjoitukset alkoivat koskea periaatteellisempia kysymyksiä yksittäisten ongelmien sijaan. Siihen asti ne olivat olleet erillisiä.¹⁴⁶ Yksi radikaaleimpia lausuntoja oli ajatus länsimaiden elintason laskemisesta. Sillä voitaisiin tasoittaa kuilua rikkaiden ja köyhien maiden välillä ja edistää luonnonsuojelua. Esseistiikka jatkui kahdessa kokoelmassa *Myten om framsteget* (1993) ja *Att förstå sin samtid* (1994). *Tiede ja ihmisjärki* -teoksesta alkanut kausi päättyi kahteen suureen ajankohtaisiin aiheita käsittelevään seminaariin, joista toinen Tukholmassa toinen Biskops Arnössä. (von Wright 2002, 321–328.)

Muistokirjoituksissaan myös Thomas Wallgren (2003, 2005) panee merkille von Wrightin kaksi toisistaan erillistä roolia: filosofinen historian tarkkailija ja osallistuva loogikko. Wallgrenin mukaan jännite tieteellisen ja maailmankatsomuksellisen filosofian välillä, jota von Wright ei koskaan voinut sulattaa, juontuu pikemminkin filosofian sisäisestä jännitteestä angloamerikkalaisen liberaalin valistuksen ja saksalaisen sivistys-konservatismien välillä kuin von Wrightista itsestään. Myös Ilkka Niiniluoto (2003) muistuttaa von Wrightin tunnustaneen, ”ettei koskaan oikein selvittänyt oman tieteellisen minänsä suhdetta aikalaiskriittiseen intellektuellin toimintansa.”

Von Wrightin alkuaikojen, induktiota ja todennäköisyyttä koskevien tutkimusten filosofiakäsitys oli eniten saanut vaikutteita Wittgensteinilta ja osin myös Heinrich Hertzin *Die Prinzipien der Mechanik* -teoksesta. Hertzin ajatus oli, että filosofisiin ongelmiin luontaisesti liittyvien ristiriitaisuuksien

¹⁴⁶ Tarkemmin ajateltuna tämän suuntaisen kehityksen voidaan kuitenkin katsoa alkaneen jo 1971 julkaistusta *Explanation and Understanding* -kirjasta, jolloin hänen filosofiassaan logiikka ja eksistentiaalinen problematiikka alkoivat sulautua yhteen.

selvittäminen poistaisi tarpeen yrittää kaivaa esiin totuuksia, joita ei ole. Von Wright ei koskaan hylännyt Wittgensteinilta omaksumaansa ajatusta, että filosofia ei ole tiede, vaan pyrkimys on selvittää merkityksiä, looginen analyysi tutkimusmetodinään.¹⁴⁷ Von Wright ei siten koskaan omaksunut Wienin piirin loogisten positivistien pyrkimystä tehdä filosofiasta tiede tieteiden joukkoon. Mitä tulee filosofiamääritelmiin, von Wright piti Carnapin määritelmää osuvimpana, filosofia on tieteen kielen looginen syntaksi. Kielen logiikan tutkimus on tarpeen epäselvyyksien poistamiseksi. (von Wright 1989, 44–50.)

Kun von Wright Hertzin teoksen innoittamana kiinnostui enemmän metodeista kuin päämääristä, eli konseptuaalisten rakenteiden paljastamisesta arvoitusten ratkaisemisen sijaan, hänen filosofiakäsityksensä alkoi muuttua. Väitöskirjatyönsä jälkeen ja modaalilogiikkaa tutkiessaan hän kutsui tätä uutta filosofiakäsitystään loogiseksi tai rationaaliseksi rekonstruktioksi. Sen ideana oli jo tunnetun perustan esiin kaivaminen, sellaisia olivat von Wrightin mukaan loogiset totuudet. Myöhemmin hän piti tätä näkökulmaa pinnallisena ajatellen, että filosofin tehtävä ei niinkään ole kielen logiikan rekonstruktio, vaan käsitteiden käyttöön liittyvien aukkojen täyttäminen. Logiikka taas oli von Wrightin mielestä osa matematiikkaa, mutta sillä on erottamaton yhteys filosofiaan. Filosofian ja logiikan välimuoto, filosofinen logiikka rakentaa formaaleja systeemejä, joita sovelletaan käsitteellisten epäselvyyksien selvittämiseen. (von Wright 1989, 47–50.)

Kun tarkastellaan von Wrightin laajaa elämäntyötä, voidaan hyvinkin todeta hänen saavuttaneen nuoruudessaan ihanteeksi asettamansa tavoitteen, tulla *uomo universaleksi*, monipuolisesti kehittyneeksi ihmiseksi. Von Wrightin filosofian painopiste siirtyi alkuaikojen teoreettisen filosofian kysymyksistä, induktiopäätelystä ja modaalilogiikasta, 1960-luvun taitteessa käytännölliseen filosofiaan, jolloin hän kirjoitti normeja, moraalia ja inhimillistä toimintaa koskevat teoksensa. Von Wrightin kulttuurifilosofiset kirjoitukset ja humanistinen ajattelu, jotka hän vasta varsin myöhään hyväksyi osaksi filosofista työtään, voidaan puolestaan jakaa neljään osa-alueeseen (ks.

¹⁴⁷ Ks. omasta ja Wittgensteinin filosofiakäsityksestä myös von Wright (1995).

Salmela). Varhaisimpien vuosien esteettinen humanismi ilmeni antiikin kulttuurin, maailmahistorian ja suurten persoonallisuuksien toiminnan pohtimisena. Toisen maailmansodan jälkeinen eettinen tai elämänkatsomuksellinen humanismi näkyi uskonnollisuutta sivuavissa pohdinnoissa ja 1960-luvun lopun sosiaalinen humanismi kirvoitti hänet pohtimaan yhteiskunnallisten instituutioiden vaikutusta yksilön elämässä. 1980- ja 1990-lukujen ekologinen humanismi ilmeni von Wrightin huolena länsimaisen elämänmuodon negatiivisista vaikutuksista luontoon ja ihmiseen.

Yhteenveto von Wrightin habituksesta ja asemasta filosofian kentällä

Myös von Wrightin habitus sai kehittyä yläluokkaisissa olosuhteissa aivan kuten Russellin ja Wittgensteinin, tosin von Wrightit eivät olleet läheskään yhtä varakkaita ja vaikutusvaltaisia kuin Wittgensteinit tai Russellit, mutta von Wrightin asema oli kuitenkin verrattavissa edellä mainittuihin kun sitä tarkastellaan suomalaisessa kontekstissa. Kasvuympäristöstään hän keräsi kulttuurista pääomaa yllin kyllin, sosiaalinen pääoma karttui enimmäkseen vanhempien seurassa, sillä von Wrightillä ei ollut montaa oman ikäistä leikkiveria. Yksin leikkiminen kehitti ajattelu- ja kirjoitustaitoa, mikä on tutkijan uralla tarpeen. Kanssakäyminen vanhempien henkilöiden kanssa puolestaan kasvatti hänet käyttäytymään sivistyneen kohteliaasti, mistä oli hyötyä kanssakäymisessä vanhempien kollegoiden kanssa ja varmasti erityisesti englantilaisessa hierarkkisessa yliopistokulttuurissa. Pikkupoikien tappeluleikkeihin hän ei yhtä kertaa lukuun ottamatta osallistunut, mikä saattoi vaikuttaa siihen, että hän myöhemmälläkin iällä vältteli ristiriitatilanteita. Rauhantahtoisuus saattoi olla yksi syy siihen, miksi hän luopui ehkä liiankin helposti Cambridgen professuurista siihen liittyvien vaikeuksien vuoksi eikä ottanut riskiä siitä, ettei pahimmassa tapauksessa selviytyisi tehtävässään. Von Wrightillä oli realistiset tavoitteet; menestyksekkäs ura Suomessa oli turvallisempi vaihtoehto. (Ks. asetelma 4.)

Perehtyminen nuoruusvuosina kulttuurihistoriaan ja matkat historian tapahtumapaikoille innostivat von Wrightiä tekemään päätöksen tulla renessanssin ihanneihmisen *uomo universalen* kaltaiseksi. Päätös toimi ohjenuorana kun hän kehitti monipuolisesti itseään. Tuolloin omaksumansa ajatus, että vain se mikä jää historiaan on arvokasta, oli luultavasti yksi kannustin, mikä sai hänet asettamaan myös itselleen korkeat tavoitteet.

Uran alkuvaiheessa von Wright uskoi omiin kykyihinsä, vaikka harkitsikin Cambridgen professuuria pitkään. Hän ei ollut kokenut merkittäviä epäonnistumisia opinnoissaan eikä itseluottamus ollut missään vaiheessa joutunut koetukselle, niinpä hän otti rohkeasti vastaan kaikki professorin virat ja viransijaisuudet mitä tarjottiin, olivatpa ne hänen erikoisalaansa tai eivät. Tarvittaessa hän perehtyi kärsivällisesti uusiin asioihin, esimerkiksi joutuessaan hoitamaan käytännöllisen filosofian professuuria.

Aatelinen tausta ja pikkuvanha kasvatus antoivat hänelle kykyä kantaa asemansa ja eteen tulevat tehtävät arvokkaasti. Olipa kyse Suomen Akatemiaa koskevista kiistoista, edustustehtävistä ulkomailla tai yhteiskunnallisiin ongelmiin vaikuttamisesta hän käyttäytyi aina herrasmiehen tavoin. Hän myös selvästi iloitsi erilaisista kunnianosoituksista ja luottamustehtävistä, joita hänelle asemansa vuoksi annettiin. Hän myös halusi käyttää etuoikeutettua asemaansa edistääkseen 'ihmisen hyvää' niillä keinoilla, jotka hänelle olivat mahdollisia. Aateluuteen on aina kuulunut vapaaehtoinen hyväntekeväisyys, jota voi mainiosti harjoittaa myös filosofin tehtävässä.

Mitä tulee elämäkertojen kohteena olevan henkilön lähtökohtaisesti oletettuun merkittävän henkilön asemaan, kukaan ei ole koskaan väittänyt, että von Wright olisi nero tai edes poikkeusyksilö. Esimerkiksi Thomas Wallgren (2003) pitää yhtenä avaimena von Wrightin menestykseen kykyä keskittymiseen ja rajoittumiseen vaikka tämä ihailikin neroja kuten Wittgensteinia ja toteaa von Wrightistä: ”Hänhän oli niin selväpäinen ja arvostelukykyinen kuin kukaan vain voi olla.” Von Wrightin nauttima arvostus perustuu siihen, että hän oli oman aikansa kansainvälisesti menestynein suomalainen filosofi ja kirjoituksissaan laaja-alainen,

ajankohtaisiin asioihin kantaa ottava filosofi verrattuna vaikkapa hänen kansainvälisesti menestyneeseen oppilaaseensa Jaakko Hintikkaan. Hintikka on tehnyt uransa pääosin ulkomailla erikoistuen kovin spesifiin filosofian osaluueeseen, jota on erittäin vaikea popularisoida, ja siten hän on toistaiseksi jäänyt suomalaiselle suurelle yleisölle tuntemattomaksi.

Von Wright sai hyvistä lähtökohdistaan ja monesta onnekaasta sattumasta johtuen etumatkaa kollegoihinsa. Von Wrightin mainitsemiin onnekkaisiin sattumiin kuuluvat tuttavuudet Eino Kailan, Wittgensteinin ja Broadin kanssa. Thomas Wallgren (2003) kuitenkin muistuttaa, etteivät sattumat auta, ellei henkilöllä ole myös omia avuja. Toisin kuin monien muiden menestyneiden henkilöiden kohdalla, von Wrightin omia, persoonaan liittyviä ansioita on usein pikemmin vähätelty kuin korostettu. Suomalaiskansallinen kulttuuri on yleensä pitänyt huolen siitä, ettei edes akateemisessa maailmassa hevin nousta muiden yläpuolelle pelkillä tieteellisillä ansioilla, vaan lisäksi tarvitaan hyviä henkilösuhteita, onnekkaita sattumia tai hyvä veli -verkostoja. Usein henkilön ansiot nousevat arvoonsa Suomessa vasta sen jälkeen kun ne on ensin tunnustettu ulkomailla — aina ei silloinkaan.

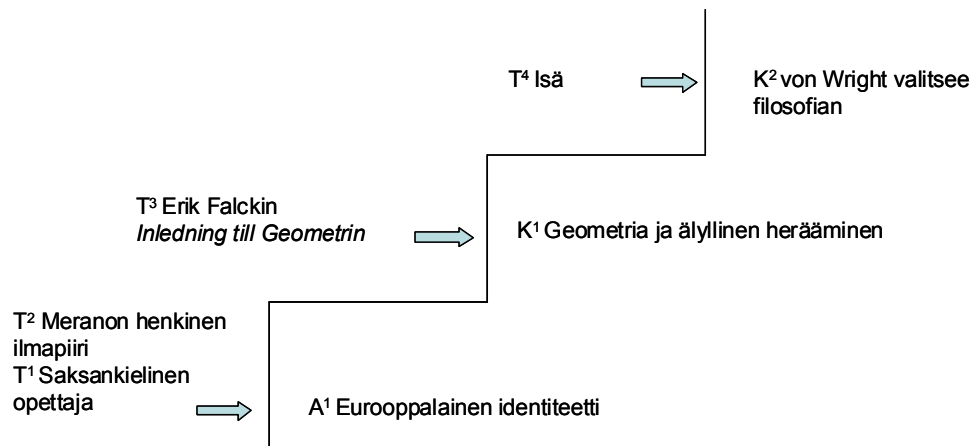
Kuten suomalaistapoihin kuuluu, von Wrightkin on näennäisen vaatimaton muistelmissaan, mutta haluaa kuitenkin ikään kuin rivien välissä muistuttaa omista ansioistaan listaamalla kaikki mahdolliset saamansa kunnianosoitukset ja saavutukset ja viittaamalla myös niihin asioihin, joista häntä ei ole muistettu kyllin kiittää. Esimerkiksi käy seuraava lausahdus, joka koski muistelmissa esitettyä nimelistaa hänen ensimmäisellä Cambridgen matkallaan tapaamista tunnetuista henkilöistä: ”En sallisi itselleni tätä *namedroppingia*, ellen olisi kokenut niin monen näistä tuttavuuksista inspiroiviksi esikuviksi omassa elämässäni.” (von Wright 2002, 80.) Von Wright oli täysin tietoinen siitä, ettei ollut mikään poikkeusyksilö, sen sijaan hän oli kerran todennut olevansa first-rate filosofi, ensiluokkainen, muttei epätavallinen siinä merkityksessä että olisi laskenut perustan jollekin todella uudelle. (Wallgren 2003.)

Von Wright toteutti määrätietoisesti isänsä toteuttamatta jääneen haaveen ja oman 13-vuotiaana löytämänsä kutsumuksen, uran filosofina. Habitus ja siihen sisältyvät luontumukset saivat lähes koko elämän ajan kehittyä akateemisessa ympäristössä eli sillä kentällä, jossa niitä käytetään. Von Wright onkin hyvä esimerkki henkilöstä, jonka habitus on yhteensopiva sen kentän kanssa jolla hän pääasiassa toimi.

Toimijaverkkoanalyysi

Von Wrightia koskevan toimijaverkkoanalyysin kohteena on von Wrightin urakehitys aikansa menestyneimmäksi suomalaiseksi filosofiksi.

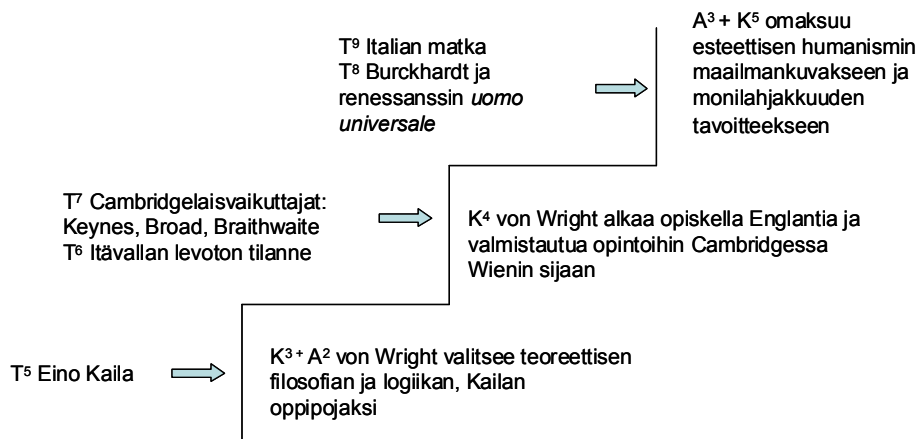
Kaksitoistavuotiaana Meranossa Etelä-Tirolissa vietetyt kuukaudet saksankielisen yksityisopettajan johdolla olivat ratkaisevia Georg Henrikin identiteetin muovaajina. Tuolloin hän omaksui saksan kielen tärkeimmäksi vieraaksi kielekseen ja koki ikään kuin liittyvänsä osaksi sitä eurooppalaista kulttuuriperintöä, jota paikkakunnan henkinen ilmapiiri huokui. Ensimmäinen aseman muutos oli hänen 'eurooppalaisen kulttuurin ja elämäntuntonsa' löytäminen. Kun von Wright tuossa ilmapiirissä luki Erik Falckin geometrian alkeisoppikirjaa, hän koki samantyyppisen äyllisen herätyksen kuin Russell: geometria alkoi kiehtoa häntä. Luultavimmin hän tuolloin ensimmäisen kerran, enemmän tai vähemmän tiedostamattaan, valitsi yliopistouran. Kotiin palattuaan von Wright kuitenkin löysi omimman äyllisen haasteen filosofiasta luettuaan isän antamat kaksi filosofian kirjaa. Isä oli lukenut aikoinaan jonkin verran filosofiaa ja ehkä von Wright halusi nyt näyttää omalla valinnallaan isälle, mitä tästä olisi aikoinaan voinut tulla, jos olisi valinnut filosofin uran liike-elämän sijaan. (Ks. kuvio 22.)

Kuvio 22 Älyllinen herääminen. Käännökset (*K*), toimijat (*T*) ja aseman muutokset (*A*).

Yksi merkittävimmistä toimijoista von Wrightin uravalinnassa oli Eino Kaila. Kailan maine vaikutti siihen, että von Wright valitsi yliopistossa teoreettisen filosofian pääaineekseen ja vielä tarkemmin, logiikan psykologian sijaan. Vaikka von Wright toteaa logiikan eksaktiuden olleen syy miksi hän valitsi sen eikä psykologian, voidaan olettaa, että kahdenkeskinen keskustelu Kailan kanssa ja tieto siitä, että logiikan valitessaan hänestä tulisi Kailan oppilas, vaikuttivat valintaan ainakin yhtä paljon. Terävä-älyisenä pidetyn Kailan oppilaana hänen mahdollisuutensa filosofin uraan näyttivät hyviltä; saavutetusta asemasta olikin jatkossa hyötyä. Kailan kehotuksesta von Wright luki Keynesin *Treatise on Probability* ja joutui sen vuoksi opiskelemaan englantia, minkä jälkeen hän luki myös muita Cambridgelaisia kuten C.D. Broadia ja Richard Braithwaitea. Cambridgelaisfilosofien vaikutuksesta, mutta ensisijaisesti siitä syystä, että näköpiirissä oli Itävallan ajautuminen Saksan vaikutuspiiriin, von Wrightin valitsi opinahjokseen Cambridgen, vaikka Kailan oppipoikana von Wrightin olisi ollut luontevaa opiskella oppisänsä tapaan Wienissä.

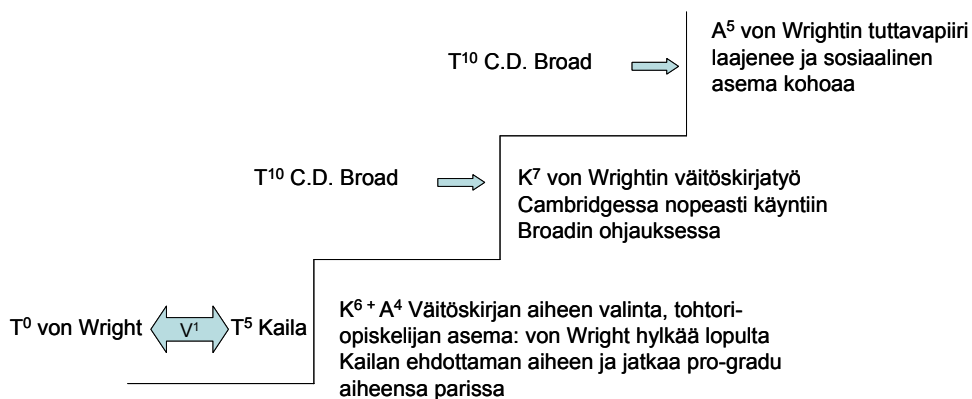
Ennen Cambridgeen lähtöään von Wright teki ystävänsä Göran Schildtin kanssa 'elämänsä matkan' Italiaan. Kuten lapsuuden Meranon matkalla, myös Italian matkalla oli jälleen suuri vaikutus von Wrightin identiteetin ja maailmankuvan kehittymiseen. Koettuaan Italiassa konkreettisesti historian läsnäolon ja Burckhardtin kuvaaman renessanssin universaali-ihmisen kotimaan, von Wright tunsi voimakkaan tarpeen pyrkiä kehittämään itseään tuon universaali-ihmisen kaltaiseksi ja omaksui maailmankuvakseen tapahtumien ja asioiden historiallista arvoa korostavan esteettisen humanismin. (Ks. Kuvio 23.)

Kuvio 23 *Uravalinta: logiikka. Käännökset (K), toimijat (T) ja aseman muutokset (A).*

Kun väitöskirjatyön aiheenvalinta tuli ajankohtaiseksi von Wright ja Kaila kävivät siitä sopuisan voimainkoetuksen. Kaila ehdotti aiheeksi galileisen ja aristoteelisen tieteenihanteen vertailua. Todettuaan tutkimuskohteen melko pian liian laajaksi von Wright ilmaisi halunsa vaihtaa aihetta ja jatkaa pro gradu -tutkielmansa teeman, induktiopäätelmien logiikan ja todennäköisyyskäsitteen parissa, minkä Kaila hyväksyi.

Ehkä tärkeimmän uraansa vaikuttaneen toimijan von Wright tapasi pian Cambridgeen tultuaan. Tiedekunnan dekaani C.D. Broad avusti von Wrightiä paitsi myöntämällä erilaisia opiskelun mahdollistavia lupia myös vapaaehtoisena väitöskirjan ohjaajana ja ystävänä. Broadin kautta von Wright saattoi tavata merkittäviä tutkijoita ja tiedemiehiä ja saavuttaa sellaisen sosiaalisen aseman, joka muuten olisi ollut yliopiston ulkopuolisen ulkomaalaisen jatko-opiskelijan ulottumattomissa. (Ks. kuvio 24.)

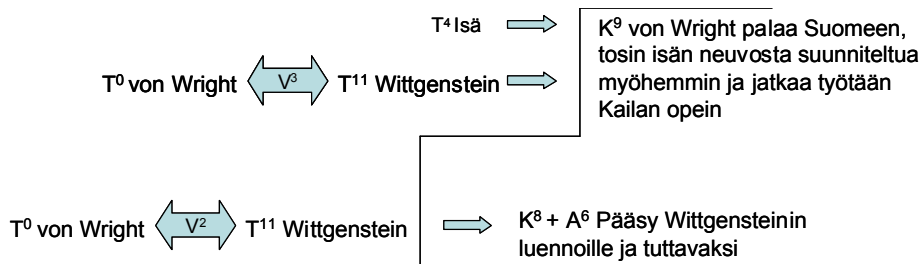

Kuvio 24 *Uusia kontakteja Cambridgessa. Käännökset (K), toimijat (T), aseman muutokset (A) ja voimainkoetukset (V).*

Saatuaan sattumalta tietää, että Wittgenstein opetti Cambridgessa, von Wright päätti osallistua tämän luennoille. Tästä seurasi voimainkoetus. Von Wright sai heti ensimmäisellä luennolla kuulla, ettei ollut tervetullut. Syvästi vaikuttuneena ensi tapaamisestaan hän kuitenkin otti rohkeasti yhteyttä Wittgensteiniin kirjeitse ja kertoi opiskelevansa vakavissaan. Von Wright sai ystävällisen vastauskirjeen, jossa Wittgenstein kutsui hänet seuraamaan luentoja seuraavalla lukukaudella ja luokseen teelle seuraavana päivänä. Von Wrightin ja Wittgensteinin välinen tuttavuus syveni siinä määrin, että Wittgenstein jopa yritti suostutella von Wrightiä jäämään Cambridgeen syksyksi 1939. Mutta von Wright ei ollut vielä valmis omaksumaan

Wittgensteinin filosofiaa eikä muuttamaan suunnitelmiaan opintojensa suhteen, vaan palasi Suomeen ja jatkoi väitöskirjatyönsä loppuun Kailan ja Broadin opein. Tämänkin voimainkoetuksen von Wright voitti.

Onnekseen hän tuli kuitenkin isänsä kehotuksesta lykänneeksi paluutaan jonkin verran ja sai siten syvennettyä solmimiaan suhteita. Von Wright (2002, 82) oli jälkepäin kiitollinen isän neuvosta ja toteaa: ”... mikäli en olisi sitä noudattanut, niin yhteydet jotka olin Cambridgessa onnistunut solmimaan, olisivat luultavasti katkenneet ja elämäni olisi vastaisuudessa muodostunut aivan toisenlaiseksi.” (Ks. kuvio 25.)

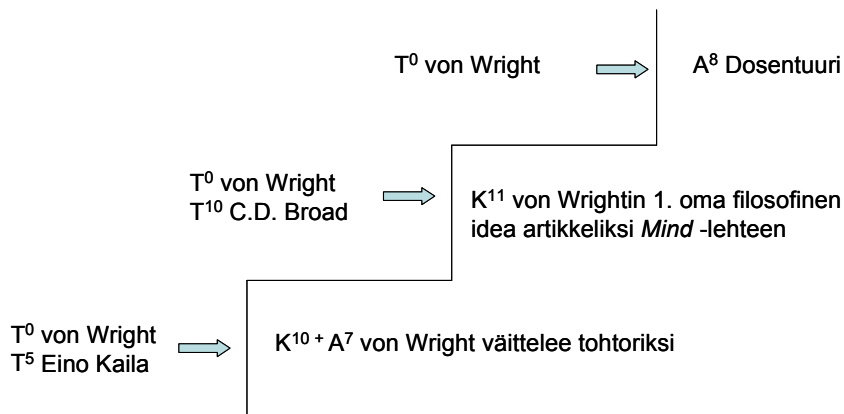

Kuvio 25 Tutustuminen Wittgensteiniin. Käännökset (K), toimijat (T), aseman muutokset (A) ja voimainkoetukset (V).

Suomessa vietettyihin sotavuosiin liittyy kaksi virstanpylvästä, joista ensimmäinen oli tohtorin tutkinto toukokuussa 1939. Toimija, joka von Wrightin lisäksi ansaitsee tulla mainituksi, on Eino Kaila, väitöskirjatyön ohjaaja (sekä esitarkastaja ja vastaväittäjä).¹⁴⁸ Von Wright jopa itse vahvistaa ohjaajansa merkitystä toteamalla, ettei väitöskirja tuonut juuri mitään uutta siihen, mitä hän oli Kailalta oppinut.

¹⁴⁸ Kahta viimeksi mainittua roolia ei, kuten aiemmin totesin, mainita peruslähdemateriaalina käyttämissäni von Wrightin muistelmissa.

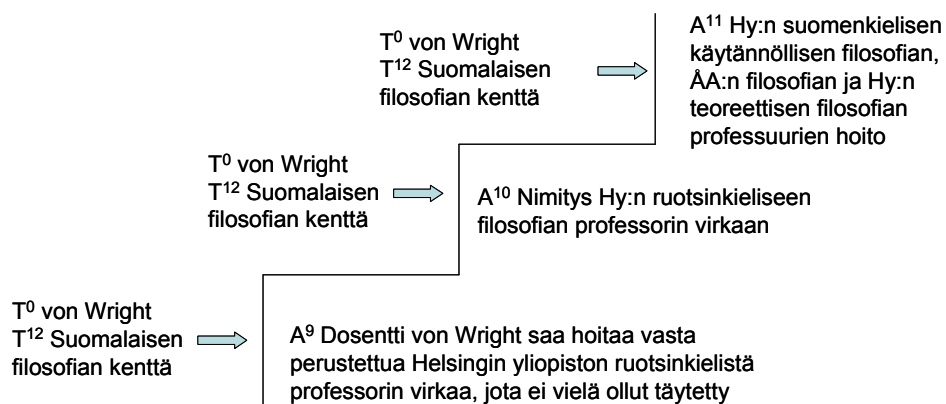
Tuoreena tohtorina von Wright esitti ensimmäisen oman filosofisen ideansa satunnaisjakautumaa käsittelevässä artikkelissa ”On Probability”. Broadin ansiosta se julkaistiin *Mind* -lehdessä. Väitöskirjansa jälkeen, jatkosodan vuosina, jolloin von Wrightille jäi Tiedoitustieteiden laitoksessa suorittamansa asepalveluksen ohella aikaa tutkimukselle, hän kirjoitti kirjan loogisesta empirismistä ja tutkielman Georg Lichtenbergin filosofiasta. Nämä teokset riittivät tohtorintutkimuksen ohella siihen, että hän sai dosentin pätevyyden. (Ks. kuvio 26.)

Kuvio 26 Tohtori ja dosentti. Käännökset (K), toimijat (T) ja aseman muutokset (A).

Von Wright ei mainitse muistelmissaan muuta syytä siihen, miksi juuri hänet valittiin hoitamaan syksyllä 1943 ruotsinkielistä filosofian professuuria Helsingin yliopistossa, kuin että hän oli dosenttina tehtävään pätevä. Luultavasti muita päteviä tehtävän hoitajia ei ollut vapaana, koska kun tuo hänen hoitamansa virka tuli haettavaksi, oli ennalta lähes varmaa, että hän saisi sen. Aluksi hakijoita oli kaksi, mutta toinen ”karsiutui matkan varrella pois”, joten lopulta hän jäi ainoaksi hakijaksi ja nimitettiin virkaan keväällä 1946. Kun hän syksyllä aloitti virassaan, hänet määrättiin myös hoitamaan käytännöllisen filosofian suomenkielisen professorin tehtävää sekä Åbo

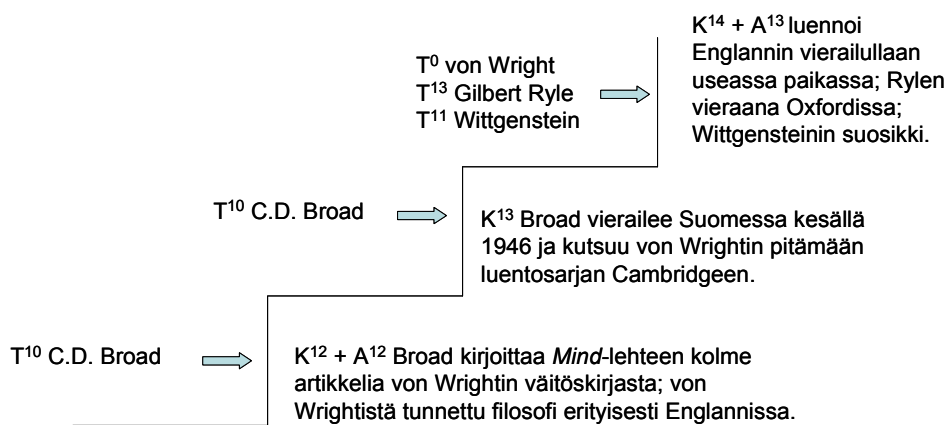
Akademien filosofian professuuria ja keväältä 1946 myös teoreettisen filosofian professuuria Helsingin yliopistossa. Suomessa oli mitä ilmeisimmin pulaa filosofiasta, koska heti muodollisen pätevyyden saatuaan von Wright joutui hoitamaan yhtä aikaa neljää professorin virkaa. Toimijana von Wrightin lisäksi voidaankin tässä tapauksessa pitää vajaan suomalaisen filosofian kentässä, mistä syystä virat olivat yhtä aikaa vailla vakituista hoitajaa. Puute pätevistä kilpailijoista koitui von Wrightin onneksi. (Ks. kuvio 27.)

Kuvio 27 Professorin tehtävissä. Käännökset (K), toimijat (T) ja aseman muutokset (A).

Von Wrightin ura sai vauhtia kolmesta C.D. Broadin *Mind*-lehteen kirjoittamasta artikkelista, jotka käsittelivät von Wrightin väitöskirjaa. Artikkeleiden ansiosta hänestä tuli tunnettu filosofi paitsi Englannissa myös muualla maailmassa ja hänen suhteellinen asemansa filosofian kentällä kohosi jälleen. Broadin pitkä Suomen vierailu kesällä 1946 johti merkittävään käännökseen von Wrightin uralla. Hän sai Broadilta kutsun tulla pitämään kokonainen luentosarja induktiivisesta logiikasta Cambridgeen. Koska Englannin matkasta tuli pitkä, hän luennoi myös muualla kuin Cambridgeä; niistä vierailu Oxfordissa Gilbert Ryle'n luona oli tulevien virkatarjousten

kannalta tärkeä. Cambridgessa von Wright seurasi Wittgensteinin luentoja ja solmi uusia tuttavuuksia, joista tuli aikanaan hänelle työtovereita. Matkan tärkein anti oli kuitenkin luottamuksen syveneminen Wittgensteinin ja von Wrightin välillä. Wittgenstein kertoi tuolloin toivovansa von Wrightistä seuraajaansa jos hän päättäisi jättää professuurinsa. Von Wrightin suhteellinen asema Cambridgen filosofikentällä ei sen jälkeen olisi voinut olla enää parempi. (Ks. kuvio 28.)

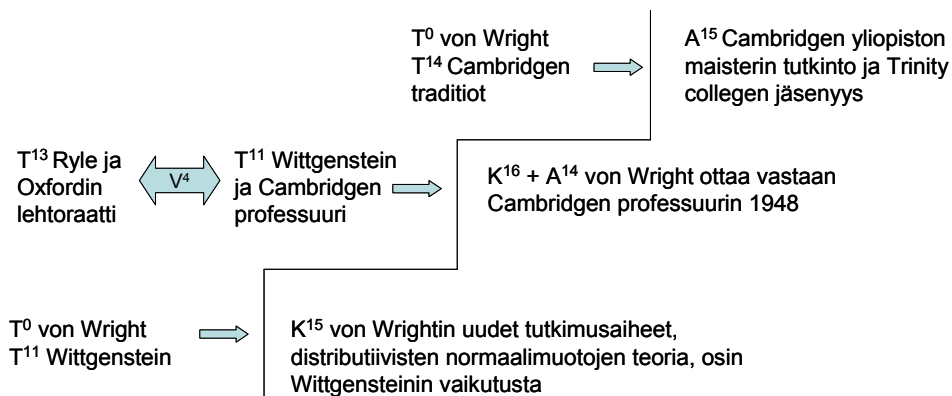

Kuvio 28 Englannin kontaktit syvenevät. Käännökset (K), toimijat (T) ja aseman muutokset (A).

Palattuaan Suomeen von Wright laajensi filosofian tutkimuksiaan uusiin aiheisiin. Hän yritti soveltaa *Tractatusen* ajatusta tautologioista teoriaan kvantifioijista ja kehitti distributiivisten normaalimuotojen teorian. Varmasti ajatus, että hänestä voisi tulla Wittgensteinin seuraaja, vaikutti siihen, että hän alkoi soveltaa työssään Wittgensteinin ajatuksia. Siten Wittgensteinia voidaan pitää välillisenä toimijana von Wrightin suunnanmuutoksessa. Von Wright alkoi ikään kuin valmentautua tulevaan tehtävään.

”Koko lukuvuoden 1947–48 ajan minua kiusasi ajatus Wittgensteinin erosta ja mahdollisuudesta, että minusta tulisi hänen seuraajansa. Elizabeth Anscombe piti minut asioiden kehityksen tasalla ja toivoi, että minä hakisin professuuria, kun se olisi julistettu haettavaksi. Broadilta sain rohkaisevan kirjeen; hän arvioi mahdollisuuteni viran saamiseen verrattain hyväksi.” (Von Wright 2002, 139)

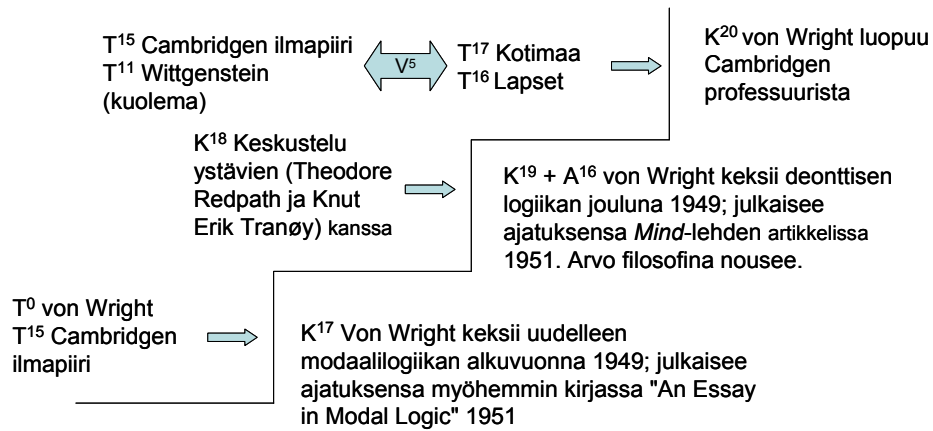
Von Wright joutui kuitenkin yllättävään valintatilanteeseen, sillä Gilbert Ryle tarjosi hänelle vanhemman lehtorin virkaa Oxfordin yliopistossa. Von Wright vetikin hakemuksensa pois Cambridgesta, sillä hän piti mahdollisuudesta yhdistää Oxfordin lehtoraatti Helsingin yliopiston professuuriin. Siitä huolimatta hänet kutsuttiin Cambridgeen, joten hän joutui valintatilanteessa eräänlaiseen henkiseen voimainkoetukseen. Koska Ryle vakuutti, ettei pahastuisi vaikka von Wright hylkäsi Oxfordin tarjouksen, hän kallistui Cambridgen ja Wittgensteinin tarjouksen kannalle. Koska englantilainen yliopistokulttuuri edellytti professorin asemassa toimivalta tiettyjä englantilaisia titteleitä, hänelle myönnettiin Cambridgen maisterin tutkinto. Pari vuotta myöhemmin saamansa Trinity collegen jäsenyys oli käytännössä merkittävin asema, josta oli hänelle hyötyä loppuelämäksi. (Ks. kuvio 29.)

Kuvio 29 *Cambridgen professori. Käännökset (K), toimijat (T), aseman muutokset (A) ja voimainkoetukset (V).*

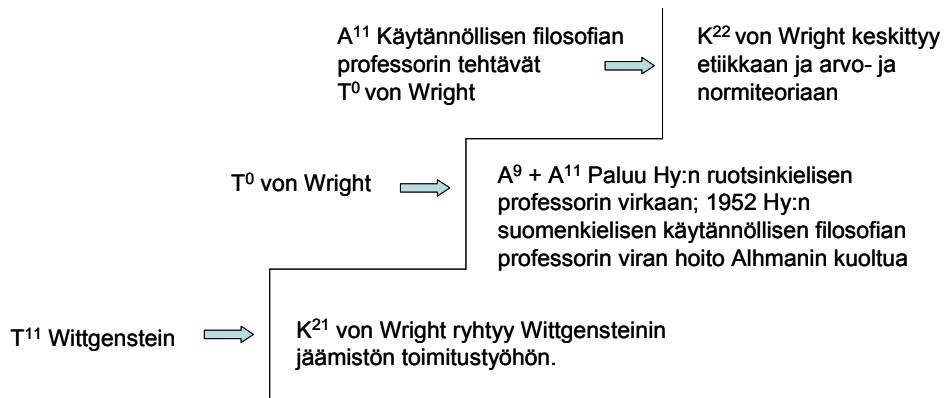
Von Wright pitää Cambridgen vuosiaan luovan työnsä hedelmällisimpänä aikana. Tuolloin von Wright kertoo keksineensä tietämättään uudelleen modaalilogiikan, jonka kanssa hän ei ollut aiemmin joutunut tekemisiin. Ajatukset nousivat eräänä päivänä hänen mieleensä kävelyllä Cam-joen rannalla. Sitä, mikä hänet oli johtanut juuri niiden ajatusten pariin, hän ei kerro. Ilmeisesti von Wright oli kuitenkin jossain määrin pohtinut näitä teemoja Cambridgessa, missä kollegat muodostivat hedelmällisen yhteisön jossa luova ajattelu kukoisti. Joka tapauksessa Cambridgen ilmapiiri sai von Wrightin tuottamaan originaalia ajattelua. Keskustelu filosofiaa opiskelevien ystäviensä Theodore Redpathin ja Knut Erik Tranøyn kanssa jouluna 1949 johti deonttisen logiikan syntyyn. Von Wright (2002, 182) arvelee, että ”Deonttisen logiikan on täytynyt olla tuloillaan minun tehdessäni keksintöni.” Vuosina 1952–1953 samansuuntaisia tutkimuksia ilmestyi saksalaiselta Oscar Beckeriltä ja puolalaiselta Jerzy Kalinowskilta, jotka eivät olleet tietoisia von Wrightin työstä. Von Wrightia kuitenkin pidetään yksin deonttisen logiikan keksijänä. Keksinnöllään hän jäi filosofian historiaan.

Kun Wittgenstein kuoli, von Wright teki pitkällisen ja vaikean harkinnan, eräänlaisen sisäisen voimainkoetuksen, jälkeen päätöksen jättää Cambridge ja palata Suomeen. Hedelmällisen luovan työn vastapainoksi hän koki Cambridgen muuttumattomat traditiot ja itseensä kohdistuvat odotukset raskaiksi ja pelkäsi niiden vinouttavan omaa kehitystään nuorena filosofina. Omien sanojensa mukaan vaakakupissa painoivat eniten velvollisuudentunto isänmaata kohtaan ja lasten tulevaisuus. Velvollisuus tehdä työtä Suomessa tarkoitti myös toisin sanoen sitä, että hänellä oli edessään turvattu professorin ura Suomessa, mahdollisesti jopa Suomen Akatemian jäsenyys. (Ks. kuvio 30.)

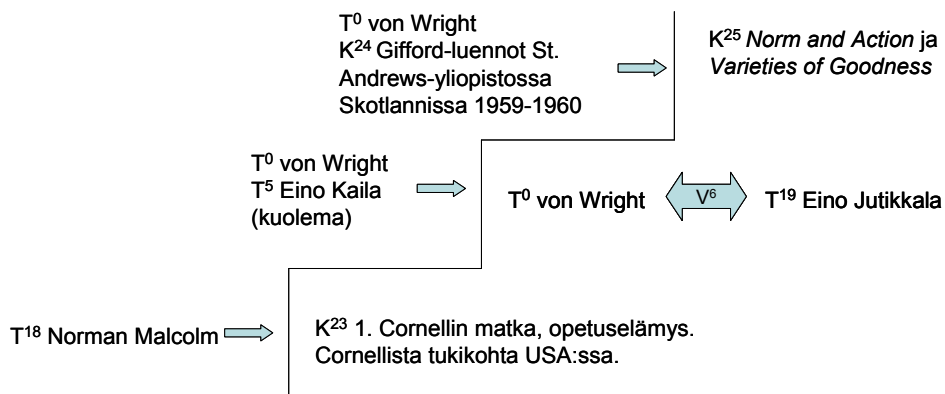
Kuvio 30 Ylä- ja alamäkeä Cambridgessa. Käännökset (K), toimijat (T), aseman muutokset (A) ja voimainkoetukset (V).

Von Wright joutui yllättävän työtehtävän eteen, kun Wittgenstein ryhtyi haudan takaa toimijaksi. Wittgenstein nimesi testamentissaan von Wrightin yhdeksi niistä kolmesta henkilöstä, joilla oli oikeus julkaista hänen jäämistönsä parhaaksi katsomallaan tavalla. Toimitustyö oli suuri luottamuksen osoitus von Wrightille, mutta myös vuosikymmeniä vievä vastuullinen työ. Palattuaan Suomeen, von Wright ei taaskaan saanut kauaa nauttia rauhallisesta työtahdista Helsingin yliopiston ruotsinkielisen professorin virassa, sillä hän joutui jo samana vuonna hoitamaan lisäksi käytännöllisen filosofian professorin tehtäviä Erik Ahlmanin kuoltua. Pätevä suomalainen filosofikunta oli edelleen ilmeisen vähälukuinen koska von Wright joutui hoitamaan tehtävää yhdeksän vuotta kunnes hänet nimitettiin Suomen Akatemiaan 1961. Käytännöllisen filosofian professuurin hoito vaikutti von Wrightin tutkimusten suuntaan, jotka painottuivat seuraavina vuosina käytännölliseen filosofiaan, etiikkaan ja arvo- ja normiteoriaan. (Ks. kuvio 31.)

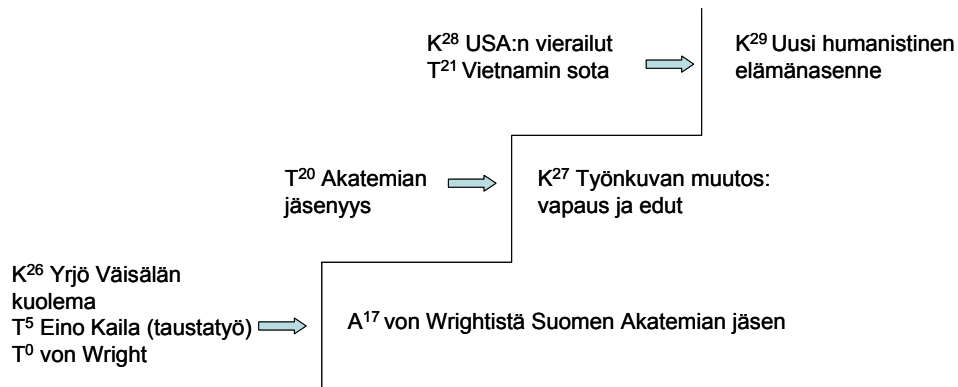
Kuvio 31 Työntäyteinen kausi. Käännökset (K), toimijat (T), aseman muutokset (A).

Kun Norman Malcolm kutsui von Wrightin Yhdysvaltoihin Cornellin yliopistoon, von Wright innostui amerikkalaisista oloista ja opiskelijoista ja opetti sen jälkeen usein Yhdysvalloissa, erityisesti Cornellissa, mutta myös UCLA:ssa ja muutamissa muissa yliopistoissa ja sai sieltä sekä vaikutteita että samanhenkisiä kollegoita. Eino Kailan kuolemasta seurasi, että Suomen Akatemiasta vapautui paikka, jota von Wright toivoi itselleen. Hänen kanssaan paikasta kilpaili historioitsija Eino Jutikkala, joka vei voiton puheenjohtajan äänellä, joten tilanne ei muuttunut ja von Wright jatkoi entisissä tehtävissään. Vuosiin 1959–1960 liittynyt käänne, von Wrightin Skotlannissa pitämät kaksi luentosarjaa, johti siihen, että hän kirjoitti niiden pohjalta kaksi pääteostaan, klassikoksi muodostuneen normiteoriaa käsittelevän *Norm and Action* (1963) ja mieluisimman kirjansa, oman etiikkakäsityksensä esittelevän *Varieties of Goodness* (1963). (Ks. kuvio 32.)

Kuvio 32 *Luova kausi. Käännökset (K), toimijat (T) ja voimainkoetukset (V).*

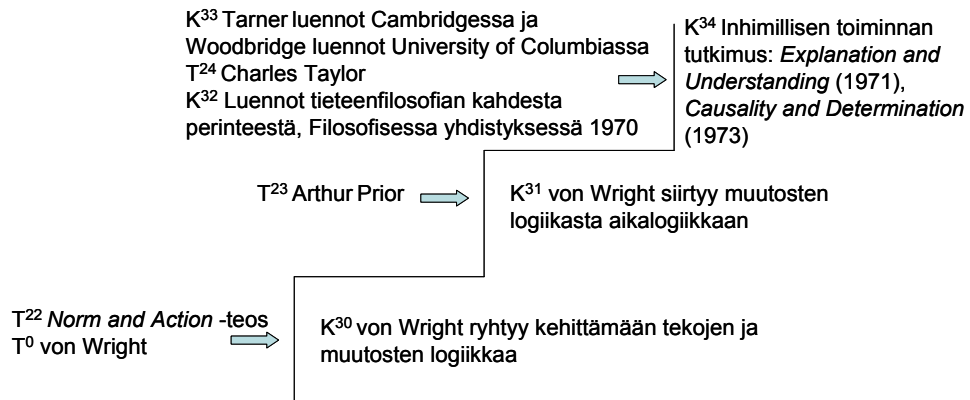
Yrjö Väisälän kuoltua 1961 Suomen Akatemiasta vapautui viimein paikka, jota Eino Kaila oli eläessään pedannut von Wrightille. Asema Suomen Akatemian jäsenenä muutti von Wrightin työnkuvaa antaen hänelle täyden työskentely- ja matkustusvapauden sekä assistentin. Vaikka vanhamuotoinen Akatemia 1970 lakkautettiin, von Wrightin saamat taloudelliset edut säilyivät eläkkeelle siirtymiseen saakka, eli vielä seuraavat 16 vuotta. Noiden vuosien aikana von Wright vietti paljon aikaa Yhdysvalloissa toimiessaan Cornellin ulkoprofessorina. Vietnamin sota (1964–1975) nousee ilmiselvästi von Wrightin uraan vaikuttavien toimijoiden listalle, sillä se muutti hänen elämänasennettaan ja filosofisen työnsä luonnetta. Vietnamin sodan vaikutukset olivat Yhdysvalloissa tuntuvat ja vuoden 1967 Cornellin vierailunsa aikana von Wright kirjoittikin ajankohtaisen kantaa ottavan artikkelin, joka käsitteli Vietnamin sotaa. Kuten hän itse toteaa: ”Täten olin astunut julkisen keskustelun näyttämölle, jolla en aikaisemmin ollut astellut. Olin jo täyttänyt viisikymmentä kun aloitin tämän uuden elämän.” (von Wright 2002, 257.) Uuteen elämänsentteeseen kuului suhtautuminen kriittisesti ajan tapahtumiin, oman mielipiteen ilmaiseminen julkisesti ja sen puolustaminen. (Ks. Kuvio 33.)

Kuvio 33 *Muutoksia työnkuvassa ja elämänsenteessä. Käännökset (K), toimijat (T) ja aseman muutokset (A).*

Norm and Action -teos inspiroi von Wrightia kehittämään tekojen ja muutosten logiikkaa, joka jäi lyhyeksi vaiheeksi, sillä von Wright huomasi että hänen muutosten logiikkaansa sisältyvät käsitteet kuuluivat jo Arthur Priorin tense-logiikkaan. Von Wright oli siten jälleen kehittänyt uudelleen asioita, jotka oli keksitty jo aiemmin. Herää kysymys, eikö hän seurannut riittävästi uusinta filosofian kehitystä? Huomionsa jälkeen von Wright ryhtyi kehittämään tense-logiikan problematiikkaa, mutta kutsui sitä aikalogiikaksi.

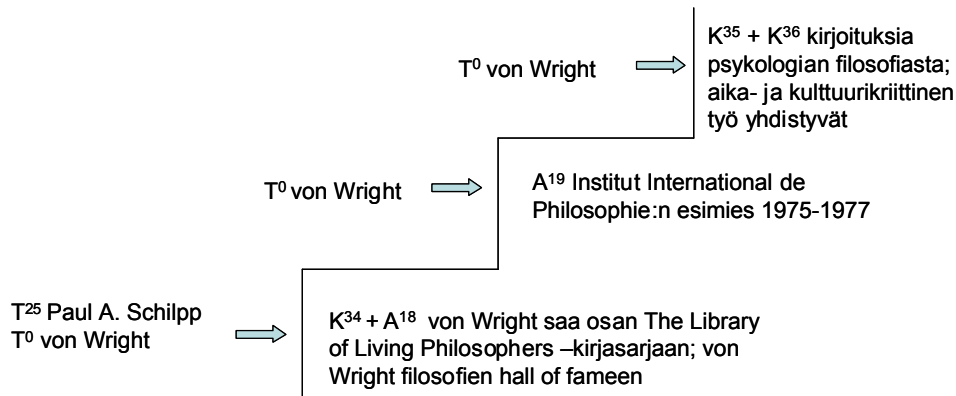
Von Wrightin Filosofisessa Yhdistyksessä pitämä esitelmä tieteenfilosofian kahdesta perinteestä, aristoteelisestä ja galileisesta, johdatti hänet useiden vaiheiden jälkeen julkaisemaan teoksen selittämisen käsitteestä, *Explanation and Understanding* (1971), jonka keskeinen teesi oli, että ihmistieteissä käytännölliset syllogismit vastasivat luonnontieteiden peittävän lain mallia. Kirjaan ja aiheen pohdintaan hän sai sysäyksen Charles Taylorin teoksesta *Explanation of Behaviour* ja 1969 saamastaan kutsusta pitää Turner-luennot Cambridgessa. Sen sijaan Columbia Universityssä pitämänsä Woodbridge-luennot laajensivat von Wrightin inhimillisen toiminnan tutkimusta kausaliteetin ja determinismin käsitteisiin. Luentojen pohjalta von Wright julkaisi teoksen *Causality and Determination* (1973). (Ks. kuvio 34.)

Kuvio 34 Erilaisia tutkimuspolkuja. Käännökset (K) ja toimijat (T).

Vuonna 1971 kustannustoimittaja Paul A. Schilpp ehdotti von Wrightistä omaa nidettä The Library of the Living Philosophers -kirjasarjaan, johon pääsevät arvostetuimmat vielä elossa olevat filosofit. Kahdeksantoista vuotta myöhemmin, kun teos vihdoon valmistui, von Wrightin voidaan sanoa virallisesti nousseen filosofien 'hall of fameen'. Vuonna 1975 von Wrightin asema kansainvälisenä filosofina vankentui entisestään kun hänet pyydettiin Ranskan valtion rahoittaman kansainvälisen Institute International de Philosophie -järjestön esimieheksi kolmivuotiskaudeksi.

Pitkän uran aikana von Wrightin filosofisen työn painopiste ehti muuttua monta kertaa. Viimeisinä vuosinaan hän kirjoitti psykologian filosofiasta: ruumiin ja sielun välisestä yhteydestä. Kahdeksankymmenluvun puolivälistä lähtien, alkaen teoksesta *Vetenskapen och förnuftet* (1986), hänen aikalaiskriittinen kirjoittamisensa muuttui enemmän periaatteita koskevaksi kuin yksittäistapauksia kritisoivaksi. Vasta tässä vaiheessa von Wright koki aika- ja kulttuurikriittisen kirjailijan työnsä yhdistyvän filosofiseen ajatteluunsa. Elämänmittainen palapeli oli nyt valmis. (Ks. kuvio 35.)

Kuvio 35 *Palapelin viimeinen pala. Käännökset (K), toimijat (T) ja aseman muutokset (A).*

Von Wrightin filosofin uralla ei ollut suuria esteitä tai taistoja. Ura eteni nousujohteisesti ja avoimia virkoja oli tarjolla jopa niin paljon, että välillä hän joutui tekemään vaikeita valintoja. Jos jokin urakehityksen hidaste on mainittava, niin von Wright itse oli oman elämänsä suurin jarru. Hän kyllä tarttui nuoruuden rohkeudella suurimpaan haasteeseensa, Cambridgen professuuriin, mutta piti sen jälkeen visusti jalat maassa ja minimoi jatkossa ottamansa haasteen riskit jättämällä tehtävän ja palaamalla Suomeen turvalliseen virkaputkeen. Nuo kolme vuotta Cambridgessa ja deonttisen logiikan keksiminen riittivät kuitenkin siivittämään hänet filosofina kansainväliselle huipulle ja filosofian historiaan.

Yhteenveto

Myös von Wrightin ura oli pitkä, lähes yhtä pitkä kuin Russellin. Von Wrightin toimijaverkkoon olen poiminut 25 toimijaa (ks. liite 3). Heistä useimmin uraan on vaikuttanut Wittgenstein, joka on ollut mukana viidessä käännöksessä ja kolmessa voimainkoetuksessa. Kaksi lähes yhtä tärkeää vaikuttajaa ovat olleet Eino Kaila ja C.D. Broad; kumpikin on vaikuttanut

viiteen von Wrightin uraan liittyvään suunnanmuutokseen. Muita useammin kuin kerran esiintyviä toimijoita ovat olleet von Wrightin isä, Gilbert Ryle sekä kaksi abstraktia inhimillistä toimijaa: suomalaisen filosofian kenttä ja Cambridgen ilmapiiri. Viimeksi mainituista abstrakteista toimijoista etenkin suomalaisen filosofian kenttä on ollut avainasemassa von Wrightin uralla. Kentällä on ollut tilaa jopa siinä määrin, että von Wrightille ei ole virantäyttötilanteissa löytynyt kilpailijoita ja siten hänen uransa saattoi edetä poikkeuksellisen esteettömästi.

Uralta on tähän analyysiin poimittu 36 käännöstä, kuusi voimainkoetusta ja 19 aseman muutosta. (Ks. liite 3.) Merkittävimmät aseman muutokset ovat niitä, jolloin von Wright on onnistunut — joko sattumalta tai tarkoitushakuisesti — valtaamaan hyvän suhteellisen aseman filosofian kentältä pääsemällä jonkun vanhemman filosofin suojatiksi; ensin Kailan, sitten Broadin ja viimein Wittgensteinin. Suosikin asemasta hän saattoi myöhemmin päästä hyviin virka-asemiin ja edetä akateemisessa arvoasteikossa. Tärkeimmät käännökset von Wrightin uralla koskivat Cambridgen filosofian professuuria, sen vastaanotto 1948 ja siitä luopuminen kolme vuotta myöhemmin. Jos von Wright ei olisi ottanut vastaan Cambridgen professuuria, hänestä olisi tullut lehtori Oxfordiin ja hän olisi säilyttänyt professuurinsa Helsingissä, mutta luultavasti hän olisi joka tapauksessa lopulta päätenyt Suomen Akatemiaan. Olisiko hän koskaan kehittänyt deonttista logiikkaa ja saavuttanut kansainvälistä mainetta? Siihen emme koskaan saa vastausta. Yhtä vähän voimme arvella minkälaiseksi ura olisi muodostunut, jos von Wright olisi jäänyt Cambridgen virkaansa. Luopumiskäännös oli joka tapauksessa merkittävä.

Voimainkoetuksissa von Wright piti päänsä oppi-isiään Kailaa ja Wittgensteinia vastaan, olipa kyseessä väitöskirjan aiheen valinta, pääsy Wittgensteinin luennoille tai Suomeen paluu. Itsensä ja oman arvomaailmansa kanssa hän mitteli punnitessaan uravalintaa Oxfordin ja Cambridgen sekä myöhemmin Cambridgen ja Suomen välillä. Ensimmäisessä voiton vei nuoruuden rohkeus ja kunnianhimo, jälkimmäisessä sekä kokemuksen mukanaan tuoma varovaisuus että kaukonäköinen visio kaikille päätöksessä

mukana oleville osapuolille turvallisesta tulevaisuudesta Suomessa. Vain yhden voimainkoetuksen von Wright hävisi, eikä senkään lopputulos ollut viime kädessä hänen vallassaan, nimittäin valinta hänen ja Eino Jutikkalan välillä pääsystä Suomen Akatemian jäseneksi.

Pelimetaforaä käyttäen voidaan sanoa, että vaikka von Wrightillä oli urallaan paljon onnea ja auttajia, myös oma panos oli suuri samoin kuin taito pelata korttinsa oikein. Von Wright uskalsi ottaa vastaan professorin viran Cambridgestä, mutta hän osasi myöhemmin myös arvioida tilanteensa ja ehkäpä myös omat rajansa ja uskalsi tällöin luopua samasta virasta ja tarttua varmemmalta näyttävään tulevaisuuteen. Tietyssä mielessä von Wright onnistui omassa strategiapelissään paremmin kuin Russell. Russell halusi voittaa kaikissa peleissä, mutta ei hajottaessaan itseään lopulta voittanut läheskään kaikkea itselleen mahdollista.

5. VERTAILUA JA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Tutkimukseni yksi lähtökohta oli oletus, että (oma)elämäkerrat painottavat kuvaamansa henkilön poikkeuksellisia ominaisuuksia menestyksen tärkeimpinä tekijöinä, muiden vaikuttavien tekijöiden jäädessä vähemmälle huomiolle. Tavoitteena oli saada menestyksen eri osatekijät näkyviin. Tätä tarkoitusta varten konstruoin kaksi lähestymistapaa, bourdieulaisen habitus-kenttäanalyysin ja latourilaisen toimijaverkkoanalyysin, joita soveltamalla arvelin olevan mahdollista rakentaa kohdehenkilöistä elämäkerroissa esitettyjen henkilökuvien rinnalle toisenlaiset kuvaukset, joissa henkilöiden ”suuruutta” voidaan valaista normaalielämäkertaa sosiologisemmin. Tässä yhteenvedossa vertailen ensin filosofeista rakentuneita kuvauksia sen jälkeen käyttämiäni lähestymistapoja.

Filosofien vertailua

Suuriin ajattelijoihin usein liitetty neron käsite koskettaa suoranaissimmin vain yhtä kolmesta analysoidusta filosofista, Wittgensteinia. Varsinkaan von Wrightia ei juuri näe neroksi tituleerattuna. Esimerkiksi Monkin koko Wittgenstein-elämäkerran teemana on tämän käsitys itsestään nerona, joka koki tietoiseksi velvollisuudekseen toteuttaa omaa nerouttaan (ks. Freadman 2002). Russellin, Mooren, ja monien muiden aikalaisten mielestä Wittgenstein olikin selvästi nero, vähemmän selvää sen sijaan on, pitikö Wittgenstein itse itseään nerona. Pohdiskellessaan esimerkiksi Otto Weiningerin neroutta koskevia käsityksiä Wittgenstein tuli siihen tulokseen, ettei itse täytä kaikkia neron kriteerejä. Weiningerin (2000 [1903], 46, 52, 58) mukaan nerous tarkoitti ”omaperäisyyttä, yksilöllisyyttä ja edellytti omintakeista luovuutta”; neron olemukseen kuului jaksottaisuus, se että nero ei välillä ”pitänyt itseään minään”; neron ekstaasit ovat mahtavammat kuin muiden, samoin masennukset. Weiningerin mukaan nerous on aina universaalia, siksi esimerkiksi tiedemiehet, vaikka ovat erityislahjakkaita omalla alallaan, eivät ole koskaan neroja (paitsi jos ovat myös filosofeja). Taiteilijat ja filosofit

voivat ylittää universaaliuteen, jos heidän taiteensa tai maailmankatsomuksensa jää elämään muuttuen aikaa kestäväksi klassikoksi. Koska tieteen tulokset ovat aina korjattavissa, niitä ei oikein voi kutsua klassikoiksi eikä tieteentekijöitä neroiksi. Tässä luokitusjärjestelmässä kuitenkin naiset, juutalaiset ja homoseksuaalit eivät voineet olla neroja. (Weininger 2000 [1903], 101–103). Wittgenstein täytti universaalien filosofin kriteerit, mutta oli juutalainen ja homoseksuaali. Wittgenstein viittaakin epäillen omaan nerouteensa kirjoittaessaan: ”Juutalainen ’nero’ on vain pyhimys. Suurinkin juutalainen ajattelija on vain lahjakkuus. (Minä esimerkiksi.)” (Wittgenstein 1979, 54.) Weininger antoi arvokkaalle elämälle vain kaksi vaihtoehtoa, nerouden tai itsemurhan; ja koska Wittgenstein ei tehnyt itsemurhaa, hän weiningerialisittain kaiketi sittenkin uskoi olevansa nero — sen sijaan homoseksuaali juutalainen Weininger itse valitsi itsemurhavaihtoehdon.

On tietysti olemassa monta muutakin tulkintaa neroudesta, mutta luovuus sisältyy poikkeuksetta kaikkiin (ks. erilaisista nerouden tulkinnoista, Koskinen 2006b). Immanuel Kantin (1951, 150–151, 161) mukaan nerous liittyy nimenomaan taiteelliseen luomiseen, ei tieteelliseen työhön. Nerokkuus on lahja, jonka avulla luodaan taidetta, jota eivät sääntele mitkään lait. Originaalisuus on siten neron tärkein ominaisuus, nero ei koskaan jäljittele. Tiede syntyy oppimalla, taide luomalla. Jos filosofia lasketaan tieteeksi, Wittgenstein ei voinut olla Kantin määritelmän mukaan nero, toisaalta Wittgenstein ei itse pitänyt filosofiaa tieteenä. Kuten todettu, myös Weininger niputti filosofian ja taiteen yhteen aloiksi, joilla voidaan luoda jotakin pysyvää, toisin kuin tieteessä, joka lähinnä vain täsmentää kumuloituvaa tietoa.

Hegeliläisen ajattelun mukaan kansakunnan henki ilmenee yksilöissä ja poikkeuslahjakkuudet soveltuvat hyvin kansallisiksi neroiksi, joissa yhteisön kyvykkyys ilmenee (Suutela 2006). Kansallisvaltion synnyn myötä tarvittiin neroja pönkittämään uusien kansakuntien itsetuntoa. Suomessa tähän kuvaan sopii esimerkiksi säveltäjänero Sibelius ja miksei monin varauksin myös suuri kansallinen filosofihahmo von Wright, vaikkei ehkä neron kriteereitä täytäkään. Tere Valdénin (2006) mukaan nerous vaatii aina nerouden

tunnustamisen ja yhteisöllisen tehtävän; neron on sovittava yhteisön päämääriin. Jos Itävaltaa ajatellaan, Wittgenstein ei sen kansalliseksi sankariksi oikein sovi, sillä paettuaan Itävallasta hän teki uransa lähinnä Cambridgessa ja otti professuurin myötä itselleen Iso-Britannian kansalaisuuden. Sen sijaan filosofiyhteisön osa- tai alakulttuurin sankariksi Wittgenstein kyllä sopi.

Norbert Elias puolestaan (2004, 74) vetää yhtäläisyysmerkin erityisen lahjakkuuden ja nerokkuuden välille: ”Erityinen lahjakkuus, tai, kuten Mozartin aikana sanottiin, ’nerokkuus’, joka ihmisellä on — ei siis niin, että ihminen on nero — kuuluu itsessään hänen sosiaalisen kohtalonsa määrääviin tekijöihin.” Eliaksen mukaan nerokkuus on yksi henkilön ominaisuus, joka määrää ihmisen kohtaloa. Varmasti Wittgensteinin nerokkuus, jota voisi kutsua paremminkin omaperäisyydeksi, vaikutti siihen, minkälaiseksi hänen uransa muodostui.

Itse olen kuitenkin sitä mieltä, ettei koko nerouskäsitettä kannata kovin tarkkaan yrittää määritellä. Lähemmässä tarkastelussa nerous kuihtuu lähinnä eräänlaiseksi leimaksi, konstruktioksi, nimitykseksi, joka annetaan henkilölle, jonka saavutukset ja ansiot voidaan tarkemmin analysoiden lukea lukemattomien muiden tekijöiden avustuksella saavutetuiksi. Kuitenkin neroudella on yhteisössä jokin tarkoitus. Ihmiset haluavat aina ajoittain nimetä jonkun omaperäisen henkilön neroksi — esikuvaksi, innoittajaksi, kauhisteltavaksi tai vain puheenaiheeksi — siksi nimityksestä tuskin koskaan päästään eroon. Jopa ”viisaat filosofit” ovat sortuneet nimittämään kollegoitaan neroiksi tai ainakin väittäneet, että neroja on olemassa. Tämä tutkimus tulee mielestäni ikään kuin sivutuotteena vahvistaneeksi myös sitä käsitystä, että neroja ei ole olemassa.

Yksi habitus-kenttäanalyysin — kuin myös toimijaverkkoanalyysin — tehtävistä oli auttaa näkemään elämäkertojen hahmot ympäristönsä kanssa vuorovaikutuksessa toimivina henkilöinä. Tarkasteltujen filosofien muiden ihmisten mielipiteet huomioon ottava puoli tuli selkeimmin esiin uraan liittyvissä asioissa. Uransa alkutaipaleella sekä Russell että Wittgenstein

kaipasivat ulkopuolista varmistusta ja hyväksyntää, jotta tunsivat olevansa oikeutettuja jatkamaan filosofian parissa. Wittgensteinille Russellin hyväksyntä oli osoitus siitä, että hän oli valinnut oikein valitessaan filosofian tekniikan sijaan. Russellin antama arvostus riitti Wittgensteinille eikä hänen tarvinnut enää etsiä hyväksyntää muilta. Russellin saama fellowship oli puolestaan aikanaan ollut hänelle vastaava tunnustus jatkaa filosofiaa, myöhemmin taas Wittgensteinin nerokas kritiikki ja hyväksynnän puute, olivat riittävä syy jättää matematiikan filosofia. Entisen oppilaan kritiikki riitti siis pysäyttämään jopa analyttisen filosofian perustajan. Ainoa analysoimistani kolmesta filosofista, joka ei missään vaiheessa epäroinyt jo 13-vuotiaana lapsena tekemäänsä päätöstä valita filosofin ura, oli von Wright, mutta hänkään ei tehnyt valintaansa täysin itsenäisesti, ainakin epäsuorasti valintaan vaikutti isän oma toteutumaton uratoive ja isän antama kirja. (Ks. asetelma 5.)

Voidaksemme ymmärtää miten sosiaalinen alkuperä ja siihen sisältyvät dispositiot muuntuvat pikkuhiljaa elämänuraksi, Bourdieu (2004, 44) kehottaa tutkimaan minkälaisen vastakäiän sosiaalista alkuperää ilmaisevat dispositiot kentän kohdatessaan tuottavat, dispositioita vahvistavan vai heikentävän. Esimerkiksi lapsuuden aatelisympäristössä Russelliin iskostunut kunnianhimo ja Wittgensteiniin isän puoleiselta yrittäjäsuvulta periytynyt velvollisuudentunto ilmentävät habitukseen kutoutuneita sosiaalista alkuperää ilmaisevia dispositiota, tai kuten omassa analyysissäni kutsun, luontumuksia, jotka näyttävät vahvasti uran kaikissa vaiheissa. Russellin kunnianhimo ja halu vaikuttaa johdattivat hänet hakemaan julkisuutta ja arvostusta milloin missäkin muodossa, poliittisena vaikuttajana, luennoitsijana ja useiden alojen kirjailijana. Kentän kollegat eivät tosin suhtautuneet Russellin vaikutuspyrkimyksiin aina varauksettoman hyväksyvästi; politiikassa hänen toimintaansa pidettiin yliampuvana, luennoitsijana ja kirjoittajana hänet otettiin vastaan vaihtelevalla menestyksellä. *Principia Mathematica* vakuutti akateemiset kollegat, suuriin joukkoihin vetoavat populaarikirjat taas veivät uskottavuutta akateemisella kentällä. Yhtä kaikki Russellin kohtaamat tilanteet kuitenkin näyttivät enemmän vahvistavan kuin heikentävän hänen kunnianhimoaan. Wittgenstein taas piti tärkeimpänä velvollisuutenaan tehdä

työnsä hyvin, siksi hän ei tyytynyt urallaan kompromisseihin sen enempää opettajana kuin tutkijana, mikä herätti myös ristiriitaisia tunteita, mutta kuitenkin enemmän kunnioitusta ja ihailua kuin närkästystä. Von Wrightilla ehkä parhaiten yläluokkaista kulttuuripääomaa ilmaiseva dispositio oli kyky valloittaa muut ihmiset puheillaan ja käytöksellään ja saada positiivinen vastakaiku kaikilla kentillä, mikä luonnollisesti edisti hänen uraansa. (Ks. asetelmat 2-4, habitus–kenttäanalyysien luontumukset ja niiden ilmeneminen).

Bourdieu (2004, 83) mukaan hyvä tiedemies on sisäistänyt kentän sosiaaliset konventiot ja osaa pelata tieteellistä peliä. Hyvä tiedemies haistaa tilaisuudet, osaa ennakoida tulevan kritiikin ja vastata siihen argumentoiden hyväksyttävien pelinsääntöjen mukaan. Akateemisen instituution pelinsääntöjen uusintajista, vallankäyttäjistä, henkilöistä jotka ovat jäännöksettä sisäistäneet akateemisen instituution konventiot, Bourdieu (1988) käyttää nimitystä *homo academicus*. Siinä mielessä nimitys ei ole kovin mairitteleva, että mitään systeemin uudistajia tai alansa huippututkijoita nämä henkilöt eivät välttämättä ole. Itse asiassa Bourdieu (1988, 99) näkee akateemista vallankäyttöä sisältäviin tehtäviin hakeutumisen usein korvikkeeksi tieteellisen uran epäonnistumisesta. Tämän lajityypin edustajat kouluttavat uusia henkilöitä akateemiselle uralle, omistautuvat hallinto- ja uhraavat joskus jopa tieteellisen maineensa akateemisen vallankäytön alttarille. *Homo academicukset* istuvat työryhmissä ja toimivat monissa akateemista yhteisöä koossapitävissä ja sinänsä välttämättömissä tehtävissä, joihin tieteelliseen uraan keskittyvät tutkijat eivät suostu aikaansa uhraamaan. Sekä tiedemiestyypin että *homo academicuksen* habitukset ovat kumpikin omalla tavallaan yhteensopivia akateemisen kentän kanssa, tosin selkeästi erilaisissa rooleissa. Enemmän kuin ehkä menneinä vuosikymmeninä, nyky-yliopistossa molempien roolien tietynasteinen sekoittuminen habituksessa alkaa jo olla lähes välttämätön edellytys uralla menestymiseen.

Habitus–kenttäanalyysistä kävi selvästi ilmi, että edellä mainituilla Bourdieun kriteereillä mitattuna Wittgenstein ei ollut kovin hyvä tiedemies, sillä hän ei

saanut aikalaisiaan, edes lähimpiä kollegojaan, ymmärtämään sanomaansa. Vielä huonommin erakkoelämään taipuvaiseen Wittgensteiniin sopii *homo academicus* -nimitys. Wittgensteinin habitus ja akateeminen pelikenttä eivät olleet yhteensopivat. Wittgenstein ei koskaan kasvanut kunnioittamaan hierarkisen yliopistoyhteisön auktoriteetteja tai noudattamaan sääntöjä loistavan akateemisen uran edellyttämällä tavalla. Bourdieulaisittain Wittgensteinia voisi lähinnä kuvata palvotuksi kerettiläiseksi opetuslapsineen (vrt. Bourdieu 1988, 105–112). Toisaalta on ilmeistä, että vilpittömänä miehenä tunnettu Wittgenstein tuskin on halunnut omaksua mitään tietoista strategiaa, jolla muuttaa koko kentän pelinsäännöt; hän vain puhui ja kirjoitti sen puolesta, mitä piti oikeana. Silti tehdessään itsepäisestikin omaa itsenäistä työtään, Wittgenstein tuli romuttaneeksi erilaisia ajatusrakennelmia, paitsi oppi-isänsä Russellin, myös *Tractatukseen* kirjoittamansa omat teoriansa. Aluksi Wittgenstein itsekkin uskoi ratkaisseensa *Tractatuksella* kaikki filosofian ongelmat, kunnes myöhemmin tuli toisiin ajatuksiin vakuuttauduttuaan siitä, että filosofian ongelmat voisi poistaa vain poistamalla kaikki kielellisiin käsitteisiin liittyvät ongelmat.

Bourdieu (2004, 62) mukaan pelin henkeen kuuluu, että innovaatioita ja uudistajia vastustetaan, sillä uudet löydökset saattavat tahattomana sivuvaikutuksenaan tuhota kokonaisia tutkimusaloja. Wittgensteinin oppilas ja seuraaja, von Wright (1998) arveleekin Wittgensteinin tuntuvimman vaikutuksen filosofiaan olevan luultavasti dekonstruktion puolella. Von Wrightin mukaan soveltamalla Wittgensteinin ajatusta, jonka mukaan kaikki filosofian ongelmat voidaan ratkaista poistamalla kielelliset sekaannukset, koko länsimaisen filosofian perinne voitaisiin hävittää. Hän jopa rohkenee tulkita Wittgensteinin pitäneen itse itseään filosofisten järjestelmien hävittäjänä kun tämä eräissä muistiinpanossaan kirjoitti ”I destroy, I destroy, I destroy”. Vaikka Wittgensteinin ajatukset ovat saattaneet romuttaa länsimaisen filosofian ajatusrakenteita, tuskin Wittgenstein on sitä pitänyt kovin tietoisena päämääränä urallaan. (Ks. asetelma 5.)

Traditionaalisessa mielessä Russellissa oli enemmän ”tiedemiestä” kuin Wittgensteinissa, saihan Russell jo elinaikanaan perustettua kokonaisen

filosofisen tradition, analyttisen filosofian, vaikka esimerkiksi *Principia Mathematica* ei tosin kovin moni pystynyt lukemaan. Russellin tieteellinen ote tai ainakin tuntuma tieteelliseen peliin lipesi myöhemmin, sillä hänen laatimansa populaarikirjat nakersivat tieteellistä uskottavuutta. Wittgenstein vaikutti toisen maailmansodan jälkeiseen analyttisen filosofian kehitykseen, erityisesti Wienin piiriläisiin Moritz Schlickiin ja Friedrich Waissmanniin kuten myös Oxfordin kielifilosofiaan, jota johti Gilbert Ryle, tosin nämä suuntauksukset eivät nyt ole kovasti muodissa.¹⁴⁹ Kuitenkin kielen käsittäminen keskeiseksi filosofian kysymykseksi on osaltaan Wittgensteinin ansiota (von Wright 1982, 204). Von Wrightin (1998) mukaan Russellin filosofiakäsitystä on vienyt eniten eteenpäin Willard Van Orman (W.V.) Quine. (Ks. myös Pihlström 1998.) Vaikka tulkitsikin Russellin kannattaman filosofiakäsityksen olevan vallalla ja Wittgensteinin laskussa, von Wright (1998) saattoi 1990-luvulla uskoa Wittgensteinin olevan yksi ihmiskunnan harvoista todellisista suurmiehistä — verrattavissa Platoniin, Kantiin tai Schopenhaueriin. Russellia hän ei tässä yhteydessä mainitse. Sikäli Wittgensteinia voi pitää Russellia parempana akateemisen urapelin pelaajana, että hän onnistui saavuttamaan Cambridgen yliopiston filosofian professuurin. Kun Bourdieun (Bourdieu & Wacquant 1995, 133) mukaan yksilön omaksumista erilaisista dispositiojärjestelmistä koostuva ”habitus ilmenee tiettyinä urana kentällä”, voidaan siis todeta, että Russellin habitus ei istunut akateemiselle kentälle senkään vertaa kuin Wittgensteinin, sillä ’akateeminen pätkätyöläinen’, Russell, ei koskaan onnistunut hankkimaan itselleen pysyvää professorin virkaa. (Ks. asetelma 5.) Russellista ei myöskään ollut *homo academicukseksi*, edes sen jälkeen kun hänen tieteellinen toimintansa hiipui, siihen hän oli liian radikaali.

Kolmikosta von Wright osasi pelata akateemista peliä parhaiten. Uranäkökulmasta hänellä voidaan sanoa olleen paras pelisilmä; habitus ja kenttä olivat yhteensopivat, von Wrightin habituksessa yhdistyivät molemmat akateemiset roolit niin tiedemies kuin *homo academicus* (vrt. Bourdieu 1998,

¹⁴⁹ Raatikaisen (ks. verkkoartikkeli) mukaan Wittgensteinia voidaan pitää analyttisen filosofian keskeisenä vaikuttajana, kun taas Russell oli vain taustahahmo. Von Wright (1992b, 48, 55–56) taas pitää Russellia yhtenä analyttisen filosofian suurimmista edustajista, kiistämättä kuitenkaan Wittgensteinin varhaiskauden *Tractatuksen* merkitystä, mutta myöhäiskauden hän näkee jopa vieraana analyttiselle filosofialle.

36–37). Hän osasi vakuuttaa kollegansa ja eteni urallaan ilman suuria takaiskuja. Hän sai heti valmistuttuaan professuurin Suomesta, hoiti virkansa ohella useita muita professorin tehtäviä ja kutsuttiin Cambridgeen professoriksi. Luovuttuaan Cambridgen professuurista omasta tahdostaan hän siirtyi välittömästi Suomeen professorin tehtäviin ja päätyi akateemikoksi. Von Wrightia voi pitää yhden filosofisen logiikan uuden haaran, deonttisen logiikan, perustajana. Von Wrightin oppilaan Jaakko Hintikan (2005) mukaan häntä voidaan pitää laajemminkin filosofisen logiikan perustajahahmona jopa enemmän kuin ketään muuta filosofia, sillä erityisesti hänen vaikutuksensa inspiraation lähteenä ja haasteiden antajana työnsä jatkajille on ollut tärkeä. (Ks. asetelma 5.) Von Wright (2002, 298), ei osallistunut kovin aktiivisesti yliopistohallintoon tai tiedepolitiikkaan, mutta hoiti sen sijaan raskasta opetustaakkaa. Hän ei vastustanut akateemista instituutiota eikä inhonnut akateemisia riittejä ja olisi epäilemättä ollut luonteensa puolesta hyvä hallintomies. Von Wright keskittyi uusintamaan akateemista yhteisöä lähinnä opetustehtävänsä kautta ja osallistui lisäksi jonkin verran erilaisiin luottamustehtäviin niin kotimaassa kuin ulkomailla.

	Uravalinnan varmuus	Sosiaalisten konventioiden sisäistäminen	Virat, urapeli	Elämän ja filosofian synteesi	Yht.
Russell	0	0	0	0	0
Wittgenstein	0	0	1	1	2
von Wright	1	1	1	1	4

ei 0, kyllä 1

Asetelma 5 *Filosofien pelisilmä eli taito ennakoida uraansa*

Usein ihmiset pyrkivät elämänsä loppua kohti saavuttamaan jonkinlaisen synteessin, jossa elämäntyön eri osa-alueet yhdistyisivät. Kaikilla tutkimillani kolmella filosofilla, jotka lähtivät liikkeelle teknisluontoisesta filosofiasta, on havaittavissa pyrkimys myöhemmällä iällä yhdistää filosofiaansa eettisiä kysymyksiä. Von Wrightilla ja Russellilla eettisyys näkyi lisäksi

kannanottoina ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin (toinen maailmansota, ydinvoiman vastustus, Vietnamin sota, ekologiset kysymykset). Muistamme Russellin suuren haaveen, jossa hänen suunnittelemansa kirjasarjat filosofiasta ja yhteiskunnallisista kysymyksistä lopulta kohtaisivat yhtä aikaa tieteellisessä ja käytännöllisessä synteessä. Toive jäi toteutumatta. Von Wright näyttää jossain määrin onnistuneen syntetisoimaan omaa työtään — ainakin hän koki työnsä eri osa-alueiden yhdistyneen elämänsä jälkipuoliskolla. Paradoksaalista kyllä, mutta näistä kolmesta ehkä kuitenkin Wittgenstein onnistui omassa synteessään parhaiten, vaikka kuolikin ennen aikaisesti. Wittgenstein yritti muuttaa maailmaa pyrkimällä itse paremmaksi ihmiseksi ja tekemällä filosofisen työnsä niin hyvin kuin mahdollista. Hän yhdisti elämänsä ja filosofiansa: hyvä elämä edellytti sitä, että hän oli myös hyvä filosofi. (Ks. asetelma 5.)

Vaikka von Wrightilla näyttikin olevan bourdieulaisittain paras akateeminen pelisilmä tai habitus, suurena filosofina yleisön silmissä hän ei vedä vertoja epäsovinnaiselle, neron jalustalle nostetulle Wittgensteinille tai mammuttimaisen *Principia Mathematican* kirjoittamisen jälkeen ”yleisasiantuntijaksi” ryhtyneelle Russellille.

Latourin toimijaverkkoanalyysiinkin kuuluvan asemäkäsitteen (position) kautta voimme jäsentää filosofien urien kehityskaaria (trajectories) tarkastelemalla aseman kolmen osatekijän (akateeminen arvoasema, maantieteellinen asema, suhteellinen asema kentällä) muutoksia ja muutoksilla saavutettua hyötyä (Vrt. Latour & Woolgar 1986, 214–216.)

Olen koonnut seuraaviin asetelmiin (6-8) Latourin kolmiosaisen asemäkäsitteen pohjalta, Latourin ja Woolgarin (1986, 215) mallia mukailien filosofien urakaaria aseman vaihdoksineen. Asetelmista nähdään, että ainoastaan Russellin uralla akateemisen aseman muutoksilla on ollut välillisiä negatiivisia vaikutuksia. Poliittisen työnsä vuoksi lehtoraatista hakemastaan virkavapaasta koitui lopulta Russellille ongelmia. Vaikka hän saikin kirjoitettua kaksi kirjaa poliittisista näkemyksistään, hänen lentolehtisestä

saamansa sakot johtivat potkuihin lehtoraatista. Harhautuminen poliittisiin aktiviteetteihin ei sopinut akateemiselle uralle.

	Akateeminen asema	Asema kentällä	Maantiet. asema	Saavutettu hyöty/haitta
1890	Opiskelija	Whiteheadin oppilas (mat.)	Cambridge	
1893	=	Whiteheadin oppilas (fil.)	=	Oman uran löytäminen
1894	Jatko-opiskelija	=	=	Tutkijaksi pätevytyminen
1895	Trinity Collegen Fellow	Väitellyt eli tutkijan uralle pätevytynyt	=	Julkisuutta ja arvostusta
1910	Lehtori	Uuden logiikan asiantuntija	=	Taloudellinen turva
1914	Professuuri	=	Harvard	Lyhytaikainen viran hoito
1915	Lehtori	=	Cambridge	Virkavapaan seuraus: tieteellinen ura kärsi
1916	Potkut lehtoraatista	=		Akat. aseman menetys
1920	Lehtori	Ei enää auktoriteetti LW:lle	Cambridge	Akat. aseman palautus, tal. turva
1944	Fellowship	=	=	Taloudellinen turva

= (ei muutosta)

Asetelma 6 *Russellin urakaari aseman vaihdoksineen.*

Myöskään lehtoraattia edeltäneestä Harvardin professuurista ei ollut konkreettista hyötyä; se, että lehtoraattia ei uudistettu, herättää vain kysymyksen mikä meni vikaan? Poliittisten ja akateemisten sotkujen jälkeen

Russellin ura ei enää lähtenyt uuteen nousuun, hän sai myöhemmin lehtoraatin ja fellowshipin tutkimustyötä varten, mutta ei onnistunut enää muuntamaan kertynyttä sosiaalista ja kulttuurista pääomaansa sellaiseksi symboliseksi pääomaksi, jolla olisi saavuttanut akateemisella kentällä strategisesti tärkeitä asemia (Vrt. Latour & Woolgar 1986, 211–214, Bourdieu & Wacquant 1995, 122–144, Bourdieu 1985, 105–110). Voitaisiin siis sanoa, että Russellin ongelmana ei niinkään ollut pääomien puute, vaan kyvyttömyys hyödyntää niitä.

Vaikka Latour lainaa Bourdieulta sujuvasti aseman ja pelin käsitteet habituksesta hän ei puhu mitään. Hän näkee Bourdieun strategiapelin yksinkertaistetusti sijoitustoimintana, jossa pääomat riittävät pelivälineeksi, mutta kritisoi Bourdieuta siitä, ettei tämä kiinnitä tarpeeksi huomiota siihen miten sijoitusten arvo kehittyy. Latour vertaakin tiedemiesten välistä suhdetta yritysten väliseksi suhteeksi, jossa pääomien kasvu ja kierron intensiteetti mittaavat onnistumista (Latour & Woolgar 1986, 206–207). Näillä kriteereillä Wittgenstein ja von Wright (asetelmat 7 ja 8) ovat onnistuneet hyvin paitsi kasvattamaan pääomiaan, myös muuntamaan niitä symboliseksi pääomaksi. Kuitenkin Latourin selitysmallista puuttuu jotakin, mitä myöskään Bourdieun habitus-käsite ei riitä korvaamaan. Kun kysytään miksi Russell ei onnistunut muuntamaan pääomiaan arvostetuksi asemaksi, tarvitaan avuksi luontumuksen eli habitin käsite. Kun esimerkiksi Russellin auktoriteetti- aseman menetys suhteessa Wittgensteiniin tapahtui varsin varhain ja sille Russell tuskin olisi voinut mitään, monen muun akateemisen suhteen päättyminen johtui pitkälti Russellin epäasianmukaisista toimintatavoista, eli deweyläisittäin siitä, että hän ei omaksunut uudennlaisissa tilanteissa luontevia tapoja toimia tarkoituksenmukaisesti.

	Akateeminen asema	Asema kentällä	Maantiet. asema	Saavutettu hyöty
1912	Opiskelija	Russellin oppilas	Cambridge, Norja, Itävalta	Löysi oman kutsumuksensa
1929	Tutkimustyötä tekevä jatko-opiskelija	Russellin työn itsenäinen jatkaja	Cambridge	Oman filosofian kehittäminen
1929	Tohtori	Pätevöitynyt tutkija	=	Akat. aseman nousu
1930	Trinity Collegen Fellowship	Arvostettu <i>Tractatuksen</i> ansiosta	=	Taloudellinen vakaus
1939	Professori	Guru	=	Akat. arvostuksen vakiintuminen ja tal. vakaus
1947	Ero professuurista	=	Norja, Cambridge	Kirjoitusrauha

= (ei muutosta)

Asetelma 7 *Wittgensteinin urakaari aseman vaihdoksineen.*

Wittgensteinille saavutettu asema kentällä liittyi opilliseen itsenäistymiseen Russellista. Saavutettuaan *Tractatuksella* symbolista pääomaa muodolliset akateemiset asemat avautuivat hänelle kuin itsestään ja vaikka akateemisen yhteisön normien omaksuminen oli hänelle vieläkin vaikeampaa kuin Russellille, hän kuitenkin pystyi, ehkä filosofiaa kohtaan tuntemansa velvollisuudentunnon kannustamana, löytämään tavat toimia vaikeissakin tilanteissa. Hän hyväksyi sodan puristuksessa Englannin kansalaisuuden ja Cambridgen professuurin, jotta saattoi jatkaa työtään filosofina. Samasta syystä hän myös luopui professuurista; filosofin työ oli hänelle muodollisia asemia tärkeämpää. Erilaiset akateemiset asemat olivat vain välttämättömiä välineitä, joiden avulla saattoi toteuttaa kutsumusta. Suhteellinen asema kentällä oli Wittgensteinille jo tärkeämpi, mutta vain siitä syystä, että hän halusi tulla ymmärretyksi, ei siksi, että hän olisi havitellut akateemisia

virkoja. Sekä Latourin (Latour & Woolgar 1986) että Bourdieun (1988, 1998) lähtökohtana on, että akateemisessa strategiapelissä suhteellinen asema kentällä on tärkeä nimenomaan siksi, että sen avulla voi saavuttaa korkeampia muodollisia akateemisia asemia ja symbolista pääomaa — nähdäkseni tämä pätee melko hyvin Russelliin ja von Wrightiin. Willem Schinkelin (2007) mukaan Bourdieu pitää nimenomaan symbolista pääomaa parhaimpana vallan ja asemien indikaattorina; henkilö, jonka habitus on viritetty tietylle kentälle sopivaksi ja jossa hänellä on jo jonkinlainen asema, pystyy kartuttamaan symbolista pääomaansa saavuttaakseen haluamansa aseman (Vrt. Bourdieu 1998, 99). Vaikka habituksen, kentän ja pääomien suhteet voidaan näin kuvata teoriassa, eivät kaikki yksittäistapaukset aina sovi peruskaavaan. Habitus voi olennaisilta osiltaan olla kentälle sopiva, kuten Russellin tapauksessa, mutta henkilöltä voi puuttua kyky omaksua joitakin uusia toimintatapoja muuttuvissa tilanteissa ja siten asemien saavuttaminen voi vaikeutua.

Von Wrightin asemat kehittyivät suotuisasti ja lähes jokaisesta aseman muutoksesta oli pääosin hyötyä (ks. asetelma 8). Ainoa jossain määrin menetykseksi katsottava muutos tapahtui, kun hän luopui Cambridgen professuurista. Kansainvälisenä filosofina hänen asemansa heikkeni, mutta Suomessa tuon aseman muutoksen myötä hänen arvostuksensa vain kasvoi ja hän saavuttikin lopulta urallaan, ainakin muodollisesti, kaiken mitä suomalainen filosofi voi kotimaassaan saavuttaa.

	Akateeminen asema	Asema kentällä	Maantiet. asema	Saavutettu hyöty/haitta
1934	Opiskelija	Kailan oppipoika	Helsinki	Hyvän henkilösuhteen edut
1938	Jatko-opiskelija	=	=	Hyvät uranäkymät
1939	=	Yliop.ulkop. jatko-opisk. Broadin oppilas	Cambridge	Kansainvälisten suhteiden luominen
1941	Tohtori	Kailan ja Broadin oppilas	Helsinki	Työlle kv-tunnustusta Broadin kautta
1943–1946	Dosentti	Kailan työn jatkaja	Helsinki	Hy:n ruots. fil. professuurin hoito ja nimitys
1946–1948	Professori	=	Helsinki Turku	Useita professuurien hoitoja
1948	Professori	Wittgensteinin suosikki	Cambridge	Kv-tunnettuus, Wittgensteinin jäämistön hoitajaksi
1951	Ero Cambridgen professuurista	Modaali-logiikan ja deonttisen logiikan osaaja	Helsinki	Luopuminen kv-urasta, turvattu ura Suomessa
1952–1961	Professori	=	=	Hy:n ruots. fil prof. ja suom. käyt. fil. prof. hoito
1961–1986	Akatemian jäsen	Saavuttanut Suomessa kaiken	=	Uran huipentuma Suomessa

= (ei muutosta)

Asetelma 8 *von Wrightin urakaari aseman vaihdoksineen.*

Edellä esitetty jäsentely vertailee asemien kehitystä akateemisella kentällä, toimijaverkkoanalyysiini olen sisällyttänyt enemmän aseman muutoksia, joitakin myös akateemisen kentän ulkopuolelta (vrt. liitteet 1-3).

Palatakseni vielä lyhyesti toimijaverkkoanalyyseistä löytyneisiin toimintoihin (käännöksiin, voimainkoetuksiin ja aseman muutoksiin), jotka olen esitellyt kunkin filosofin kohdalla erikseen, ei ole alkuperäisen latourilaisen ajattelutavan mukaista nimetä joitakin yksittäisiä tapahtumia toisia tärkeämmiksi — vaikka jotkut käännökset tai voimainkoetukset näyttävätkin helposti tärkeämmiltä kuin toiset — sillä toimijaverkkoanalyysin ideana on pikemminkin auttaa hahmottamaan kokonaisuuksia. Toimijaverkkoanalyysien tuottamat kuvaukset eivät ole niinkään kuvia filosofeista henkilöinä (vrt. filosofien habitukset) vaan kuvauksia tapahtumaketjuista ja -verkoista, joista henkilöiden uran osatekijät hahmottuvat. Toimijaverkkoanalyysi auttaa habitus–kenttäanalyysiä paremmin etääntymään elämäkertojen henkilö-kultista. Russellin toimijaverkosta hahmottui kuva, jonka mukaan, lukuisat uraan vaikuttaneet käännökset — von Wrightiin ja Wittgensteiniin verrattuna — johtivat suhteellisen harvoin aseman muutoksiin. Von Wrightin uraa taas leimaa voimainkoetusten vähyys, toisin sanoen mutkattomuus. Russell ja Wittgenstein kokivat jokseenkin yhtä paljon voimainkoetuksia uransa varrella — absoluuttisten lukumäärien vertailu ei ole mielekäästä, ovathan analysoitavien elämänkaaret varsin erimittaisia. Useimmissa voimainkoetuksissa Russell jäi altavastajaksi, kun taas Wittgenstein voitti omistaan puolet, nimenomaan ne jotka hän kävi Russellia vastaan.

Kun huomio keskitetään toimijaverkkoanalyysissä tiettyjen ajanjaksojen tapahtumiin ja toimijoihin, kuva urista muuttuu entisestään. Kun esimerkiksi von Wrightista piiryy habitus–kenttäanalyysissä kuva henkilöstä, joka on kasvanut toimimaan sujuvasti akateemisella kentällä taustansa, kulttuuri- ja sosiaalisen pääoman ansiosta (muiden toimijoiden vaikutus näkyä habitusta muovanneiden tekijöiden muodossa) toimijaverkkoanalyysin kuvaamat tapahtumaketjut osoittavat selkeämmin, ettei von Wrightin oma toiminta — tai edes sovelias habitus — vaikuttanut kovinkaan ratkaisevasti uratapahtumien kulkuun. Eino Kailan, C.D. Broadin ja Wittgensteinin roolit

auttajina nousevat toimijaverkkoanalyysissä paljon tärkeämmäksi. Myös tilanne suomalaisen filosofian kentällä, josta ei yksinkertaisesti löytynyt kilpailevia filosofeja täyttämään vapaana olleita virkoja, asettaa von Wrightin menestyksekkään virkauran toisenlaiseen valoon.

Russell puolestaan nousee Wittgensteinin toimijaverkosta esiin paljon merkittävämmäksi auttajaksi Wittgensteinin uralla kuin mitä elämäkerran kuvaus antaa ymmärtää. Elämäkerta ei kertomuksena saa lukijaa ajattelemaan sitä, miten suuri merkitys Russellilla oli ottaessaan Wittgensteinin oppipojaksi ja auttaessaan tätä saamaan *Tractatuksen* julkaistuksi. Mikä olisi nyt Wittgensteinin asema jos *Tractatus* olisi jäänyt julkaisematta, kuten olisi voinut käydä ilman Russellin apua? Entä kuinka Russellin olisi käynyt ilman Whiteheadia, joka valitsi hänet Cambridgeen opiskelemaan ja oli toisena kirjoittajana vahvasti mukana Russellin päätyössä *Principia Mathematicassa*? Ratkaisevan tärkeäksi osoittautui myös Giuseppe Peanon merkitsemistapa, josta Russell sai välineen, jolla kehittää matemaattista logiikkaa. Jos, kuten Monk (2001) katsoo, elämäkertojen ei ole tarkoitukseen väittää mitään, vaan jättää yhteyksien näkeminen ja tulkintojen tekeminen lukijalle, silloin tutkijat ja kriitikot eittämättä hyötyisivät erilaisista apuvälineistä etsiessään ja analysoidessaan elämäkertojen moninaisia päällekkäisiä merkityssisältöjä.

Habitus–kenttäanalyysi vs. toimijaverkkoanalyysi elämäkertojen tutkimuksen lähestymistapoina

Olen jäljittänyt menestyneiden filosofien habitusta ja menestykselliseen elämänuraan johtavaa toimintaa kahdella eri tutkimusotteella, Pierre Bourdieun (John Deweyn luontumus (habit) käsitteellä täydennetyllä) habitus–kenttäanalyysillä ja Bruno Latourin toimijaverkkoanalyysillä. Tarkoituksena oli testata niiden soveltuvuutta elämäkertojen analysointiin ja katsoa saadaanko niiden avulla esiin vaihtoehtoisia tulkintoja elämäkertoihin sisäänrakennetulle yksilökeskeiselle näkökulmalle.

Myös teoreettiseen lopputulokseen tähtäävässä tutkimuksessa, esimerkiksi erilaisten mallien, teorioiden ja käsitteiden kehittämisessä, empiirinen koettelu on usein hyödyllistä, joskaan ei, kuten Matti Virtanen (2001, 40) huomauttaa, kaikissa tapauksissa välttämätöntä, sillä kehitettyjen mallien testauksesta ja parantelusta yleensä huolehtii koko tiedeyhteisö. Kun Virtanen (2001, 41) erittelee sukupolvikäsitettä ja traditioiden syntyä kehittävässä väitöskirjassaan teoreettisen ja empiirisen tutkimuksen välistä suhdetta hän toteaa, että ”työkalun tehoa ei kunnolla voi sittenkään arvioida ennen kuin kokeilee sen toimivuutta käytännössä.” Työkalulla Virtanen viittaa oman työnsä sukupolvikäsitteen formaaliin malliin, jota hän testaa työn empiirisellä osiolla. Empiirinen aineisto on hänellä toiminut yhtäältä ”käsitekehittelyn virikkeenä ja toisaalta käsitelmän testausvälineenä” (Virtanen 2001, 41). Myös omassa työssäni teoreettinen ja empiirinen ote yhdistyivät. Empiiriset analyysit toimivat käsitteisiin nojaavien, työkaluina toimivien tarkastelutapojen testeinä.

Habitus–kenttäanalyysi osoittautui lähestymistapana pitkälti asioiden jäsentämisen apuvälineeksi. Sen tuottamat kuvaukset eivät erityisemmin poikenneet analysoitavista elämäkertoista, mutta auttoivat jäsentämään elämäkertojen kuvaamia henkilöitä Bourdieun ja Deweyn käsitteiden kautta. Aluksi kuvailemani esitystapa eli habitus–kenttäanalyysin esittäminen omana lukunaan ei toiminut hyvin, koska se ei tuonut elämäkertojen kerrontaan olennaisesti uutta. Koska habitusta kuvaavat asiat — sosiaalinen tausta, taloudellinen asema, kulttuuripääoman hankkiminen, sosiaalisten suhteiden kehittyminen — on lähes poikkeuksetta kuvattu elämäkertoissa, on habitus–kenttäanalyysillä soveliainta osoittaa ne kohdat missä näin on tehty ja vetää yhteen habituksen ominaispiirteet ja henkilön asemaan vaikuttaneet kentällä tapahtuneet muutokset.

Tässä yhteydessä on syytä verrata habitus–kenttäanalyysiä Pierre Bourdieun (2008) itseanalyysiin *Sketch for a Self-analysis*. Omaelämäkertoja ”konventionaalisiksi” ja ”illusorisiksi” luonnehtiva Bourdieu pitää itseanalyysinsä sen tyyppisenä tekstinä, jollaisia hän olisi omaelämäkertojen sijaan halunnut lukea etsiessään tietoa kirjailijoista ja taiteilijoista. Kuitenkaan tuo

Bourdieuin itseanalyysi ei esitystavaltaan juurikaan poikkea omaelämäkerroista. Kirjassa esiintyvää syy–seuraussuhteiden pohdintaa löytyy myös tavallisista omaelämäkerroista ja muistelmista. Ero bourdieulaisten itseanalyysin ja esimerkiksi intellektuaalisen omaelämäkerran välillä on lähinnä erilaisten termien käytössä, kuten dispositio, habitus, kenttä tai kausaalisuus, joita Bourdieu jonkin verran, tosin suhteellisen vähän viljelee. Esimerkiksi *Sketch for a Self-analysis* alussa Bourdieu (2008, 4) vain toteaa, että osoittaakseen metodinsa toimintatavan hänen täytyy kartoittaa filosofian kentän tilaa hetkellä jolloin hän sinne hakeutui. Hieman myöhemmin itseanalyysissään Bourdieu (2008, 83) toteaa, että esimerkiksi sosiologian kenttää on tarpeen analysoida metodisista, jotta saisimme keinot ymmärtää niin yksilöiden kuin kollektiivienkin kehityskulkuja (trajectories) suhteessa kentillä tapahtuneisiin symbolisten valtasuhteiden muutoksiin. Habitus-termiä ei itseanalyysissä lausuta kuin kuudella sivulla. Sosiologista analyysiä voi siis aivan hyvin tehdä bourdieulaistain käyttämällä vihkiytymättömille lukijoille vierasta bourdieulaista terminologiaakin vain niukasti.

Mitä tulee tutkimuksen tavoitteisiin ja siihen, miten habitus–kenttänalyysi niihin vastasi, tarkoitus oli siis nostaa elämäkerrallisista teksteistä esiin kohdehenkilöiden menestykseen myötävaikuttaneet tekijät. Habitus–kenttänalyysillä menestystekijöitä kartoitettiin habituskäsitteen kautta, minkä muovaantumiseen vaikuttavat muiden muassa muut henkilöt, koulutus, kokemukset, erilaiset kasvuympäristöt, kulttuuri ja uskomukset. Nämä tekijät kyllä mainitaan omaelämäkerroissa, mutta niiden vaikutusten pohdinta jää vähäiseksi (vrt. Bourdieu 2008). Habituksen ja kentän yhteensopivuutta tai -sopimattomuutta olen taas arvioinut sillä, miten kukin analysoiduista henkilöistä onnistui ennakoimaan eteen tulevia tilanteita akateemisella kentällä ja selviytymään niistä. Habituksessa on siis kyse bourdieulaistain pelisilmästä, joka ei ensisijaisesti ole synnynnäinen ominaisuus vaan kaiken eletyn ja koetun summa. Jos esimerkiksi henkilön habitus soveltuu akateemiselle kentälle kuin kala veteen ja ura etenee sujuvasti, ei sitä voi edellä selitetyn habituskäsitteen nojalla pitää yksinomaan yksilön omana ansiona. Arvioimalla habituksen osatekijöiden soveltuvuutta uran aikana

läpikäytyjen kenttien toimintakulttuureihin, saadaan nostettua näkyviin yhtä hyvin menestykseen kuin epäonnistumiseenkin vaikuttaneet tekijät. Kuten sanottu, tämän hyvätkin elämäkerturit usein jättävät lukijoille rivien välistä luettavaksi. Habituksen osatekijöihin kuuluvat tässä analyysissä myös pragmatisteilta lainatut luontumukset eli habitit, joita henkilöt ovat kehittäneet helpottamaan toimintaansa eri kentillä ja eri tilanteissa. Habitus–kenttäanalyysin tärkein anti on kohdehenkilön habituksen purkaminen osatekijöihinsä ja sen avulla saatu vieraannuttava näkökulma.

Suurenkin ajattelijan habitus aktualisoituu vain henkilön moninaisten luontumusten kautta, ympäristönsä kanssa käydyn vuorovaikutuksen tuloksena. Analyysi ei suinkaan murskannut kuvaa suurista ajattelijoista, mutta avasi ja laajensi elämäkertojen henkilökuvia. Habitus–kenttäanalyysillä saattoi valottaa sitä, miten henkilöstä on tullut merkittävä filosofi, tai pikemminkin, miten tuo asema on henkilölle suotu. Sen avulla löytyi myös syitä joihinkin analysoitujen henkilöiden tekemiin elämänvalintoihin. Esimerkiksi se, miten Wittgensteinin tekniikan opinnot vaikuttivat hänen tapaansa visualisoida ajatuksensa (luontumuksen kehittyminen) tai miten von Wrightin lapsuuden lukuharrastus vaikutti hänen ammatinvalintaansa. Analyysi auttoi näkemään selkeämmin tietyt elämän käännekohtat edellä mainittujen habituksen muodostavien osatekijöiden valossa. Valintojen, syiden ja vaikuttavien olosuhteiden ymmärtäminen auttaa näkemään yksilön paremmin kontekstissaan ja tekee merkittävästäkin henkilöstä vain ihmisen ihmisten joukkoon, antamatta hänen olla enempää kuin osiensa summa. Analyysistä kävi ilmi, että tietyt habituksen ominaispiirteet on ollut helpompi omaksua ja tietyille kentille on päässyt helpommin suotuisan perhetaustan ansiosta, mutta niin sanotusta hyvästä taustasta on toisinaan ollut myös haittaa, esimerkiksi Russellin kotona saama yksityisopetus (verrattuna ryhmässä tapahtuvaan kouluopetukseen) hidasti hänen sosiaalisen pääoman kehitystään.

Habitus–kenttäanalyysi paljasti selvästi sen, että yksilön menestyksessä tai suuren ajattelijan asemaan nostetuksi tulemisessa on kyse omaksutuista tavoista, asenteista ja ympäristön, siis kentän, tarjoamista mahdollisuuksista,

ei sisäsyntyisistä ominaisuuksista. Kaikkien kolmen filosofin menestyksen ehkäpä tärkeimmäksi osatekijäksi nousivat habitus–kenttäanalyysissä henkilösuhteet eli hankittu sosiaalinen pääoma sekä ohjaajien kautta saavutettu symbolinen pääoma: Russellin elämässä Whitehead, Wittgensteinilla Russell, von Wrightilla Eino Kaila, C.D. Broad ja Wittgenstein. Tulos on yhtenevä Bourdieun (1988, 93–94) esittämän havainnon kanssa, että tärkeimpiä akateemisen uran menestyksen kannalta ovat vaikutusvaltaisen ohjaajan ja oikean tutkimusaiheen valinta.

Kaiken kaikkiaan habitus–kenttäanalyysi täydensi analysoitujen filosofien elämäkertakuvauksia. Analyysi toi esiin menestykseen vaikuttaneiden, habitukseen kietoutuneiden — usein näkymättömien — osatekijöiden tarkastelut, jotka elämäkerroissa jäävät lähinnä rivien välistä luettavaksi tai hautautuvat tarinankerronnan pyörteisiin. Myös pragmatisteilta lainattujen habitien näkeminen habituksen osatekijöinä toi oman lisänsä tapaan soveltaa bourdieulaista habituskäsitettä.

Jukka Sarjala (2006) korostaa, että nerouden purkaminen tapahtuu tutkimalla neron rakentamista. Sarjalan mukaan neroutta ei ole vielä kovin usein tarkasteltu erilaisista aika- ja paikkasidonnaisista tekijöistä koostuvana sosiaalisena konstruktiona vaan yksilön ominaisuutena. Mielestäni tutkimukseni toimijaverkkoanalyysi avaa juuri sen suuntaista näkökulmaa, jota Sarjala peräänkuuluttaa, vaikka, kuten todettu, omassa tutkimuksessani ei ole kyse nerojen vaan menestyksellisten filosofiurien rakentumisen tutkimuksesta ja kuvaamisesta. Toimijaverkkoanalyysissä analysoidut urasaavutukset osoitettiin useiden toimijoiden toiminnan tulokseksi ja suuren ajattelijan tai neron statukset konstruktioksi ei yksilön ominaisuuksiksi. Sarjalan (2006) ajatuksia soveltaen voi todeta, että nerouden tai henkilön saaman muun statuksen rakentumisen tutkiminen on kohdistettava yhtä paljon yksilöön kuin ympäristöön ja aikakauteen. Yksilön tutkimista ei tietenkään voi välttää, mutta kuten toimijaverkkoanalyysissä tapahtui, tutkimus kohdistettiin yksilöön vaikuttaviin toimintoihin, ei yksilön ominaisuuksiin.

Toimijaverkkoanalyysi toimi yksilökeskeisestä näkökulmasta vieraannuttajana tehokkaammin kuin habitus–kenttäanalyysi. Sillä avautui ”suurmies-elämäkertoihin” uudenlainen, yksilön merkitystä laajempi näkökulma uralla menestymiseen. Tarkastelutavalla oli mahdollista kartoittaa analysoitavien henkilöiden uraan vaikuttaneita toimijoita, niin inhimillisiä kuin ei-inhimillisiäkin. Toimijaverkon kartoittaminen toi hyvin esiin saman asian minkä habitus–kenttäanalyysikin, ettei edes nerona ja jossain määrin ”yksityisajattelijana” pidetty Wittgenstein toiminut yksin ja että hänen menestykseensä myötävaikuttivat myös ei-inhimilliset toimijat. Analysoitavan prosessin laajuudesta ja haluttavasta tarkkuudesta riippuen toimijoita saadaan tarvittaessa haaviin lähes rajattomasti. Vaikka Latour (1988, 9–11) ei halua etukäteen rajata toimijoita tai asettaa niitä tärkeysjärjestykseen, itse kuitenkin käytin analyyseissäni eräänlaista seulaa, jonka avulla toimijoiden määrä on pysynyt kohtuudessa. Elämänmittaisesta aikajaksosta toimijoita löytyisi valtavasti, mutta niiden kaikkien esiin nostaminen ei ole tarkoituksenmukaista. Tosin, jollakin suppeammalla aineistolla olisi mielenkiintoista kokeilla kuinka paljon toimijoita nousisi esiin kun niiden määrää ja laatua ei mitenkään rajoitettaisi. Tässä pätee Risto Heiskalan (1995, 247) argumentti pienten aineistojen puolesta: ”mitä pienempi aineisto on kyseessä, sitä paremmin tutkija voi oppia tuntemaan sen ja sitä helpommin aineistosta nousee tutkijan tulkintaa haittaavia ja hajottavia erityispiirteitä, jotka pakottavat tulkinnan tai koko tutkimusasetelman muuttamiseen tai täsmentämiseen.”

Toimijaverkkoanalyysistä löytyivät myös voimainkoetukset, joita analysoitava filosofi on joutunut käymään jonkin inhimillisen tai ei-inhimillisen toimijan kanssa sekä käännökset eli uusien toimijoiden synnyttäminen ja toimijoiden intressien muuttaminen ja muuttuminen. Voimainkoetuksien kohdalla herää helposti kysymys mihin analysoitavan tie olisi johtanut, jos mittelössä olisi käynyt toisin? Vaikka yksittäisten tapausten kohdalla jossittelu on turhaa, toimijaverkkoanalyysi avaa näkemään tapahtumien ketjuluonteen eli sen, miten paljon yksittäisillä tapahtumilla on merkitystä sille, miten toiminta jatkuu ja miten kaikki lopulta liittyy kaikkeen — analyysiäni voisikin yhtä hyvin kutsua myös toimijaketjuanalyysiksi. Jotta

en kuitenkaan olisi etäännytynyt liikaa lähtökohtana olleesta Latourin toimijaverkkoteoriasta, päätin kutsua lähestymistapaani toimijaverkko-analyysiksi. Hyvän tarinan, kuten suurelle yleisölle suunnatun elämäkerran, idea on usein kuvata toimintaa etenevänä virtana ja temmata lukija kerronnan mukaan. Narratiivinen esitystapa ei kuitenkaan kehota lukijaa pysähtymään ja analysoimaan muutoksia tai pohtimaan niiden syitä tai seurauksia. Pitkät toimintaketjut eivät välttämättä hahmotu eikä lukija juurikaan pysähdy pohtimaan kamppailujen tai käännekohtien merkittävyyttä saati muita mahdollisia tapahtumakulkuja. Toimijaverkkoanalyysin avulla oli mahdollista katkaista tarinan kulku uran käännekohtiin, joissa päähenkilön toiminta ja ympäristö (toinen toimija) jollakin tapaa törmäävät ja saada lukija pohtimaan minkälaisesta kohtaamisesta oli kyse (käännös, voimainkoetus, aseman muutos) ja minkälainen suunnanmuutos kohtaamisesta seurasi. Esimerkiksi elämäkertojen antama kuva Wittgenstein-nerosta himmenee kun toimijaverkkoanalyysistä käy selvästi ilmi, miten paljon Wittgenstein tarvitsi ulkopuolista apua uraansa liittyvissä käytännön asioissa, erityisesti mitä tulee julkaisemiseen. Wittgenstein-kuvaa inhimillistä myös ymmärrys siitä, miten tämä nöyryty kiittämään Piero Sraffaa saamastaan kritiikistä, mikä puolestaan johti käännteentekevään muutokseen Wittgensteinin ajattelussa uran jälkipuoliskolla.

Kuten olen jo edellisen otsikon alla filosofivertailussa todennut, toimijaverkkoanalyysi nosti esiin kaikkien kolmen filosofin rinnalle muita merkittäviä toimijoita, (tärkeimmät Whitehead, Russell, Kaila, Broad, Wittgenstein, suomalaisen filosofian kenttä) osoittaen missä kohdin ja miten nämä toimijat ovat analysoidun filosofin menestystä edistäneet. Ei-inhimillisten toimijoiden tärkeydestä ehkäpä paras esimerkki on toisen maailmansodan merkitys Wittgensteinin uran kehitykseen. Itävallan miehitys merkitsi Wittgensteinille käytännössä pakkoa ottaa vastaan professuuri Cambridgesta. Sen seurauksena hänelle myönnettiin Englannin kansalaisuus ja filosofin uran jatkaminen oli mahdollista. Näiden toimijoiden ”korvaamattomuus” ei mielestäni tule analysoida riittävän selkeästi esille elämäkertoista. Toimijaverkkoanalyysissä painotukset urien rakentumisen kuvauksissa muuttuivat siten selkeästi. Kollektiivisten tai abstraktien

toimijoiden valinnassa tärkeimmäksi kriteeriksi nousi merkittävä, havaittavissa oleva vaikutus uratapahtumiin.

Toimijaverkkoanalyysi antaa paljon aineksia vertailuun. Käännöksiä, toimijoita, voimainkoetuksia ja asemien muutoksia on mahdollista vertailla aineistosta riippuen yhtä hyvin tilastollisesti kuin laadullisestikin. Riippuen siitä, mikä on tutkimuksen tavoite, edellä mainituista aineksista voi rakentaa myös vaihtoehtoisia tapahtumapolkuja siitä, miten olisi voinut käydä jos tapahtumien kulku olisi ollut toinen.

Toimijaverkkoanalyysi on ollut historiallisesti tieteen ja teknologian tutkimuksen väline, mutta sitä voi soveltaa hyvin myös elämäntarinoiden analysointiin. Tämä monipuolinen tarkastelutapa sopii monenlaisten aineistojen analysointiin, paitsi kirjoitettujen elämäkertojen, myös erilaisten haastatteluaineistojen ja päiväkirjojen analysointiin. Olettaisin sen sopivan hyvin myös jonkin tietyn ammattiryhmän koulutus- ja työurien tutkimiseen tai ammattiosaamisen kehittymisen analysointiin. Latourin teosten usein turhan monimutkainen ja abstraktin käsitteellinen esitystapa karkottaa helposti lukijat, mutta kun esimerkiksi paljon parjatusta toimijaverkkoteoriasta, ANT:ista, poimii olennaisen ja soveltaa sitä hieman yksinkertaistaen, se toimii.

Lopuksi

Yksi väitöskirjatyöni tavoitteista on ollut, että filosofeista laatimani analyysit voisivat toimia mallina ja antaa välineitä paitsi tutkijoille myös elämäkertojen ja omaelämäkertojen kirjoittajille. Bourdieun (2008) itseanalyysi on myös yksi malli siitä, mihin suuntaan elämäkerrallista kirjoittamista voisi viedä; analyttinen tarkastelutapa — olipa se bourdieulainen, latourilainen, niiden yhdistelmä tai jokin muu — ei siis välttämättä vie lukunautintoa. Bourdieu (2008, 111) kertoo kirjoittaneensa itseanalyysinsä muun muassa hillitäkseen elämäkertojen kirjoittajien intoa kirjoittaa teoksiaan ja tuottaakseen samalla — eräänlaisena ammatillisena kunniatehtävänään — sellaista tietoa, jota hän

itse olisi halunnut löytää taiteilijoista ja kirjailijoista kirjoitettuja teoksia lukiessaan. Itse luen mielelläni elämäkertoja, mutta nyt tietysti toivoisin, että myös niiden kirjoittajat ottaisivat rohkeammin käyttöön sopivaa analyttistä käsitteistöä, tutkisivat teostensa henkilöitä ja tapahtumia analyttisemmin ja näyttäisivät sen myös teksteissään. Elämäkerran lukija ei välttämättä itse osaa nähdä tapahtumakulkujen taustalla piileviä syitä ja suhteuttaa tapahtumia erilaisiin konteksteihin. Kuitenkin elämäkertojen tehtävänä on auttaa ymmärtämään niissä kuvattuja joskus eläneitä todellisia henkilöitä ja heidän työtään, miksi muuten elämäkertojen kirjoittajat ryhtyisivät aikaa ja kärsivällisyyttä vaativaan tehtäväänsä, olisihan helpompaa kirjoittaa suoraan keksittyjä tarinoita fiktiivisistä henkiöistä.

Työni alkuvaiheessa harkitsin myös Randall Collinsin verkostoihin nojaavan lähestymistavan soveltamista työhöni. Collinsin lähestymistapa muistuttaa yhtäältä bourdieulaista analyysiä käsitteistöltään (kenttä, pääoma) ja toisaalta latourilaista ajatusmaailmaa siinä, että myös Collinsin mukaan verkostoja voidaan pitää inhimillisinä toimijoina. Collinsin tutkimus on kuitenkin ideoiden sosiologiaa, kohteenaan koulukuntien ja ajattelumallien kehittyminen, kun taas oman tutkimukseni kohteena ovat urakehityksen kuvaukset yksilöiden elämäkertoissa ja analyyseihin soveltuvien lähestymistapojen vertailu. Jos väitöskirjani tavoitteena olisi ollut ensisijassa erilaisten filosofioiden vertailu, olisi kokoava collinsilainen analyysi kolmea ajattelijapolvea edustavan opettaja–oppilas-ketjun (Russell–Wittgenstein–von Wright) ja sen ympärille muodostuvien verkostojen analysoiminen saattanut olla mielenkiintoinen lisä. Tällöin analyysiin olisi kuitenkin pitänyt sisällyttää myös filosofisen ajattelun kehittymisen, tieteenalojen välisten yhteyksien ja koulukuntien analyysiä ja laajentaa aineisto käsittämään myös filosofian historian lähteitä.

Uskon, että väitöskirjatyöni antaa hyvät lähtökohdat viedä tässä aloitettua tutkimusta eteenpäin. Niin Bourdieun toiminnanteoriassa, eli ajatuksissa kentän ja habituksen välisestä toimintaan vaikuttavasta suhteesta, Latourin toimijaverkkoteoriassa kuin Deweyn pragmatismissakin on omat heikkoutensa. Bourdieun terminologiaa maltillisesti käyttäen voi jäsentää ja

luokitella analysoitavaa aineistoa sosiologisesti, kuten olen habitus-kenttäanalyysissä tehnyt. Habitus-kenttäanalyysillä on siten tervetullut vieraannuttava vaikutus, joskin se jää latourilaista toimijaverkkoanalyysiä vähäisemmäksi. Deweyläisiä luontumuksia eli habiteja tarvitaan Bourdieun habituksen rinnalle täydentäväksi tekijäksi samoin kuin Latourin ei-inhimillisiä toimijoita. Habitit ovat käyttökelpoisia käsitteitä kun tutkitaan toimintaa, mutta tutkimuksen aikana kävi ilmi, että melko ylimalkaiset elämäkerralliset tekstit eivät ole aineistona paras mahdollinen habitien selvittämiseen, esimerkiksi yksityiskohtainen tutkimuspäiväkirja yhdistettynä haastatteluihin olisi siihen tarkoitukseen sopivampi aineisto.

Habit-käsitettä voisi mahdollisesti hyödyntää sen kaltaisessa tutkimuksessa, jossa haluttaisiin selvittää tutkijan käytännön tutkimustaitojen kehittymistä yksittäisen tutkimusprojektin tai väitöskirjatyön aikana. Olisi mielenkiintoista selvittää minkälaisia habiteja tutkija omaksuu ja miten ja missä tilanteessa se tapahtuu. Haastattelu- ja tutkimuspäiväkirja-aineiston varassa tehtävään habitien kartoitukseen voisi yhdistää myös toimijaverkkoanalyysin. Koska aikarajaus olisi edellä mainitun tyyppisessä tapauksessa suhteellisen lyhyt noin 3–5 vuotta, toimijaverkkoanalyysiin otettavien toimijoiden ja tapahtumien määrää ei luultavasti tarvitsisi rajoittaa kovinkaan paljon. Habitien kartoitusta ja toimijaverkkoanalyysiä voitaisiin myös soveltaa tutkittaessa osaamisen kehittymistä niin kutsutussa tietotyössä, missä työntekijä rakentaa pitkälti itse työnkuvansa ja missä työnteon käytännöt eivät ole selkeästi opetettavissa.

Koska kahden eri lähestymistavan käsitteistö tuntui monin tavoin tukevan ja täydentävän toisiaan, haluaisin seuraavaksi kehittää, esimerkiksi Risto Heiskalan (2000, 13, 164) tapaan, rationaalista rekonstruktiota noudattaen, parannellun toiminnan teorian yhdistäen soveltuvien osien ja kriittisesti arvioiden niin Deweyn, Bourdieun, Latourin kuin muutamien muiden, tässäkin työssä esiintyneiden, tutkijoiden käyttämiä käsitteitä sekä tässä sovellettuja tarkastelutapoja. Latourilaisen ja bourdieulaisen lähestymistavan yhdistäminen samaan työhön on käynyt muidenkin mielessä; Aino Palmroth (2004, 15–16) toteaa väitöskirjassaan sitä harkinneensa mutta luopui

Bourdieuista ja katsoi Latourilaisen kollektiivin kartoittamisen riittäväksi. Mielestäni Bourdieuta ei kannata jättää unholaan, mutta Latouria ja Deweytä tarvitaan bourdieulaisen näkökulman täydentäjäksi. Tässä työssä lähestymistapoja testattiin erikseen, mutta tulosten perusteella ne kannattaa yhdistää paitsi työkaluina, kuten sanottu, myös teorian tasolla. Vaikka Michel Callon (1999, 181) toteaa toimijaverkkoteorian, ANT:in, vahvuudeksi sen, ettei se ole teoria yhdistettynä ei-inhimillisen aineksen rooliin toiminnassa, mielestäni siinä on aineksia uuden toimintateorian pohjaksi. Toimijaverkkoteoriaa sellaisena metodina kuin Latour tai Callon sen ovat kehittäneet, ei silti tarvitse hylätä. Kuten tässäkin työssä todettiin, analyysin tekemiseen toimijaverkkoteoria on muunneltuna oiva väline.

Paradoksaalista kyllä, Callonin (1999, 181–182) mukaan toimijaverkkoteoria ei perustu teoriaan toimijasta. Myös Latour (1999b, 19) toteaa, että monet sosiologit erehtyivät pitämään toimijaverkkoteoriaa ja sen kehittäjiä vain yhtenä uutena koulukuntana, jotka yrittävät selittää sosiaalisten toimijoiden käytöstä. Latourin (1999b, 19) mukaan toimija kyllä itse tietää mitä tekee, mutta muut eivät sitä tiedä; heidän on opittava se etnometodologien tapaan toimijoilta itseltään. Toimija on epämääräinen sen vuoksi, että sitä ei ole ennalta määrätty eikä toimijalla ole motiiveja tai intressejä (Callon 1999, 181–182).¹⁵⁰ Toimija määrittyy ja nousee esiin toiminnasta käsin (Latour 1999a, 122). Ehkä olen, Latourin tavoin yksi näistä ANT:in väärintulkitsijoista, mutta mielestäni näin ei tarvitse olla. Toimijoiden löytäminen toimijaverkosta toimintaa (käännökset, voimainkoetukset, aseman muutokset) seuraamalla on ANT:in etu työkaluna, mutta se ei estä sitä, etteikö esimerkiksi jollekin avaintoimijalle, jonka toimintaa (toimijaverkon osana) analysoidaan voi mielestäni olettaa bourdieulaisittain habituksen, joka osin ohjaa hänen toimintaansa kentällä ja deweyläisittäin habiteja, jotka toimijan on omaksuttava voidakseen toimia tarkoituksenmukaisesti vuorovaikutuksessa kentän muiden toimijoiden kanssa. Tämä merkitsisi sitä, että toimijalla voi olla vähintäänkin tiedostamattomia intressejä ja motiiveja, jotka ovat

¹⁵⁰ Intresseistä Latour ja Callon ovat eri mieltä. Latour olettaa toimijoille intressejä, mutta intressit ovat muuttuvia eikä niitä voi tietää etukäteen, ne voidaan ymmärtää vasta jälkikäteen (Latour 1988, 260 viite 5.).

sisäänrakennettuina habitukseen. Palatakseni Callonin väitteeseen, jos ANT ei perustukaan teoriaan toimijasta, se antaa ainakin pohdittavaa toiminta-teorioiden rakentajille.

Latour (1999b, 22) lukee ANT:in ansioksi sen, että toimijaverkkoteorian avulla voidaan ylittää kysymys sosiaalisista konstruktioista kuten myös realismi–relativismi kiista. Ei siis tarvita eroa luonnon (ulkoisen todellisuuden) ja sosiaalisen välillä (vrt. Latour 2006, 167–171). Dualismien vastustaminen onkin yksi soveltamiani teoreetikoita yhdistävä piirre, sillä myös Bourdieu ja pragmatistit ovat pyrkineet eroon niin luonto–kulttuuri–kuin muistakin dualismeista (ks. Heiskala 2000, 106, 123–124; Kivinen & Ristelä 2001; Kivinen 2006). Mutta, ennen kaikkea Latour (1999b, 21) näkee ANT:in vielä hyödyntämättömäksi mahdollisuudeksi sellaisten menettelytapojen löytämisen, joiden avulla toimijat pystyvät edistämään toimintaansa. Pragmatistien tavoin Latourkaan ei pidä tärkeimpänä löytää syitä ja selityksiä jonkin käyttäytymiselle, vaan etsiä tapoja edetä. Latour siis näkee edelleen toimijaverkkoteorian mahdollisuudet enemmän välineenä kuin teoriana. Kuitenkin, jos haluamme ennustaa tulevaa toimintaa, pelkkien parhaiden toimintatapojen kartoittaminen ei auta. Meidän on otettava huomioon myös yksilöiden habitus, joka vaikuttaa siihen, mitä valmiuksia yksilöllä on toimia siten, kuin parasta olisi.

Kuten olen edellä tutkimuksen herättämiä ajatuksia hahmottanut, nyt loppuun saatettu työ antaa runsaasti aineksia sekä teoreettiseen jatkokehittelyyn toimintateorian suuntaan että varsinkin habitien/habituksen sekä toimijaverkkoanalyysin empiiriseen soveltamiseen tutkimusalueilla, joissa sitä ei ole aiemmin käytetty, eritoten osaamisen kehittymisen tutkimuksessa.

English summary

It is customary to create a myth of exceptional creativity and talent around heroes of science. In biographies, the persons are often considered geniuses of sorts; otherwise, they would have remained unwritten. However, it is worth asking to what extent a 'hero' or a 'great man image' is a myth, partly created by biographers? What does the habitus of a renowned scholar really consist of and can it somehow be traced by reading their biographies from a new perspective? How much the formation of one's career is influenced by other persons and other factors, such as circumstances or the spirit of the time? It is precisely the way how the main characters are described in the biographies that the research problem of my study originated. Not wanting to strip the persons' honour for their achievements, yet, I considered it necessary to ask how biographies could be analysed, or even written, from another perspective than as stories of great men.

I took the biographies of three philosophers Bertrand Russell, Ludwig Wittgenstein and Georg Henrik von Wright as the object of my study because they are famous enough and the three men have interesting connections between each other. These very different personalities form a chain of masters and apprentices having all worked at the University of Cambridge at some point of their lives.

The work leans mainly on the concepts of two French sociologists Pierre Bourdieu and Bruno Latour but I have also borrowed concepts from other theorists the most important of them being an American pragmatist John Dewey. Bourdieu's concepts of habitus, field and capital are natural tools when studying individual action whereas Latour's actor-network theory (ANT), originating from his studies of the working processes of the field of science and technology, is a more unusual tool for this kind of analysis. Dewey's concept of habit is useful for studying what kind of habitual acts and routines the work of the analysed philosophers contains.

The starting point was a hypothesis that by applying Bourdieuan and Latourian concepts it would be possible to construct two approaches for the analysis of biographies that are different enough to make interesting comparisons and maybe one of the two would be suitable for dissolving the 'great man' myth? The specified research question was: How do Bruno Latour's concept of actor-network and Pierre Bourdieu's concepts of habitus, field and capital fit the analysis of biographies?

So, based mainly on the concepts of Bourdieu and Latour, I developed two approaches, habitus-field analysis and actor-network analysis that I tested on the biographies in order to find out what would happen to the myths of the three 'great' philosophers? Would they be dissolved? What other success factors would come up? I compared the pictures arising from the two modes of analysis with the image given in the biographies.

The data consists of biographies and autobiographies of Bertrand Russell, Ludwig Wittgenstein and Georg Henrik von Wright. There are several biographies of Russell and Wittgenstein, but not a single one of von Wright, so instead, I used his autobiographical memoirs. Furthermore, I complemented the data with letters, diaries and essays written on all three. First, I summarized the biographies of each person then I compared the alternative stories produced by the two analyses with these 'standard biographies'. My original intention was to write three different stories of each person: the summary of the stories presented in the biographies, the story arising from habitus-field analysis and the third one based on actor-network analysis. However, I noticed that the poor reader would have had to read three almost similar stories. In order to make the presentation more pleasant to the reader I combined the standard biographies and habitus-field analyses, mentioning in the text the interpretations produced by the latter, and kept the actor-network-analyses apart.

All the theories that I have applied in my work share the view that an individual's success cannot be explained by an exceptional, incomparable mind. They also take into consideration openness, constant change and trial

because the actor and its environment are being continuously redefined. For Dewey, life is constant interaction between an organism and its environment; in it both actor and its environment transform. Bourdieu's actors transform all the time the game that they are playing by moving the boundaries of the field while competing for positions in it. Latour's actors are being defined in trials of strength, i.e. in action. To reach their goal they reshape their environment and try to prevent 'translations' aimed by others.

The main concepts used are: habitus, field, capital, habit, actor-network, position, trial of strength and translation. As for Bourdieuan forms of capital, I have paid attention to cultural and social capital that the persons had gathered during their lives such as educational merits and social networks not to mention economic capital, wealth and their ability to use it. I have also examined how the persons succeeded in transforming these three forms of capital into symbolic capital, recognition and prestige that they all had.

The term field is used mainly in a sense of a disciplinary field regulated by certain norms and rules in a certain moment of time. However, it is to be remembered that the rules of the field change all the time, transforming the field at the same time. So, the boundaries of the field are not clear because new knowledge is constantly entering the field through legitimizing processes (peer reviews, publications, empirical tests etc.) and outdated ideas are being removed.

The notion of habitus is being used in the meaning of the entity that the person's habits (in a Deweyan sense) form. The definition of habitus used in this work does not differ essentially from that of Bourdieu's. When speaking of habitus or about the 'feel for the game', instead of habits, Bourdieu speaks of the generative principles, schemes that turn intrinsic dispositions into practices. However, the term habit covers better the knowledge, skills and the ways to cope with one's environment that a person has acquired through experience.

The concept of position is being used in two ways, a person's position in the field, i.e. his relations with other players, and in a more concrete meaning of academic rank. Trials of strength and translations can lead to a change in a position. A trial of strength can exist between persons, groups, ideas, movements or even between rival ideas inside one's head if, for instance, the person is considering two differing courses of action. Translation is a process that changes the situation in the field and all the persons taking part in it change: new actors are produced and existing ones reworked when actors change their interests or make someone else change theirs. Here, actor-network comprises both human and non-human actors and their action: translations and trials of strength.

The first tentative of dissolving the 'great man image' presented in the biographies was done by analyzing acts, habits and the environment where the action happens i.e. with habitus-field analysis. This analysis shows how the persons' social and cultural capital shaped their habitus and what kind of habits they developed in order to make their work easier. The so called great man habitus is no more, and no less, than the sum of person's diverse habits and one's interaction with the environment. The habitus-field analysis did not totally dissolve the great man image, but it has helped in analyzing how the person has become or been given the great man status. It has also helped in understanding the reasons for the crucial choices the individuals have made but it did not give such a different picture when compared to a normal biography. However, understanding the choices, their reasons and the circumstances in which one makes them helps in making the person more human not letting the person be more than the sum of its parts. The analysis clearly reveals that becoming a famous philosopher is all about adopting habits, developing appropriate attitudes and grabbing the opportunities offered by the field, and not about some innate characteristics. The habitus-field analysis proved to be a good tool for organizing the stories through Bourdieuan and Deweyan concepts and was useful in distancing oneself from the viewpoint of an 'individual success story' often present in biographies. It brought out the often invisible factors intertwined in the habitus that are easily drowned in the flow of narration and can usually be read only 'between the

lines'. Also the concept of habit, borrowed from the pragmatist philosophy, was an important complement to the bourdieuan approach.

Comparisons between philosophers show that although von Wright seemed to have the most appropriate habitus for the academic field, i.e. he could be nominated the best player in the academic game, as a mythical 'great man' of biographies he was nothing compared to more unconventional Wittgenstein or Russell. When comparing the changes in their positions only in Russell's career the changes had negative impacts. When he took leave of absence from his lecturer's position for political work, he ended up into problems and was finally sacked. He was not able to combine academic work and political activities.

For Wittgenstein the position in the field meant independence from the doctrines of 'master' Russell. When he gained symbolic capital with *Tractatus* academic positions were opened up to him naturally and, even though it was even more difficult for him to adopt the norms of the academic community than it was to Russell, Wittgenstein was able to find ways to cope with in difficult situations, perhaps motivated by his sense of duty towards philosophy. Pressed by war, he accepted the British nationality and the professorship in Cambridge in order to be able to continue his work as a philosopher. For the same reason, he gave up the professorship: writing philosophy was more important to him than a formal position in the academic hierarchy.

Von Wright's positions improved well and almost every change of position proved to be useful for him. The only small set back can be registered when he gave up the professorship in Cambridge. His position as an internationally renowned philosopher weakened but in Finland, his appreciation did not stop growing, and he gained, at least formally, everything that a philosopher can gain in Finland.

Perhaps the most important success factors found in the habitus-field analysis for all three were social capital (i.e. social relations) and the symbolic capital

(prestige) achieved with the help of their mentors: A.N. Whitehead in Russell's case, Russell in Wittgenstein's case and Eino Kaila, C.D. Broad and Wittgenstein in von Wright's career. The same persons also came out in the second approach, the actor-network analysis, as the most important influencing human actors.

The actor-network analysis produced a stronger estrangement effect than the habitus-field analysis. The analysis worked well in mapping other actors, both human and non-human, involved in the person's career path, thus, emphasizing collective action instead of individual merits. Mapping the actor-network brought out clearly the fact that none of the three philosophers worked alone but their success results from cooperation with other actors, and that also non-human actors influenced it. One example of the non-human actors could be the Second World War in Wittgenstein's career. The German-Austrian *Anschluss* gave him no other choice but to accept the professorship in Cambridge and the British nationality in order to be able to continue his philosophic work. The actor-network analysis was a good tool for pausing the flow of narration by cutting it into different forms of action such as translations, trials of strength and changes in positions. The chain-like form of events came clear in this kind of analysis; hence, the actor-network analysis bends well into drawing a picture of the persons' whole trajectory.

As for further development of the two approaches/analysis tools tested in this thesis, one possible area of application could be in studying the development of research skills of doctoral students or the development of practical know-how (development of habits, experienced trials of strength, translations) in a certain profession/field using interviews and research/working diaries as data. Having learned from this experience, I would combine the two approaches in future empirical analyses. The study also gives plenty of material for theoretical further development towards a new action theory in which the various concepts used in this work could be combined.

LÄHDELUETTELO

- Alapuro, Risto (2006) ”Miten Bourdieu tuli Suomeen” Teoksessa: Semi Purhonen & J.P. Roos (toim.) *Bourdieu ja minä*. Tampere: Vastapaino, 55–69.
- Anellis, Irving H. (1996) “Ray Monk, *Bertrand Russell: The Spirit of Solitude, 1872-1921*” Book Review. *Modern Logic* 1997, 7 (3/4): 420-433.
- Benton, Michael (2005) “Literary Biomythography”, *Auto/Biography* 13 (3): 206–226.
- Bohler, Karl Friedrich & Hildenbrand, Bruno (1995) “Conditions for Sociological Research in Biography”, *International Sociology* 10 (3): 331–340.
- Bourdieu, Pierre (1975) “The specificity of the scientific field and the social conditions of the progress of reason.” *Social Science Information* 14 (6): 19–47.
- Bourdieu, Pierre (1985) *Sosiologian kysymyksiä*. Tampere: Vastapaino.
- Bourdieu, Pierre (1986) “The Forms of Capital.” Teoksessa: John G. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Westport, CT: Greenwood Press, 241–258. (Julkaistu alunperin: "Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital." in *Soziale Ungleichheiten* (Soziale Welt, Sonderheft 2), edited by Reinhard Kreckel. Goettingen: Otto Schartz & Co., 1983, 183–198.) Translated by Richard Nice.
- Bourdieu, Pierre (1988) *Homo Academicus*. Cambridge. Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1998) *Järjen käytännöllisyys*. Tampere: Vastapaino.
- Bourdieu, Pierre (2004) [2001] *Science of Science and Reflexivity* [Science de la science et réflexivité]. Chicago: The University of Chicago Press. Translated by Richard Nice.
- Bourdieu, Pierre (2008) [2004] *Sketch for a Self-Analysis* [Esquisse pour une auto-analyse]. Chicago and London: The University of Chicago Press. Translated by Richard Nice.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc, J.D. (1992) *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc, J.D. (1995) *Refleksiiviseen sosiologiaan*.

- Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta*. Joensuu: Joensuu University Press.
- Bourner, Tom; Bowden, Rachel & Laing, Stuart (2001) "Professional doctorates in England" *Studies in Higher Education* 26 (1): 65–83.
- Callon, Michel (1999) "Actor-network theory — the market test." Teoksessa: John Law & John Hassard (Eds.) *Actor Network Theory and After*. Oxford and Malden: Blackwell Publishers/The Sociological Review, 181–195.
- Csikszentmihalyi, Mihaly (1997) *Creativity. Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. New York: HarperPerennial.
- Collins, Randall (1998) *The Sociology of Philosophies. A Global Theory of Intellectual Change*. Cambridge, Massachusetts and London, England: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Conant, James (2001) "Philosophy and Biography." Teoksessa: James C. Klagge (Ed.) *Wittgenstein. Biography & Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 16–50.
- Dawson, Graham; Leydesdorff, Selma & Lacy Rogers, Kim (1999) *Trauma and Life Stories: International Perspectives*. London: Routledge.
- Dewey, John (MW14) 1983 [1922]. *Human Nature and Conduct. The Middle Works of John Dewey, 1899–1924. Volume 14*. Edited by Jo Ann Boydston. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Edmonds, David & Eidinow, John (2002) *Wittgensteinin hiilihanko. Selvitys kahden suuren filosofin kymmenminuuttisesta kiistasta*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö. (Suom. Jukka Saarikivi)
- Elias, Norbert (1982) [1939] *The Civilizing Process, Volume 2. State Formation and Civilization*. Oxford: Basil Blackwell. (Translated by Edmund Jephcott with some notes and revisions by the author.)
- Elias, Norbert (2004) *Mozart. Neron muotokuva*. Helsinki: Gaudeamus. [Suom. Aulikki Vuola, Johdanto s. 7–18 ja loppusanat Antti Häyrynen.]
- Finch, H.L. (1995) *Wittgenstein*. The Spirit of Philosophy Series. Rockport, Massachusetts; Shaftesbury, Dorset & Brisbane, Queensland: Element.
- Freadman, Richard (2002) "Genius and the Dutiful Life: Ray Monk's *Wittgenstein* and the Biography of the Philosopher as Sub-genre." *Biography* 25 (2): 301–342.
- Glock, Hans-Johann (2001) "Wittgenstein and Reason." Teoksessa: James C. Klagge (Ed.) *Wittgenstein. Biography & Philosophy*. Cambridge:

Cambridge University Press, 195–220.

Griffin, Nicholas (Ed.) (2002a) *The Selected Letters of Bertrand Russell. The Private Years, 1884-1914*. London and New York: Routledge. [Sisältää kirjeet 1–240]

Griffin, Nicholas (Ed.) (2002b) *The Selected Letters of Bertrand Russell. The Public Years, 1914-1970*. London and New York: Routledge. [Sisältää kirjeet 241–628]

Gruber, Howard E. (1989) ”The Evolving Systems Approach to Creative Work” Teoksessa: Doris. B. Wallace & Howard E. Gruber (Eds.) *Creative People at Work — Twelve Cognitive Case Studies*. New York & Oxford: Oxford University Press, 3–24.

Haavio-Mannila, Elina; Hoikkala, Tommi; Peltonen Eeva & Vilkko, Anni (toim.) *Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus*. Helsinki: Gaudeamus. 1995.

Hacker, P.M.S. (1998) ”Ray Monk, *Bertrand Russell: The Spirit of Solitude*, Critical notice.” *Philosophical Investigations* 1998, 21 (1): 55-62)

Hahn, Lewis Edwin (1989) ”Supplement to the preface” Teoksessa: Paul Arthur Schilpp and Lewis Edwin Hahn (Eds.) *The Philosophy of Georg Henrik von Wright*. The Library of Living Philosophers, volume XIX, La Salle, Illinois: Open Court, xvi–xvii.

Hamilton, Kelly (2001) ”Wittgenstein and the Mind’s Eye.” Teoksessa: James C. Klagge (Ed.) *Wittgenstein. Biography & Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 53–97.

Heiskala, Risto (1995) ”Tulkinnan koeteltavuus ja aikakuslehtien analyysi.” Teoksessa: Klaus Mäkelä (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 242–263.

Heiskala, Risto (2000) *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.

Hertzberg, Lars. ”Walking and Talking with Georg Henrik von Wright” Verkkoartikkeli:

<<http://www.abo.fi/fak/hf/filosofi/Staff/lhertzbe/Text/vonwright06.pdf>>

[viitattu 26.4.2007]

- Himananen, Pekka (1994) *Bertrand Russellin haaste. Russellilainen uskontokritiikki esimerkkinä aikalaiskriittisestä filosofiasta*. Tampere: Gaudeamus. (väitöskirja)
- Hintikka, Jaakko (2005) "G.H. von Wright on Logic, Philosophy and Mathematics." Teoksessa: Ilkka Niiniluoto and Risto Vilkkio (eds.) *Philosophical Essays in Memoriam Georg Henrik von Wright*. Acta Philosophica Fennica, vol 77. Helsinki: Societas Philosophica Fennica, 33–43.
- Hintikka, Merrill, B. & Hintikka, Jaakko (1989) *Investigating Wittgenstein*. Oxford and New York: Basil Blackwell.
- Howe, Michael J. (1999) *Genius Explained*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Häyrynen, A. (2004) "Johdanto." Teoksessa: Elias, N. *Mozart. Neron muotokuva*. Helsinki: Gaudeamus, 7-18.
- Janik, Allan & Toulmin, Stephen (1973) *Wittgenstein's Vienna*. New York: Simon and Schuster.
- Jokivuori, Pertti (toim.) (2005) *Sosiaalisen pääoman kentät*. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy.
- Jolly, Margaretta (Ed.) (2001) *Encyclopedia of life writing. Autobiographical and Biographical Forms*. London, Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers.
- Kallio, Katja (2007) *Elokuvamuisti*. Helsinki: Otava.
- Kant, Immanuel (1951) [1790] *Critique of Judgement. [Kritik der Urteilskraft]* New York: Hafner Press. (Translated, with an Introduction by J. H. Bernard.)
- Kivinen, Osmo (2006) "Habitukset vai luontumukset? Pragmatistisia näkökulmia bourdieulaisittain objektiiviseen sosiologiatieteeseen." Teoksessa: Semi Purhonen & J.P. Roos (toim.) *Bourdieu ja minä*. Tampere: Vastapaino, 227–265.
- Kivinen, Osmo (2008). "Habitus versus habits – Pragmatist angles to Bourdieuan method." Käsikirjoitus.
- Kivinen, Osmo & Piironen, Tero (2007) "Yhteiskuntametafysiikasta sosiaalisen elämän tutkimukseen — luonnos evolutionaaris-pragmatistiseksi toimijan näkökulmaksi." *Sosiologia* 44 (2):95–108.
- Kivinen, Osmo & Ristelä, Pekka (2001a) *Totuus, kieli ja käytäntö* –

- pragmatistisia näkökulmia toimintaan ja osaamiseen*. Helsinki: WSOY.
- Kivinen, Osmo & Ristelä, Pekka (2001b) "Korkeakoulutuksessakin opitaan tekemällä. Postmodernista yliopistokritiikistä pragmatistiseen toimintaan." *Yhteiskuntapolitiikka* 66 (5): 403–414.
- Kivinen, Osmo & Ristelä, Pekka (2001c) "Pragmatistisia näkökulmia tiedonhankintaan ja toimintaan. Metodologinen relationalismi käytännön toiminnassa." *Sociologia* 38 (4): 249–259.
- Kivinen, Osmo & Ristelä, Pekka (2002) "Even Higher Learning Takes Place by Doing: from postmodern critique to pragmatic action." *Studies in Higher Education* 27 (4): 419–430.
- Kivinen, Osmo & Ristelä, Pekka (2003) "From constructivism to a pragmatist conception of learning." *Oxford Review of Education* 29 (3): 363–375.
- Kjaergaard, Peter C. (2002) "Hertz and Wittgenstein's Philosophy of Science" *Journal for General Philosophy of Science* 33 (1): 121–149.
- Klagge, James C. (2001) (Ed.) *Wittgenstein. Biography & Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Koivisto, Juha (1997) "Lääketieteellinen tutkimus tieteellisen, teknologisen ja käytännön muutoksen tuottajana." *Sociologia* 34 (3): 208–219.
- Koivisto, Juha (1998) *Professorit järjestykseen. Kasvatustieteen virantäytöt 1970-luvulta 1990-luvulle*. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti 45. Turku: Turun yliopisto. (väitöskirja)
- Koskinen, Taava (toim.) (2006a) *Kirjoituksia Neroudesta. Myytit, kultit, persoonat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koskinen, Taava (2006b) "Neroiksi ei synnytä, neroiksi tullaan." Teoksessa: Koskinen, Taava (toim.) *Kirjoituksia Neroudesta. Myytit, kultit, persoonat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–56.
- Kuusela Pekka & Saastamoinen Mikko (Toim.) (2000) *Ruumis, minä ja yhteisö. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma*. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 21, Sosiaalitieteen laitos: Kuopion yliopisto. Kuopio.
- Lakoff, George & Johnson, Mark (1999) *Philosophy in the Flesh. The embodied mind and its challenge to western thought*. New York: Basic Books.
- Latour, Bruno (1987) *Science In Action. How to Follow Scientists and*

- Engineers through Society*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Latour, Bruno (1988) *The Pasteurization of France*. Cambridge Massachusetts and London, England: Harvard University Press.
- Latour, Bruno (1999a) *Pandora's Hope. Essays on the Reality of Science Studies*. Cambridge, Massachusetts and London, England: Harvard University Press.
- Latour, Bruno (1999b) "On recalling ANT." Teoksessa: John Law & John Hassard (Eds.) *Actor Network Theory and After*. Oxford and Malden: Blackwell Publishers/The Sociological Review, 15–25.
- Latour, Bruno (2006) *Emme ole koskaan olleet moderneja*. Tampere: Vastapaino. (suom. Risto Suikkanen.)
- Latour, Bruno & Woolgar, Steve (1986) *Laboratory Life. The Construction of Scientific Facts*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Law, John & Hassard, John (Eds.) *Actor Network Theory and After*. Oxford and Malden: Blackwell Publishers/The Sociological Review.
- Lehtonen, Turo-Kimmo (2000) "Kuinka monta meitä on? Kollektiivin koettelua kolmessa Bruno Latourin tutkimuksessa." *Tiede ja edistys* 25 (4): 276–295.
- Lehtonen, Turo-Kimmo (2004) "Yhteiskunta välityksinä ja koetuksina: Bruno Latour ja kollektiivin kokoonpaneminen." Teoksessa: K. Rahkonen (toim.) *Sosiologia nykykeskustelua*. Helsinki: Gaudeamus, 166–205.
- Lenoir, Remi (2006) "Scientific Habitus. Pierre Bourdieu and the Collective Intellectual." *Theory, Culture & Society* 23 (6): 25–43.
- Luoma, Kaisa; Oesch, Erna & Vilkkö, Risto (toim). (2004) *Filosofisia tutkielmia — Philosophical Studies in honorem Leila Haaparanta*. Tampere: Tampere University Press.
- Malcolm, Norman (1990) [1984] *Ludwig Wittgenstein. Muistelma*. Porvoo, Helsinki, Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö. (Suom. Pentti Polameri)
- Manninen, Juha (2004a) "Wittgenstein ja Wienin piiri." *Niin & Näin. Filosofinen aikakauslehti* 11 (2): 135–153.
- Manninen, Juha (2004b) "Kirjeitä Cambridgestä – G.H. von Wrightin kokoelman antia." Teoksessa: Kaisa Luoma, Erna Oesch, ja Risto Vilkkö

- (toim). *Filosofisia tutkielmia — Philosophical Studies in honorem Leila Haaparanta*. Tampere: Tampere University Press, 99–113.
- McGuinness, Brian (1988) *Wittgenstein – a Life. Young Ludwig (1889-1921)*. London: Duckworth.
- McGuinness, Brian (2005) ”G.H. von Wright as Heir to Wittgenstein”. Teoksessa: Ilkka Niiniluoto and Risto Vilkkö (eds.) *Philosophical Essays in Memoriam Georg Henrik von Wright*. Acta Philosophica Fennica, vol 77. Helsinki: Societas Philosophica Fennica, 79–88.
- Monk, Ray (1991) *Ludwig Wittgenstein. The Duty of Genius*. New York: Penguin Books.
- Monk, Ray (1996) *Bertrand Russell. The Spirit of Solitude 1872–1921*. New York, London, Toronto, Sydney, Singapore: The Free Press.
- Monk, Ray (1997) *Russell. Matematiikka: unelmia ja painajaisia*. Helsinki: Otava. (Suom. Anssi Korhonen.)
- Monk, Ray (2000) *Bertrand Russell 1921–1970. The Ghost of Madness*. London: Jonathan Cape.
- Monk, Ray (2001) ”Philosophical Biography: The Very Idea.” Teoksessa: James C. Klagge (Ed.) *Wittgenstein. Biography & Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 3–15.
- Mäkelä, Klaus (toim.) (1995) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Niiniluoto, Ilkka (2003) ”In Memoriam: Georg Henrik von Wright (1916–2003)” *Ajatus: Suomen filosofisen yhdistyksen vuosikirja* 60, 7–13.
- Niiniluoto, Ilkka (2005) ”G.H. von Wright on Probability and Induction.” Teoksessa: Ilkka Niiniluoto and Risto Vilkkö (eds.) *Philosophical Essays in Memoriam Georg Henrik von Wright*. Acta Philosophica Fennica, vol 77. Helsinki: Societas Philosophica Fennica, 11–32.
- Niiniluoto, Ilkka & Vilkkö, Risto (eds.) (2005) *Philosophical Essays in Memoriam Georg Henrik von Wright*. Acta Philosophica Fennica, vol 77. Helsinki: Societas Philosophica Fennica.
- Paavola, Sami (2006) *On the Origin of Ideas: An Abductivist Approach to Discovery*. (Väitöskirja.) Philosophical Studies from the University of Helsinki 15. Helsinki: Helsingin yliopisto. Johdanto-osa verkossa:

- <<https://oa.doria.fi/dspace/bitstream/10024/861/1/ontheori.pdf>> [viitattu 23.4.2007]
- Palmroth, Aino (2004) *Käännösten kautta kollektiiviin. Tuuliosuuskunnat toimijaverkkoina.* (Väitöskirja.) Jyväskylä Studies in Education Psychology and Social Sciences 241. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Verkkoersio osoitteessa: <<http://dissertations.jyu.fi/studeduc/9513918254.pdf>> [viitattu 18.1.2008]
- Pihlström, Sami (1998) ”Jaakko Hintikka, Ludwig Wittgenstein ja vuosisatamme filosofian kahtiajako.” *Niin & Näin. Filosofinen aikakauslehti* 3/98. Verkkoersio osoitteessa: <http://www.netn.fi/398/398_netn_witt8.html> [viitattu 23.8.2007]
- Pinsent, David (1990) *A Portrait of Wittgenstein as a Young Man: From the Diary of David Hume Pinsent 1912–1914.* Oxford & Cambridge, MA: Basil Blackwell. (Edited by G. H. von Wright, with an introduction by Anne Keynes.)
- Polanyi, Michael (1969) *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy.* London: Routledge & Kegan Paul.
- Plutarkhos (1997) *Kuuluisien miesten elämäkertoja.* Helsinki: WSOY. (Suom. Kalle Suuronen)
- Purhonen, Semi & Roos J.P. (toim.) (2006) *Bourdieu ja minä.* Tampere: Vastapaino.
- Raatikainen, Panu. ”Analyyttinen filosofia”, LOGOS-ensyklopedian verkkoartikkeli, <<http://www.filosofia.fi/node/2353>> [viitattu 21.11.2007.]
- Rahkonen, Keijo (toim.) (1985) *Elämäntapaa etsimässä.* Tutkijaliiton julkaisusarja 34. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Rahkonen, Keijo (1995) ”Elämäkerta: tarua ja totta.” Teoksessa: E. Haavio-Mannila; T. Hoikkala; E. Peltonen & A. Vilkkonen (toim.) *Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus.* Helsinki: Gaudeamus, 142–156.
- Rahkonen, Keijo (1999) *Not Class But Struggle. Critical Ouvertures to Pierre Bourdieu's Sociology.* Department of Social Policy, Research Reports 1, University of Helsinki. [academic dissertation]. Verkkoersio osoitteessa: <<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sospo/vk/rahkonen/>> [viitattu 12.2.2007]

- Rahkonen, Keijo (toim.) (2004) *Sosiologia nykykeskusteluja*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rahkonen, Keijo (2006) ”Homo academicus Pierre Bourdieu. Bourdieun ajattelusta bourdieulaisesta perspektiivistä” Teoksessa: Semi Purhonen & J.P. Roos (toim.) *Bourdieu ja minä*. Tampere: Vastapaino, 103–130.
- Raiski, Seppo (1990) *Laboratorio, teoria ja parempi elämä. ”Modernin” sosiologiaa episteemisen historian edellytyksiltä*. Acta Universitatis Tamperensis, Ser A, vol 292. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Richardson, John G. (Ed.) (1986) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Westport, CT: Greenwood Press.
- Rodgers, Nigel & Thompson, Mel (2005) *Philosophers Behaving Badly*. London: Peter Owen Publishers.
- Roos, J.P. (1985) ”Pelin säännöt: intellektuellit, luokat ja kieli.” Johdanto teokseen: Bourdieu, Pierre, *Sosiologian kysymyksiä*. Tampere: Vastapaino. 1985, 7–28.
- Roos, J.P. (1985) ”Upper class life over three generations: The Case of the Swedish Finns.” Teoksessa: Keijo Rahkonen (toim.) *Elämäntapaa etsimässä*. Tutkijaliiton julkaisusarja 34. Helsinki: Tutkijaliitto, 85–106.
- Roos, J.P. (1987a) *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Roos, J.P. (1987b) ”Life stories of social changes: four generations in Finland.” Teoksessa: J. P. Roos and A. Sicinski (Eds.) *Ways of Life in Finland and in Poland. Comparative studies on Urban Populations*. Aldershot and Brookfield: Avebury.
- Roos, J.P. (1999) ”Reality or Nothing! False and repressed memories and autobiography.” Teoksessa: Dawson, Graham; Leydesdroff, Selma & Lacy Rogers, Kim *Trauma and Life Stories: International Perspectives*. Memory and Narrative 2. London: Routledge, 207-219. Saatavilla [www-muodossa osoitteessa](http://www.muodossa.osoitteessa):
<www.valt.helsinki.fi/staff/jproos/falsememory.htm> [viitattu 4.5.2007]
- Roos, J.P. (2001) ”Sociology and life writing” Teoksessa: Margaretta Jolly (Ed.) *Encyclopedia of life writing. Autobiographical and Biographical Forms*. London, Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 818–820. Saatavilla [www-muodossa osoitteessa](http://www.muodossa.osoitteessa):

- <www.valt.helsinki.fi/staff/jproos/encycl.htm> [viitattu 3.5.2007]
- Roos, J.P. & Sicinski, A. (Eds.) (1987) *Ways of Life in Finland and in Poland. Comparative studies on Urban Populations*. Aldershot and Brookfield: Avebury.
- Russell, Bertrand (1959) *My Philosophical Development*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Russell, Bertrand (1967a) *The Autobiography of Bertrand Russell. 1872–1914*. London: George Allen and Unwin Ltd.
- Russell, Bertrand (1967b) *Elämäni, I: 1872–1914*. Porvoo-Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö. (Suom. Eila Pennanen.)
- Russell, Bertrand (1968) *Elämäni, II: 1914–1944*. Porvoo-Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö. (Suom. Eila Pennanen.)
- Russell, Bertrand (1969) *Elämäni, III: 1944–1967*. Porvoo-Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö. (Suom. Eila Pennanen.)
- Russell, Bertrand (1990) *Elämäni*. Porvoo-Helsinki-Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö. (Suom. Eila Pennanen) Sisältää 1967–1969 kolmiosaisena ilmestyneen teoksen *The Autobiography of Bertrand Russell* muistelmaosan ilman kirjeenvaihtoa.
- Ryle, Gilbert (1984/1949). *The Concept of Mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Saastamoinen, Mikko (2000) ”Elämänkaari, elämäkerta ja muisteleminen.” Teoksessa: Kuusela Pekka & Saastamoinen Mikko (Toim.) *Ruumis, minä ja yhteisö. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma*. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 21, Sosiaalitietiedien laitos: Kuopion yliopisto. Kuopio, 133–160.
- Salmela, Matti. “Wright, Georg Henrik von (1916–2003)” Kansallisbiografian verkkoartikkeli: <<http://www.kansallisbiografia.fi/>> [viitattu 13.3.2007.]
- Sarjala, Jukka (2006) ”Sibeliuksen Euroopan reunalla. Miten nerous puretaan historiaan?” Teoksessa: Taava, Koskinen (toim.) *Kirjoituksia neroudesta. Myytit, kultit, persoonat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 285–311.
- Sass, Louis (2001) “Deep Disquietudes: Reflections on Wittgenstein as Antiphilosopher.” Teoksessa: James C. Klagge (Ed.) *Wittgenstein. Biography & Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 98-155.

- Schildt, Göran (1995) *Lainasiivin. Nuoruudenmuistelma*. Helsinki: Otava.
- Schildt, Göran (1996) *Toivematka*. Helsinki: Otava.
- Schilpp, Paul Arthur & Hahn, Lewis Edwin (Eds.) (1989) *The Philosophy of Georg Henrik von Wright*. The Library of Living Philosophers, volume XIX, La Salle, Illinois: Open Court.
- Schinkel, Willem (2007) "Sociological discourse of the relational: the cases of Bourdieu and Latour." *The Sociological Review* 55 (4): 707–729.
- Schulte, Joachim (2001) "Letters from a Philosopher." Teoksessa: James C. Klagge (Ed.) *Wittgenstein. Biography & Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 176–194.
- Siisiäinen, Martti (2005) "Pääoman lajien muuntumissäännöt" Teoksessa: Pertti Jokivuori (toim.) *Sosiaalisen pääoman kentät*. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy, 89–102.
- Simonton, Dean Keith (1994) *Greatness. Who Makes History and Why*. New York: The Guilford Press.
- Suutela, Hanna (2006) "Nerous, teatteri ja sukupuoli. Kansallisen tradition piirteitä Jouko Turkan julkisuuskuvassa." Teoksessa: Taava, Koskinen (toim.) *Kirjoituksia neroudesta. Myytit, kultit, persoonat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 57–81.
- The Oxford Dictionary of Philosophy* (1996) Russell's paradox: Simon Blackburn, Oxford University Press. Oxford Reference Online. <<http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t98.e2094>> [viitattu 25.3.2004].
- The Oxford Companion to Philosophy* (2005) intuitionism (mathematical): Prof. Dorothy Edgington, Oxford University Press. Oxford Reference Online. <<http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t116.e1257>> [viitattu 7.11.2007].
- The Oxford Dictionary of Psychology* (2006) deontic logic: Andrew M. Colman, Oxford University Press. Oxford Reference Online. <<http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t87.e9092>> [viitattu 3.10.2006].
- The Published Works of Ludwig Wittgenstein. Bibliography*. The University of Chicago Library. Chadwyck-Healey, Inc. Saatavilla www.muodossa

- osoitteessa: <<http://www.lib.uchicago.edu/efts/WITT/WITT.bib.html>>
[viitattu 8.11.2007]
- Valdén Tere (2006) ”Nerous, yksilö, lahja. Huomioita neroista ja vallasta.” Teoksessa: Taava, Koskinen (toim.) *Kirjoituksia neroudesta. Myytit, kultit, persoonat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 406–431.
- Wallace, Doris. B. & Gruber, Howard E. (Eds.) (1989) *Creative People at Work — Twelve Cognitive Case Studies*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Wallgren, Thomas (2003) ”Georg Henrik von Wright: muistelma“ *Niin & Näin* 38 (3): 7–12.
- Wallgren, Thomas (2005) ”Georg Henrik von Wright: a Memorial Note.” *Philosophical Investigations* 28 (1): 1–13.
- Weininger, Otto (2000) [1903] *Sukupuoli ja luonne. Periaatteellinen tutkimus. [Geschlecht und Charakter. Eine prinzipielle Untersuchung]*. Turku: Ranvaik Kustannus. (Suom. Panu Turunen.)
- Virtanen, Matti (2001) *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 831, (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes) julkaisuja, Hämeenlinna: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Wittgenstein, Ludwig (1974) *Letters to Russell, Keynes and Moore*. Oxford: Basil Blackwell. (Edited with an Introduction by G. H. von Wright.)
- Wittgenstein, Ludwig (1979) *Yleisiä huomautuksia [Vermischte Bemerkungen]* Porvoo-Helsinki-Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö. (Toim. G.H. von Wright yhteistyössä Heikki Nymanin kanssa, suom. Heikki Nyman)
- Wittgenstein, Ludwig (1990) ”Kirjeitä Ludwig Wittgensteinilta Georg Henrik von Wrightille” Liite teoksessa: Norman Malcolm (1990) [1984] *Ludwig Wittgenstein. Muistelma*. Porvoo, Helsinki, Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö, 209–236. (Wittgensteinin kirjeet eivät ole Malcolmmin alkuperäisen teoksen liitteenä.)
- Wittgenstein, Ludwig (1999) ”Esipuhe.” Teoksessa: L. Wittgenstein (1999) [1953] *Filosofisia tutkimuksia*. Porvoo-Helsinki-Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö, 17–19. (Suom. Heikki Nyman)
- von Wright, G.H. (1979) ”Wittgenstein suhteessa aikaansa.” Teoksessa: L.

- Wittgenstein *Yleisiä huomautuksia*. Porvoo-Helsinki-Juva. (Toim. G.H. von Wright yhteistyössä Heikki Nymanin kanssa), 13–27. [Artikkeli perustuu Itävallan Ludvig Wittgenstein -seuran elo-syyskuussa 1977 järjestämän kansainvälisen Wittgenstein-symposiumin avajaisitelmään.]
- von Wright, G.H. (1982) *Wittgenstein*. Oxford: Basil Blackwell.
- von Wright, G.H. (1989) "Intellectual autobiography." Teoksessa: Paul Arthur Schilpp and Lewis Edwin Hahn (Eds.) *The Philosophy of Georg Henrik von Wright*. The Library of Living Philosophers, volume XIX, La Salle, Illinois: Open Court, 3–55.
- von Wright, G.H. (1990) "Elämäkerran luonnos." Teoksessa: N. Malcolm (1990) [1984] *Ludwig Wittgenstein. Muistelma*. Porvoo, Helsinki, Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö, 9–35.
- von Wright, G.H. (1992a) "Mitä filosofia minulle on?" Teoksessa: von Wright, G.H. *Minervan pöllö. Esseitä vuosilta 1987–1991*. Helsinki: Otava, 13–26.
- von Wright, G.H. (1992b) "Analyttinen filosofia — historiallis-kriittinen tarkastelu" Teoksessa: von Wright, G.H. *Minervan pöllö. Esseitä vuosilta 1987–1991*. Helsinki: Otava, 48–75.
- von Wright, G.H. (1995) "Uuden etsiminen vain intellektuaalisesti ei johda mihinkään" Georg Henrik von Wright *niin&näin* haastattelussa. *Niin & Näin* 2 (2). (G.H. von Wrightin kanssa keskustelivat Mikko Lahtinen, Sami Pihlström & Jarkko S. Tuusvuori.) Verkkoversio osoitteessa:
<http://www.netn.fi/295/netn_295_wright.html> [viitattu 2.11.2006]
- von Wright, G.H. (1998) "Filosofiassa Russell on voittanut Wittgensteinin" Akateemikko Georg Henrik von Wrightin haastattelu. Haastattelijoina Oskari Kuusela, Mikko Lahtinen ja Sami Pihlström. *Niin & Näin. Filosofinen aikakauslehti*. 3/98. Verkkoversio osoitteessa:
<http://www.netn.fi/398/398_netn_witt1.html> [viitattu 6.8.2007]
- von Wright, G.H. (1999) "Saatesanat." Teoksessa: L. Wittgenstein (1999) [1953] *Filosofisia tutkimuksia*. Porvoo-Helsinki-Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö, 7–12. (Suom. Heikki Nyman)
- von Wright, G.H. (2002) [2001] *Elämäni niin kuin sen muistan*. [*Mitt liv som jag minns det*.] Helsinki: Otava. (Suom. Iiro Kuuranne.)

- Wood, A. (1959) "Russell's Philosophy: a Study of its Development."
Teoksessa: Russell, B. *My Philosophical Development*. London: George
Allen & Unwin Ltd, 255–277.
- Yleisradio (2002). "Elämäni niin kuin en sitä muistanut." Otteita 11.11.2002
esitetyn MOT-ohjelman käsikirjoituksesta:
<<http://www.yle.fi/mot/oa111102/kasikirjoitus.html>> [viitattu 7.4.2007]
- Ylikoski, Petri (2000) "Bruno Latour ja tieteentutkimus." *Tiede ja edistys* 25
(4): 296–310.

Russell 1872–1970**Toimijaverkkoanalyysin tapahtumat****Toimijat**

	T0	Bertrand Russell
	T1	Russellin veli Frank
	T2	W.K. Clifford (matematiikko, filosofi)
	T3	Valmennuskurssin valitsija(t)
	T4	Opiskelutoverit valmennuskurssilla
7 tapahtumassa	T5	A.N. Whitehead (perheystävä, matematiikko, filosofi, väitöskirjan tarkastaja, kollega)
	T6	The Apostles -seuran jäsenet
	T7	Matematiikan opetusmetodit Cambridgessa
2 tapahtumassa	T8	James Ward (fil. opettaja, väitöskirjan ohjaaja)
2 tapahtumassa	T9	J.M.E. McTaggart (filosofi, opiskelutoveri)
2 tapahtumassa	T10	Alys Pearsall Smith (kihlattu, 1. vaimo)
	T11	Lady Russell (isoäiti)
2 tapahtumassa	T12	Filosofia
	T13	Matematiikka
	T14	Richard Dedekind (saksalainen matematiikko)
	T15	G.E. Moore (filosofi, ikätoveri)
	T16	Gottfried Leibniz (edesmennyt filosofi)
2 tapahtumassa	T17	Louis Couturat (loogikko, matematiikko, filosofi)
	T18	Giuseppe Peano (italialainen matematiikko)
	T19	Gottlob Frege (filosofi, matematiikko, loogikko)
	T20	<i>The Principles of Mathematics</i> –teos
	T21	Logisistit
	T22	Intuitionistit
	T23	Philip Morrell (poliitikko, Ottolinen puoliso)
	T24	Matematiikan filosofia
	T25	Lady Ottoline Morrell (rakastajatar, 2. vaimo)
3 tapahtumassa	T26	Ludwig Wittgenstein (oppilas, ystävä)
2 tapahtumassa	T27	Politiikka
	T28	Cambridgen yliopiston intressit
	T29	Vankilatuomio
	T30	Sotavuodet
	T31	Cambridgen tutkijat
	T32	Perhe
	T33	Filosofian uudet toimijat
	T34	Paul Arthur Schilpp (kirjasarjan toimittaja)
	T35	Katoliset (Yhdysvalloissa)
	T36	Kollegoiden lobbaus Cambridgessa

Käännökset

1883, 11 v	K1	Geometrian löytäminen
1883–1887, 11–15 v	K2	Totuus löytyy "järjestä"
1887, 15 v	K3	Matematiikan valmennuskurssi
1890, 18 v	K4	Opiskelijaksi Cambridgeen
1893, 21 v	K5	Vaihtaa matematiikan filosofiaan
1894, 22 v	K6	Löytää oman maailmankuvan
	K7	Pariisiin suurlähetystöön
1895, 23 v	K8	Tutustuminen sosiaalidemokratiaan
	K9	Ajatus kirjasarjasta
	K10	Väitöskirja valmistuu
1895–1896, 23–24 v	K11	Luennot ja kirja sosiaalidemokratiasta
1896–1897, 24–25 v	K12	Väitöskirjan uudelleenkirjoitus ja julkaiseminen
1896–1897, 25–26 v	K13	Hylkää hegeliläisen filosofian ja synteessin; valitsee matematiikan ja analyysin
1898, 27 v	K14	Alkaa analysoida matemaattista logiikkaa
1898–1900, 27–29 v	K15	Leibniz-luennot ja -kirja
1900, 29 v	K16	Peanon tekniikan löytäminen
1900–1903, 29–32 v	K17	1. analyttisen filosofian teos: <i>The Principles of Mathematics</i>
1901, 30 v	K18	Henkinen muutos
1902, 31 v	K19	Fregen tekstien löytäminen
1903–1909, 32–37 v	K20	Kirjahanke Whiteheadin kanssa
1905, 34 v	K21	Kuvausteorian kehittäminen
1913, 41 v	K22	<i>Principian</i> valmistuminen
1910-, 38 v-	K23	Suhde Ottoline Morrelliin
1912–1915, 40–44 v	K24	Filosofin ura kääntyy laskuun
1913, 41 v	K25	Hylkää käsikirjoituksensa Wittgensteinin kritiikin vuoksi
1914 (1925), 42 v (54 v)	K26	Vaikutteita Wittgensteinilta
1914, 42 v	K27	Yhdysvaltain matka
1914, 42 v	K28	Lowell-luennot ja väliaikainen professuuri Harvardissa
1915, 43 v	K29	Valitsee politiikan
1915, 43 v	K30	Menettää tutkijanpaikan (Research fellowshipin); lehtoraatti uudistetaan
1916, 44 v	K31	Kirjoittaa propagandalehtisen; sakkotuomio
1916, 44 v	K32	Potkut Cambridgen lehtorinvirasta
1916, 44 v	K33	Yhteistyö Whiteheadin kanssa päättyy
1919, 47 v	K34	Omaksuu Wittgensteinin kielellisen logiikan
1920, 48 v	K35	Kirjoittaa esipuheen Wittgensteinin <i>Tractatukseen</i>
1919–1921, 47–49 v	K36	<i>The Analysis of Mind</i> , "On Propositions"
1919–1920, 47–48 v	K37	Luentosarja Lontoossa, virkatarjous Cambridgesta

n. 1922–1934, 50–62 v
1935–1936, 63–64 v

1937, 65 v

1938, 66 v
1938–1943, 66–71 v

1939, 67 v

1939, 67 v

1939–1940, 67–68 v

1944, 72 v

1944, 72 v

1944-, 72 v

1956-, 84- v

1954-, 84- v

1964, 92 v

K38	Populaarijulkaisujen kausi
K39	Aktivoituminen (pyrkimys professoriksi, Pariisiin filosofikonferenssi, useita tieteellisiä artikkeleita)
K40	Ajankohtaistuminen (osoittaa yhteytensä nykyfilosofiaan)
K41	Yhdysvaltoihin
K42	Kirja Russellista
K43	Professuuria ei jatketa
K44	Luentokiertue USA:ssa ja UCLA:an lehtoriksi
K45	Menettää jo luvattun professuurin New Yorkissa ja lehtoraatin UCLA:ssa
K46	Kutsu Cambridgeen (5-v fellowship)
K47	R:n ja Cambridgen yliopiston välienselvitys
K48	Keskittyy virasta huolimatta enemmän politiikkaan ja sosiaalisiin ongelmiin
K49	Haastaa kirjoituksillaan Rylen ja Strawsonin keskusteluun
K50	Keskustelua ei synny.
K51	Viimeinen artikkeli filosofin velvollisuuksista

Voimainkoetukset

1890–1893, 18–21 v

1894, 22 v

1895, 23 v

1898, 26 v

n. 1903, 32 v

n. 1912–1915, 40–44 v

1913, 41 v

1915, 43 v

1916, 44 v

n.1919, 47 v

n. 1922–1934, 49–62 v

1939–1940, 67–68 v

V1	Russell vs. Cambridgen matematiikan opetusmenetelmät
V2	Russell vs. Alys (suurlähetystötyö Pariisissa)
V3	Russell vs. Alys (sosiaalidemokratia Berliinissä)
V4	Filosofia vs. matematiikka (R:n sisäinen kamppailu)
V5	Logisistit vs. intuitionistit
V6	Matematiikan filosofia vs. Ottoline
V7	R. vs. Wittgenstein
V8	Filosofia vs. politiikka (R:n sisäinen kamppailu)
V9	Cambridgen yliopiston vs. R:n intressit
V10	R. vs. Whitehead
V11	R. vs. Wittgenstein
V12	R. vs. filosofian uudet toimijat ja perhe
V13	R. vs. katolisten moraalikäsitteet (Yhdysvalloissa)

Aseman muutokset

1888, 15 v

1890, 18 v

1891, 19 v

1894, 22 v

A1	Oman 'arvon' tiedostaminen
A2	Opiskelijaksi Cambridgeen
A3	Opiskelijoiden ydinpiiriin
A4	Perustutkinnon suorittaminen ja hyväksyminen väitöskirjantekijäksi

1895, 23 v	A5	Väitellyt
1895, 23 v	A6	Trinity Collegen Fellow
n. 1900, 28 v	A7	Julkisuutta ja arvostusta Leibniz-kirjan ja väitöskirjan julkaisemisen myötä
1902–1903, 30–31 v	A8	Nostaa Fregen rinnalleen
1910, 38 v	A9	Viisivuotinen lehtoraatti Cambridgessa
1913, 41 v	A10	Menettää auktoriteettiasemansa suhteessa Wittgensteiniin
1915, 43 v	A11	Menettää tarjotun Research fellowshipin (tutkijan) viran; lehtoraatti uudistetaan
1916, 44 v	A12	Potkut lehtorin virasta; "lainsuojaton"
1917, 45 v	A13	Akateemisesta suuren yleisön filosofiksi
1920, 48 v	A14	Lehtoraattitarjous Cambridgesta; akateemisen aseman muodollinen palautus

Kuoli 98-vuotiaana, 1970

Wittgenstein 1889–1951 Toimijaverkkoanalyysin tapahtumat**Toimijat**

6 tapahtumassa

T0	Ludwig Wittgenstein
T1	Bertrand Russell (oppi-isä, ystävä, väitöskirjan tarkastaja)
T2	Matematiikan filosofia/logiikka
T3	Gottlob Frege (filosofi, matemaatikko, loogikko)
T4	Akateemiset perinteet (G.E. Moore)
T5	Ensimmäinen maailmansota
T6	<i>Tractatus logico philosophicus</i>
T7	L.E.J. Brouwer (hollantilainen matemaatikko)
T8	Piero Sraffa (italialainen kansantaloustieteilijä)
T9	G.E. Moore (filosofi, väitöskirjan tarkastaja)
T10	Itävallan liittäminen Saksaan

Käännökset

1909, 20 v

1911, 22 v

1912, 23 v

1912–1913, 23–24 v

1914, 25 v

1914, 25 v

1914–1919, 25–30 v

1920–1922, 31–33 v

1928–1929, 39–40 v

1929–1930, 40–41 v

1929, 40 v

1939, 50 v

1947, 58 v

K1	Kääntää Russellin ja Fregen intressit omikseen
K2	Russellia tapaamaan
K3	Opiskelijaksi Cambridgeen
K4	Jatkaa Russellin työtä logiikan parissa
K5	1. välirikko Russellin kanssa
K6	Välirikko Mooren kanssa; vetäytyy Norjaan
K7	Henkinen muutos
K8	Russell kirjoittaa johdannon ja järjestää <i>Tractatuksen</i> julkaisemisen
K9	Paluu filosofian pariin, etäännyminen <i>Tractatuksesta</i>
K10	Löytää uuden näkökulman
K11	Tohtoriksi (ks. vW 1990, 24) fellow vasta 1930
K12	Professoriksi
K13	Eroaa professorin virasta

Voimainkoetukset

1913

1914

1914

1914–1919

V1	W. vs. Russell
V2	W. vs. Russell
V3	W. vs. akateemiset perinteet ja Moore
V4	I maailmansota vs. W.

Aseman muutokset

1912, 23 v

1912–1913, 23–24 v

1921–1922, 32–33 v

A1	Opiskelijaksi Cambridgeen
A2	Russellin työn itsenäinen jatkaja
A3	Tunnetuksi <i>Tractatuksen</i> julkaisemisen myötä

1929, 39 v	A4	Tutkimustyötä tekevä jatko-opiskelija
1929, 40 v	A5	Tohtori
1930, 41 v	A6	Viisivuotinen tutkijan virka (fellowship) Trinity Collegessa, Trinity Collegen fellow (ks. vW, 24)
1939, 49 v	A7	Professoriksi Cambridgeen
1947, 58 v	A8	Virasta eronnut professori

Kuoli 62-vuotiaana 1951

von Wright 1916–2003

Toimijaverkkoanalyysin tapahtumat

Toimijat

	T0	Georg Henrik von Wright
	T1	Saksankielinen yksityisopettaja Meranossa
	T2	Meranon henkinen ilmapiiri
	T3	Erik Falckin <i>Inledning till Geometrin</i>
2 tapahtumassa	T4	Isä
5 tapahtumassa	T5	Eino Kaila (filosofian opettaja, väitöskirjan tarkastaja)
	T6	Itävallan levoton tilanne 30-luvulla
	T7	Cambridgeläisvaikuttajat (Keynes, Broad, Braithwaite)
	T8	Jakob Burckhardt (sveitsiläinen kulttuurihistorioitsija) ja renessanssin <i>uomo universale</i>
	T9	Italian matka 1937
5 tapahtumassa	T10	C.D. Broad (tdk:n dekaani, filosofi, väitöskirjan ohjaaja, ystävä)
8 tapahtumassa	T11	Ludwig Wittgenstein (opettaja, ystävä)
3 tapahtumassa	T12	Suomalaisen filosofian kenttä
2 tapahtumassa	T13	Gilbert Ryle (filosofi)
	T14	Cambridgen yliopiston traditiot
2 tapahtumassa	T15	Cambridgen ilmapiiri
	T16	Lapset
	T17	Kotimaa
	T18	Norman Malcolm (am. filosofi, opiskelutoveri, ystävä)
	T19	Eino Jutikkala (historioitsija)
	T20	Suomen Akatemian jäsenyys 1961–1970 (1986)
	T21	Vietnamin sota (1964–1975)
	T22	<i>Norm and Action</i> -teos
	T23	Arthur Prior (loogikko)
	T24	Charles Taylor (kanadalainen filosofi)
	T25	Paul Arthur Schilpp (kirjasarjan toimittaja)

Käännökset

1928–1929, 12–13 v	K1	Geometrian löytäminen, älyllinen herääminen
1929, 13 v	K2	Valitsee filosofian
1934, 18 v	K3	Valitsee teoreettisen filosofian ja logiikan
1936, 20 v	K4	Valmentautuminen Cambridgeen, englannin opiskelu
1937, 21 v	K5	Ottaa tavoitteekseen monilahjakkuuden
1938, 22 v	K6	Valitsee väitöskirjatyönsä aiheen
1939, 23 v	K7	Väitöskirjatyö vauhtiin Broadin avulla
	K8	Wittgensteinin luennoille
	K9	Palaa Suomeen jatkamaan työtään Kailan opein

1941, 25 v	K10	Väittelee tohtoriksi
1940, 24 v	K11	1. oma filosofinen idea artikkeliksi
n. 1941–1957	K12	Broad kirjoittaa 3 artikkelia vW:n väitöskirjasta
1947, 31 v	K13	Kutsu Cambridgeen luennoimaan
1947, 31 v	K14	Useita luentoja Englannissa; Rylen vieraana
1947–1950, 31–34 v	K15	Omaksuu uusia tutkimusaiheita, distributiivisten normaalimuotojen teoria
1948, 32 v	K16	Ottaa vastaan Cambridgen professuurin
1949, 33 v	K17	Keksii 'uudelleen' modaalilogiikan; An Essay in Modal Logic
	K18	Merkittävä keskustelu filosofiystävien kanssa
1949–1951, 33–35 v	K19	Keksii deonttisen logiikan; artikkeli <i>Mind</i> -lehteen
1951, 35 v	K20	Luopuu Cambridgen professuurista vuodenvaihteessa 1951–1952, päätös kesällä 52
n. 1951-, 35 v	K21	Ryhtyy Wittgensteinin jäämistön toimitustyöhön
1952–62, 36–46 v	K22	Keskittyy etiikkaan ja arvo- ja normiteoriaan
1954, 38 v	K23	Cornellin matka
1959–60, 43–44 v	K24	Gifford-luennot St. Andrews -yliopistossa
1959–63, 43–47 v	K25	<i>Norm and Action</i> ja <i>Varieties of Goodness</i>
1961	K26	Yrjö Väisälän kuolema
1961, 45 v	K27	Työnkuvan muutos: vapaus ja edut
1963–1964 ja 1965–1977, 47–48 v ja 49–61 v	K28	USA:n vierailut (UCLA ja Cornellin ulkoprofessori)
1967–, 51 v	K29	Uusi humanistinen elämänsenne
n. 1965–1968, 49–52 v	K30	Ryhtyy kehittämään tekojen ja muutosten logiikkaa
1966–1976, 50–60 v	K31	Muutosten logiikasta aikalogiikkaan
1970, 54 v	K32	Luennot tieteenfilosofian kahdesta perinteestä
n. 1969–80, 53–64 v	K33	Inhimillisen toiminnan tutkimus
1971–1989, 55–73 v	K34	Saa osan The Library of the Living Philosophers -kirjasarjaan
1990-luvulla	K35	Kirjoituksia psykologian filosofiasta
n. 1980-, 64 v -	K36	Aika- ja kulttuurikriittinen työ yhdistyvät

Voimainkoetukset

1938, 22 v	V1	vW. vs. Kaila (väitöskirjan aiheen valinta)
1939, 23 v	V2	vW. vs. Wittgenstein (pääsy W:n luennoille)
	V3	vW. vs. Wittgenstein (Cambridgeen jääminen)
1948, 32 v	V4	Ryle ja Oxfordin lehtoraatti vs. Wittgenstein ja Cambridgen professuuri
1951, 35 v	V5	Wittgensteinin kuolema ja Cambridgen ilmapiiri vs. lasten etu ja velvollisuus kotimaata kohtaan
1959, 43 v	V6	vW. vs. Eino Jutikkala (Suomen Akatemian jäsenyys)

Aseman muutokset

1928–29, 12–13 v	A1	Eurooppalainen identiteetti
1934, 18 v	A2	Kailan oppipoika
1937, 21 v	A3	Maailmankuva: esteettinen humanismi
1938, 22 v	A4	Tohtoriopiskelija
1939, 23 v	A5	Sosiaalisen aseman kohoaminen Cambridgessa
1939, 23 v	A6	Wittgensteinin tuttava
1941, 25 v	A7	Tohtori
1943–46, 27–30 v	A8	Dosentti
1943–46, 27–30 v	A9	Hy:n ruotsinkielinen filosofian professorin viran hoito
1946, 30 v	A10	Nimitys Hy:n ruotsinkielisen filosofian professorin virkaan
1946–1948, 30–32 v	A11	Hy:n suomenkielisen käytännöllisen filosofian, ÅA:n filosofian ja Hy:n teoreettisen filosofian professuurin hoito (1948)
	A12	Tunnetuksi filosofiksi erityisesti Englannissa
1947, 31 v	A13	Wittgensteinin suosikki
1948, 32 v	A14	Cambridgen yliopiston filosofian professori
1948 ja 1950, 32–34 v	A15	Cambridgen maisteri ja Trinity collegen jäsen
1951, 35 v	A16	Arvo filosofina kohoaa deonttisen logiikan keksimisen myötä
1952–1961, 36–45 v	A10	Takaisin Hy:n ruotsinkielinen filosofian professorin virkaan
	A9	Hy:n suomenkielisen käytännöllisen filosofian professuurin hoito
1961–1986, 45–70 v	A17	Suomen Akatemian jäsen
1989, 73 v	A18	von Wright filosofien 'Hall of Fameen'
1975–1977, 59–61 v	A19	Institut International de Philosophie:n esimies

Kuoli 87-vuotiaana 2003